

Veszprémy László Bernát

Kápók a múlt fogságában

Náci koncentrációs táborok magyar zsidó funkcionáriusai
a népbíróság előtt

VESZPRÉMY LÁSZLÓ BERNÁT

Kápók a múlt fogságában

Náci koncentrációs táborok
magyar zsidó funkcionáriusai
a népbíróság előtt

Nemzeti Emlékezet Bizottsága
Budapest, 2023

MAGYAR ZSIDÓSÁG A DIKTATÚRÁBAN

Sorozatszerkesztő: Máthé Áron

Lektorálta: Haraszti György

© NEB Hivatala, 2023

© Veszprémy László Bernát, 2023

Felelős kiadó: a NEB Hivatalának főigazgatója

Olvasószerkesztő: Lehotka Gábor

Könyvterv: Varga Júlia

Borító: Bauer Sándor Klein Mórné 1948-as népbíróági tárgyalásáról készült felvétele (MTI-FOTO-761702) alapján tervezte Varga Júlia

Nyomta: Prime Rate Kft.

ISSN 2677-0938

ISBN 978-615-5656-44-6

Tartalom

Köszönetnyilvánítás	7
Bevezető	9
„A magyar nép zsidó bosszúról sugdos”	27
Zsidó származású személyek a népbíróság előtt	
„Az ellenem folyó akció egy klikknek a támadása”	97
A Fremd-per anatómiája	
„Minden hazatért deportált feljelentést tesz”	107
Az első kápóperek	
„Teljhatalmú úr, akit a Gestapo is respektált”	135
Lageráltesterek a népbíróságon	
„Horthy-rendőr” Schötterwerkben	171
Egy magyar zsidó kápó romániai népbírósági pere	
„Gyűlölettel voltak a mi családunk iránt”	183
Csoportos kápóperek a szegedi népbíróságon	

„Nem is tudtuk, hogy magyar”	205
Egy nem zsidó kápó Krakkóban	
„Orvosi hivatását megcsúfolta”	211
Orvosperek a népbíróságon	
Előjáték a Rajk-perhez?	223
Kápóperek 1948-ban	
„Tárgyalása izgatásra adhat okot”	281
Az utolsó kápóper	
„Leírni lehetetlen, csak átélni lehetett”	301
Zárszó	
Táblázatok	309
Források és irodalom	315

Köszönetnyilvánítás

Munkám történelmi megállapításaiért csakis engem terhel a felelősség, ám könyvem nem jöhetett volna létre megannyi ember segítségével nélkül. Írásom egyes részeinek átolvasásáért és véleményezéséért vagy tanácsadásukért hálás vagyok Békés Mártonnak, Máthé Áronnak, Pelle Jánosnak, Sebes Gábornak, Végső Istvánnak és Zinner Tibornak. Olosz Levente néhány fontos forrást osztott meg velem kutatási eredményeiből. Nevelt fia készséggel felelt kérdéseimre Frisch Márton életrajzi adataival kapcsolatban. Egyéb segítségéért Gecsényi Lajosnak mondok köszönetet. A kötet jelentős részben a koronavírus-járvány alatt született, ami súlyosan korlátozta a levéltári kutatás lehetőségeit. A legtöbb itt idézett levéltár és irattár munkatársai segítőkészen teljesítették távrendeléseimet és kéréseimet; nélkülük ez a munka nem jöhetett volna létre. A román nyelvű iratok fordításáért Christine Traiernek tartozom hálával. Külön köszönet illeti a Nemzeti Emlékezet Bizottságát, hogy felkért a kézirat elkészítésére, és támogatta kutatásaimat. Végül, de nem utolsósorban, hálás vagyok szüleimnek, illetve nejemnek és kislányomnak, akik türelmesen viselték, hogy a kutatásba és írásba öltem rengeteg időmet.

Bevezető

1945. október 23-án hideg, ködös nap virradt a második világháború pusztítása után lábadozó Magyarországra.¹ Az ország legnyugatibb pontjairól még csak hat és fél hónapja űzték ki a Harmadik Birodalom csapatait. A rikkancsok által árusított napilapok szalagcímei remekül tükrözték a közállapotokat és a hangulatot. A frissen megjelenő, urbanus *Haladás* nyomorról, munkanélküliségről, lassú újjáépítésről írt.² A szociáldemokrata *Népszava* arról tudósított, hogy a Magyar Építőipari Munkások Országos Szövetségének munkásai heti két és fél órai bérüket – májustól szeptemberig közel harmincmillió pengőt – ajánlották fel a felrobbantott Duna-hidak újjáépítésére.³

Ha a Duna felrobbantott hídjainak maradványai nem emlékeztették volna a főváros lakosait a közelmúlt borzalmaira, megtették helyettük a lapok. A szörnyűségekre éhező olvasók vágyait kielégítő cikkek gyakori témája volt a holokauszt. „Aranyfogakat találtak kilószámra Ausztriában. Ezek a fogak – elpusztított zsidók szájából származnak” – így ismét a *Népszava*.⁴ A polgári *Magyar Nemzet* frekventált rovata volt a Ki tud róla?, amelyben október 17-én éppen Tábori Kornél, Auschwitzba deportált szerkesztő rokonai tudakolóztak szerettük után.⁵ Közfgyelemre okot adó jelenség volt a háborús bűnökkel vádolt

---

1 A kedd estig szóló előrejelzéshez lásd: *Magyar Nemzet*, 1945. október 23. 2.

2 *Haladás*, 1945. október 1. 3.

3 *Népszava*, 1945. október 3. 4.

4 *Népszava*, 1945. október 4. 3.

5 *Magyar Nemzet*, 1945. október 17. 2.

politikusok hazaszállítása és népbíróság elé állítása. A lapok október 4-én számoltak be olyan, később kivégzett háborús bűnösök Budapestre hozataláról, mint Bárdossy László és Imrédy Béla miniszterelnökök, illetve Jaross Andor belügyminiszter és Endre László belügyi államtitkár, utóbbiak a '44-es deportálások fő felelősei.⁶ Október 23-án reggel a címlapsztori szinte minden újságban Zöldi Márton csendőrtisztnek, az újvidéki vérengzés felelősének, továbbá Matolcsy Mátyás és Málnási Ödön nyilas politikusok és ideológusok hazaszállítása volt.⁷

Ezen a keddi napon 12 óra perckor Kerekes Pál 1901. számú próbarendőr éppen járőrszolgálatot teljesített a Keleti pályaudvar indulási oldalán, mikor egy izgatott, 25 éves fiatalember lépett oda hozzá. A felvidéki Magyarszógyénben született Funk Frigyes „azzal a panasszal jött hozzám, hogy ő felismerte Fremd Adolfot, [...] aki Landsbergbe[n] lágerrendőr főnök volt, és ott a magyar zsidókat ütötte-verte és a náluk lévő értéktárgyakat elszedte [...]”. Funk elvezette Kerekes próbarendőrt a kérdéses férfihöz, akit közösen bekísértek a VIII. kerületi rendőrkapitányságra.⁸

Az őrizetbe vétele idején 36 éves, homonnai születésű, zsidó származású⁹ Fremdet 1942 áprilisában Auschwitzba, majd a bajorországi Landsberg melletti Dachau lágerkomplexum Kaufering altáborába deportálták. Fremd úgynevezett kápo volt. Káponak nevezzük azokat a foglyokat, akik a holokauszt során Németországban vagy más megszállt országokban felállított koncentrációs táborokban különböző

---

6 *Népszava*, 1945. október 4. 1.

7 *Világosság*, 1945. október 23. 1.

8 BFL XXV.1.a 1682.1946. Fremd-per. 5. (Az idézetben Fremd nevét korrigáltam – V. L. B.)

9 Jelen kötetben azokra a személyekre utalunk zsidó származásúként, akiket a második világháború előtt és alatt hozott jogfosztó intézkedések alapján annak minősítették – V. L. B.

privilegiumokért cserébe meghatározott feladatokat láttak el. A szakirodalom meglehetősen szabadon használja a kifejezést: kápók lehettek az egyes táborok zsidó rabjainak vezetői (Lagerältester), a blokkok és a barakkok vezetői (Blockführer vagy Barackeführer), szobaszolgálatosok (Stubendienst vagy stubova) vagy rendfenntartók (Judenpolizei vagy jupó). A táborokat természetesen a németek és kollaboránsaik vezették, és a legmagasabb szintű zsidó funkcionárius, a Lagerältester is csak egyike volt a bármikor kivégezhető foglyoknak. A Lagerältestert közvetlenül a náci táborparancsnok alá helyezték, akinek a parancsait teljesítenie kellett, gondoskodott továbbá a tábor szokásos napi rutinjának gördülékeny lebonyolításáról és a felső szintű előírások betartásáról. Kulcsszerepet játszott más foglyok funkcionáriussá való kiválasztásában, ajánlásokat fogalmazva meg a táborparancsnoknak, akin keresztül különleges kiváltságokhoz jutott, például rendes ruhát vagy saját szobát kapott. A blokk- vagy barakkvezetőnek gondoskodnia kellett a szabályok betartásáról, egyben ő volt a felelős a foglyokért a felügyelete alá rendelt objektumban. A szobaszolgálatos felelt a „tisztaságért”, például az adott épület minden helyiségének rendjéért. A rendfenntartók fizikai fenytéssel tartották fenn a rendet a táboron belül.¹⁰ Ezenfelül még megannyi szereplő létezett a táborokban, amelyekre itt nem térünk ki.

Noha a lapok szerették felhabosítani az effajta ügyeket, az itt leírtakat Kerekes jelentéséből ismerjük, ahol szikáran és tényszerűen rögzítette a történeteket – már ha hihetünk a szikár és tényszerű hivatalos iratoknak. Nem véletlen, hogy Zinner Tibor jogtörténész így kezdte Demény Pál népbírósi peréről írt esszéjét: „Elemezni kellene a fennmaradt bírósági iratok kezelésének és feldolgozásának metódusait. El kellene végezni a szükséges műszaki-technikai vizsgálatokat, kiszűrni az esetleges hamisítványokat. Nemhogy egy folyóirat pár oldala, egy

---

10 Czech 1990, szöszedet.

egész könyv is kevés volna a kutatás adott szintjének megfelelő szintézis elkészítéséhez.”¹¹

Farkas Gyöngyi történész-muzeológus fontos kérdéseket tett fel tanulmányában, amelyben egy lajosmizsei, hosszabb megfigyelés iratait dolgozta fel az ötvenes évek első feléből. „Hogyan figyel [az ügynök], mit lát és végül miről tudósít? Milyen jelentést ír például [egy társaságról], ha a tartótiszt utasítása [...] az[t] ellenséges szervezkedők találkozóhelyeként nevezi meg, és arra kéri az ügynököt, hogy derítse ki, kik járnak hozzá? Hogyan látja, és főleg hogyan láttatja a megfigyeltet?” Ugyanis „ha elfogadja a tiszt által felkínált értelmezést, [...] összeesküvőként kell bemutatnia [őket] jelentésében.”¹² Triviális, de mint ahogyan Takács Tibor történész megfogalmazta: „nem voltam ott Gyónon 1956. december 10-én, és időgép vagy múltba látó masina hiányában nem is lehetek ott soha”,¹³ úgy a kápók kutatói sem mondhatnak mást: nem voltunk ott, amikor Fremd Adolf állítólag nemi erőszakot követett el Kauferingben; nem voltunk ott, amikor Miklós Izsó állítólag halálos sérülést okozva fellökte Iritz Fábíán deportáltat; nem voltunk ott azokon a vérrel és verejtékkel teli hideg, 1945. februári éjjeleken, amikor a náci Wolfsbergből Ebenseebe hajtották a foglyokat, s a menet során Weisz Vilmos állítólag agyonverte több társát.

Sajnos a hazai történetírás nem sok támpontot ad a magyar kápókkal kapcsolatban. A koncentrációs táborok magyar zsidó foglyainak sorsát átfogó igénnyel Vági Zoltán és Kádár Gábor dolgozta fel, de a kápókról csak futólag tettek említést, az ebben a kötetben tárgyalt kápók egyike sem szerepel könyvükben.¹⁴ A tényre, hogy egyáltalán voltak magyar kápók és hazai kápóperek, egy-egy félmondat erejéig utalt munkáiban

---

11 Zinner 1989, 103.

12 Farkas 2006, 148.

13 Takács 2016, 378.

14 Vági-Kádár 2017, 68, 97, 103, 191.

Randolph L. Braham,¹⁵ Csósz László¹⁶ és Urbancsok Zsolt.¹⁷ Zsidó származású vádlottak – de nem kápók – holokauszt utáni felelősségre vonásáról részletesebben írt Munkácsi Krisztina,¹⁸ Rigó Róbert¹⁹ és Végső István,²⁰ a mélyfúrás igényével pedig kizárólag Schmidt Mária.²¹ Az egyetlen hazai történész, aki komplett ismeretterjesztő cikket szentelt egy kápópernek, Pelle János volt: ő Rubányi Imre perét dolgozta fel.²² Sajnos ahol néhány említés történt, ott is megjelennek az egyoldalú ítéletek. „Voltak olyan SS-ek és kápók, akik szadista gyönyörrel kínozták halálra foglyaikat” – állapította meg Karsai László történész, bár példákat nem idézett.²³ A ruhákat osztályozó foglyok Auschwitzban egyesek szerint „kövér pasasok” voltak, akik „szardínián, süteményeken” éltek – ezt szintúgy Karsai idézte Garai András Júda emlékezéséből.²⁴ Szita Szabolcs Oliver Lustigtól idézte, hogy „a kápókat gyilkos és deklasszált elemek, szadisták közül toborozták, olyanok közül, akik elfelejtették emberi mivoltukat, akik, ha választani kellett: meghalsz vagy ölsz, habozás nélkül az utóbbit választották”.²⁵ Egy harmadik kutató a rendszerváltás környékén javasolt további kutatást „a jupók” „bajtársellenes, kollaboráns szerepe” kapcsán.²⁶

---

15 Braham 2015, 1544, 109. lj. Itt említi Fischer Simon szegedi perét.

16 Csósz 2014, 292. Itt Török László igazolóbizottsági ügye kerül elő, noha őt a szolnoki zsidó tanács tagjaként azonosítja.

17 Urbancsok 2018, 158. Itt utal Miklós Izsó és neje szegedi perére.

18 Munkácsi 1996, 1525–1552.

19 Rigó 2017, 305–309.

20 Végső (kézirat, 2020 – köszönöm a szerzőnek a szöveg átadását).

21 Schmidt 1990.

22 Pelle 2021.

23 Karsai 1991, 29.

24 Garai András Júda emlékiratát idézi: Karsai 1999, 98.

25 Szita 2016, 102. Idézi a következőt: Lustig 1984, 108.

26 H. Elek 1991, 60.

A kápókról néhány említést találhat a magyar olvasó hazánkban is népszerű irodalmi művekben, visszaemlékezésekben. A kápók világába a legelső részletes betekintést Nyiszli Miklós *Dr. Mengele boncoló orvosa voltam az Auschwitz-i krematóriumban* [sic!] című, Nagyváradon 1946-ban megjelent könyve adta.²⁷ Nyiszli meglehetősen szenttelen módon írta le, hogyan kényszerült Josef Mengelének asszisztálni embertelen tevékenységéhez. Kevésbé ismert ugyan, de nagyjából ugyanekkor Aradon is megjelent egy magyar nyelvű könyv *Kápo voltam* [sic!] címmel. A mű Ferencz (szül. Katzer) Dóra kolozsvári színésznő történetéről szól, aki Auschwitzban elvesztette a férjét, majd Magdeburgban a kislányát is. A könyv címe – és borítója, amelyen egy csikos ruhás, kopasz egyén áll ostorral a kezében – erős túlzás. A szerző szerint Ferencz valójában sehol sem teljesített kápói feladatokat, még Magdeburgban is csak azért jutott pluszételhez, mert társainál többet dolgozott a gépekkel. A könyv sokkal inkább szolgált közéleti célt azzal, hogy a bosszú ellen érvelt: a második világháború vége után „hosszú kihallgatáson jelentést teszek a [román] parancsnoknak. [...] Elbeszélem gyermekem pusztulását. [...] Az ajtórésein át látszanak a sorban álló németek. Az őrnagy ki-rántja a revolverét, felém nyújtja. Nesze, mondja izgatottan, lődd agyon őket az én felelősségemre. Legyintek. Visszateszi a revolverét. Ezen már nem lehet segíteni.”²⁸ Egy harmadik fontos kápóemlékirat dr. Perl Gizella *I was a doctor in Auschwitz (Orvos voltam Auschwitzban)* című, 1948-as műve. A máramarosszigeti nőgyógyász abortuszok százainak elkövetésére kényszerült a haláltáborban, mivel – beszámolója szerint – a terhes nőket automatikusan kivégezték. Különös, hogy önmarcangoló emlékiratait máig nem fordították le angolról magyarra.²⁹

---

27 Nyiszli 1946.

28 Ferencz [1946], 96–97, 127.

29 Perl [1948]. Más adatok szerint az auschwitzi lágerben a fogvatartott asszonyok közül többen is életet adtak gyermekeknek, mindazonáltal az újszülöttek többségét vagy azonnal

A reakciók nem voltak túlságosan megértők a kápok emlékirataival szemben. Perlt Amerikában 1948-ban kihallgatták háborús bűnökhöz való asszisztálás gyanújával.³⁰ Nyiszli könyve kapcsán a *Népszava* névtelen recenzense – a könyvről megjelent legelső recenzió! – azt javasolta az Erdélyben maradt orvosnak, hogy inkább „búj[jon] meg [...] szegyenével, mint egy kutya, ki véres sebét nyalogatja [...]”³¹ Kolozsváron a Magyar Népi Szövetség és a Demokrata Zsidó Népközösség „irodalmi törvényszéket” tartott Nyiszli könyve felett, ahol Ferencz Dóra is felszólalt: szerinte Nyiszlinek „fel kellett volna áldoznia életét, hogy halálával példát mutasson”.³² Szigorú ítélet volt ez egy olyan szerzőtől, aki *Kápo voltam* címmel írt könyvet, noha Ferencz munkáját alapvetően – és kivételes módon – jól fogadták az erdélyi magyar sajtóban.³³ A *Ludas Matyi* több kroit is közölt Nyiszliről, az egyikben arra tett javaslatot, hogy a következő nagy sikerű emlékirat címe lehetne „Mengele voltam Dr. Nyiszli Miklós mellett Auschwitzban”, esetleg „Így irtok én” címmel lehetne közölni Adolf Hitler emlékiratait.³⁴ Antiszemita volt-e ez a fajta, szentségtörő holokauszthumor? A kérdéssel később is foglalkoznunk kell a kápokat támadó cikkek kapcsán, hiszen akárcsak

---

megölték, vagy az éhezés és a fertőzések hatására vesztették életüket. (Vö. a Stanisława Leszczyńska auschwitzi bába életét feldolgozó *A szülésznő* című dokumentumfilm.) A háború végéhez közeledve, amikor a láger vezetőségének és őreinek a saját életük mentése már fontosabbnak bizonyult, mint a rendelkezések könyörtelen betartatása, az újszülötteknek a korábbinál valamivel nagyobb esélyük volt a túlélésre. Az auschwitz-birkenai táborrendszerben világra jött gyermekek közül volt azonban olyan is, akinek a láger felszabadítása sem hozta el a szabadságot. Az 1944. december 21-én született Bein Angelika például egyike volt annak a 730 magyar zsidó rabnak, akiket a szovjet hadsereg 1945 májusában Szluckba szállított, és csak újabb kilenc hónapos fogságot követően térhettek haza Magyarországra. Lásd: Botos 2018, 21. (A szerk.)

30 <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6115479/> (letöltve: 2022. július 7.).

31 *Népszava*, 1947. január 4. 4.

32 *Szabad Szó* (Marosvásárhely), 1947. december 15. 1.

33 *Erdély*, 1947. február 7. 3. *Szabad Szó* (Marosvásárhely), 1946. október 7. 5.

34 *Ludas Matyi*, 1947. március 28. 4.

azok szerzői között, úgy a *Ludas Matyi* szerkesztősége és szerzőgárdája tagjainak sorában is többen zsidó származásúak voltak. A lap szellemi atyja a karrierjét a neológ *Egyenlőség*nél kezdő Gábor Andor volt, s a lapot a legnagyobb papírinség idején is több százezres példányszámban, igényes grafikákkal nyomta a kommunista Szikra Nyomda. Üzenetei félreérthetetlenek voltak: a fővárosi zsidó tanács volt elnökét, Stern Samut vállfák társaságában ábrázolták, alatta a felirattal, miszerint: „Nagy rendetlenség van a jeles tojáskereskedőnél, minden elrabolts ruhanemű szanaszét hever. Akasztófa kéne neki.”³⁵

Kisebbségi vonatkozó munkák is jelentek még meg, például a Szatmárnémetiből deportált Markovits Magda cikksorozata a *Világban*, amely említette az auschwitz-i kápónők szerepét.³⁶ Jóval később a kápók „metamorfozísának” nem más adta irodalmi leírását, mint Kertész Imre a *Sorstalanságban*: „[...] egy blokkunkbéli s nekem addig nem is igen föltűnő s emlékezetem szerint addig mások által sem különösebben nagyra tartott vagy közismert, bár amúgy erőteljes és tagbaszakadt ember első ízben jelent meg, az újdonság karszalaggal, a vacsoránál. De most már, látnom kellett, nem ugyanaz az ismeretlen ember volt többé: alig tudtak csak hozzáférkőzni a barátok meg ismerősök, mindenfelől az előlépésének örvendő, gratuláló, szerencsekívánó szavak, kezek irányultak felé, s ő némelyekét elfogadta, másokét viszont, láttam, nem, akik aztán sietősen el is oldalogtak onnan. S utóbb [...] második porcióért lépett oda, ami most már a rangjával együtt illeti meg, és pedig a kondér legaljáról, s amit a Stubendienst ezúttal már egyenjogúaknak járó megkülönböztetéssel mért ki neki.”³⁷ Egy másik Nobel-díjas író, a máramarosszigeti származású Elie Wiesel a kápókra úgy emlékezett vissza gyermekkorából, mint akik „kiváló fizikai kondícióban” voltak,

---

35 *Ludas Matyi*, 1945. november 25. 3.

36 Lásd pl. *Világ*, 1948. szeptember 8. 4.

37 Kertész é. n., 191–192.

noha azt is tisztázta, hogy többségüket áldozatnak tartja.³⁸ Sajnos az elkövetői oldalról is akad vádló emlékirat. Rudolf Höss SS-alezredes, aki 1940 és 1943 között Auschwitz parancsnoka volt, nem felejtette el emlékiratában a kínzások jelentős részét a kápókra kenni: „De legjobban a saját fajtájukból valók szorongatták őket, mindegy volt, hogy előmunkások voltak vagy szobafelügyelők.” Höss említ egy kápót, aki „maga volt a megtestesült gonosz. Az SS-hez tartozókkal szemben visszataszítóan szolgálalkú volt, a fogolytársaival, a saját fajtájabeliekkel szemben minden aljasságra kész”.³⁹ Esetében a bűnöket a foglyokra kenő náci tiszttel állunk szemben.

Jellemző módon a külföldi kápóperekkel kapcsolatban már részletes feldolgozásokkal rendelkezünk. Dan Porat izraeli történész 2019-ben jelentkezett monográfiával, amely magyarul is megjelent. Ebben a kollaborációval vádolt izraeli holokauszt túlélők pereit vizsgálta, jelentős részben (de nem kizárólag) kápópereket feldolgozva. Porat könyve izraeli mű, izraeliek számára, elsősorban a cionista államépítő projekt romantikus-hősies nemzeti önképének ütközését mutatja be a holokauszt borzalmaiból hazatérő emberek összetett élettörténetével. Mindenesetre érdekesítő a komparatív perspektíva szempontjából, hogy Izraelben 1950-től a nácik és a náci kollaboránsok büntetéséről szóló törvény is a visszamenőleges jogalkotás példája volt, és hogy az izraeli ügyek kétharmadában elmarasztaló ítélet született.⁴⁰ Eközben Magyarországon (lásd a kápóperekről szóló táblázatunkat!) első fokon az ügyek 75%-ában született elmarasztaló ítélet, másodfokon viszont csak 25%-ában. Az izraeli perekről Hanna Yablonka és Moshe Tlamim is jegyzett közös tanulmányt, amelynek azonban elsősorban szintén

---

38 Wiesel 1960, 68.; uő. 1996, 97.

39 Höss 2017, 420–421.

40 Porat 2019, 2, 74.

az izraeli nemzeti identitás a témája.⁴¹ Jakov Lozovik izraeli történész a *Háárec*-ben közölt, 2021-es publicisztikájában meglehetősen egyértelműen utalt arra, hogy azoknak a kápóknak a nevét, akik ellen nyomozás indult, de az eljárás végül tárgyalási szakaszba sosem került, meg kell tisztítani a rájuk rakódott szennyről és vádaktól.⁴²

Az izraeli kápóperek sajnos nem szolgálhatnak a mélyebb összehasonlítás alapjául, mivel ezek valóban pártatlan büntetőperek voltak, amelyeket elfogulatlan hatóságok folytattak le, és a sajtó nem használta e pereket antiszemita vagy holokauszttorzító üzenetek átadására. Tom Segev izraeli történész szerint Izraelben „a kápóperek arra kényszerítették a bírókat, hogy különösen nehéz morális és történelmi kérdésekben döntsenek, amelyek gyakran szakterületükön kívül estek”.⁴³ Ilyen dilemmák a magyar népbírákat nem foglalkoztatták. Jellemző például, hogyan kezelte az izraeli magyar nyelvű sajtó a hasonló ügyeket. Sajtóhírek szerint a magyar Weisz Miklóst 1954-ben bíróság elé állították Haifán, mert állítólag társaival kegyetlenkedett az orosz fronton.⁴⁴ Ennek azonban nyilván nem volt koncepció éle, a történetről beszámoló izraeli–magyar *Új Kelet* is helyesbített később, mert eredeti cikkében azt a benyomást keltette, hogy Weisz „eleve bűnös” volt.⁴⁵ A lap végül nem írta meg az ítéletet. Az *Új Kelet* ezenkívül több cikkben beszámolt egy felvidéki származású auschwitzi kápónő izraeli peréről, ám a nő nevét nem volt hajlandó leírni, mert – mint egy méltatlankodó olvasói levélre adott válaszból kiderült – „Izraelben ma még az angol perrendtartás érvényes”, és addig nem írják le a vádlott nevét, amíg be nem

---

41 Yablonka–Tlamim 2003, 1–24.

42 Lozowick 2021.

43 Segev 1991, 262.

44 *Új Kelet*, 1954. augusztus 24. 2.

45 *Új Kelet*, 1954. szeptember 5. 3.

bizonyosodik bűnössége.⁴⁶ A lap hasonlóan nem írta le annak a munkácsi kápónak a nevét, aki amerikai turistaként érkezett Izraelbe, s egy máramarosszigeti túlélő felismerte. Vele szemben az ügyészség nem talált elég bizonyítékot, és végül távozott Izraelből.⁴⁷

Ennél több támpontot nyújthatnak a magyarországi kápóperek elemzéséhez a Lengyelországban lefolytatott hasonló eljárások. Két amerikai történész, Gabriel N. Finder és Alexander V. Prusin a kollaboráció vádjával bíróság elé állított lengyel zsidókról írt tanulmányt. 1944 és 1950 között legalább húszezer ember ellen hoztak lengyel állami bíróságokon ítéletet a németekkel való együttműködés vádjával. Lengyel vonatkozásban Finder és Prusin összesen hetvenöt zsidó származását talált, akit kollaborációval vádoltak: huszonötöt zsidó becsületbíróság, ötvenet állami bíróság elé állítottak.⁴⁸ Komparatív szempontból elmondható, hogy Magyarországon csak a népbíróság elé állított zsidó származású emberek száma meghaladta az ötvenet. Ha kiegészítjük a cionista vagy hitközségi becsületbíróságokkal, illetve az igazolási vagy népjegyészeti eljárásokkal, több száz főről lehetett szó. Lengyelországban legalább harminc zsidó személyt elítéltek, tízen közülük halálbüntetést kaptak, de két esetben ezt végül enyhítették.⁴⁹ Magyarországon ezzel szemben csak egy, az 1945 előtti jogfosztó rendelkezések értelmében zsidónak minősített személyt végeztek ki a holokauszttal összefüggésben. A szerzők a lengyelországi pereket alapvetően objektív eljárásoknak tartják: „Ha az ítéletek és indoklásaik [...] bármi támpontot nyújtanak, felülről érkező nyomás, szemben az erősen politikai

---

46 *Új Kelet*, 1950. október 6. 7. A varannói származású Trenk Elza ügyéhez lásd még a teljesség igénye nélkül a lap október 2-i, 9-i, 10-i, 17-i számait. Lásd még róla Porat 2019, 93–96, 114–119.

47 *Új Kelet*, 1967. január 3. 2.; 1967. január 20. 6.

48 Finder–Prusin 2008, 126.

49 Uo. 128.

perekkel, [...] nem befolyásolta a bírók döntéseit a »zsidó« ügyekben. Az ezen perekben született ítéleteket láthatóan inkább az ügy tényeire alapozták.⁵⁰ Ezt az álláspontjukat tükrözi tanulmányuk címe is: *Zsidó kollaboránsok a bíróság előtt Lengyelországban, 1944–1956*, és nem pedig „kollaborációval vádolt zsidók” vagy „kápóerek” Lengyelországban. Más történészek, így az amerikai David Engel, szintúgy arra a következtetésre jutottak, hogy például a kollaborációval vádolt zsidók felelősségre vonását követelő cikkek saját indíttatásra, véletlenszerűen jelentek meg a lengyel sajtóban⁵¹ – viszont egy kelet-európai kutató kevéssé hisz a szovjetizálódó rendszerek „véletlenjeiben”.

Pető Andrea kissé talán hatásvadász, de elgondolkodtató megállapítása szerint ha a népbíróságok sikeresek lettek volna, nem lettek volna megosztók⁵² – mindössze annyit lehet ehhez hozzátenni, hogy a hazai kápóerek nem megosztók, mivel eddig jóformán senki sem tudott róluk. De ha nem megosztók a kápóerek – és nem vitatkozunk róluk máig –, az azt jelenti, hogy sikeresek voltak, és korrekt ítéleteket hoztak a népbíróságok? Lehet nem megosztó egy koncepció per? Egyáltalán hogyan kerültek a történelmi emlékezet „fekete lyukába” a kápóerek a rendszerváltást követően? (Az utolsó, a témát érdemi szinten említő tanulmány megjelenési éve 1991.) Széles körű – és inkább téves – nézet, hogy a holokausztot már az átmenet éveiben is hallgatás övezte. „Az 1948–56-ig tartó időszakban a holokausztot teljesen elhallgatták”,⁵³ véli Kovács Mónika történész. „A holokauszt, mint a »zsidókérdés« általában, évtizedekre a történelem orwelli fekete lyukába zuhant” – írta

---

50 Uo. 134.

51 Engel 1999, 340–341. Megdöbbentőnek tűnik, hogy a lengyel pereket kutató történészekben nem merült fel, hogy a kápóereknek közül lehetett az olyan koncepció eljárásokhoz, mint például az auschwitzi hős Witold Pileckivel való 1948-as leszámolás.

52 Pető 2006, 42.

53 Kovács Mónika 2003, 91.

az 1945 és 1949 közötti időszakra is utalva Randolph L. Braham.⁵⁴ Ezzel szemben Geyer Artúr 1958-as bibliográfiája 1945 és 1948 között több mint kétszáz, holokauszttal foglalkozó művet rögzített.⁵⁵ Az Arcanum ADT-felületén Magyarország szovjet megszállásának – hivatalos – napjától a Rajk-per első tárgyalási napjáig összesen mintegy 4780 találat szerepel a nagyobb koncentrációs táborok nevére. Még úgy is, ha kivonjuk belőle az erdélyi vagy izraeli magyar lapokat és kiadványokat, és ha nem élünk más keresőszavakkal, mint például a kb. 1600 találatot produkáló „munkaszolgálat” szóval, ez évi 1195, vagyis naponta három utalás – nem is általában a holokausztra, csupán a nagyobb náci táborokra – a hazai nyomtatványokban.

A holokausztról és a táborokról tehát beszéltek, és mint látni fogjuk, a kápók szerepéről is rendszeres – ítélkező hangnemű, indulatoktól fűtött és főleg politikai – diskurzus zajlott a napi sajtóban. Hogyan felejtettük el mégis a kápópereket? A válasz az lehet, hogy a kápóperek mindenki számára kellemetlen történetek, amelyekre senkinek sem volt kifizetődő emlékezni. Természetesen létezik egy olyan, fősodratú narratíva, amely szerint – Karsai László történész szavaival – „Magyarországon 1945 után hatékony, a korabeli európai normáknak megfelelő felelősségre vonás volt, függetlenül attól, hogy nálunk a szovjet csapatok, Nyugat-Európában meg az angol, amerikai, francia felszabadítók voltak jelen. A hazai népbírósi eljárások a holland, a dán, a norvég, a belga felelősségre vonásokhoz hasonlíthatók.”⁵⁶ Ezt ez idáig főleg a szélsőjobboldal kérdőjelezte meg, nem titkoltan azzal a szándékkal, hogy felmentse a legfőbb háborús bűnösöket a népbírósi ítélete

---

54 <https://www.ushmm.org/m/pdfs/20140318-Holocaust-in-Hungary-Braham-Assault-on-Historical-Memory.pdf>, 2 (letöltve: 2022. július 7.).

55 <https://www.szombat.org/kultura-muveszetek/elfelejtett-szovegtukrok-magyar-holokauszt-abrazolasok-1945-utan> (letöltve: 2022. július 7.).

56 Karsai interjújához lásd: *Magyar Nemzet*, 2005. augusztus 3. 5.

alól. Ezzel szembezállva a népbíróságok apologetái kevéssé engedtek teret az eljárások árnyoldalai bemutatásának. A háborús bűnökkel vádolt zsidó származású személyek története így egyfajta senki földjére kerültek: a (szélső)jobboldalt nem érdekelték koncepciók pereik, mert a vádlottak zsidó származásúak voltak, a (szélső)baloldal pedig nem beszélt ügyeikről, mert kellemetlen tényekre vetült volna fény a népbíróságok eljárásai kapcsán.

Ennek a kötetnek nem célja megkérdőjelezni a népbíróságok létjogosultságát vagy a főbb háborús bűnösök ügyei kapcsán folytatott ítélkezési gyakorlatot. Bármennyire is koncepciózusak vagy amatőrök voltak egyes népbíróságok, nyilván senki sem gondolhatja komolyan, hogy olyan tömeggyilkosok, mint Szálasi Ferenc vagy Sztójay Döme ártatlanok voltak. Mindazonáltal nem tartom szentségtörésnek, hogy a kollaborációval vádolt zsidó származású személyek pereiről kritikusán beszéljünk. Itt szándékosan *nem* „zsidó származású kollaboránsokat” írok: a kollaboráció, mint jelenség, a szabad választási lehetőségeket feltételezi, ami a zsidónak minősített egyének esetében a német megszállást követően Magyarországon – és különösen is a koncentrációs táborokban – a végtetekig beszűkült, a túlnyomó többség számára teljesen megszűnt. Természetesen felmerülhet a kérdés: miért ítélnénk meg enyhébben a kollaborációval vádolt zsidó származású embereket, mint a nem zsidó kollaboránsokat? Nem volt-e korlátozva egy átlagos keresztény, magyar ember szabad akarata? A különbséget a két csoport – többségi társadalom és kisebbség – között jól írta le Abádi Ervin kiadatlan kéziratában. Szerinte aki jobboldali cionista volt, és szimpátiával tekintett a magyar nemzeti ügyre, annak a „történelmi verdikt”, hogy „a zsidónak valóban nem maradt más hátra, csak a remény, ki volt szolgálatva a magyarok kénye-kedvének, legfeljebb reménykedhetett abban, hogy a magyarok megokosodnak, belátják, mi okosabb nekik [...] a magyaroknak nem a remény szalmaszálába kellett volna kapaszkodniuk [...] a tegnap még szuverén nemzetnek, ha az akar maradni,

cselekedni kell tudni [...]”⁵⁷ Amire Abádi utalhat – vagy amire következtetni lehet soraiból –, az a kisebbségi magyar-zsidó és többségi keresztény-magyar élmény eltérései a német megszállás során: míg egy keresztény átlagembert nem üldöztek a származása miatt, és így a kollaboráció kérdése önálló lépés volt részéről, addig minden egyes zsidó származású embernek muszáj volt döntenie – korlátolt döntési keretein belül – az ellenséges hatalomhoz való viszonyulásáról, figyelembe véve saját és szeretteinek, esetleg a rá bízott közösségnek az életét és biztonságát is. Egészen távolról nézve itt persze szóba jöhet a szuverenista magyar elit döntési kényszerpályája (és persze döntési szabadságfoka is), nem is annyira egyéni, mint inkább közösségi értelemben véve. A kérdés így nem is a viszony kialakítása, hanem a döntési keret korlátotságának mértéke.

Egyes történészek nem ítélik meg a kollaborációval vádolt zsidó származású személyek felett, mert szerintük a kollaboráció szó eleve meghatározhatatlan.⁵⁸ Mások ennek ellenkezőjére biztatnak. Sander H. Lee amerikai filozófusprofesszor fontos tanulmányt publikált a holokauszt során történt kollaboráció vagy együttműködés megítélésének kérdésébe, arra biztatva a történészeket, hogy ne féljenek ítéletet mondani ebben a kényes kérdésben. Felfogása szerint a kanti vagy az utilitárius filozófiára alapozva két módon ítélni lehet meg a nációkkal való kooperációt: az indíttatás vagy pedig a következmények vizsgálatával.⁵⁹ Primo Levi olasz holokauszt túlélő és író megkísérelte feldolgozni a kápok megítélésének dilemmáját: véleménye szerint az üldözötti státusz nem zárja ki azt, hogy valaki bűnrészes legyen. Az elnyomás nem teszi szentté az elnyomottat. Viszont senki sem ítélni el a kápok, aki

---

57 YVA P.31/52. 72.

58 Engel 1999, 343.

59 Sander 2016, 278 skk.

nem esett át ugyanazon, mint ők.⁶⁰ Itt azt az elvet követjük, hogy a kollaborációval vádolt zsidó emberek ügyeinél mindig szem előtt tartjuk a szabad akarat hiányát, valamint a perek és médiakampányok elfogult hangnemét, nem zárva ki azonban a lehetőséget, hogy bizonyos ügyekben – értelmetlen erőszak, nemi erőszak stb. – egy zsidó származású egyént is jogosan kérhettek számon a múltbéli viselkedése miatt.

Ez a könyv huszonhat olyan kápóról szól, akiket a második világháborút követően népbíróság elé állítottak. Mivel a táborokból nem maradt fenn érdemi dokumentáció, ezért az egyedüli elérhető forrásokhoz, a kápóperek anyagaihoz nyúltunk. Mindazonáltal ez a mű nem kizárólag a pertörténetek leírására és elemzésére tesz kísérletet, azaz nem jogtörténeti munka, hanem tartalmaz a holokauszttal, az emlékezetpolitikával és a társadalomtörténettel kapcsolatos eszmefuttatásokat is. A vizsgált peranyagok összesen közel 4700 oldalt tesznek ki. A vádlottak között akadtak Lageráltesterek, Blockführerek, jupók, stobovák és orvosok is. A perbe fogott zsidó származású egyéneket társaik fizikai bántalmazásával, korrupcióval, kivégzésekben való részvétellel és nemi erőszakkal is vádolták. Felmerülhet a kérdés, hogy miért csak a népbíróság elé állított kápókkal foglalkoztam. Az ok elsősorban a forráshiányban keresendő: azoknak a nevei, akik nem kerültek népbíróság elé, elsősorban visszaemlékezésekből, sajtócikkekből vagy nyúl farknyi népügyészégi anyagokból ismertek, és ezek a források nem teszik lehetővé az árnyalt bemutatást.

Az itt tárgyalt kápóperek közül három bizonyos értelemben kilóg a sorból. Iván György nem volt zsidó származású, azonban kápóként – ráadásul az egyetlen, másodfokon halálra ítélt kápóként – nem maradhat ki egy ilyen kötetből. Rubányi Imre egyetlen külföldi koncentrációs táborban sem járt, mégis beemeltem a diskurzusba, ugyanis vonattal

---

60 Levi 1989, 44–45, 59.

deportálták egy magyarországi internálótáborba, amelynek német parancsnoka volt. Később gyalogmenetben külföldre hajtották, ahol kényszermunkát végeztek vele – nem nagy táborokban ugyan, csak kisebb, ideiglenes szálláshelyeken, de mégis, szabad mozgásában német örök által korlátozott rabszolga volt. Perét így a kápóperekhez soroltam. Hasonlóan lehetne érvelni amellett, hogy Lax Henrik nem Magyarországon, hanem Romániában állt népbíróság elé, s így ügye nem tartozik ide. Mivel Lax magyar zsidó kápó volt, és perét eddig nem dolgozta fel a szakirodalom, az ő peranyagát is beemeltem a könyvbe, bemutatva egy külföldi per példáját. (Szükséges megjegyezni, hogy Izraelben is lefolytattak magyar kápópereket, ezeket viszont a kutatás és feldolgozás koronavírus-járvány alatti nehézségei és nagy költségei, illetve a témában Dan Porat tollából született munka miatt elhagytam.)

Jogos kritika lehetne még, hogy nem csak a népbíróságok ítélkeztek hazatérő deportáltak vitás ügyeiben. Az uzsorabíróságok szerepe az átmenet éveiben nagyrészt feltáratlan, pedig gyakran politikai és nem egy esetben zsidó származású emberekkel szembeni pereket folytattak le. 1946 elején a budapesti törvényszék ítélkezett mauthauseni deportáltak uzsoraperében: az egyik túlélő egy ételért vett aranyórát követelt a másikon. A bíróság arra jutott, hogy aranyórát kérni ételért uzsoraszerződés volt, mert az éhező deportáltak szorult helyzetében nem volt más választása.⁶¹ Itt terjedelmi okokból csak a népbíróságokra tértem ki.

Egyes kápóknak pedig nem akadtam nyomára. A *Világ* 1948 augusztusában beszámolt Balázs Sándor harkai jupó ügyéről, aki ebbéli minőségében állítólag megkínózta saját apósát, és ezért tizenöt év fegyházatot kapott egy népbíróságtól.⁶² Talán így volt, talán nem – a pernek nem sikerült nyomára bukkannom. A *Népbírósi Közlöny* pedig írt

---

61 *Népbírósi Közlöny*, 1946. február 9. 8.

62 *Világ*, 1948. augusztus 28. 2.

Schwartz Dezsőről, aki a lap szerint segédborbély volt Auschwitzban, és korbáccsal verte a deportáltakat. A cikk szerint ügyében már elkészült a vádirat a népügyészségen.⁶³ Ha elkészült is, sajnos nem derült ki, hol, és nem is találtam meg az ügyet. Összességében mégis úgy gondolom, hogy a huszonhat vádlott itt feltárt peranyagából összetett és részletes képet lehet kapni a kápóperekről, lehetővé téve, hogy az olvasó levonja saját következtetését a kérdésben.

---

63 *Népbírósi Közlöny*, 1945. november 24. 10.

„A magyar nép zsidó bosszúrói sugdos”

Zsidó származású személyek a népbíróság előtt

A második világháború vége, valamint az azt közvetlenül követő időszak nem minden tekintetben a várakozásoknak és reményeknek megfelelően alakult a magyar zsidóság számára. Természetesen a gettóból kiszabadult egykori üldözötteknek a szabadságot és az új élet lehetőségét hozta, tehát a negatívumok nem írják át a teljes történetet. Stöckler Lajos pesti neológ hitközségi elnök mégis így beszélt már 1945 augusztusában: „Pest felszabadulásának első percétől kezdve felvette az új vezetőség az érintkezést a megszálló csapatok parancsnokságával. Tenger sok panasz volt és új bajok keletkeztek, mert a felszabadulás első idejében a bevonuló csapatok bizony nem tettek különbséget fasiszták és zsidók között. A néhány nappal előbb felszabadított zsidó tömegekből foglyokat szedtek össze, és olyan nehézségek következtek, amelyeket előre látni lehetséges nem volt [...]”⁶⁴ Érdemes kiemelni, hogy Stöckler a szovjet csapatokra felváltva utalt „megszállókként” és „felszabadítókként” – zárt körű – beszédében. A szovjet bevonulás másoknak is csalódást okozott. A sümegi hitközség például arról

---

64 https://library.hungaricana.hu/hu/view/mioi_iktatott_iratok_iktatoszam_nelkul_1945/?pg=1101&layout=s,1102 (letöltve: 2022. július 7.).

panaszkodott a Magyarországi Izraeliták Országos Irodájának (MIOI) 1946 januárjában (!), hogy: „Pár héttel ezelőtt nagyobb orosz átvonulás volt városunkon keresztül, amikor is a hitközségünk épületeit, rabbi és metsző lakását, tanácstermünket az átvonuló orosz katonaság részére ki kellett üríteni, és át kellett adni. Ez alkalommal az orosz katonaság templomunkba is betelepedett, és a megmaradt karzatokat, ajtókat, ajtószárnyakat kidöntötték és eltűzelték.”⁶⁵ A svájci követség politikai osztályának jelentése szerint közvetlenül a második világháború vége után több, a szovjet csapatokat köszönteni akaró zsidó származású nő nemi erőszak áldozata lett.⁶⁶ Hasonló megdöbbenést okozhattak sokakban a háború utáni számonkérés azon – népügyészeti és népbírósi – ügyei, amelyek a zsidó közösség vezetői között kutatták fel és ítélték el a kollaboránsokat.

A közösséggel szembeni „árulással” vádolt zsidó emberek ügyeinek belső kezelése voltaképpen a zsidó tradíció szerves része volt. Ha úgy tetszik, a „kápókat” először a Biblia említi: az egyiptomi fogság során a felügyelők „ütlegelték azokat az izraelita munkavezetőket, akiket a fáraó tisztjei rendeltek ki, s ezt mondták nekik: »Miért nem csináltak tegnap és ma ugyanannyi téglát, mint azelőtt?«” (Mózes II. 5:14.) A kollaborációval vádolt lengyel zsidók ügyeinek feltárását követelők is találtak viszont kedvükre való idézetet: „Gyomláld ki azért a gonoszt magad közül!” (Mózes V. 13:6).⁶⁷ A zsidó közösségek a háború utáni Európában hagyományosan becsületbíróságok előtt próbálták rendezni a kollaborációval vádolt zsidók ügyeit.⁶⁸ Hasonló, nem hivatalos bizottságok létrejöttek Magyarországon, a fővárosi és vidéki hitközségekben

---

65 https://library.hungaricana.hu/hu/view/mioi_iktatott_iratok_iktatoszammal_iktatokonyv_nelkul_1946_1903-2000/?pg=42&layout=s,43 (letöltve: 2022. július 7.).

66 Petó 2019, 12–13.

67 Engel 1999, 340.

68 Lásd: Jockhush et al. 2015.

is. Ezek a becsületbíróóságok főleg a zsidó tanácsokkal foglalkoztak, de néha tárgyaltak munkaszolgálatos vagy kápóügyeket is. A szatmárnémeti Demokrata Zsidó Népközösség például 1945 nyarán egy 21 éves lány felett ült „fegyelmi bíróságot”, mert a lány a vád szerint egy meg nem nevezett táborban kápóként nem adott vizet a szomszáróknak, és nem engedte, hogy társai a rokonaikkal beszéljenek. A bíróság „erkölcsi” büntetést szabott ki, mert nem ítéltetett a lánynak börtönt, „bármennyire is megérdemelné”.⁶⁹ Az erkölcsi büntetés abból állt, hogy hat hónapra kizárták a zsidó közösségből, ami lényegében egy, a zsidó vallási hagyományban is létező büntetést valósított meg.⁷⁰ Szembeöt-lő, hogy a becsületbíróóságok sokszor nem helyi zsidó emberek ügyeit bírálták el, noha erre választ adott a Szegeden népbíróság elé állított Deutsch György – itt valamivel később tárgyalt – ügye: ő úgy fogal-mazott, hogy székesfehérváriként még nem tudott hazatérni (1945. március 22-én szabadult csak fel Székesfehérvár), Budapesten pedig éhezett, ezért Szegedre ment, mert úgy hallotta, ott már van egyetem.⁷¹ Mint látni fogjuk, a szegedi hitközség igazolóbizottsága igen aktív volt, de foglalkozott kollaborációval vádolt zsidókkal szembeni vallomások felvételével a miskolci hitközség is,⁷² ahogyan Leitner Jenő, a Radikális Demokrata Párt debreceni alapítója, az Ideiglenes Nemzetgyűlés kép-viselője is elbüszkélkedett, hogy „Debrecenben volt kifejezetten zsidó igazolóbizottság, amely a rendőrséggel egyetértve foglalkozott az eléje kerülők politikai magatartásának elbírálásával”.⁷³ Könyvünkben viszont

---

69 *Deportált Híradó* (Szatmárnémeti), 1945. július 29. 1.

70 Talmudi fogalmak: chérem. <https://zsido.com/fejezetek/talmudi-fogalmak-cher-em/> (letöltve: 2022. július 7.).

71 MNL CSML XXV.8. 119/1945. Deutsch-per. 14, 20.

72 BFL XXV.1.a. 1260/1945. Kovács Tibor és társa pere. 39.

73 https://library.hungaricana.hu/hu/view/mioi_iktatott_iratok_iktatoszam_nelkul_1945/?pg=1119&layout=s,1120 (letöltve: 2022. július 7.).

csak az állami büntetőbíróság elé jutott esetekkel foglalkozunk részletesen.

Zsidó származású személyek feltételezett „háborús bűnei” a nem zsidó elkövetők perein kapcsán is felmerülhettek. Vida István bori keretlegény perében például a zsidó túlélők részletesen vallottak „Herschkovits nevű csicskására” [sic!], aki szerintük több kiló aranyat szedett össze az ételraktár kezelőjeként. Hosszasan szidták még a túlélők Kufer Dezső festőt, aki Vidát és feleségét megfestette, és ezért „kilószámra kapta a vajat, mézet”, „ezalatt mi rothadt [...] krumplit és bűzös káposztalevet kaptunk”. Egyes tanúk szerint Herschkovits és Wolf Lajos zsidó cukrász szerb nővel mulatoztak, akik nyíltan beszéltek róla, hogy „attól kapták az élelmet, akivel szeretkeztek”.⁷⁴ A tanúk már-már annyit beszéltek a zsidó „csicskákról”, hogy történeteik elnyomták a keretlegények tetteit.

Azonban konkrét zsidó származású célpontokat is talált a számonkérés. Voltaképpen nem volt nehéz megfordítani Darvas Józsefnek, a Nemzeti Parasztpárt alelnökének, ideiglenes nemzetgyűlési képviselőnek, később Rákosi közoktatásügyi miniszterének szavait, aki *Őszinte szót a zsidókérdésben* című, a *Szabad Népb*en megjelent írásában arról értekezett, hogy „mások is szenvedtek ebben a hazában sokat”, nem csak a zsidók. Darvas még csak azt bizonygatta, hogy nem zsidók is lehettek áldozatok, míg a népbíróság elé rángatott zsidó származású emberek esetei egyebek mellett azt is bizonyíthatták a propaganda kezében, hogy közöttük is voltak bűnösök, nem csak a többségi társadalom tagjai között. Nem szabad elfelejteni, hogy Darvas cikkét 1945. március 25-én írta: ugyanezen szám arról tájékoztatta az olvasókat, hogy Veszprémet és Zircet elfoglalták a szovjet csapatok. Auschwitz ugyan ekkorra már felszabadult, de olyan, ebben a könyvben tárgyalt kápók,

---

74 MNL CSML XXV.8. 1200/1946. Vida István pere. 13, 22, 32, 48–49.

mint Fischer Simon vagy Kovács Tibor, még mindig Bergen-Belsenben vagy a felixdorfi malom romjai között felállított táborban voltak. Ezek a kápók és rabtársaik még haza sem értek, de Rákosi későbbi minisztere már „a megmaradt zsidóság [...] túltengő mártíromságáról” írt.⁷⁵

A népbírósi eljárás rendszerébe több módon is be lehetett kerülni. A második világháború után igazolóbizottságokat hoztak létre, amelyek a községi szintig lemenően intézményről intézményre, gyárról gyárra, foglalkozási csoportról foglalkozási csoportra átfésülték a lakosságot. Ha valakit nem igazoltak, ügyét a népügyészségnek adták át, amely vádemelés mellett dönthetett. Ezenfelül – mint manapság is – fel lehetett jelenteni embereket a rendőrségen, illetve a népügyészségen is. A népbíróságok két szinten folytathattak eljárást: alsóbb fokon a törvénytudó székelyeken és felsőfokon a Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) előtt. Az elsőfokú népbíróság tanácsait szakképzett bíró vezette, de ő nem szavazott, csak felvilágosította a vonatkozó törvényekről a tanács többi tagját, akiket a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front öt – baloldali – pártja és a szakszervezetek delegáltak. A népbíróságok ítélték háborús bűnök és kevésbé súlyos, népellenes bűnök ügyében, de bizonyos esetekben a Btk. rendelkezéseit is alkalmazhatták. A kiszabható büntetések a haláltól a szigorú kényszermunkán és fogházbüntetésen át a börtönbüntetésig és kisebb bírságokig terjedtek.⁷⁶ A népbíróságok 1950. tavaszi felszámolásukig több mint 59 ezer ügyet vizsgáltak meg Magyarországon, ezekből kb. 27 ezer elmarasztaló ítéletet hoztak, a 477 halálos ítéletből 189-et hajtottak végre.⁷⁷ A népbíróságok működését

---

75 *Szabad Nép*, 1945. március 25. 5.

76 Néhány fontosabb, a számonkérést szabályozó renDELETEHÉZ és törvényhez lásd: 15/1945. M. E. sz. renDELETEHÉZ. *Magyar Közlöny*, 1945/1. 3–4.; 81/1945. M. E. sz. renDELETEHÉZ. *Magyarországi renDELETEHÉZ tára*, 1945., 17–24.; 1140/1945. M. E. sz. renDELETEHÉZ. Uo. 121–125.; 1945. évi VII. tc. *Rendőrségi Közlöny*, 1945/3. 25–33.

77 Zinner 2016, 33.; uő. 1985, 137–162.

kezdetben rendeletek, majd egy ezeket összeboronáló törvény – az 1945. évi VII. tc. – szabályozta, így amikor az eljárások jogalapjáról szólunk, az olvasó néha eltérő forrásokra lát majd hivatkozásokat.

Voltaképpen már a legelső néptörvényszék megmutatta a politika befolyását a számonkérésben: a még teljesen fel sem szabadult Budapesten 1945 januárjában Rotyis Péter tartalékos főtörzsőrmestert és Szívós Sándor tartalékos szakaszvezetőt – muszosokat kínzó keretlegényeket – maga Kádár János, a Magyar Kommunista Párt (MKP) vezető politikusa, budapesti rendőrfőkapitány-helyettes jelentette fel, s mint a szakirodalom rámutatott, az eljárás során legalább egy hamis tanúvallomást is felhasználtak. Nyilvános kivégzésüket a per tanácsvezetője, Major Ákos visszaemlékezése szerint egy másik kommunista politikus, Vas Zoltán erőltette.⁷⁸ Az ügy fontos, itt is tárgyalt kérdést vet fel: lehet-e hinni olyan perek iratainak, ítéletének, amelyek esetében a többi – nem kompromittált vagy kompromittáltnak *nem tűnő* – irat alapján valóban bűnös volt a terhelt, ám amely eljárásban mégis találni egy-két koncepció elemet? Nem mérgezi-e ez meg a teljes eljárásba és népbírói igazságszolgáltatásba vetett hitet?

A zsidó származású személlyel szembeni legismertebb – és a szakirodalomban egyedülként részletesen feldolgozott – per a Berend Béla volt szigetvári neológ főrabbi, a fővárosi zsidó tanács tagjával szembeni eljárás volt. Berendet rögtön a második világháború után tartóztatták le vidéken a Gestapóval való kollaborálás vádjával, 1946 novemberében első fokon tíz év fegyházra kapott, majd a NOT 1947 áprilisában felmentette.⁷⁹ Berenddel szemben megsemmisítő sajtókampány indult, amely során a *Ludas Matyi* SS-egyenruhában, zsidó imasállal ábrázolta őt, nem is titkolva, hogy átlépett egy határt: a kép mellett „[a]

---

78 Komoróczy 2012 II, 893–894.; Varga László 1999, 58. Varga László tanulmányában Kossa István muszos vallomását azonosítja hamisként.

79 Schmidt 1990, 337–390.

hét legantiszemitaabb vicce” felirat állt.⁸⁰ Hiába a felmentő ítélet, a rabbi még úgy sem tudott stabil egzisztenciát találni, hogy nevet változtatott és az Egyesült Államokba költözött. Berend – akkor már Albert Bruce Belton néven – néhány évente váltogatta közösségeit és munkahelyeit, és mint egy emigrációból írt levelében elpanaszolta, „sehol nincs nyugtom” a lejárató kampány óta.⁸¹ Az ő példája is mutatja, hogy a kutatás során nem elég a népbírószági ítéletekre koncentrálni. Mint Zinner találóan megfogalmazta, „a tényfeltáráskor [...] nem lehet csupán a jogszolgáltatásra, a népbíráskodásra szűkíteni az adatsorokat [...]”⁸² Látni fogjuk, a népügyészeti eljárások és a sajtóhadjáratok kellő eszköztárt szolgáltatottak a hatalomnak a kollaborációval vádolt zsidó származású személyekkel való leszámolásra.

De miért volt szükség zsidó származású háborús bűnösökre? Bár a témát még részleteiben tárgyalni fogjuk, az egyik dilemmát nyilván az okozta, amit Rákosi keserűen állapított meg 1945 júniusában: „A vezető fasiszták kivétel nélkül megszöktek.” Szálasit és Sztójajt végül sikerült ugyan népbírószág elé állítani, de „ez természetesen nem az igazi”, és addig is fel kellett mutatni bűnösöket.⁸³ Helyi szinten a dilemma ráadásul hatványozottan igaz volt, a szenzációéhséget nem elégítették ki a fővárosi perek. Azonban a politikai szempont sem zárható ki. 1945 nyarán az MKP komplett kampányt épített a feketézőkkel szembeni fellépésre, a *Szabad Nép* így hirdette a párt programját: „Gyűlölöd a spekulánsokat és a feketézőket? Írd alá halálos ítéletüket, szavazz a 3-as listára!”⁸⁴ A kampány nem járt sikerrel, a kommunisták mindössze a szavazatok 17%-át szereztek meg a nemzetgyűlési választásokon. A feketézők

---

80 *Ludas Matyi*, 1946. augusztus 11. 8.

81 *Veszprémy* 2017; WL, 598b. Berend-hagyaték.

82 Zinner 2016, 25.

83 Uo. 23.

84 Pelle 2020, 75–77.

elleni kampány összefonódott az antiszemitizmussal. Egy évvel később egy árdrágítók elleni soproni tüntetésen a tömeg antiszemita jelszavakat ordította.⁸⁵

Ennek tükrében kell értelmezni a *Világosság* 1945. november 20-i hírét: letartóztatták Stern Samut és Wilhelm Károly hitközségi elöljárót, szintúgy a zsidó tanács volt tagját. A cikk szerint birtokukban „egy kiló színaranyat”, Napóleon-aranyakat és amerikai dollárt találtak.⁸⁶ E munka kereteit szétfeszítené Stern tevékenységének elemzése. Legyen elég annyi: a kommunisták, talán arra jutva, hogy még több bört kell lehúzni a kollaboráns zsidókkal szembeni vádokról, egy kiadós sajtókampány erejéig kíméletlenül a zsidó tanács idős, meghurcolt tagjai ellen fordultak. Sternt és Wilhelmet egy hét múlva elengedték, de csak mielőtt megírta a sajtó, hogy „a lefoglalt valutákat Sztójay és Szálasi idejében »szerezték«”.⁸⁷ Talán a fentihez hasonló ügyekhez is köthető, hogy egy zsidó származású Heves megyei kommunista párttag, Kunovitz Imre ugyanebben a hónapban írt panaszos levelet Rákosinak, miszerint „[...] éppen az MKP-tagok soraiból kerülnek ki mindenütt azok, akik minden gátlás nélkül mernek ma is zsidózni, mert maguk mögött érzik a minden bajtól őket megóvó pártot [...]”. Nem tudunk róla, hogy Rákosi intézkedett volna a levél kapcsán, de az bizonyos, hogy utasította a párt káderosztályát: nézzenek utána a kotnyeleskedő elvtársnak.⁸⁸

Érdekes, hogy nemcsak a zsidókat tudta „nyilassá” és „fasisztává” avatni a sajtó, de voltak nyilasok, akik maguk igyekeztek az áldozati szerepbe bújni. „Kinyomozták a »zsidóvá« operált nyilas pártszolgálatos bűneit” – jelentettek a lapok 1946 májusában Jerebitz Imre különös esetéről, aki a pesti zsidóórházban metéltette körül magát, így

---

85 *Új Élet*, 1946. december 25. 2.

86 *Világosság*, 1945. november 20. 3.

87 *Világ*, 1945. november 20. 3.; 1945. november 27. 3.

88 Standeisky 1992, 288–289.

tervezett meglőgni a felelősségre vonás elől és kivándorolni.⁸⁹ A lapok azt írták ugyan, hogy alijázni akart – vagyis Izraelbe költözni –, egyes helyeken úgy fogalmaztak, hogy „cionistává metélkedett”, mintha politikai nézeteket is fel lehetne venni vallási procedúrákkal. Jerebitz az államügyészségen azt állította, hogy Amerikába akart menni „zsidó papírokkal”.⁹⁰ A *Ludas Matyi* nem mulasztott el karikatúrát közölni a zavargó arabokkal teli Tel-Avivba beállító két nyilasról: „Na, most jól nézünk ki, testvérek. Ha felismernek bennünket, akkor a zsidók vernek meg, ha nem ismernek fel, akkor az araboktól kapunk.”⁹¹ Az ügy nyomán a sajtó azt is megírta, hogy „a jövőben csak a politikai rendőrség tudtával lehet a zsidó hitközségbe bemetélkedni” – azaz betérni.⁹² A lapok szerint a körülmételésben segédkező hitközségi alkalmazottakat – öt főt, köztük Salgó László neológ rabbint – a nyilasokkal együtt internálták,⁹³ noha nincs nyoma annak, hogy a rabbi ellen eljárás indult volna. Egy későbbi cikk szerint az uzsorabíróság 1000 és 800 forint (akkoriban komoly összeg!) pénzbüntetésre ítélte Adler Sándort és Spitzer Sándort, a zsidókórház orvosait.⁹⁴

A népbírószági eljárásokkal szemben már csak azért is volt ok a képtelyre, mert a rendőrség módszereiről országszerte legendák terjedtek. A koalíciós kormány tagjai nyilván nem figyeltek eléggé, de Erdei Ferenc már 1945-ben, kriptokommunista parasztpárti belügyminiszterként tisztázta: „A harc és az átalakulás a lényege a mi demokráciánknak. A harc közben nemcsak az ember személyes jogai, szerzett jogai és tulajdona szenvednek elég sűrűn sérelmet, hanem maga a jog,

---

89 *Népbírószági Közlöny*, 1946. május 25. 3.

90 BFL XXV.2.b 82107.1949. 24. Jerebitzék népbírószági anyagában a betérési kísérletnek már nincs nyoma. Lásd: BFL XXV.1.a 377.1949.

91 *Ludas Matyi*, 1946. május 30. 5.

92 *Igazság*, 1946. március 30. 2.

93 *Szabadság*, 1946. április 6. 3.

94 *Kis Újság*, 1946. október 27. 4.

a törvények is.⁹⁵ Jogsértésből pedig nem volt hiány. A népbírószági ügyek nyomozati szakaszáért általában a rendőrség Politikai Rendészeti Osztálya (PRO), később az Államvédelmi Osztály (ÁVO), majd az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) felelt. Ezek vezetője 1945 januárjától 1953-ig Péter Gábor volt. Az eljárások során felmerült panaszokból ismert például, hogy a hódmezővásárhelyi politikai rendőrség már 1945-ben is erőszakkal, gumibotos veréssel vallatott, fegyverrel fenyegette a gyanúsítottakat.⁹⁶ A PRO által használt erőszakos módszereknek hamar híre ment. A rendőrség kapcsán már 1945. május 15-re pártközi értekezletet hívtak össze. A jegyzőkönyv szerint ezen Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök előadta, hogy „az értekezlet célja a rendőrségen uralkodó túrhetetlen állapotok, szabálytalanságok, egyoldalú pártpolitikai tevékenységek, a vizsgálati és letartóztatási, valamint vallatási eszközök, módszerek orvoslása”. Balogh István államtitkár felsorolta a „mindenki által ismert rendőrségi atrocitásokat”. Erre Rákosi közbevágott, és arról beszélt, hogy mindennek az oka a centralizálásihiány, az alacsony fizetés, és hogy az ország egyes vidékein „más és más szempontok vezetnek a rendőrséget”. „Vallatási metódusok és verés” „az egész világon van”, érvelt a kommunista politikus, de persze a legjobb lenne, ha a „vallatási procedúrát” kivizsgálás előzné meg.⁹⁷ A vádak már 1945 júliusára olyan elterjedtek voltak, hogy azokat a sajtóban kellett cáfolni. A fiatal Heimler Jenő álnevén, Vát Jenőként írt riportot a szombathelyi politikai rendőrség működéséről. Az állítás, hogy „a politikai rendőrségen [...] »félholtra« verik az ártatlan embereket”, „a reményét vesztett fasizmus utolsó elhaló hangja” – biztosította olvasóit a későbbi neves szociológus, aki Auschwitzot és Buchenwaldot is túlélte. Bizonyításképp

---

95 Máthé 2020, 16.

96 Vincze 2016, 42.

97 SZZSA II.6.b Pap Róbert iratai. C. doboz.

interjú készített egy nyilas rabbal arról, hogy bántották-e a rendőrök. „Nem, senki sem nyúlt hozzám” – szölt a megnyugtató válasz.⁹⁸

Az átmenet éveit a kommunisták arra használták ki, hogy beépüljenek az ország közéletébe, a rendvédelmi szervezetbe és a politikába. A Független Kisgazdapártnak 1947-től Dobi István személyében egyenesen kriptokommunista pártelnöke is volt.⁹⁹ Nem meglepő ezek után, hogy a politikai rendőrséget kiemelten fontosnak tekintették a kommunista hatalomátvétel terén. Egy 1945. májusi összefoglaló szerint országos szinten a rendőrkapitányságok politikai rendészeti osztályainak élén 36 közül 34 esetben kommunisták álltak, és a nyomozók többsége is kommunista volt.¹⁰⁰ Azonban a hivatalosan nem kommunista rendőrtisztek is állhattak a párt irányítása alatt, Sólyom László például – 1946 májusáig budapesti rendőrfőkapitány, 1950-ben koncepciós per áldozata – hivatalosan kizgazda volt, a gyakorlatban viszont a párt utasításait teljesítette.¹⁰¹ 1946 októberében Rajk László kommunista belügyminiszter hívta életre a PRO utódként az ÁVO-t (Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya), amelyet közvetlen alárendeltségébe vont. Kevés ironikusabb dolog képzelhető el, mint hogy Rajk emberei azon koncepciós perek összetákolásán ügyködtek, amelyek a főnökükkel való leszámoláshoz hangolták át a közvéleményt. 1947 tavaszán Péter Gábor elégedetten újságolta az ÁVO-ról a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) moszkvai illetékesének írt jelentésében, hogy az „lényegében a mi kezünkben van”.¹⁰² A politikai rendőrségen ráadásul a kezdetektől fogva dolgoztak szovjet összekötő tisztek a szovjet és a magyar politikai nyomozó szervek mellett, például Fjodor Belkin szovjet

---

98 *Szabad Vasmegye*, 1945. július 8. 4.

99 Gyarmati 2011, 136.

100 Palasik 2000, 38.

101 *Szabad Vasmegye*, 1946. május 18. 2.; Schubert 2007, 28.; Zinner 2016, 14.

102 Palasik 2000, 40.

államvédelmi tábornok, aki 1945 márciusától felügyelte a rendőrség tevékenységét, később a Rajk-per előkészítésében is szerepet kapott.¹⁰³ Péter egyik helyettese, Kovács János a szovjet titkosszolgálat, az NKVD hivatásos állományú ezredese volt.¹⁰⁴

Még több feszültségre adott okot a széles körben terjedő legenda, hogy a kommunista pártot és a rendőrséget egy az egyben „a zsidók” vezetik, akik bosszút állnak „a magyarokon” a holokausztért. Ellentétben Heimler idézett cikkével, ez nem csak a múlt rendszer elitjének itthon maradt tagjai között volt gyakori nézet. Állítólag Rákosit 1953 nyarán maga Lavrentyij Pavlovics Berija, a szovjet állambiztonság vezetője róttá meg az SZKP központi bizottságának ülésén, amiért „zsidó király” akart lenni. A történet Nagy Imrétől származik, aki később elmondta emlékeit két újságírónak; ők már az ’56-os forradalom után közölték a harmadlagos forrást.¹⁰⁵ Lehet, hogy ez csak legenda, az viszont tény, hogy 1946 júliusában Rákosi diósgyőri látogatása előtt olyan jelszavakat pingáltak a helyi gyár falára, hogy „jön Rákosi, a zsidók királya”.¹⁰⁶ Mikor 1945 nyarán egy fiatal orvostanhallgató olyan röpcédulákat osztogatott, amelyeken az állt, hogy „zsidóvilág Magyarország, vezérek Rákosi (zsidó) [...]”, ez volt az első ügy, amely Rákosit igazán megijesztette – legalábbis ezt állította 1983-ban Péter Gábor.¹⁰⁷ Varga Béla, a nemzetgyűlés elnöke – szintűgy Rákosi ellenfele – pedig úgy idézte egy magánbeszélgetésüket, hogy a kommunista pártvezér a román zsidó menekülteket szidta, „és magából kikelve zsidózott”.¹⁰⁸ Rákosi többek között azzal is akarhatott kompenzálni, hogy felerősítette az

---

103 Uo. 36–37.

104 Gyarmati 2011; Palasik 2000, 41.

105 Aczél Tamás és Méray Tibor *Tisztító vihar* című könyvét idézi: *Új Kelet*, 1962. március 12. 5.

106 Standeisky 1992, 291.

107 Pelle 2020, 74.

108 Standeisky 2007, 12.

antiszemita retorikát a kommunista sajtóban – persze nem a nyílt zsidózások, hanem a zsidó származású „háborús bűnösök” keresése kapcsán. Nem szabad elfelejteni, hogy mindez milyen események mellett zajlott: 1945 novemberében Kaposváron terjedt vérvád, egy hónappal később Budapesten, 1946 májusában Kunmadarason zajlott pogrom, egy héttel később Hajdúhadházon vádoltak zsidókat gyermekrablási kísérlettel. Júniusban majdnem pogrom tört ki Szolnokon, majd Miskolcon „népítélet” során egy feketézéssel vádolt zsidó kereskedőt és egy, az azt követő zavargások ellen fellépő, zsidó származású rendőrt lincselte meg a tömeg, csak hogy néhány esetet említsünk.¹⁰⁹

A népbíróságok nagyon igyekeztek elkerülni a vádat, hogy ők a „zsidó bosszú” képviselői lennének. A bizonygatás egyik módszere az volt, hogy rendre hangsúlyozták: a perekben a magyar nép, nem pedig a túlélő zsidók ítéleznek. Ezt a tételt kiválóan összefoglalta a *Népbírósi Közlöny*, amely 1946 januárjában ezzel a címmel közölt cikket: „A zsidóüldözés nem a zsidó népréteg, hanem az egész magyar nép sérelme.”¹¹⁰ Persze kérdéses, hogy ez mennyire volt meggyőző. „Ez a per nem a zsidóság és Palkó István pere” – bizonygatta Palkó István szombathelyi javadalmi hivatali vezető perében Reiszmann Ferenc népügyész, aki maga is holokauszt túlélő volt.¹¹¹ További – talán kézenfekvőbb – módszer volt a zsidók bűnrészességének emlegetése. A Szálasi-perben Marosán György politikai ügyész tisztázta, hogy „félreértés ne legyen, ez nem zsidó per”, majd azt kezdte fejtegetni, hogy a nagybirtokosokat végig támogatta a tőkés zsidóság, „kezet fogtak az Esterházy hercegek Krausz Simonnal [híres konzervatív, zsidó bankárral] hogy [...] mindig

---

109 http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=140:antiszemita-zavargasok-pogromok-es-vervadak-1945-1948&catid=16:esetek (letöltve: 2022. július 7.).

110 *Népbírósi Közlöny*, 1946. január 15. 8.

111 MNL VML XXV.3.681/1945. Palkó István pere. 328.; Mayer 1994, 119.

a legkisebbit üssék fejbe, a kis zsidót, a munkást és a parasztot”, „ebben aztán teljesen egyetértettek”,¹¹² Dövényi Nagy Lajos antiszemita újságíró perében elhangzott a népügyész részéről, „a [*Tarnapolból indult el* című] regényben szereplő és valóban élő alakok, pl. Krausz Simon nagymértékben fokozták a történet valósághitelét”.¹¹³ Az Imrédy Béla elleni vádirat indoklásának része volt a zsidó tőkésekkel való szövetségkötés: „Ugyanakkor, amikor a zsidó kisegyszisztenciákat üldözték és ütötték, a magyar történelmi osztályok meggondolás nélkül szövetségre léptek azzal a nagytőkével és bankkapitalizmussal, amelynek jelentékeny része az általuk hirdetett jelszavak szerint zsidó kézen volt, és az állam egész apparátusának támogatásával az antiszemitizmus jelszava mögött soha nem látott hasznokhoz juttatták ezt a nagytőkét.”¹¹⁴ Az igény olyan nagy volt a zsidó háborús bűnösökre, hogy Nagy Károly tanácsvezető népbíró egy sajtótudósítás szerint meg is kérdezte Imrédytől: „Hogyan lehetséges, hogy zsidó származása ellenére is zsidótörvényeket szerkesztett?”¹¹⁵ A kérdés nem szerepel a tárgyalási jegyzőkönyvben, csak a válasz, de az a sajtótudósítással azonosan: eszerint Imrédy nem tudott zsidó felmenőről.¹¹⁶ Az egész diskurzus persze erőltetett és nevetséges volt: Imrédynek apai ágon voltak állítólag zsidó ükszülei, ez pedig semmilyen vallási vagy jogi értelemben nem tette őt zsidóvá.

Voltak, akik szerint a kommunisták tényleg igyekeztek kielégíteni a hazatérő zsidók „bosszúvágyát”. Ezek közé tartozott az Imrédy-per népügyésze, Sulyok Dezső kigazda politikus is, akinek később, az emigrációban írt egyik munkájában azt olvashatjuk, hogy amikor Rotyisék

---

112 Szerencsés 2009, 337–338. A bekezdésben sorolt példák egy részét idézem: Veszprémy 2019, 179.

113 BFL XXV.1.a.1945.3039. 172.

114 Sipos 1999, 135.

115 *Kossuth Népe*, 1945. november 16. 3.

116 Sipos 1999, 213.

kivégzése után tiltakozott a szociáldemokrata Ries István igazságügy-miniszternél, a tárcavezető állítólag azt felelte neki: „kell valami elégtétel a sokat szenvedett zsidóknak.”¹¹⁷ Nem tudjuk, hogy ez így volt-e, viszont a legtöbb forrás inkább arra utal, hogy a kommunisták igyekeztek kerülni a „zsidó bosszú” vádját.

A „zsidó bosszúról” szóló vádak kérdése – Varga László történésszel szólva – „nem intézhető el egy kézlegyintéssel”,¹¹⁸ hiszen a vádak nagyon is elterjedtek. Nagy Ernő zempléni főispán 1946 júniusában arról panaszkodott Rajk László belügyminiszternek, hogy „a visszatért zsidó ifjúság [...] egy részét [...] nem a megbocsátás szelleme vezeti, de tisztelet a kivételnek, a bosszú. [...] A hivatalokat számarányától túlménoően foglalták el, és abban nem úgy viselkedik [sic!], ahogyan kellene, különösen [...] a rendőrségre vetették magukat. De itt is csak a tisztikar és a politikai rendőrség az, ahol helyet foglalnak.” Levele szerint az ilyen rendőrök „állam az államban”, és „egy pártnak, a kommunista pártnak a rendőrsége”. Ezért egy az egyben azt kérte, hogy „méltoztassék a Zemplén vármegyei zsidó vallású tiszteket, legalábbis annak egy részét, az ország más helyére áthelyezni, úgyszintén az összes legénységet”, természetesen „főképp a zsidóság érdeké[ben]”, hogy „megnyugtassa” a „felzaklatott kedélyeket”.¹¹⁹

Itt persze lehetett szó hatalmi intrikákról és előítéletekről is. A orosz nyelvek szerint a kiscgazda Nagy „sógora” nyilas volt, illetve találni említést róla, hogy a kiscgazdapárt nagyobb arányt követelt a rendőrök között Zemplénben párttagjainak.¹²⁰ Azonban további forrásokkal is rendelkezünk, amelyek arra utalnak, hogy egyes hitközségek tudatosan helyezték el embereiket a rendőrségnél. Egy, a szegedi római katolikus

---

117 Dr. Sulyok 1954, 275.

118 Varga 1999, 59.

119 Ságvári 1994 II, 51–56.

120 *Szabad Föld*, 1946. november 24. 4.; Orbán 1970, 192.

püspöki hivatal által 1945 februárjában iktatott, Katolikusok sérelmeinek összefoglalása című irat szerint Szegeden „a rendfenntartás munkájában [...] az oroszok bejövetele után gyökeresen megváltozott a helyzet [...] a kulcspozíciókat nagyrészt [...] zsidókkal töltötték be, akik kényük-kedvük és a kommunista párt követelése szerint intézték az ügyeket, mit sem törődve az életben lévő törvényekkel. [...] Ma [...] a város polgárságának állandó terrorizálására a [...] politikai rendőrséget használják fel.”¹²¹ A szöveg talán túlzott, de a szegedi neológ hitközség iktatott iratai között valóban szerepel egy 1945. január 30-i levél, amelynek címtette Karácsonyi Ferenc, a város kommunista főispánja volt. Eszerint a hitközség arra kérte Karácsonyit, hogy „két nyomozónkat, Nyéki (Neuwelt) Lajost és Keszelyi (Keszler) Jenőt a rendőrség kötelékébe való hivatalos felvételét [sic!] engedélyezni szíveskedjék”. A levél szerint a fizetésüket a hitközség adná, hogy ne terheljék a városi költségvetést, és a nyomozók már eddig is eredményesek voltak a gettóból lopott javak felkutatásában.¹²² Márpedig a *Szegedi Friss Újság* 1947. november 23-i száma szerint Békéscsaba határában egy százfős tömeg majdnem meglincselte két szegedi nyomozó hadnagyot, akik „ellopott és elásott holmik után kutat[tak]”, s az egyik rendőr neve a cikk szerint Nyéki Lajos volt.¹²³ Máshol is ismert átfedés, Schlosser Jenő hajdúnánási üvegkereskedő egyszerre volt a helyi rendőrség politikai nyomozó osztályának vezetője és a hitközség gondnoka, elegendő municiót szolgáltatva a „zsidó bosszúról” szóló vádaknak, amelyek még évtizedekkel később is keringtek a településen.¹²⁴ A jelenség a szomszédos országok

---

121 SZ-CSEL I. 1. a. 300/1945. Az embermentő Hamvas Endre püspök ráírta az irat hátára, hogy referált róla a hatóságoknak, egyet is értettek vele, de „úgy látszik, a kormány még nem ura a helyzetnek”.

122 SZZSA II.5. Iktatott iratok, 18/1945.

123 *Szegedi Friss Újság*, 1947. november 23. 3.

124 Völgyesi 2015, 202.

magyarlakta területein sem volt ismeretlen. Márton Lajos cionista lelkesen jelentette 1945 nyarán a már alijázott Weinberger Mózes volt kolozsvári neológ főrabbinak, hogy Kolozsváron „a rendőrség tisztjei nagyrészt zsidók, politikai rendőrség főnöke Farkas Hermann. [...] Nagyváradon kb. azonos a helyzet. Rendőrség zsidó kézen. [...] Beszterce. Rendőrkapitány Meszler Gyula. Szászokat deportálják. Munkálatokat zsidó rendőrség végzi.”¹²⁵

Hogy az effajta jelenségek miképp szűrődtek le az átlagember vagy akár a műveltebbek számára, arról több forrás is szól. A kisvárdai Kiss Gyuláné 1945 márciusában írt levelet Révész Imre tiszántúli református püspöknek. Eszerint „[a] zsidóság vett kezébe mindent. Főszolgabíró, szolgabíró, rendőrkapitány, a rendőrök nagy része, az igazolóbizottság tagjai zsidó[k]. [...] Személyes bosszút forraltak, és mikor látják, hogy valami nem sikerül, kimondják, hogy fasiszta, nyilas. Így megvan a jogcím az elfogatásra. Tanút pedig állítanak, és két szuronyos felvezeti, úgy vall, ahogy akarják.”¹²⁶ Kissné férje református lelkész volt, akit letartóztattak a második világháború után, mivel a gyanú szerint 1944-ben megtagadta a keresztlevél kiállítását a zsidó vallásból kitérni szándékozó üldözötteknek. Ám nem csak egy bevádolt lelkész felesége vagy az állítólagosan nyilas rokonokkal bíró Nagy főispán beszélt így. Révész püspök a debreceni liberális reformátusság régi harcosa, a szélsőjobb szemében örök szálla volt. Azonban 1945 májusában ő maga is írt arról, hogy „a rendőrségek és a népügyészségek nagyszámú zsidó elemeinek általában véve kíméletlen és kihívó magatartását egyre

---

125 Yeshiva University Archives 2002.099. Moshe Carmilly-Weinberger hagyatéka. 35/8. 34. Márton Lajos levele Weinbergernek, 1945. július 27. A forrásban említettek közül Farkas Hermann tűnik azonosíthatónak, aki túlélte a deportálást, majd valamikor alijázott, és 1963-ban hunyt el Jeruzsálemben. Ezekhez lásd: *Erdély*, 1946. február 8. 2. és *Új Kelet*, 1963. szeptember 13. 20., Sábáti melléklet.

126 TtREL I.1.e. 90/a. dob. 163/1945.

inkább összefüggésbe hozzák a zsidók mohó bosszúvágyával és új uralomra törésével az élet minden területén.”¹²⁷

Egészen hasonló képet mutatnak katolikus források. Egy hejőbábai „zsidó birtok” intézőjének felesége, akinek letartóztatott férje a vád szerint az állatállományt a németeknek „ajándékozta”, így panaszkodott Mindszenty József – ekkor még – veszprémi püspöknek: „Rettenetesen elkésérít, hogy akárhova fordulok, mindenütt a zsidó bosszú ellenállásába ütközöm. Férjem ügye zsidó ügyész kezében van Miskolcon, az elhagyott javak kormánybiztosa szintén zsidó, a legridegebben elutasított kéresemmel, azzal, hogy amíg férjem politikailag nem tisztázza magát, semmihez sincs jogom! Szomorú tudat, hogy Magyarországon egy magyar családot teljesen tönkretesznek. Először a nyilasok miatt szenvedtünk, most a zsidók elvakult bosszúja miatt.”¹²⁸ Palágyi Natália szociális testvér 1946-ban egy körlevéljavaslatában úgy fogalmazott, hogy „a visszatért [...] zsidó honpolgárok közül többen engesztelhetetlen gyűlölettel viseltetnek ma a keresztények iránt”.¹²⁹ Kis György esperes pedig arról szónokolt egy évvel később, hogy „sajnos a borzalmas üldöztetésből hazatért, élve maradt zsidóság elmulasztotta a kínálózó lehetőséget a teljes bekapcsolódásra. [...] A mai közéletben [...] permanens válság van a több oldalon felszabadult sátáni erők miatt. Ebben a káoszban sajnos egyes zsidók is szerepet játszanak. [...]”¹³⁰ Palágyi egyébiránt a katolizált zsidókat tömörítő Magyar Szent Kereszt Egyesület tagja, Kis György pedig az egyik legnevesebb zsidó származású katolikus pap volt.

---

127 Vincze 2016, 22.

128 Varga Tibor László 2018 II, 467–468.

129 SZ-CSEL I. 1. a. 2225/1946. Hamvas püspök azt felelte Palágyinak, hogy „[a] körlevél nem volna kiadható anélkül, hogy rá ne mutatna az új antiszemita hangulat okára is (amint ezt teszi a tervezet is), ez pedig a zsidókat bántaná”.

130 SZ-CSEL I. 1. a. 2010/1947.

Márai Sándor naplójában kemény szavakkal dühöngött a szerinte bosszúálló zsidókkal szemben – éppen a kunmadarasi pogrom után. Ő a „nagyvárosi, hangos, szemérmetlen és kegyetlen alzsídóság[ot]” szidta, „ezt a söpredék[et]”, „a vérszomjas, szemet szemért alakok[at]”.¹³¹ Akik felvetették, hogy a „zsidó bosszú” rémképe felkorlácsolhatja az antiszemitizmust, sokszor kritikát is kaptak. „Manapság még az is bűn, ha az ember nem ejti ki kellő áhítattal ezt a szót, »zsidó« [...]” – panaszkodott Krämer Tamás kisteleki plébános.¹³² A kisgazda lapszerkesztő és képviselő, Katona Jenő nem titkolta 1947. májusi írásában, hogy sokan „a népbíróságot a zsidó bosszú eszközének tartják”. Sós Endre újságíró, a munkaszolgálat túlélője, később hitközségi elnök sértetten replikázott: „a »bosszúálló« zsidók nem harapták el a torkát senkinek [...] a jóslás [...] amely úgy szól, hogy a zsidó bosszú levágott emberfejekkel fogja kikövezni az Andrassy utat [...] elmaradt”.¹³³ Válaszával azonban semmi mást nem bizonyított, mint hogy az effajta rémképek igenis széles körben ismertek voltak az átmenet éveiben.

Bibó Istvánt igazán nem lehetett antiszemitizmussal vádolni, pedig ő is papírra vetette, hogy „[...] súlyos problémává [vált] a zsidóknak az egész számonkérési eljárásban való hivatalos szerepe. A számonkérésben az ügyek bíráiként a nyomozás és ítékezés különböző szakaszaiban szerepelt annyi zsidó vagy zsidótörvények által érintett személy, hogy ennek alapján tapasztalati támpontot is kapott s komoly visszhangra számíthat az a beállítás, hogy az egész számonkérés lényege tulajdonképpen az, hogy most – a múlt visszatörlesztéséért, amikor a magyarok ítékeztek a zsidók felett – a zsidók ítékeznek a magyarok felett.”¹³⁴ A később alijázó cionista vegyész mérnök, Kőrösy Ferenc reagált Bibó

---

131 Márai 2007, 178–179.

132 SZ-CSEL I. 1. a. 986/1947.

133 *Politika*, 1947. május 24. 3.; 1947. május 31. 10.

134 Bibó 1948, 862.

vitairatára. Kiemelve Bibó megjegyzéseit a „zsidó bosszú” vádjáról, Kőrösy úgy vélte, hogy „[...] a zsidóságnak nem lett volna szabad bíróként részt vennie az ellene elkövetett gazságok megtorlásában. Mint vádló, annál szabadabban léphetett volna fel, és igazságos, érdektelen bírák előtt sokkal nagyobb elégtételt kapott volna, mint így. Hiszen a zsidó bírák görcsösen igyekeztek elkenni a zsidókérdést, és mégis csak azt érték el, hogy a magyar nép zsidó bosszúról sugdos.” Végző soron Kőrösy arra jutott, hogy nem a zsidóság objektív, szám szerinti részvétele számított a számonkérésben, hanem a benyomás, amit a többségi társadalomban keltett a néhány látható résztvevő: „[...] meg kell magyarázni a zsidóknak, hogy miként látszanak ők a környezet felől most, amikor állítólag hatalmon vannak.”¹³⁵

A vádakkal titokban a kommunisták is egyetértettek. Voltaképpen Rákosi már alig egy héttel a főváros ostromának befejeződése után, 1945. február 19-én azt írta Georgi Dimitrov bolgár kommunista vezetőnek, hogy – „új veszély a hazatérő zsidók felbukkanása is, akik [...] a rendőrségnél hamarosan vezető befolyásra tesznek szert. [...] A pártot erősen elzsidósodottnak tekintik. E volt munkaszolgálatosok jelentős része korrupciós karrieristának bizonyul és nagy károkat okoz pártunk tekintélyének.”¹³⁶ A már említett, pár hónappal későbbi pártközi értekezleten Rákosi „a munkaszolgálatos zsidók szerepét a rendőrségben teljes mértékben hibáztat[ta]”¹³⁷ Major Ákosnak, a Budapesti Népbíróság elnökének a rendszerhűségéhez kétség sem fért. Ő úgy írta le az általa vezetett szervezetet, amelynek „tagjai [...] néhány ügyészen kívül ismeretlen nevű, főleg pesti ügyvédekéből terelődtek össze, java-részt olyanokból, akiket származásuk megakadályozott abban, hogy

---

135 Kőrösy 1948, 456.

136 Zinner 2016, 14.

137 SZZSA II.6.b. Pap Róbert iratai. C. doboz.

a fasizmus alatt kompromittálják magukat, és így népügyészi kinevezésüknek akadályát nem volt”.¹³⁸

Végül akadt olyan zsidó vezető is, aki bizonyos értelemben „aláírta” a vádat. A befolyásos cionista Dénes Bélát 1949 májusában tartóztatták le és vallatták az Andrásy út 60.-ban. Emlékiratában feljegyezte, hogy puskatussal verték a lábát, és követelték, hogy írjon tíz oldalt a pesti izraeli követéről, akit nem is ismert. Keserűen jegyezte meg, hogy megfogadta: távozni fog az országból, „ahol zsidók bálnak így zsidókkal. Mert mind a két nyomozóm zsidó származású volt, s annak látszott a csoportvezető is.” Emlékirata szerint vallatói „náci zsidónak” nevezték őt,¹³⁹ ami az őt kihallgató nyomozók világképének, történelemfelfogásának súlyos torzulását mutatja.

*

A verésekről szóló hírek és a „zsidó bosszú” képe egyszerre jelent meg egy országos botrányban, amely a kecskeméti PRO tevékenységével kapcsolatban robbant ki. A vádak elterjedtségét mutatja, hogy Imre Gábor – a kecskeméti igazgatásrendészeti osztály kriptokommunista szocdem feje – úgy jellemezte a helyi PRO-t, hogy „a politikai nyomozók többségének mint munkaszolgálatosoknak bő tapasztalatuk volt a fasiszta rendszer embertelen bánásmódjából, vallatási módszereiből, nem tudtak szabadulni a bosszú érzésétől”.¹⁴⁰ Vajon mire utalnak a történelmi adatok?

Hogy a kecskeméti PRO-n embereket vertek, nem vitatható. Érdekes erről részletesebben idézni egy panaszlevelet. Varga Gergely kecskeméti hentessegédet 1945 májusában tartóztatták le azzal a váddal,

---

138 Major 1988, 160.

139 Dénes 2002, 26–27, 81.

140 Rigó 2011, 144.

hogy a németeknek feladott egy bujkáló helyi zsidót. Első fokon elmarasztalták, ezt követően a NOT elnökéhez intézett kérelmet, amelyben leírta, hogyan bántak vele a kecskeméti politikai rendőrség nyomozói. Levelét érdemes részletesen idézni: „Letartóztatásom után a rendőrségre vittek, ahol a pincében egy helyiségben már vártak rám Gold Károly, Horbát György politikai nyomozók, Rosenfeld Ibolya női detektív és Bánó Mihály kecskeméti rendőrkapitány. Ott maradt Zsákai Károly politikai nyomozó is. Amint a helyiségbe léptem, nem kérdeztek semmit, csak nekem támadtak, és gumibotokkal, bikacsökkel vertek, pofoztak, ahol csak értek, amíg össze nem estem. Eszméletlenül egy zárkába csuktak, ahol fogoly társaim vízzel fellocsoltak. Majd ugyanezen nap éjjélkor ismét értem jöttek, és az előbb említett kínzóhelyiségbe szállítottak, ahol gúzsba kötöttek és alaposan ismételt megvertek. Csak most mondták először: »Te bitang kutya, te jelentetted fel és vitted el a Gestapóval Klein Ignácot, azt a becsületes magyar embert?« Azonnal tiltakoztam ezen gyanúsítás ellen. Tagadásomra ismét nekem estek, és vertek eszméletlenségig. A szobában erős pálinka- és borszag terjengett, és a jelenlévőkön meglátszott, hogy mindnyájan igen erős ittas állapotban vannak. Milyen módon kerültem előbbi cellámba, nem tudom, de ott tértem ismét eszméletre előbbi cellámban. Sokáig lehettem eszméletlen állapotban, mert alighogy magamhoz tértem, hajnali négy órakor ismét értem jöttek. Ismét a vattába kerültem, pár óra alatt immár harmadszor. Itt ismét gúzsba kötöttek, egy deszkára meztelen állapotban. Elkezdték verni a gyomromat, talpamat. Majd Zsákai Károly politikai nyomozó kettő darab sallert (autógumi-hegesztőt) kötött a karomra, és azt meggyújtotta. Közben égő cigaretta parazsát nyomkodták lábszáramra és oldalaimhoz. Ekkor rettenetesen kínzó fájdalmak hatása alatt kértem, hogy ne kínozzanak már, mindent aláírok, amit csak akarnak. Ekkor Zsákai Károly azt mondta, hogy: »Te gazember, miért nem vallottál mindjárt, akkor nem kínoztunk volna!« A kínzások közben Rosenfeld Ibolya női detektív szoknyáját

felemelte, meztelen végbélnyílásával szájamra ült, orromhoz dörgölte, majd kényszerítettek, hogy szájamat kinyissam, és ő belevizelt, miközben azt mondotta: »Te büdös, most kóstold meg, hogy milyen a zsidó pina!« Ezen embertelen kínzások után, lábaimon alig állva, karjaimban sajgó fájdalommal, emberi mivoltomban teljesen megszégyenítve és megalázva, élem tettek három darab teljesen üres ív papírt, rám parancsoltak, hogy azokat mind írjam alá. Már akkor gondoltam, hogy ezen üres, általam aláírt lapokra fogják a jegyzőkönyvet ráírni kényük, kedvük szerint. Remélve, hogy az ügyészkihallgatáson vagy a bíróság előtt módomban lesz a tényállást megvilágítani és tisztázni, aláírtam a teljesen üres lapokat.¹⁴¹

Az itt idézettek közül Rosenfeld, a Varga által tévesen Horbátnak nevezett Forbáth György, illetve a tévesen Károlynak nevezett Gold Jenő bizonyosan zsidó származásúak voltak.¹⁴² Varga kihallgatási jegyzőkönyvén szerepelt még egy másik nyomozó, Moskovits Miklós holokauszt túlélő neve is, a papírt 1945. május 11-ére datálták.¹⁴³ A helyi PRO működése azonban éppen azt bizonyítja, hogy nem létezett „zsidó szolidaritás” a zsidó származású nyomozók előtt. 1945. május 11-én egy másik gyanúsítottat is kihallgattak a kecskeméti PRO-n: Wirth Árpád 30 éves, budapesti születésű munkást. Apja ismeretlen személy, anyja azonban zsidó származású volt, és Wirth így a zsidó vallási törvény, a *halákha*, illetve az antiszemita zsidótörvények értelmében is zsidónak minősült, 1943 novemberében pedig be is vonult munkaszolgálatra. Wirthet a rendőrségen tett vallomása szerint Harkán muszsként „járőrnek” nevezték ki a németek, ahol a többi zsidót „megpofoztam és összevissza vertem”, illetve a nyilas pártba is belépett. Egy szökni próbáló zsidó üldözöttet, Székely Lászlót agyonlőtte, majd másnap újra

---

141 Uo. 377–378.

142 Uo. 146, 386.

143 Uo. 376.

portyára indult, „hátha megint elkaphatok valakit”. Ekkor egy másik társát, Landau Simont lőtte agyon. „Tettem megbántam, ezért bűnhődni akarok” – zárult a vallomás. Wirth kihallgatói Moskovits Miklós és Rosenfeld Ibolya voltak.¹⁴⁴

Wirth tárgyalásán már tagadta, hogy bárkit lelőtt volna. Szerinte azért lehetett járőr, mert nem volt körülméltelve, és a németek elhitték, hogy nem zsidó. Rendőrségi vallomásáról közölte, hogy „[...] megvertek, és így kényszer hatása alatt vallottam. Gumibottal ütöttek-verték, ész nélkül voltam egy hétig. Mindent vallottam, amit csak akartak, csak hogy ne bántsanak tovább.” A nyomozati szakaszban rá vallók nagyrészt nem jelentek meg a tárgyaláson, igaz, már a nyomozás során is ellentmondásos vallomásokat tettek. Az orvosi szakvélemény szerint egészségi állapota borzalmas volt: tuberkulózisban szenvedett, ami „a fogházban tartózkodása alatt az ottani, általánosan ismert, feltűnően gyenge élelmezés és a fogházi zárt levegő következtében [...] előrehaladt és súlyosbodott”. Kérdéses, hogy a „zárt levegő” vagy a verések hatására, de ’46. januári tárgyalására már nem is tudták megidézni, mivel magas láza lett, vért köpött, fekvőbeteg volt. Május 7-ig vártak, amikor arra jutottak, hogy végre idézhető: a tárgyalásán kötél általi halálra ítélték, majd május 9-én elutasították kegyelmi kérvényét, és még aznap – az utolsó pillanatban történt módosítás alapján – golyóval kivégezték.¹⁴⁵

A helyi sajtó szerint a kivégzés valódi látványosság volt, kétszáz fős tömeg szemlélte meg a ritka jelenetet: zsidót végeznek ki háborús bűnökért.¹⁴⁶ Jelenlegi ismereteink szerint Wirth volt az egyetlen zsidó származású személy, akit Magyarországon a második világháború után kivégeztek a vézskorszak idején a tettesek oldalán véghez vitt tetteiért.

---

144 Rigó 2017, 305–309.

145 Uo.

146 *Kecskeméti Lapok*, 1946. május 12. 1. A népbíráskodásról szóló törvény szerint egyébként tilos volt kizárni a nyilvánosságot a kivégzésekről: 1945. évi VII. tc. 3. §.

Kivégzéséről beszámolt az MTI, amely ugyan tisztázta, hogy munkaszolgálatos volt, a címben azonban „kegyetlenkedő keretlegénynek” nevezte.¹⁴⁷ A *Népbíróági Közlöny* már nem tévesztett célt: „Muszosokat végzett ki a zsidó keretlegény. Büntetése: kötél általi halál” – szölt a cím, noha Wirthet végül golyóval végezték ki.¹⁴⁸ A *Délpestmegyei Újság*, a Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) kecskeméti lapja 1949-ben felidézte a Wirth-pert, megállapítva, hogy az „a demokratikus közvéleményt kielégített[e]”.¹⁴⁹

Rövidesen azonban már más hírekkel kerültek a lapokba a kecskeméti nyomozók. Futó Dezső kisgazda képviselő 1946 márciusában a nemzetgyűlésben több felszólalásban számolt be Bánóék módszereiről. Szerinte a kecskeméti politikai nyomozók fejét „joggal lehet nevezni a demokrácia Héjjas Ivánjának”. (A fehérterror hírhedt figurája szintűgy kecskeméti volt.) Futó felsorolta a veréseket, fenyegetéseket és égetéseket, ám beszédében nyilván elragadtatta magát: szerinte Bánó „[...] csontig égette az emberhúst és [...] az örültek kacagásával kacagott az állati üvöltésben kitört emberek szeme közé”.¹⁵⁰ Azt sosem fogjuk megtudni, hogy Bánó kacagott-e, az viszont meglehetősen egyértelműnek tűnik, hogy a kecskeméti PRO-n valóban kínozták az embereket. Prárcser László, az Élelmiszer Ellátó Oszlop volt segéd tisztje, akit muszosok kínzásával vádoltak, tárgyalásán azt állította, hogy vallatása során Moskovits és Forbáth „herezacskómat cigarettával égették”. A tárgyalás előtt készített orvos szakértői vélemény megerősítette, hogy lábán „kétpengős nagyságú, gyógyulóban lévő [...] váladékos sebek vannak”, a heréin pedig hegedések láthatók.¹⁵¹ Az országos botrányt nem lehetett

---

147 MTI, 1946. május 16.

148 *Népbíróági Közlöny*, 1946. június 20. 15.

149 *Délpestmegyei Újság*, 1949. május 8. 5.

150 *Az 1945. évi november hó 29-re összehívott nemzetgyűlés naplója*. 1946 I, 658–659.

151 Rigó 2011, 387.

elkerülni, Futó szavairól az országos sajtó és vidéki lapok is beszámoltak.¹⁵² A képviselő vélhetően felismerte, hogy ha a politikai rendőrség ennyire semmibe veszi a gyanúsítottak jogait, nincs garancia arra, hogy ha ma ugyan még „csak” a volt keretlegényeket, nyilasokat vagy a vádak szerint több társát meggyilkoló muszost verik is össze a PRO-n, a jövőben ne a kisgazdákkal vagy a demokrácia más, minden alap nélkül letartóztatott híveivel szemben kövessenek el súlyos jogtiprást. (A kommunisták nem felejtették el Futó tevékenységét, 1952-ben koholt vádak alapján tíz év börtönt kapott, amiből négy évet ült le.)¹⁵³

A kecskeméti nyomozókat mégsem vonták felelősségre. Bánó és Moskovits állítólag 1946 júliusában közlekedési balesetben elhunyt, Rosenfeldet pedig egy 1948 tavaszán kelt dokumentum szerint a villamos ütötte el.¹⁵⁴ Különös, hogy a politikai nyomozók mind közlekedési baleset áldozatai lettek – talán így is történt, de Palasik Mária történész a gyömrői politikai rendőrség kapcsán érdekes levelet idéz, amelyet Zolnay Kálmán, az igazságügy-minisztérium büntetőjogi felügyeleti osztályának feje, MKP-tag írt Farkas Mihálynak a helyi rendőrökkel szemben érkezett panaszokról: szerinte az elmúlt fél évben mindent elkövetett a minisztériumban, hogy az ügyben a „bűnvádi eljárást elodázzam, most azonban, úgy látszik, hogy nem lesz erre többé mód”. Ezért azt javasolta, hogy a gyilkosságokat elkövető rendőröket „sürgősen távolítsák el távoli országrészbe, és ha az államügyészség ellenük kézre kerítésükre nyomozólevelet ad ki, gondoskodjanak a rendőrség útján arról, hogy a rendőrség a nyomozólevelek alapján ne találhassa meg a rendőröket”.¹⁵⁵ Másokat elért a számonkérés. 1947-ben Kardos Istvánval, a kecskeméti internálótábor zsidó származású vezetőjével

---

152 *Magyar Nemzet*, 1946. május 2. 1.; *Kis Újság*, 1946. május 4. 3.; *Néplap*, 1946. május 4. 2.

153 Hollósi 2020, 94.

154 Rigó 2011, 374–375.; *Dél-Pestmegye*, 1946. július 4. 1.

155 Palasik 2010, 180. Idézi: Rigó 2011, 149–150.

szemben eljárás indult. Ő azt vallotta, hogy: „Bánó Mihálytól kaptam a szigorú parancsokat, hogy az internáltakkal a lehető legdurvábban bánjak.”¹⁵⁶

Legalább két zsidó származású ember esete ismert még, akiket valószínűleg megverték az újonnan szerveződött politikai rendőrségen. Bár ezek az esetek – és még néhány, a fejezetben bemutatott per – nem kápóperek voltak, megismerésük elengedhetetlen a kápóperek dinamikájának megértéséhez. Gubi Nándor, foglalkozását tekintve mészáros, a felvidéki Nagymagyarról származott, és 1942 júliusától december közepéig a Budapesten, a Rumbach Sebestyén utcában felállított internálótábor előjárója volt. Az ekkor 35 éves férfi elleni – beismerő vallomására alapozott – vádiratot már 1945. március végére összeállították. A vád szerint részt vett emberek megkínzásában, továbbá besúgója volt a „fasiszta rendszernek”, illetve jogtalan anyagi haszonra tett szert, és az államnak jogsérelmet okozott okmányhamisítással. (Utóbbi nem a népbírói törvénybe, hanem a Btk.-ba ütköző cselekmény volt.)¹⁵⁷ Az ügyében készült nyomozati összeállítás szerint a detektívek az internálótáborban „egy igazi »Gubi-bárt« rendeztek be”, ahol „szerecséltlen, menekült szlovák lányok[at]” tartottak „a detektívek szórakoztatására”.¹⁵⁸ Ezt olyan vallomásokra alapozták, mint például Hoffner Mihályé, aki szerint azokat a lányokat, akik nem „adták oda magukat” az „oda beosztott detektíveknek”, „soron kívül küldték vissza a határra [...] [ez] egyenlő volt a halállal”.¹⁵⁹

Gubi három egymást követő vallomást tett a budapesti PRO-n, amelyek során a lényegében teljes tagadásból a teljes beismerés álláspontjáiig jutott. Március 13-án annyit ismert be, hogy „rendőrpicli[ként]

---

156 Rigó 2011, 269.; *Kecskemét*, 1947. január 14. 1.

157 BFL VII.5.e.1950.6108. Gubi-per. 18.

158 Uo. 20.

159 Uo. 22.

működtem”, de „a táborban nem ütöttem meg senkit”, „nem buktattam le a velem együtt sínylódó internáltakat”. Azt elismerte, hogy pénzt szedett be kimenőjegyekért cserébe – nem kevés pénzt, 100-200 pengőt –, ebből pedig italt vett a detektíveknek, akikkel együtt szórakozott. Ezt a vallomását Cserna János nyomozó előtt tette. Egy nappal később már elismerte, hogy „szadista módon bántam az emberekkel. Akit[ől] nem tudtam valamilyen úton-módon előnyt szerezni, megvertem”. Erre a vallomásra már – szabálytalanul – nem került rá, ki előtt tette. Március 15-i vallomása pedig minimum gyanús a kutató előtt: „Tegnap éjjel sokat gondolkodtam a fogdában, s rádöbentem arra, ha őszintén bevallok mindent, talán magamon könnyítek. Bűnösnek érzem magam. Bűnös vagyok abban, hogy mikor egy-egy elszállítandó transzport össze volt állítva, kiket aztán Lengyel-Németországba vittek, a csoportból két-három embert, lehetőleg gazdagokat kiemeltem, hogy anyagi előnyökhöz jussak. Ezek helyett a szegény sorsú szlovákokból tettem be pótlásul a csoportba.” „Több csinos lány is volt az internáltak között a táborban. A lányok közül sok megtetszett a detektíveknek, és esténként magukhoz rendeltek egy-kettőt. Én beszéltem rá a lányokat arra, hogy saját érdekükben menjenek, mert abból előnyük származik. Akik nem akartak menni, megfenyegettem őket, hogy eltranszportáltatom őket Lengyel-Németországba.” Ezt a vallomást ismét Cserna előtt tette. Gubi tehát sokat „gondolkodott” a fogdában, és arra jutott, hogy még olyan dolgokat is elismer, amelyeket nemes egyszerűséggel nem követhetett el – így például transzportok összeállítását 1942-ben, amikor nem is történtek deportálások!¹⁶⁰

---

160 Uo. 24, 26, 28. Az állampolgársággal nem rendelkező zsidó származású személyek deportálása (majd a németek által megszállt Ukrajna területén felállított kamenec-podolszkiji gettó likvidálása) 1941-ben történt, Magyarország területéről legközelebb 1944-ben került sor deportálásokra.

A nyomozásban részt vett a Csehszlovák Bizottság Nyomozó Osztálya, amely hivatalosan a magyar–csehszlovák egyezmény megkötésére érkezett Budapestre, a címe Rózsa utca 61. volt.¹⁶¹ A tanúvallomások egy részét itt is vették fel. Ennek kapcsán született Gubi Nándor testvérének, Gubi Sándornak a beadványa a PRO-hoz: mint írta, a tanúkat a csehszlovák hatóságok „erőszakkal hívták be, hogy a fivérem ellen vallomást tegyen[ek]”. Az egyik tanú például „először nem akart a fivérem ellen vallani”, majd erre kényszerítették. Aki pozitívan akart vallani, azt elzavarták. „Ellenben bevett[ék] [...] több tanúnak a vallomását, akik a fivéremet egyáltalán nem ösmerték.”¹⁶²

Természetesen lehetséges, hogy Sándor csupán a testvérét kívánta menteni. Mindenesetre sikerrel szedett össze néhány nyilatkozatot olyan zsidóktól, akik a Rumbach utcai táborban raboskodtak, és akik szerint Gubi tisztességesen bánt velük.¹⁶³ Lehetséges, hogy tényleg megfélemlítették a tanúkat? A történethez adalékul szolgálhat az Izraelbe vándorolt Zuck Piroska emlékirata. Zuck ebben említést tesz egy „ismert pozsonyi férfiról”, akit a negyvenes évek elején „elfogtak mint beszivárgó”. „Hogy szabadon járhasson, végig ment a városba, előtte két detektív, és akinek ő köszönt, azt leigazoltatták, és persze munkatáborba [vitték]”. „[A] háború után lecsukták őt mint besúgó. [...] Jött a tárgyalás ideje, engem is beidéztek, voltak ottan férfiak, akiket ő Budapesten az utcán ilyen módon letartóztatott. [...] Engem a folyosón meg akartak verni, ha merek érte vallani. Megnyugtattam őket, hogy nem teszem meg [...]”¹⁶⁴

Utólag Zuck úgy emlékezett, hogy vallott a perben, és a besúgó ellen. Szerinte 30 év börtönre ítélték. Ha elítélik Gubit, valószínűleg

---

161 *Népszava*, 1945. május 9. 5.; *Kossuth Népe*, 1946. február 24. 3.

162 BFL VII.5.e.1950.6108. 38.

163 Uo. 46–55.

164 YVA O.39/11. Zuck Piroska emlékirata. 17, 22.

akkor sem kapott volna ilyen súlyos ítéletet, hiszen besúgásért 5–10 évig terjedő börtönt lehetett kapni a népbíróságokon. Kérdéses, hogy valóban a Gubi-esetről beszélt-e Zuck. Gubit a lapok valóban pozsonyi besúgóként emlegették, és mindössze egyetlen más személyről írtak hasonlót: egy bizonyos Havas Gerdát említettek, aki nyilván nem lehetett férfi.¹⁶⁵ Azonban semmi nyoma annak, hogy Havast népbíróság elé állították volna, vagy akár nyomozni kezdtek volna utána. Gubi peranyagában pedig nem kerül elő Zuck neve. Talán csak beidéztek, az idézési iratokat elkavarták, és végül Zuck mégsem tett vallomást. Talán egy másik perről van szó, amelyről nem írtak a lapok, vagy csak e sorok írója nem talált rá az ügyre.

Gubi mindenesetre nem várta meg, milyen igazságot szolgáltat neki a népbíróság. Tárgyalását 1946. február 6-ára tűzték ki, ám 1945. december 10-én kiderült, hogy a budapesti főkapitányság fogházában nincs, mi több: ott sosem vették nyilvántartásba, bár papíron letartóztatták. Így hivatalosan az előző év március 25-e óta szökésben volt. Későbbi sorsára egy 1959-es jelentés utal, amely szerint testvérét megkeresték: ő azt állította, Nándort még 1947-ben letartóztatták Csehszlovákiában, ahol húsz év börtönt kapott. A Budapesti Fővárosi Bíróság 1961. július 8-án megszüntette a büntetőeljárást.¹⁶⁶ Semmi jele annak, hogy a rendőrség hivatalos helyről megérdeklődte volna, tényleg elítélték-e. Vajon azért szökött el, mert rejtegetnivalója volt? Bizonyosnak tűnik, hogy valóban történtek atrocitások a Rumbach utcai internálótáborban. Volt-e hozzájuk köze Gubinak? Vagy a PRO-n valószínűleg kapott kínzások megértették vele, mire számíthat a kommunista irányítás alatt álló politikai rendőrségtől? A választ – mint sajnos sok kérdésre ebben a témában – valószínűleg nem fogjuk megkapni. Az olvasókat 1946

---

165 *Szabadság*, 1945. október 12. 3.

166 BFL VII.5.e.1950.6108. 3–5, 30–31, 58, 63, 81–83.

augusztusában viszont a veterán kommunista Baló László¹⁶⁷ újságíró igyekezett orientálni a *Szabadság*-ban: szerinte azt, akinek „a pofozó és pénzkicsikarló [...] Gubi Nándor [...] az utcán köszönt, a detektívek lefoták. [...] Innen vezetett a legrövidebb út a halálba.”¹⁶⁸

A kérdéskört kiválóan demonstrálja még egy budapesti zsidó származású fiatal esete, akit Szegeden állítottak népbíróság elé még a világháború magyar színterének lezárulása előtt. Az ügyben az első irat 1945. márciusi – ekkor még Sopronban ülésezett a nyilaspárt. Az ekkor húszéves Herczfeld Artúrt korábban, 1944 októberében halálmenetben próbálták Bécsbe vinni, de a határról visszaszökött Budapestre. Mivel senkit sem ismert a városban, Rákospalotán belépett a nyilaskeresztes pártba. A háború után a fiú Szegedre került, amely a per idején már közel fél éve szovjet irányítás alatt állt. A helyi PRO-n tett március 16-i vallomása szerint beismerte, hogy viselt Árpád-sávós karszalagot, zöld jelvényt, rendelkezett fegyverrel, és kapuőri szolgálatot teljesített.¹⁶⁹ Undi Gizella, Herczfeld szegedi barátnője azt vallotta, hogy a fiú hengegett vele: Budapesten nyilas „örparancsnok” volt, és társaival a feketézők közé lóttak.¹⁷⁰

Herczfeld március 23-án a szegedi népügyészségen már másképp emlékezett. Ekkor azt mondta el, hogy mielőtt a PRO-ra került, március 5-én valakik – valószínűleg a politikai rendőrség tagjai – egy számára ismeretlen pincébe vitték, ahol összeverték. A politikai rendőrséget teszi gyanússá vallomásának az a része, miszerint a PRO-n is fenyegették: ha nem tesz beismerő vallomást, „visszavisznek, illetve, hogy ők is előveszik a gumibotot”. Azt állította, hogy a rendőrségen tett vallomásával ellentétben csak azért lépett be a nyilaspártba, „mert így tudtam csak

---

167 Baló életútinterjújához lásd: *Népszabadság*, 1983. május 4. 4.

168 *Szabadság*, 1946. augusztus 29. 5.

169 MNL CSML XXV.8. 98/1945. Herczfeld-per. 6.

170 Uo. 5.

bujkálásomat igazolni. Ugyanis, ha a nyilaskeresztes pártnak tagja vagyok, akkor nem keresnek mint szökött munkaszolgálatost.” Az utcára „jóformán” ki sem ment, volt egy régi pisztolya, de története hozzá már nem. Maradék élelmét megosztotta más szökött munkaszolgálatosokkal. (Vallomásának utóbbi része azért is izgalmas, mert egy holokauszt-túlélő úgy érezte: nem elég közölnie a triviális tény, hogy zsidóként féltette az életét, hiszen potenciális áldozat volt, de még más zsidókon is segített, azaz embermentő tevékenységet végzett.)¹⁷¹ A népbírói tárgyalásán azt is megemlítette, hogy családját deportálták.¹⁷²

A verések kérdése előkerült Herczföld tárgyalásán. Ő úgy fogalmazott, hogy annyira megverték, hogy „bármit bevallottam volna”. A népügyészség törvényszéki orvos szakértő vizsgálta meg, ám arra jutott, hogy „[...] rajta semmiféle olyan sérülést, amely a panaszolt bántalmazására volna visszavezethető, nem találtam”.¹⁷³ A bántalmazás állítólag március 5-én történt, a gumibotokkal vagy kábelekkal Herczföld talpát verték. Az orvosi vizsgálatra 24-én került sor. A két időpont között, amennyiben tapasztalt kínzók verték a fiút, és jegelték utána a talpát, megtörténhet, hogy begyógyultak a hámsérülések.¹⁷⁴ Herczföld a bíróságon az orvosi jegyzőkönyvvel szembeállítva azt mondta, hogy a verések után hideg vízbe tették a lábát.¹⁷⁵ A bűnvádi perrendtartásról szóló – és egészen az ötvenes évekig érvényben lévő – 1896. évi XXXIII. tc. 135. §-a szerint természetesen teljességgel tilos bármifajta erőszakot vagy kényszert használni a vallomás kicsikarásának érdekében, így a szegedi PRO törvénytörő gyakorlatot alkalmazott.

---

171 Uo. 10.

172 Uo. 14.

173 Uo. 8.

174 J. Cohen volt törvényszéki orvos szakértő e-mailje a szerzőnek, 2021. március 13.

175 MNL CSML XXV.8. 98/1945. 16.

A veréseken túlmenően azon is érdemes elgondolkodni, mennyire voltak megbízhatók a tanúk. A kérdés az ügy május 3-i főtárgyalásán is felmerült. Turai Gusztáv néppügyész azzal vádolta Herczfeldet, hogy katonai jellegű alakulatban személy vagy vagyontárgy elleni erőszakos cselekményt követett el (81/1945. M. E. rendelet, 13. § 2. pont). Vádirátát 1945. április 13-án szignálta, Magyarországról ekkor hivatalosan még csak éppen egy hete üzték ki a németeket.¹⁷⁶ Undi a per tárgyalásán bevallotta, hogy „a politikai rendőrségen nem vallottam igazat. Nagyon megzavarodtam, és mindenre igennel válaszoltam, bár én nem akartam Herczfeld Artúrt megvádolni. Nem is én mondtam el a jegyzőkönyvbe foglaltakat, hanem csak igennel válaszoltam a kérdésekre.” A 19 éves lány vallomása fontos részletekre mutat rá: a tanúk vallomásai a népbíró-sági perekben sokszor azért egyeznek meg szinte szóról szóra, mert nem a saját szavaikkal mondták el azt, hanem igennel vagy nemmel felelgettek a nyomozók vagy a néppügyész kérdéseire. Az apró különbségeken és eltéréseken átsiklottak, a végeredmény pedig teljességgel egy irányba mutató, eltérés nélküli vallomások sorozata lett. Ráadásul sok tanú félhetett is a rendőrségen, esetleg minél hamarabb szabadulni akart a kellemetlen ügyből. Ismét Undi fogalmazott így: „Rendőrségen még soha nem voltam. Nagyon meg voltam ijedve, és hogy minél előbb szabaduljak, mindenre igennel válaszoltam.”¹⁷⁷

Sajnos a népbíró-sági jegyzőkönyvek a legritkább esetben jegyezték fel a védőbeszédeket, így csak a sajtóból tudjuk, hogy Herczfeldet védője azzal mentette, hogy bár „nem volt bátor”, de „nagyon kevesen voltak a Rákosi Mátyások, Bajcsy-Zsilinszkyk [...]”.¹⁷⁸ Csaba Sándor népbíró Herczfeldet első fokon jelképesen 6 hét fogházra ítélte, de nem háborús vagy népellenes bűnösneként, hanem tettazonosságot idézve az egyébként

---

176 Uo. 25.

177 Uo. 19.

178 *Délmagyarország*, 1945. május 5. 2.

antikommunista indítékokkal is hozott 1921. évi III. törvénycikkre (állami rend felforgatására irányuló büntett) hivatkozva. (Ez egyébként ironikus volt, ám nem volt jogszerűtlen, hiszen a népbíróságoknak volt hatásköre a kérdéses törvény alapján ítélezni.)¹⁷⁹ Bár az ítélet „indokoltnak” találta a nyomozati eljárás során tett vallomás visszavonását, úgy vélte, mégis „kétségtelen, hogy a nyilaskeresztes párt mozgalma az állami és társadalmi rend erőszakos felforgatására irányult, és a vádlott ezt a mozgalmat és szervezkedést mozdította elő akkor, mikor a párt tagjai közé magát felvettette”. A bíróság enyhítő körülményként tekintett a tényre, hogy Herczfeld zsidó származású, de nem felmentő tényezőként: „életét [...] ha valóban fenyegette is veszély, ez olyan közvetlen veszélynek nem minősíthető, amelyre megállapítható lenne, hogy csak a nyilaskeresztes pártba való felvétel által volt elhárítható, aminthogy számtalan mások *egyéb úton* hártották el ezt a veszélyt”. A népbíróság itt tehát már meg akarta szabni, *hogyan* kellett volna mentenie az életét egy zsidó üldözöttnek 1944-ben. Az ítélet ugyan nem volt súlyos, ráadásul azonnali szabadlábra helyezést eredményezett, hiszen Herczfeld már több mint hat hetet volt fogházban, a morális elégtételt mégis a NOT 1945. szeptember 15-i ítélete adta meg – a tanácsot Bojta Ernő Béla vezette –, amely szerint éppen saját életének és „hitsorsosainak” óvása céljából állt be Herczfeld a nyilasok közé.¹⁸⁰

Nem tudjuk, hogy Gubit és Herczfeldet zsidó származású nyomozók verték-e, mint Wirthet. De a kecskeméti események azt mutatják, hogy néhány rendőrré avansált bűnöző hogyan tudta a zsidóság rossz hírnevét kelteni szerte az országban, és azt is, hogyan játszott a kommunista párt a vélelmezett retorziós érzésekkel. A „zsidó bosszú” fogalmának vizsgálatához azt is figyelembe kell venni, hogy az erőszakos

---

179 81/1945. M. E. sz. rendelet, 20. §.

180 MNL CSML XXV.8. 98/1945. 27, 30, 31. Kiemelés az eredetiben.

kecskeméti PRO-n egyáltalán nem kizárólag zsidó származású nyomozók szolgáltak.

„Zsidó világ-összeesküvés” természetesen nem létezett, de feltételezhetjük, hogy a rendvédelmi szervek soraiba került meghurcoltak magatartásában több esetben legalább részben a revansvágy is szerepet játszott. Hogy ebben a túlélő zsidóság közvéleménye mennyire állt mögöttük? Azt sem tudjuk, hogy saját „zsidóságuk” tudata mennyire volt motiváló tényező, és mennyire a személyesen elszenvedett sérelmek, illetve mennyire befolyásolta őket a világháború utáni véleményklíma. Mindezek külön kutatást igényelnének, arról nem is beszélve, hogy felmerül a kérdés: volt-e egyáltalán a nyomozóknak zsidó identitása, s ha netán igen, az miféle identitás vagy identitástöredék lehetett?¹⁸¹

Ismertek elszigetelt esetek, például az erdélyi származású Mayer József, akit Péter Gábor maga kért meg 1945-ben, hogy a politikai rendőrség nyilasokat felkutató főcsoportjának vezetője legyen. Tevékenységét a cionista mozgalomban kezdte. Visszaemlékezése szerint vallásos nevelést kapott, jiddisül is tudott, „kialakult bennem a zsidó érzés”.

Később cionista társaival megbeszélte a PRO-hoz való csatlakozást, és arra jutottak, hogy az „lehetőséget ígért a bűnösök felelősségre vonására”. Miközben Mayer dolgozott a politikai rendőrségnek, rendszeresen látogatta a cionista ifjúsági mozgalom gyűléseit is. Mayer alá 10–12 ember tartozott, „90 százalékuk olyan volt, akik a [cionista] illegálitásban velem voltak együtt”. Emlékezése szerint olyan cionistákat is bevitték néha gyanúsítottakat vallatni, akik nem voltak a politikai rendőrség kötelékében, például a híres cionista ellenálló s később alijázó David Gurt (sz. Grosz Endre). Mayer külön örült, amikor szamosfalvi kihallgatótisztjét, egy bizonyos Juhászt ő maga hallgathatta ki. Állítása szerint

---

181 A témához lásd: Dénes 2002, 26–27, 81.

csak azért nem bántotta, mert Péter visszatartotta őt – kérdéses, hogy ezt elhithetjük-e. Viszont nem tagadta, hogy vertek embereket: szigorúan többes szám harmadik személyben mondta el, hogy „nem bántak kesztyűs kézzel az elkapott nyilasokkal. [...] A kihallgatást a gumibot másik oldaláról ismerték. Természetes, hogy nagyjából úgy fogtak hozzá a dologhoz, ahogyan őket hallgatták ki. [...] Volt bántalmazás, hiszen senki sem vallott.” Végül azzal igazolta viselkedését, hogy „ezek az emberek tömeggyilkosok voltak”. Mayer 1948-ban alijázott, Izraelben Jozsef Meir néven élt.¹⁸² Ő azonban kivétel volt, esete és főcsoportjának tagjai éppen azért érdekesek, mert több ilyen példa nem ismert.

A fentiek ellenére a kommunisták nem voltak elégedettek a számonkérés eredményével. Ugyan a kisebb perekben kevésbé ismerjük, hogyan szavaztak a pártdelegátusok, a néhány feltárt példa alapján a polgári, parasztpárti és kisgazda népbírók inkább voltak kritikusak az eljárással szemben, nyitottak a szabálytalanságokkal szembeni szóemelésre, míg a kommunista, szociáldemokrata vagy szakszervezeti delegáltak a kompromittálónak tűnő bizonyítékokat is inkább hajlandók voltak befogadni.¹⁸³ Őket jellemezhetette Schiff Rezső kommunista népbíró szakmai credója: „Számomra a köztársaság érdeke az irányadó, s ha úgy találom, hogy azt az embert nem lehet rászabadítani a köztársaságra, akkor elítélem. Beismerem, hogy elfogult vagyok, de éppen ezért vagyok politikai bíró.”¹⁸⁴ Az MKP végig a szigorúbb ítéletekért kardoskodott a közéletben, és a legkevésbé sem szégyellt nyilvános nyomást helyezni a népügyészekre vagy a népbírákra. Maga Rákosi 1945 májusában Pécsen tartott beszédet, ahol nyíltan kimondta, hogy „mi, kommunisták [...] nagyon elégedetlenek vagyunk a népbíróságokkal, elsősorban a pécsi népbíróssággal [...]”. Beszédében idézte egy

---

182 Benedek 1990, 149, 168–171.

183 Vincze 2016, 54.

184 Mikó 2013, 44.

közszolga esetét, akit a népbíróság felmentett.¹⁸⁵ 1945 júliusában Gyöngyösi Nándor – Dachau és Buchenwald túlélője, az MKP buchenwaldi pártszervezetének (!) egyik volt vezetője¹⁸⁶ – fontos cikket írt a *Szabad Népb*ben, amelyben név szerint fenyegetett meg egyes népbírákat és népügyészeket. Cikkének címe „Amikor a bíró elősegíti a bűnös védekezését...”, alcíme pedig „Kommunista népbírók éles bírálata egyes vezető bírókról és népügyészekről” volt. A cikk szerint a tanácsvezető szakbírók „régí törvényszéki bírók, és ezek 25–30 esztendőt töltöttek az elmúlt reakciós rendszer szolgálatában”. Gyöngyösi feltette a kérdést: „Az [...] aki végigszolgált Horthyt és Szálasit, honnan vegye a demokrácia féltő szeretetét és a reakció gyűlöletét?” A cikk szigorúbb ítéleteket sürgetett, mert „a népbíróság csakis így lehet a demokrácia éles fegyvere és sújtó ökle a reakció elleni harcban”.¹⁸⁷ Más módszerek is ismertek, 1946 januárjában a Magyar Partizánok Bajtársi Szövetsége tüntetett az igazságügy-minisztérium előtt a „fasisztaszabadító népügyészek ellen”.¹⁸⁸ A partizánok az enyhének tartott népügyészek kirúgását és megbüntetését követelték, Ries István igazságügy-miniszter pedig

---

185 *Szabad Népb*, 1945. május 29. 3.

186 Csonka 2015, 77.; *Igaz Szó*, 1963. december 1. 59.

187 *Szabad Népb*, 1945. július 8. 5.

188 *Új Szó*, 1946. január 9. 4. A tüntetés Bilkey-Papp Zoltán ügyében történt, akit szovjet katonák elleni merénylet vádján 1946 májusában halálra ítélt a budapesti népbíróság (nyilván mégsem ejtették ellene a vádat az év januárjában), majd a NOT is egy évvel később. Tildy Zoltán kegyelmet adott neki, ám 1951-ben újra perbe fogták, majd ugyanazzal a váddal halálra ítélték és kivégezték – ez durva *justizmord* volt, hiszen egyszer már kegyelmet kapott az ügyben. Bilkey-Papp és társai ügye annyiban ellentmondásos, hogy Budapest ostromának idején a Vannay-zászlóalj „defenzív osztályán” teljesítettek egy hónapig szolgálatot, s a népbírósági ítélet szerint jelen voltak emberek kivégzésénél a Duna-parton. Védekezésüket, miszerint a rájuk terhelő vállomások valótlanok, s hogy ők kérték áthelyezésüket frontszolgálatra, a bíróság nem fogadta el. Az ítélet szerint Bilkey és társai terjesztették a Rákosit zsidózó röpcédulákat is, amelyeket ez a könyv is tárgyal. A Bilkey-ügy fő célja (függetlenül a valóságtól) a kommunistaellenes Pfeiffer Zoltán igazságügyi államtitkár lejárata volt. Az ügghöz lásd: Földesi 2004, 32–36.

megígérte, hogy orvosolni fogja a hibákat. A partizánszövetség tiszteltbeli elnöke maga Rákosi volt.

A nyomásgyakorlás különös eszközei voltak a *Népbírószági Közlöny*-ben megjelenő, uszító cikkek, amelyek szerzői azonnal ugrottak az enyhének vélt ítéletekre. Bár a lap hivatalosan az igazságügyi minisztérium kiadványa volt, abban kíméletlenül vontak kérdőre túl enyhén ítélkező népbírákat. A lap később *Ítélet* néven jelent meg, ekkor már szerelmi történetek és bulvárhírek is megjelentek benne. Hasábjain a vonalasabb népbírók – a kollégák elleni támadások dacára – publikáltak, például Bojta Ernő Béla, később a NOT elnöke, miniszteri rangban a magyar-csehszlovák határmegállapító bizottság elnöke.¹⁸⁹ Bár főszerkesztőként végig az egyébként zsidó származású Hajdu Endre bírósági tudósító szolgált,¹⁹⁰ az antiszemita uszítás a közlöny gyakori eszköze volt. A lap Festetics Sándor gróf, a Magyar Nemzeti Szocialista Párt volt elnökének ügyéről így számolt be: „Elkészült a vádirat Festetics Sándor ellen. Zsidó vér a nyilas grófban?”¹⁹¹ Ha azt hinnénk, hogy ez véletlen volt, egy héttel később a lap beszámolt Vajna Gábor volt nyilas belügyminiszter feleségének, Ujvárosi Erzsébetnek a történetéről, aki állítólag anyai ágon zsidó volt, így lett az I. kerületi nyilas pártszervezet tagja.¹⁹² Mint

---

189 Bojtához lásd: Kőszeg Ferenc: Népbíráskodás, elévülés: Bojta Béla. *Népszabadság*, 2010. január 27. 11.; *Népszava*, 1969. december 31. 3. Bojtáról elterjedt, hogy a Szombathelyi Ferenc ellen büntetőperben hozott „enyhe” (nem halálos) ítélete miatt lett kegyvesztett, ez nyilván téves, hiszen ezt követően lett Rákosi utasítására a NOT elnöke, majd a határrendező bizottság vezetője, 1950-ben néhány hónapig a Legfelsőbb Bíróság elnöke. Utólag Kardos József emlékezése szerint ő maga azt mondta: bánta, hogy Szombathelyit nem ítélte halálra. Lásd: Kaló 2008, 27., 3. l. Későbbi kegyvesztettsége is árnyaltan kezelendő, hiszen 1958-tól az ügyvédek felülvizsgáló bizottságának tagja, a forradalom utáni nagyarányú tisztogatásért felelt.

190 *Magyar Sajtó*, 1944. június 15. 2.

191 *Népbírószági Közlöny*, 1946. május 18. 3.

192 *Népbírószági Közlöny*, 1946. május 25. 14.

látni fogjuk, a kiadvány rendszeresen írt a kápók ügyeiről is, nehogy az olvasó azt higgye, háborús bűnöket csak keresztények követtek el.

A megfélemlítési kampány azokat is érintette, akik túl enyhén bántak a zsidó származású vádlottakkal. Az üzenet egyértelmű volt: a zsidóknak is szigorú ítélet jár. Gábor Andor így mennydörgött a *Szabadság* hasábjain: „Berend Bélát, a nyilasokkal kollaboráló rabbit a NOT fölmentette, de ne mondjuk azt, hogy ezzel fölmentette a koronát eddigi negatív működésére” – mármint hogy a NOT.¹⁹³ Cikke különösen érdekes, hiszen jogerős ítélet ellenére nevezte kollaboránsnak Berendet. A budapesti népbíróság 1945–1946-ban tárgyalta Tószegi Emil zsidó származású gyárigazgató ügyét, aki a vádak szerint gyárát a nyilasok szolgálatába állította. A pert eredetileg a Mező László-tanács tárgyalta volna, majd a sajtóban megjelent vádak után – miszerint direkt enyhén kezeli Tószegit, illetve más vádlottakat – elvették tőle az ügyet. Végül a Pálosi-tanács bírálta el, és bizonyíték hiányában felmentették Tószegit, az ítéletet a NOT Sarlós-tanácsa helybenhagyta.¹⁹⁴ Mezőt később felfüggesztették, igazolóbizottság elé állították, amely a népbíróság elé utalta az ügyét.¹⁹⁵ Egyes cikkek szerint egy időre le is tartóztatták. Neve többé nem szerepelt a sajtóban, így nem valószínű, hogy népbíróság elé került. A *Ludas Matyi* Mező szabadon engedésének hírére karikatúrát közölt, amelyen ábrázolták a „demokratikus igazságszolgáltatás címerét”. A képen két szappanos kézfej mosta egymást zöld mezőben.¹⁹⁶ Az is megesett, hogy a népharag olyan, zsidókkal szembeni atrocitások elkövetésével vádolt egyének védelmét ellátó jogászok ellen fordult,

---

193 *Szabadság*, 1947. április 18. 5.

194 *Szabad Nép*, 1945. szeptember 7. 6.; *Világosság*, 1945. október 21. 5.; *Kossuth Népe*, 1946. január 8. 4.; *Igaz Szó*, 1946. október 12. 1.; BFL XXV.1.a. 1608/1945. Tószegi (Freund) Emil népbírósági pere, 5–20.

195 *Szabad Nép*, 1945. szeptember 8. 2.; *Új Szó*, 1946. március 29. 5.; *Világ*, 1946. március 29. 2.

196 *Ludas Matyi*, 1946. május 9. 4.

akik maguk is üldöztetést szenvedtek el a vészkorszak idején. A *Világ* 1945. augusztusi száma szerint Németh József munkásszázad-parancsnokot Lédermann Miklós holokauszt túlélő ügyvéd védte. A közönség leköpködté Némethet és a halálát követelte; a tárgyalást el kellett napolni. „[E]rre az ügyvéd ellen rendeztek tüntetést azért, hogy egykori üldözött létére egy munkaszolgálatos parancsnok védelmét ellátta.”¹⁹⁷ A népügyészségre és a népbírókra helyezett nyomás azonban még egyértelműbben demonstrálható több, kollaborációval vádolt zsidó származású személy ügye kapcsán.

*

1946 januárjában Matisfalvy Sándor népügyész – korábban számos nagy per, így az ún. Endre-Baky-Jaross-per népügyésze¹⁹⁸ – korrupció gyanújával őrizetbe vették, ügyeit visszamenőlegesen átvizsgálták.¹⁹⁹ Így került újra a figyelem középpontjába a következő ügy: 1945 nyarán feljelentés alapján vizsgálatot kezdtek egy testvérpár, Szegfi László és Szegfi István ügyében, akik állítólag zsidókat zsaroltak a német megszállás alatt, illetve beléptek hol az SS-be, hol a Waffen-SS Hunyadi páncélgránátos hadosztályba, hol pedig a II. kerületi nyilasok vagy a Gestapo szolgálatába szegődtek. A nyomozást hamar – októberre – lezárták, ám ezt gyanúsnak ítélte az ügyet áttekintő, ekkor 25 éves holokauszt túlélő, kommunista rendőr százados, Bauer Miklós. A Szegfi testvérek történetét komplikálta, hogy vallomásuk szerint mind a ketten zsidó származásúak voltak, és erre a népbírósági iratok tanúsága szerint az

---

197 *Világ*, 1945. augusztus 25. 1.

198 Itt érdemes utalni rá, hogy az erről szóló forráskiadvány végig tévesen Matisfalvynak nevezi, noha aláírásában egyértelműen „s” betűt ír. Karsai-Molnár 1994.

199 *Szabadság*, 1946. január 22. 1. Matisfalvyt végül nyolc hónap fogházra ítélték többek között közokirat-hamisításért és csalásért.

eljárás során mindvégig hivatkoztak is.²⁰⁰ Bauer arra jutott, hogy az ügy lezárásakor számos szabálytalanságot elkövettek a népügyészségen és az államügyészségen.

Bauer a PRO számára írt jelentésében arra jutott, hogy a Szegfi-ügy iratait szabálytalanul iktatták, így valaki hozzájuk férhetett, akár manipulálhatta is azokat. A népügyészségen Matisfalvy úgy döntött, hogy ez nem népbíróvá, hanem közönséges büntetőügy, és áthelyezte az államügyészségre. Az államügyészségen megszüntették a nyomozást, és elengedték a vádlottakat. Bauer jelentése alapján több név is felmerült az ügyvezetés során ejtett hibák kapcsán: Matisfalvy mellett Fogas Ernő főállamügyész-helyettes – a kérdéses vizsgálat idején még népügyész –, illetve Szegő Vilmos és Molnár Sándor főállamügyész-helyettesek és Jankó Péter, a NOT ítélező bírása. A jelentés szerint Szegfiék ügyében lánytestvérük férje, Greguss Zoltán, a neves színész járt közben.²⁰¹

Matisfalvy azt vallotta, hogy az ügyirat hozzá érkezése után néhány nappal együtt meglátogatta őt Fogas és Greguss. „[...] Fogas arra kért, hogy ezt az ügyet intézzem el. Közölték velem, hogy [a Szegfi testvérek] zsidók, a múlt érának üldözöttjei voltak, és abban az irányban informáltak, hogy politikum az ügyben nincs, és amit gyanúsítottak tettek, azt saját életük és családjuk érdekében tették.” Először azt vallotta, hogy nem vett át semmilyen ajándékot a Szegfi-rokonoktól, majd egy következő vallomásában már emlékezett, hogy kapott egy monogramos, ezüst cigarettatárcát Gregusstól.²⁰²

---

200 Szegfi László például magát izraelitának nevezte a népbíróvá. Vallomása szerint anyja sárga csillagot viselt, testvére szerint ő maga muszos is volt. A zsidó tanács volt alkalmazottja viszont nem tudta megerősíteni István állítását, miszerint a hitközség megbízottja lett volna, ők úgy tudták, hogy népi németként az SS tagja volt. Lásd: BFL VII.5.e.1949.19760. Szegfi-per, 12, 105, 110, 119.

201 BFL VII.5.e.1949.19760. Szegfi-per, 12–15.

202 Uo. 76–77.

Szegfi Istvánné hasonlóan érdekes folyamaton ment végig az eseményekre való emlékezés terén. Először azt állította Bauer előtt, hogy korábban drogokat szedett, és ezért képtelen vallani. Még ugyanaznap viszont tett egy másik vallomást is, amelyben már mindenre emlékezett. Nemcsak azt vallotta, hogy Matisfalvy járt a családjánál, és tárcát kapott tőlük, de még Jankó Péter tanácselnök is járt náluk. A Fogas családdal is összebarátkoztak, egyszer együtt húsvétoztak.²⁰³ Fogas bevallotta, hogy járt Szegfiék lakásán.²⁰⁴ Szegfi István elismerte, hogy Matisfalvy valamilyen üzletet akart kötni Jankóval, de valamiért az ő lakásán.²⁰⁵ Az ügy olyan értelemben zavaros, hogy a lényegi dolgokról – ki, mivel, miért akart üzletelni – nem derült ki semmi.

Kérdéses, hogy kinek a befektetésére akarhatták ezt a pert felhasználni. Matisfalvy ekkorra már bukott ember volt. Bár az ügyben futólag előkerült a zsidó tanács neve, ezt a szálát végül nem követték.²⁰⁶ A célpont Szegő lehetett. Neki a kommunista Gábor Andor a Bauer-féle nyomozással egy időben felemlegette a sajtóban, hogy nyilasokat „bocsátott szabadon” – azaz megszüntette velük szemben az eljárást.²⁰⁷ 1947 februárjában azonban Szegőt főállamügyész-helyettesből népfőügyész-helyettesé nevezték ki, és később is olyan, politikailag fontos perek kapcsán szerepelt a neve a sajtóban, mint a Héjjas-per. Így kevésbé tűnik valószínűnek, hogy őt akarták befektíteni.²⁰⁸ Jankó Péter keményvonalas, kommunista népbíró volt, törésnek nincs nyoma karrierjében.²⁰⁹ Molnár Sándor érintettsége egészen futólagos. A legvaló-

---

203 Uo. 78–82.

204 Uo. 87.

205 Uo. 124–125.

206 Uo. 64–65.

207 *Szabadság*, 1946. április 6. 3.

208 *Világ*, 1947. február 26. 2.; *Szabad Szó*, 1948. július 20. 5.

209 Vida István szerint Jankó 1950-ben elhunyt, ám ez nem lehetséges, hiszen 1951-ben még ítéleteket hozott. Egy emigráns lap szerint az 1956-os forradalom során a felelősségre

színűbbnek Fogas tűnik, s a feltételezést erősíti, hogy maga Bauer arra jut a nyomozati jelentésben, hogy Fogas valószínűleg a népbíráskodási törvény 17. § 6. pontjában, azaz a büntetőeljárás sikerének meghiúsításában bűnös.²¹⁰ Fogas a korábbi rendszerből „csúszott át”, 1944 januárjában nevezték ki budapesti királyi törvényszéki titkárrá.²¹¹ 1948 februárjában felmentették ugyan az állásából, ám rövidesen népbírónak nevezték ki.²¹²

A kérdés nem tűnik teljességgel feltárhatónak ezen iratok alapján, ám a végeredmény hiánya nem jelenti, hogy pusztán a Matisfalvy-ügy utózöngéséről volt szó, és ne létezett volna még kiemeltebb célpont. Egy diktatórikus vagy féldiktatórikus környezetben a rendes piaci vagy munkahelyi versengést a felülről irányított vagy önjáró leszámolási kísérletek helyettesítik, ezeknek pedig nem kell feltétlenül sikeresnek lenniük ahhoz, hogy elérjék a kívánt eredményt, azaz a rendszer még vonalasabb működését.

Azonban még ennél is érdekesebbek azok a vallomások, amelyek nem az anomáliákról szóltak, hanem olyan gyakorlatokról, amelyek bevettnek minősültek a népművelésben vagy az államügyészségen. Maga Szegő sem tagadta, hogy néha voltak „sürgetett” ügyek az igazságügy-minisztérium részéről.²¹³ Varga Erzsébet, Matisfalvy „gépirókisszonya” a legtermészetesebb dolognak tartotta vallomásában, hogy néha ő készítette a vádiratokat például volksbundisták ügyeiben, és néha ő is írt alá Matisfalvy helyett iratokat.²¹⁴ Még megdöbbentőbb volt

---

vonástól félve öngyilkos lett. Internetes források szerint 1955-ben lett öngyilkos. Nekrológja nem jelent meg. Ezekhez lásd: Vida 1990, 827.; *Magyar Nemzet*, 1951. augusztus 1. 4.; *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, 1985. augusztus 11. 2.

210 BFL VII.5.e.1949.19760. 14–15.

211 *Budapesti Közlöny*, 1944. január 6. 5.

212 *Magyar Közlöny*, 1948. február 4. 1.; *Világ*, 1948. november 25. 1.

213 BFL VII.5.e.1949.19760. 93.

214 Uo. 96.

Greguss vallomása, aki a világ leghétköznapibb dolgaként beszélt arról: Matisfalvynál többször is járt, „hogyan néz meg az ügyet, és amennyiben lehetőséget talált arra, hogy ebben az ügyben bármiféle segítséget nyújtson, azt tegye meg, mert én a család részéről úgy voltam informálva, hogy egy rosszindulatú feljelentés alapján teljesen indokolatlanul egy hajszának vannak kitéve”. Ezt Greguss „baráti szívességnek” nevezte, de megemlítette, hogy Fogashoz és Molnárhoz is „bement” számonkérni őket, hogy miért nem adtak sógorához beszélőre engedélyt. Vallomásában futólag megemlítette, hogy az igazságügy-minisztériumban is járt.²¹⁵ Szegőt meg is kérdezte Bauer, látta-e Gregusst a népügyészségen. A válasza az volt, hogy igen, meg is kérdezte, mit csinál ott, „mire azt a választ kaptam, hogy valószínű ő lesz Kiss Ferenc [nyilas színész] ügyében a politikai ügyész [megbízott közvádló]”.²¹⁶ A fentiek alapján tehát a népügyészség az átmeneti időszakban olyan hely volt, ahová az átmeneti rendszerben befolyásos emberek csak úgy besétáltak, és szívességeket kértek ügyek kapcsán; ahol titkárnők is aláírhattak iratokat és elkészíthettek vádiratokat; ahol egy népügyész sem tudta, ki kicsoda, és akár egy színészből is lehetett volna megbízott közvádló.²¹⁷

Az ügynek témánk kapcsán szorosabb implikációi is vannak. Bauer akár jól is kikerülhetne a történetből, hiszen nyomozóként látszólag a tiszta és korrupciómentes eljárásokért harcolt. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy összefoglaló jelentésében Greguss és Fogas ellen is felhozta, hogy Szegfiéket kizárólag zsidó származásuk alapján akarták megítélni, „kérték Matisfalvyt, hogy ő is ebből a szemszögből vizsgálja

---

215 Uo. 85.

216 Uo. 93.

217 A népbíráskodásról szóló 1947. VII. törvény 26. § – és előtte már az 5900/1945. M. E. sz. rendelet – kimondta, hogy a népügyész „[...] az általa szerkesztett vádiratokat saját maga írja alá [...]”. A megbízott közvádlónak ugyanezen törvény 24. § szerint egyébként nem kellett jogi végzettséggel rendelkeznie.

meg az ügyet”. Arra következtetett, hogy: „Matisfalvy nyilvánvalóan nem az iratok alapján, hanem kizárólag a közbenjárók előadása alapján hozta meg a nyomozást megszüntető határozatot.”²¹⁸ Amennyiben az ügy eszkalálódott volna, és megindult volna a sajtókampány a Szegfi testvérek felmentése kapcsán, könnyen meg lehetett volna fogalmazni a múlt rendszerben érintett Fogas Ernő és a „zsidó nyilasok” összejátásának történetét. A sajtókampány azonban elmaradt, végül Greguss neve sem került a lapokba, ahogyan a kiépülő rendszerrel szemben álló, Szegfit védő sztárügyvéd, Schirilla Györgyé sem. „Két zsidó nyilas a vádlottak padján” – szolt a *Miskolci Hírlap* rövid híre, de csak a négyoldalas kiadvány harmadik oldalának alján.²¹⁹ „Üldözött létére üldözötteket zsarolt” – ez már a *Magyar Nemzet* cikkcíme volt, de oda csak éppen az apróhirdetések fölé fért be.²²⁰ Az ügy mindenesetre komoly konklúziókat tartogatott azon népügyészek számára, akik könnyed módon akarták megítélni a zsidó származású egyéneket érő kollaborációs vádakat.

Szegfi Istvánt első és másodfokon is felmentették az üldözöttek zsarolásának vádjá alól, azonban Lászlót első fokon 12 év fegyházra, másodfokon 3 év börtönre (ebből 1 év 3 hónap kitöltve) ítélte a NOT Sarlós Márton bíró által vezetett tanácsa. Másodfokon arra jutottak, hogy valóban kényszer hatására jelentkezett a Hunyadi páncélgránátosokhoz, és így ez nem róható terhére. A népbíráskodási törvény 15. § 6. pontjában (fasiszta rendszer hatalmi eszközeinek saját célra való felhasználása) azonban továbbra is bűnösnek találták.²²¹

*

---

218 BFL VII.5.e.1949.19760. 12–15.

219 *Miskolci Hírlap*, 1946. október 2. 3.

220 *Magyar Nemzet*, 1946. október 1. 4.

221 BFL VII.5.e.1949.19760. 130–133, 162–163, 171.

Nem csak népügyészekkel számoltak le. 1946 októberében felfüggesztették, majd letartóztatták Frisch Márton népbíró. A *Világ* sietve meg is írta: „üldözött létére” nyilas „kivégzőosztagnak volt tevékeny tagja”. A *Demokrácia* segített levonni a többi népbíró számára a megfelelő következtetést: népbíróként „nemritkán megmentette azt, aki [...] bűnös [...] volt”.²²² A vád szerint Frisch több fogolytársával együtt a Városház utcai nyilaskeresztes székház személyzetének bizalmába férközött, majd részt vettek más zsidó rabok megmotoszásában, őrzésében, kínzásában és kivégzésében. Az egész ügyre eleve úgy derült fény, hogy Frisch népbíróként szerepelt a nyilasház személyzetének perében, amelyben két másik zsidó származású személyt is megvádoltak, Stern Jenőt és Balázs Sándort, Stern pedig egy alkalommal a jelen lévő Frischt is a nyilasok segítőkjeként nevezte meg.

Az ügy már Frisch belekeverése előtt meglehetősen abszurd volt olyan értelemben, hogy tömeggyilkos nyilasok vallomásait használták fel holokauszttúlélőkkel szemben. A nyilas Csiszár Gábor például úgy vallott, hogy Stern „goromba” volt a zsidókkal, és a kifosztott, „szerencsétlen” rabok ruhájából a nyilasoknak is csak szolgálati jegyre volt hajlandó adni. „Nevezett állandóan azt hangoztatta, hogy ő milyen nagy »hungarista«.” Érdeemes jelezni, hogy itt ugyanaz a Csiszár kapott teret egy általa kínzott egykori fogoly befeketésére, akiről Gyenes-Dienes András csendőr gazdasági százados, ellenálló a következő leírást adta: amikor találkoztak a Duna-parton, Csiszár hencegett neki, hogy „nyírja a zsidókat”. Körülötte a hóban „szétterjedő véryomok” voltak, „sok apró, tehát gyermeklábnyom”.²²³

---

222 *Világ*, 1946. október 22. 6. és *Demokrácia*, 1947. január 19. 7.

223 BFL XXV.1.a. 1947.656a. Frisch-per A. 88–89, 122.

Frisch 1946 februárjában még tanúként szerepelt az ügyben, novemberben tartóztatták le, a népbírósági törvény 11. § 5. pontja alapján emeltek ellene vádat (törvénytelen kivégzés vagy kínzás). A nagyváradi születésű bádogos rabként került a nyilasházba, majd a leírások szerint a nyilasok felismerték hasznos mivoltát, és szerelőként „alkalmazták”. Állítása szerint őt magát is megverték a nyilasok.²²⁴ Balázs Sándor, aki kezdetben Sternt nevezte meg a nyilasház fő kollaboránsaként, egy évvel később már úgy emlékezett, hogy valójában Frisch volt az. Állítása szerint Frisch azzal hengegett, hogy nyilasként harcolt az oroszok ellen a fronton. Szerinte Frisch veréssel és géppisztollyal kényszerítette Sternt, hogy vegyen részt zsidó nők altesti motozásában. Frisch továbbá részt vett két zsidó lány elrablásában, megerőszakolásában és kivégzésében: egy este egy nyilas oldalán jelent meg, és „mindkettő kijelentette, hogy baszni akarnak, és a szobánkban lévő két nőt el akarták vinni. A fogolyór Haich először tiltakozott, később mégis kiadta őket. [...] Frisch és Füst elvitték a két nőt, kiket többé nem is láttam.” Szerinte Frischen is nyilaskarszalag és géppisztoly volt.²²⁵ Frisch vallomásaiban minden vádat tagadott, kiemelve saját munkaszolgálatos múltját.²²⁶

Frisch perét a Tutsek-tanács tárgyalta 1947. május 23-án, a népbüvész Gyarmathy István volt. Frisch volt népbíróként azonnal jelezte a szabálytalanságokat: nem telt el nyolc nap a vádirat kézbesítése és a főtárgyalási nap között, így nem készülhetett fel a perre.²²⁷ Ennek ellenére a tárgyalást megtartották. A népbíróságon Frisch tisztázta, hogy nem rejtegette zsidó származását, hogy a nyilasok megkínnozták őt, és végül egy gázszivárgás megszerelése során bizonyította hasznosságát fogvatartóinak. Az egyik népbíró erre jelezte, hogy ekkorra már nem

---

224 Uo. 149–152.

225 Uo. 161–162.

226 Uo. 216–218.

227 Uo. 288–289.

volt gázszolgáltatás Budapesten, mire Frisch „a csatorna megsérülésére” korrigált.²²⁸ A népbírószági perekben általában a politikai rendőrségen tett vallomások voltak a legterhelőbbek; ezt követték a népügyész-ségi vallomások: végül a népbírószág előtt, főleg a szembesítések és az esketések hatására születtek a legenyhébb vallomások. Frisch perében mégis egy fordított folyamat látható.

Stern azt vallotta, hogy őt és Balázs Sándort is megkínozták a nyilasok, de Frischt nem. Frischt a nyilasok besúgójaként jellemezte, aki Árpád-sávós karszalaggal és fegyverrel kényszerítette őt a nők motozására. Mikor ezt Stern megtagadta, Frisch szerinte hátulról leütötte őt. Ekkor következett a Frisch-ügy legabszurdabb és -nyakatekertebb vallomása: Stern szerint Frisch úgy szerzett sérülést a kezén, hogy a nyilasház evakuálásakor agyon akarta lőni a maradék zsidó rabokat. Stern szerint ezt Tál György nyilas akadályozta meg úgy, hogy a vádlott kezére lőtt.²²⁹ Balázs Sándor lényegében megerősítette Stern történetét.²³⁰ A perben más, különös vallomások is elhangzottak, Fried Béla például először közölte, hogy nem emlékszik Frischre, majd azt vallotta, hogy a vádlott egyszer rákiáltott, hogy „menjen a helyére”. „Ilyen és ehhez hasonló, rendelkező hangon kiadott utasítással a vádlott keltezte bennem azt a hitet, hogy vádlott a nyilasokhoz tartozik.”²³¹ Tehát a nyilasokhoz úgy is lehetett tartozni, hogy valaki emelt hangon beszélt.

A tárgyalás azonban még tartogatott meglepetéseket. Balázs László, akinek az egyik kivégzett lány a beházasodott rokona volt, elkövette azt a hibát, hogy nem Frischre vallott. Szerinte „Marci” egy „szerelő” volt, semmilyen szerepe nem volt a lányok elrablásában, de karszalagja és

---

228 Uo. 289–290.

229 Uo. 291–293.

230 Uo. 294–295.

231 Uo. 296.

fegyvere sem volt.²³² A főtárgyaláson még egy hibát követett el: a tanácsvezető bíró kérdésére említést tett arról, hogy életének mentése céljából belépett a Hungarista Ifjúsági Légióba. Gyarmathy népügyész lecsapott az elszólásra, és letartóztatta a tanút azzal, hogy részt vett a vád tárgyául szolgáló bűncselekményben, illetve hogy hamis vallomásával – valamilyen módon – segíteni akarta Frischt.²³³ A jegyzőkönyv nem tette világossá, miért is volt hamis Balázs László vallomása, mindössze annyi szerepelt benne, hogy Frisch valahogyan levelet juttatott hozzá, amelyben ételt kért, mert éhezett a börtönben. (Ezt egyébként Balázs László sem tagadta saját, későbbi perében, amely során első fokon 6 hónap börtönt kapott, majd a NOT felmentette.²³⁴) Akárcsak a népügyészek és a népbírók megfélemlítésénél, a sajtó most is részt vett a tanúk „jobb útra terelésében”. „Letartóztatták a mentő tanút a nyilas népbíró tárgyalásán” – szöveg a *Szabadság* cikkcíme. „Kiderült, hogy zsidó létére a hungarista légio tagja volt” – ez pedig már a *Szabad Szó* alcíme volt.²³⁵

Frischt végül az inkrimináló vallomások – elsősorban Stern és Balázs Sándor vallomásai – alapján 1947. július 19-én 15 év kényszermunkára ítélték, ám a letartóztatásban töltött idejét nem számolták bele. Frisch fellebbezett, ám ezt a kérelmét elutasították, ahogyan a perújrafelvételi kérelmét is.²³⁶ Nem sokkal később Stern és Balázs Sándor is perújrafelvételi kérelmet nyújtottak be. Ügyüket együtt tárgyalták, és Stern már azt vallotta, hogy sem ő, sem Balázs Sándor nem voltak besúgók, és hogy mindkettejüket megkínózták a nyilasok. Balázs Sándor viszont még mindig azt vallotta, hogy Stern gumibottal megvert

---

232 Uo. 175.

233 Uo. 299–300.

234 BFL XXV.1.a. 1947.2073. Balázs László pere. 4, 26.

235 *Szabadság*, 1947. május 25. 4. és *Szabad Szó*, 1947. május 25. 6.

236 BFL XXV.1.a. 1947.656a. Frisch-per A. 396, 404, 468.; BFL XXV.1.a. 1947.656b. Frisch-per B. 43.

egy nőt.²³⁷ A vallomások és néhány új, mentő tanú dacára a budapesti büntetőtörvényszék 1950. június 27-én az első bírói ítéletet hagyta helyben, nagyban egy új tanú, Zoltán Gyula vallomásának hatására, aki szerint Stern gránáttal felfegyverkezve kísérte őt a gettóba. Stern nyilván valami mást várt, ezért jelenetet rendezett a tárgyalóteremben. Sajnos a jegyzőkönyvből nem világos, mit mondott, de az ítélet említést tett róla, hogy „műfelháborodást” produkált, amely során „a tárgyalást vezető tanácselnök[öt] megrágalmaz[ta]”. A tanácsvezető bíró történetesen ugyanaz a Tutsek Gusztáv volt, aki korábban Frischt is elítélte.²³⁸

Bár a fentiek kaotikusnak tűnnek, voltaképpen egy rövid kronológiai áttekintés igen egyszerű, mondhatni, klasszikus koncepciót ügylélektár elénk. Stern Jenőt és Balázs Sándort a nyilasház ügyébe kevert „kollaboráns zsidókként” 1946 októberében 10 és 15 év fegyházra, illetve kényszermunkára ítélték. Ekkori vallomásaikban még nem tudnak Frisch Márton fontos szerepéről a nyilasházban. 1947 nyarán Frisch perében már kulcstanúkként szerepelnek, ekkor mindent Frischre kennek. A perben egyedül a fiatal, naiv Balázs László mentegeti Frischt, akit rövid úton a tanúpadról visznek a fogházba. Frisch 1947 nyarán 15 év kényszermunkát kap, 1950. március 21-én egy korábbi kaposvári, sikkasztási ügyével összevonják büntetését. 1950 júniusában azonban mégis helybenhagyják Stern és Balázs Sándor korábbi elítélését. Nyilvánvalónak tűnik ebből, hogy Frisch valahol a Stern-Balázs-ügyben hozott ítélet és a saját pere között politikailag kellemetlenné vált, és ezért szükséges volt az eltávolítása. A nyilasügyben való érintettsége, illetve a tény, hogy zsidó származású volt és népbíró, zaftos kirakatpert ígért. Sternnek és Balázs Sándornak ígéretet tehettek, hogy amennyiben ezúttal mindenben Frischre vallanak, perújrafelvételi kérelmüket pozitívan

---

237 BFL XXV.1.a. 1947.656a. Frisch-per A. 321–329.

238 Uo. 393–395.

bírálják el. Miután a vallomások elhangzottak, és ezek alapján elítélték Frischt, az újra felvett perben beépített tanúk ismét befeketítik Stern és Balázs Sándort. Stern a tárgyaláson feldühödik, és kitepergeti az alku részleteit, megvádolva Tutsek tanácselnököt, aki fegyházbüntetésüket helybenhagyja. A cellaajtók becsukódtak, és a csöbe húzott holokauszt-túlélők megkezdték kiemelkedően szigorú és kíméletlen büntetésüket.

Megjegyzendő, hogy akárcsak Wirth, Gubi és Herczfeld ügyeinél, a politikai rendőrségen tett vallomások megbízhatósága itt is aggályos. Stern a népügyészségen világosan elmondta, hogy „a rendőrségen tett vallomásom valótlan, mert azt kényszerből tettem”.²³⁹ Balázs Sándor ugyanígy vallott a népügyészségen: „A politikai rendőrségen engem gumibottal vertek.”²⁴⁰ Az ítéletekkor még egy év hátra volt a szovjetunióbeli „orvosok peréig”, amelynek során zsidó származású orvosokat vádoltak meg szovjet vezetők megmérgezésével. Nyikita Szergejevics Hruscsov, az SZKP első titkára 1956. február 25-én, az SZKP XX. kongresszusán így idézte fel az antiszemita vádak idejét: „Sztálin személyesen hívta a nyomozás vezetőjét, utasításokat és tanácsot adott neki, hogy milyen nyomozási módszereket kell alkalmazni: ezek a módszerek egyszerűek voltak – verni, verni, és még egyszer verni.”²⁴¹ Nem lehet azonban kétségünk, hogy az itt leírt módszer már ekkor bevett gyakorlat volt egyes, zsidó származású egyénekkal szembeni pereknél Magyarországon.

Frisch – az előzetes letartóztatásban töltött idővel együtt – kilenc és fél évet ült börtönben, büntetése hátralevő részét a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1957 májusában elengedte, ám nem mondták ki a másodfokú ítélet érvénytelenségét. Büntetését már előzőleg

---

239 Uo. 266.

240 Uo. 270.

241 *Soviet World Outlook* 1959, 44.

megszakították, 1956. június elején került szabadlábra.²⁴² Rendelkezünk azonban Frisch börtönből, majd otthonából írt megannyi beadványával, amelyben nevének tisztázását követelte. A fővárosi főügyészségnek például arról írt 1959-ben, hogy „az ítélet dr. Ries István volt igazságügy-miniszter személyes bosszújának eredménye volt, s azért, mert az MKP irányvonalát követve, a szociáldemokrata párt fasiszta-mentő utasításainak végrehajtására nem voltam hajlandó”. Frisch tehát itt éppen a sajtóban megjelentek ellenkezőjét írja: pont, hogy *szigorú* népbíró, a kommunista párt utasításait követő szociáldemokrata volt. Nem tudni, hogy lejáratajának és bebörtönzésének szálai valóban elértek-e Riesig, noha nyilván kényelmes volt az egyébként szintúgy holokauszt túlélő Riesre fogni az ügyet, hiszen őt 1950 júliusában letartóztatták, szeptemberben pedig – minden bizonnyal nem a terveknek megfelelően – agyonverték a váci börtönben. (Ugyan nem ismert, hogy Riest pontosan ki verte agyon, ám egy összefoglalóban idézett jelentés szerint a Szegfi-ügyben is előkerülő Bauer Miklós leírta, hogy „beismerő vallomása előtt a sírás, piszkossága és bevizelése általi megalázottságát leszidással, leköpéssel és néhány pofonnal igyekeztem fokozni.”²⁴³) Persze kérdéses, hogy Frisch mennyit tudott Ries sorsáról, hiszen a volt igazságügy-miniszter letartóztatását és halálhírért értelemszerűen nem írták meg a magyarországi lapok, a köz számára Ries egyszerűen eltűnt. Annnyit azonban biztosan elárul a dokumentum, hogy egy volt népbíró szerint a pártok explicit utasítást adtak egyes ügyekben az ítélezésre, a kommunisták a legszigorúbbat.

Frisch az események leírását úgy folytatta, hogy a vádakat Gyarmathy népgyógyész Ries „személyes utasítására” koholta. „Megsemmisítő

---

242 BFL XXV.1.a. 1947.656b. Frisch-per B. 42–43.

243 Legutóbb közölte szkennelve: https://index.hu/belfold/2021/01/21/fia_szerint_nincs_jogi_felelossege_tegnap lett_volna_100_eves_bauer_miklos_az_avh_alezredese/ (letöltve: 2021. március 11.).

sajtókampányt indítottak ellenem”, „[...] éppen rám mondtak ki ilyen aljas, fasiszta bűntényt, aki nemcsak magam szenvedtem a fasiszták üldözésétől, de akinek a fasiszták valamennyi hozzátartozómat legyilkolták”. Ráadásul egyik tanúját – Balázs Lászlót – le is tartóztatták. Itt azonban úgy néz ki, kissé elragadta Frisch a hév: azt is állította, hogy a főtárgyaláson meg sem jelent a kirendelt védője. Amennyiben hihetünk a tárgyalási jegyzőkönyvnek, ez nem volt igaz, kirendelt védője, Soltész János jelen volt.²⁴⁴ Abban viszont – mint azt már fent is megállapítottuk – valószínűleg igaza volt, hogy Balázs Sándor és Stern vallomásai mögött alku állhatott: mint írta, „Gyarmathy néppügyész a két fasiszta elítéltnak [sic!] megígérte ügyük újrafelvételét [...]”. Frisch figyelmét volt népbíróként az sem kerülte el, hogy „a tárgyalás befejezését nyomban követő ítélethirdetésre szabott néhány perc elteltével teljes ítéletemet 6 gépírással papírlapról olvasta fel a tanácsvezető”. Valóban nehéz elképzelni, hogy egy ilyen szövevényes ügyről néhány perc alatt ítéletre jutott a tanács, amit ráadásul még sikerült is legépelni.²⁴⁵

Frisch még 1963 nyarán is adott be kérelmet az Elnöki Tanácsnak, nyilván sérelmezve büntetett előéletét. Mint írta, még mindig „fanatikus” módon keresi a bizonyítékokat ártatlanságára, sorsát „zsidó vallásának” tükrében „példátlannak és kegyetlennek” nevezte. Itt már egyáltalán nem érvelt politikai dolgokkal, pusztán méltányosságot és nevének rehabilitálását kérte, mivel állítása szerint már nem volt neki sok hátra.²⁴⁶ Ebben nem tévedett, ugyanis 1963. október 22-én elhunyt.²⁴⁷ Eközben Stern is beadványokkal bombázta a hatóságokat, például a belügyminisztériumot. Mint 1955 nyarán feltette a kérdést, „[...] egy zsidó, aki baloldali, hogy lehetett háborús bűnös, s az eddigi

---

244 BFL XXV.1.a. 1947.656a. Frisch-per A. 288.

245 BFL XXV.1.a. 1947.656b. Frisch-per B. 43.

246 Uo. 59.

247 Frisch Márton nevelt fiának közlése e-mailben, 2021. január 23.

amnesziákban tudomásom szerint SS-ek és csendőrök is szabadultak, énnekem pedig itt kell rothadni[?]”²⁴⁸ Stern leveleiben is előkerültek a Frisch-per koncepciózus mivoltát bizonyító részletek: „[...] Gyarmathy István ügyész több ízben hangsúlyozta, hogy ártatlan vagyok, és akkori utasításnak kell neki eleget tenni [...]” – bizonygatta az igazságügy-miniszternek írt 1969. márciusi levelében.²⁴⁹ Hiába: ahogyan Frischt, úgy őt sem javasolta kegyelemre Lomjapataky Béla, a fővárosi bíróság tanácselnöke.²⁵⁰

*

Akár azt is hihetnénk, hogy csak azok az eljárások aggályosak, amelyek során a kihallgatásokon verték a gyanúsítottakat. Egy másik szegedi zsidó származású fiatal, Deutsch György Ervin hegedűművész – korábban röviden már érintett – esete azonban megmutatja, hogy nem kellett ilyen brutális módszerekhez nyúlniuk a nyomozóknak a dokumentumok manipulálásához. A 21 éves fiatalember 1945. április 4-én tett vallomást a szegedi PRO-n. Mint elmondta, 1944. december 13-án megszökött a munkaszolgálatból, és másnap belépett a hungarista légióba. Volt nyilasjelvénye és -karszalagja is, illetve egy 9 mm-es Frommer pisztolya is. Állítása szerint a nyilasok előtt később lebukott származásával, ezért megverték, majd megszökött tőlük. Megnevezett olyan egykori üldözötteket, akiken bujkálása alatt maga is segített,²⁵¹ közülük többen valóban jelentkeztek is a nyomozás során.²⁵² Deutsch ugyan nem hivatkozott népbírósi tárgyalásán arra, hogy verték volna

---

248 BFL XXV.1.a. 1947.656b. Frisch-per B. 189.

249 Uo. 515.

250 Uo. 533.

251 MNL CSML XXV.8. 119/1945. Deutsch-per. 11.

252 Uo. 5–6.

a PRO-n, ám említést tett egy hasonlóan megdöbbentő eljárásról: „Én azt a jegyzőkönyvet, amit a szegedi politikai rendőrségen felvettek, át sem olvastam, mert én azt nem tartottam vallomásnak, barátságos beszélgetés formájában történt a kihallgatás.”²⁵³ Ez az eljárás törvénysértő volt, hiszen a bűnvádi perrendtartásról szóló, már idézett törvény 133. §-a szerint világosan tájékoztatni kell a terheltet a terhére rótt bűncselekményről, és meg kell kérdezni, kíván-e valamivel védekezni.

Könnyű lenne úgy látni, hogy Deutschoth nem érte nagyobb hátrány az eljárás miatt, mivel a Csaba Sándor által vezetett tanács arra jutott, hogy szüleit a vézskorszak idején elvesztő emberként „nyilván” nem „rajongott” a nyilasrendszerért, és bűncselekmény hiányában felmentette őt.²⁵⁴ Ám az MKP által irányított *Délmagyarország*²⁵⁵ cikkcíme, amely beszámolt az ítéletről, rámutat arra, hogy a felmentés sem kímélte meg az áldozatokat a szörnyű jelzőktől: „A népbíróság felmentette Deutsch György hegedűművészt, a zsidó »nyilas terroristát«.” A cikk ironizálva fogadta Csaba döntését, nem hagyva kétséget az olvasóban, hogy Deutsch „terrorkülönítménynek volt a tagja”²⁵⁶ De nem csak a vidéki lapok jártak el így. A *Népbírósi Közlöny* mind a fentebb tárgyalt Herczföld, mind Deutsch felmentését megírta, továbbra is kijelentő módban tájékoztatva olvasóit a vádlottak „bűneiről”. Ezzel egyszerre vitt be az országos köztudatba vidéki ügyeket, kritizálta a felmentő ítéleteket, és tovább uszított már tisztázott zsidó származású vádlottak ellen.²⁵⁷

---

253 Uo. 21.

254 Uo. 42.

255 A lap főszerkesztője és felelős szerkesztője ekkor a zsidó származású Szirmai István, illetve Gárdos Sándor volt. Szirmai 1953-ban cionista szervezkedés vádjával letartóztatta az ÁVH. Személyéhez részletesen lásd: Svéd 1993, 248–298. Gárdoshoz lásd a Family Search oldalon (Bp., VI. ker. 271/1917), (letöltve: 2022. július 7.).

256 *Délmagyarország*, 1945. szeptember 8. 3.

257 *Népbírósi Közlöny*, 1945. november 24. 7.; Uo. 1946. február 2. 11.

Alkalmanként a kevésbé fontosnak tűnő helyi ügyek is beilleszthetők az országos, nagy politikai perek képletébe. Ilyen volt például egy muszos per, amelyet a pécsi népbíróság tárgyalt. Fischer Sándor 25 éves bonyhádi kőfaragót azzal vádolták, hogy kegyetlenkedett munkaszolgálatos társaival. 1942. október 5-én vonult be a Mohácson felállított IV/1. számú munkásszázadhoz, később a bács-bodrogi Szenttamáson, majd a baranyai Palotabozsokon, illetve Mohácson, majd az erdélyi Marosvécsen, végül pedig Kárpátalján, a Vereckei-hágó környékén volt. Fischert 1945. május 14-én jelentette fel nyolc volt munkaszolgálatos társa, valószínűleg a pécsi politikai rendőrségen (a jegyzőkönyvön sajnos nem sikerült tisztázni, hol „jelentek meg” a volt muszosok). A feljelentés szerint Fischer „munkaszolgálatos bajtársait a lehető legembertelenebbül kínozta, verte, nyomorította, *parancs ellenére*, illetve parancson túlmenően”.²⁵⁸ A feljelentésben megbújt „parancs ellenére” szavak igen meghökkentő képet tárnak az olvasó elé: az ember szinte látja a zsidók kínzását elítélő, joviális keretlegényeket, akik nem tudják megfékezni az őrzöngő Fischert. A feljelentés további szövege szerint „született hóhér” volt, aki 80 kg súlyú (!) horgonnyal a nyakukban futtatott muszosokat, trággyába állította társait, meggyújtotta társainak lábfejét, „a keret [...] csicskása” volt, „régii csendőrmódszereket” alkalmazott. A feljelentés hosszasan időzött annak leírásán, hogy „különösebb szappanozás vagy vizezés nélkül” borotválta meg társait, „legfeljebb áldozatának arcát megköpökdöve húzta le a szakállt”. Az aláírók között szerepelt egy fiatal kommunista egyetemista, aki bár túlélte a muszos század megpróbáltatásait, szüleit Auschwitzban elveszítette: őt Hanák Péternek hívták.

---

258 Pécsi Törvényszék Irattára, B.1673.1951 (eredetileg Nb. 773.1946). Fischer Sándor pere. Jegyzőkönyv, 1946. május 14. O. n. (Az én kiemelésem – V. L. B.)

Az ügyben folytatott nyomozás során további tanúkat hallgattak meg, akik ismét hosszasan ecsetelték Fischer kínzási módszereit – igaz, valahogy mindig eltérések keveredtek a vallomásokba. A bonyhádi Brick Ernő azt vallotta, hogy Fischer „Fried Izidort arra kényszerítette, hogy alsótestét nyalja ki”. Szerinte mikor a század Mohácson tartózkodott, kínzásképp horgonyt akasztott társai nyakába – igaz, nem egy, hanem egyszerre három embernek. Továbbá társait „200 kg súlyú gerendával futtatta”.²⁵⁹ A homoszexuális erőszak fenti példája a feljelentésben úgy szerepelt, hogy „Fried Izidort kényszerítette, ill. megfizette, hogy musz. társának alsótestét kinyalja”. Brick vallomását Sauber Slomó, szintűgy bonyhádi lakos megerősítette.²⁶⁰ A vallomásokban visszatérő motívum volt, hogy Fischer ételt lopott társaitól. A vádiratban végül Fischert egyrendbeli törvénytelen kínzással, háromrendbeli sikkasztással és egyrendbeli hivatali sikkasztással vádolták.

Az egyik leginkább inkrimináló vallomást Hanák tette a népbíró-ságon, igaz, szinte minden részletről kiderült, hogy „[...] nem láttam [...] én más körletben [...] voltam elhelyezve [...] de köztudomású volt a században”. Szerinte Fischer személyesen ütött meg egy bizonyos Katzot Bozsokon, és valóban 80 kg-os horgonyt aggatott társai nyakára. A borotválásra Hanák külön hangsúlyt fektetett: „[...] emlékszem, egy ízben megcsinálta azt, hogy leköpte egyik társunk arcát, és azután minden pamacsolás nélkül megborotválta”. Mivel talán maga is érezte, hogy ez kevés a „megkínzás” jogi fogalmának bizonyításához, hozzátette: „nagyon erős szakálla volt”. A lábujj közé tett papírok meggyújtását Hanák szerint „korántsem találtuk viccnek [...]”. Bár mások vallottak erre, Hanák tagadta, hogy ő maga részt vett volna Fischer megpokrócozásában, és a vádlott azon védekezésére is volt válasza, miszerint

---

259 Uo. Brick Ernő vallomása, 1945. május 29. O. n.

260 Uo. Sauber Slomó vallomása, 1945. május 29. O. n.

Fischert a keretlegények többször megverték: hallomásból tudta, hogy Fischer „szimulált”, egyébként fegyverrel is rendelkezett, mert „nem tekintették zsidónak [...]”²⁶¹ Ugyan Fischer körözési irataiból tudjuk, hogy szőke volt és kék szemű, ám Hanákon kívül senki sem állította, hogy Fischert ne kezelték volna zsidóként felettesei. Hanák munkaszolgálatra való visszaemlékezéséből Fischer személye kimaradt, ott már csak a keretlegények büntetéseiről emlékezett meg.²⁶²

Fischer tárgyalását 1945. június 19-re tűzték ki, ezt azonban már nem tudták megtartani, mert megszökött az előzetes letartóztatásból. Október 9-én kapták el Budapesten, és ismét Pécsre vitték. 1946. januári tárgyalásán szökéséről is beszélt: „A népbiztonságról nem azért szöktem meg, mert nem éreztem magam ártatlannak, hanem mert elő akartam keríteni a vádiratbeli sértetteket, hogy azok mondják meg: mi volt a való tényállás. Ugyanis lehetetlen és groteszk helyzetnek tartottam, hogy míg a vádiratban majdnem húsz sértett van megjelölve, azok közül egyetlen ide nem áll, feljelentést nem tesz, hanem két tanú van, akik sérelmet maguk nem is szenvedtek. Ezért akartam felkeresni és idehozni a sértetteket. A Felvidéken – a határon túl – meg is találtam Rosenbaum Izsót, Preis Mihályt és Weisz Jánost. A többi sértettet még megtalálnom nem sikerült.” Fischer vallomása itt némileg kiegészítésre szorul: a tárgyaláson Hanák mellett Schillman Rudolf jelent meg, s bár közülük Hanák érdektelenként szerepelt a jegyzőkönyvben, valójában mind a ketten azt vallották, hogy kárt szenvedtek Fischer tevékenysége folytán. Ráadásul az sem igaz, hogy nem jelentették fel őt: mind a ketten aláírása ott volt az 1945. május 14-i feljelentésen. Azonban igaz, hogy a többi, korábban vallomást tevő személyt vagy nem találták otthon, vagy más vette át az idézésüket, vagy szabályszerű idézésre sem

---

261 Uo. Hanák Péter vallomása, 1946. január 15-i és 16-i népbizottsági tárgyalási jegyzőkönyv. O. n.

262 Hanák 1994, 25.

jelentek meg. Közülük egyedül Sauber Slomó küldött csak magyarázatot: ő beteg volt. Maga helyett ajánlott két másik tanút, akik szintúgy nem jelentek meg.

Mint látni fogjuk, a kápóperek során nem volt teljességgel szokatlan dolog, hogy valaki feljelentett egy másik embert háborús bűn vagy népellenesség vádjával, majd teljesen eltűnt. Ez nem volt törvényellenes, hiszen semmi sem kötelezte a feljelentőket arra, hogy részt vegyenek a tárgyaláson.²⁶³ Mindenesetre a propaganda számára kényelmes helyzet volt: az újságcikkek sokszor már a feljelentés vagy a nyomozás részleteit is megírták, úgy is, ha később nem került sor vádemelésre. Így járt például a szegedi Widder Sándor fakitermelő, akiről – őt egy helyütt Róbertként azonosítva – a helyi sajtó megírta, hogy letartóztatták, és hogy „a Gestapo zsidó kéme” volt. Widderral szemben végül nem emeltek vádat és elengedték, de ez nem tüntette el a korábbi cikkeket, nevéhez hozzátapadt a botrány, személyével többször foglalkozott a sajtó.²⁶⁴

Fischer ellentmondásosan védekezett népbíróági tárgyalásán: nem igaz, hogy bárkit megvert, csak parancsra tett ilyet. Hogy a parancsra történő verés miért nem számít verésnek, nem fejtette ki. Elismerte, hogy Katz muszos társának egy levelét átadta a főhadnagynak, ezt követhette a verés. Azt is elismerte, hogy téglát tett Rosenbaum táskájába, de szerinte ez „inkább csak megszegényítés, mint büntetés volt”. A horgonyos történetre megjegyezte, hogy ilyen súlyú nehezzel „semmi esetre sem tudtak volna futni” társai, így a történet kitaláció. Egy bizonyos Weingartent azonban nem megvert, hanem verekedett vele – ráadásul Weingarten késsel rontott rá –, és ezért büntetést is kapott. Szerinte Weingarten kirabolta a vallásos Östreichert, aki nem

---

263 A nem magánindítványra üldözendő bűncselekményekkel kapcsolatos feljelentésekről lásd az 1896. évi XXXIII. tc. 89. §-át.

264 *Szabad Nép*, 1945. szeptember 4. 4.; *Szegedi Népszava*, 1945. szeptember 22. 2.

tartott magánál pénzt szombaton, majd a lopott pénzt prostituáltakra és itálra költötte. Azt is állította, hogy Weingartent Hanák buktatta le, aki irodista volt a századnál. Elismerte, hogy Weisz Samut megborotválta, de „ez nem »kínzás« volt”. Szerinte Weisz őt is megborotválta. Ennél különösebb szokásokra is fényt vetett a századnál: „Igaz, hogy Östreichernek egy fél cigarettapapírt tettem álmában a lábujja közé, és azt meggyújtottam. Ez azonban csak »katonatréfa« volt, ahogy velem is megcsináltak ugyanezt, bekentek cipőkrémmel, néha még a hímvesszőmet is.” Vallomásában szót ejtett a homoszexuális erőszak ügyéről is: szerinte Fried „ön- és közveszélyes örült” volt, akit később el is távoztattak a századtól. Saját védelmében felhozta, hogy ő is kapott büntetéseket a keretlegényektől, bezárták és megkínózták.²⁶⁵

Fischer hosszú beadványt is írt a pécsi népbíróságnak 1946 decemberében, amelyben néhány újabb érvet is felhozott: azzal védekezett, hogy társai szakálla tetves volt, ezért muszáj volt őket megborotválni; szerinte nem is volt jelen, amikor Fried és Weisz között tisztázatlan okokból valamifajta szexuális aktus történt, és ő is csak hallott a történetről; Mohácsszigeten őt, és nem a társait kötötték ki; mint érvelt, szökött társainak élelmet szerzett, és figyelmeztette őket, nehogy deportálás áldozatául essenek Ungváron. (Ez szerinte 1944. október 25-én történt; hogy hogyan deportálták volna társait a városból, nem világos, hiszen azt két nappal később a szovjet csapatok elfoglalták.) Végző soron úgy érvelt, hogy ha néha megfenyítette is társait, azt mindig parancsra tette, és az „alárendelt helyzetben lévő egyén magatartása semmiképpen sem minősül bűncselekménynek”.²⁶⁶

---

265 Pécsi Törvényszék Irattára, B.1673.1951. Érveikhez lásd: 1945. november 21-i, illetve 1946. január 15-i és 16-i jegyzőkönyvek, benne Fischer reakciója Hanák vallomására. Lásd még vallomását a pécsi népbíróságon, 1945. május 30. O. n.

266 Uo. Fischer a pécsi népbíróságnak, 1946. december 16. O. n.

A pécsi népbíróság Kocsis Mihály-tanácsa azonban másképp gondolta, és öt év kényszermunkára ítélte Fischert emberek törvénytelen megkínzásáért. Az ítéletben a népbíróságokra – legalábbis az elsőfokú ítéletekre – jellemző logikai ugrással nevezték őt „hóhérnak”.²⁶⁷ Az indoklás szerint „[...] saját sorstársai előtt [...] hóhérrá vált, illetve ezek hóhérnak nevezték”. Tehát nem kellett egyértelműen embert ölni ahhoz, hogy valaki „hóhér” legyen, elég volt, ha egyes tanúk szerint valakik annak nevezték. Hogy mi számított „kínzásnak”, ismét értelmezés kérdése volt: akárcsak Hanák, úgy a bíróság is fontosnak tartotta tisztázni, hogy az ecsetelés nélküli borotválkozás után „[...] mindkét embernek vérzett az arca”. A bírói tanács az ítéletben külön kiemelte, hogy Fischer vallásos zsidókat is megborotvált. Nem tartották azonban lényegesnek, hogy helyszínüket és időpontokat azonosítsanak, egyedül egy esetnél, a deszkával való futtatásnál nevezték meg Mohácsot és az 1943. évet, de a hónapban már nem voltak biztosak: „[...] az eset március hónapban történhetett.” Az ítéletben a Friedügyben a lefizetés és a kényszerítés narratíváját emelték ki, azonban hogy hogyan kényszerítette Fischer Friedet a homoszexuális aktusra, nem derült ki az indoklásból.

Érdekeség, hogy az ítélet szerint az összes verést és gyakorlatozást megtörténtként fogadták el, elegánsan átlépve a vallomások közötti eltéréseken. Viszont dacára annak, hogy a tettesen kívül mindenki azt vallotta, hogy Hanák Péter 1943 nyarán megpokrócozta Fischert, ennek a történetnek a bíróság nem adott hitelt. Például Brick Ernő vallomása szerint Fischert „megpokrócozták”, és Fischer azt is vallotta, hogy az irodista Hanák buktatta le Weingarten Vilmos lopását.²⁶⁸ Bár más perek során – például Balázs László már idézett esetében a Frischester alatt – letartóztatták azokat a tanúkat, akikről kiderült, hogy a vád

---

267 Uo. A pécsi népbíróság ítélete, 1946. február 20. O. n.

268 Uo. Brick vallomása, 1945. május 29. és Fischer vallomása, 1945. november 21-i népbírósági tárgyalási jegyzőkönyv. O. n.

tárgyat képező bűncselekményekben részt vettek, Hanákot nem vették őrizetbe. Primer, egykorú források hiányában természetesen teljességgel megállapíthatatlan, hogy Hanák tényleg megverte-e Fischert, ám ugyanaz a bizonyítási mód, ami a vádlott ügyében megfelelt a bíróságnak, Hanák esetében már nem volt elég jó. A bíróság mindössze egyetlen, Fischer számlájára írt atrocitásról fogadta el, hogy valószínűleg nem vagy nem úgy történt meg, ahogyan a tanúk előadták: „Arra, hogy vádlott Halfert Salamont úgy kikötötte volna, hogy a karja eltört, a fő tárgyaláson bizonyító adat nem merült fel.” Hogy miért nem fogadták el éppen ezt az atrocitástörténetet, és miért adtak hitelt az összes többinek – nem világos. A bírói tanács a fent leírt dilemmákon viszont öncélúan keresztüllépett az ítélet: a vallomások „hitelt érdemlő[k], aggálytalan[ok]” voltak, a leírt tettek – ideértve a borotválást – „kétségtelenül az illetők megkínzását jelentett[ék]”, még akkor is, ha „súlyos, egyénileg helyrehozhatatlan kárt senkiben sem tett[ek]”.

Az ítélet még meglepőbb kifejezéseket is használt: Fischer Hermann Tibor muszost „a tiszttel megverte”, máskor Illés István kerettiszttel „megverte a századot”. Eltekintve attól, hogy utóbbi megfogalmazással már látszatát sem akarta kelteni az ítélet annak, hogy az események pontos leírását adja – hogyan lehet egyvalakivel megveretni egy századot? –, a munkaszolgálatos kegyetlenkedések dinamikáját is teljesen kicsavarta: itt már a „gonosz zsidó” vereti meg a keresztény tisztekkel a többi muszost, nem pedig a tisztek kényszerítik egyik alárendeltjüket a társai megbüntetésére.

Különösen érdekes a Fischer-perben hozott ítélet azon része, amely megindokolja, miért volt súlyosbító körülmény a vádlott zsidó származása. „Az egyéni bántást színezte és súlyosbította az, hogy az olyan egyéntől eredt, aki nemcsak sorstársa volt a megalázottságban, hanem ugyanannak a vallásnak volt a fia, akitől, ha nem is együttérzés, de legalább a keretlegény embertelenségével szemben közömbösség volt várható.” A tény felett, hogy Fischert utasították a tettek elkövetésére, nem

sokat időzött az ítélet. „A munkaszolgálatos társai őrizése, fegyelmezése, megfenyítése éppen nem volt jogi kötelessége. Erre a szerepre nemcsak önként, saját elhatározásából vállalkozott, hanem nyilván abból a bűnösségi tudatot színező rosszhiszemből, hogy ezzel egyrészt saját sorsán enyhít, viszonzásként a keret irányában a munkaszolgálatosok helyzetét súlyosbítja.” Az ítélet valamifajta tiszta jogi helyzetet feltételezett a munkaszolgálatos század kapcsán, ahol embereknek világos szerepkörök vannak, és ahol a tetteket szabad akarattal hozott döntésből követik el – nem pedig erőszak folytán, félelemből, megszokásból vagy éppen hirtelen impulzusból.

Fischer még az ítélet napján fellebbezett, ezt azonban a pécsi népbíróság végzésben elutasította, amelyet a NOT 1946. augusztus 8-án helyben is hagyott. Fischer ezt követően újrafelvételi kérelmet adott be a pécsi bíróságra, amelyet elutasítottak, mivel védekezésén a főtárgyalás óta nem változtatott. 1946. november 16-án megkezdte kényszermunka büntetését, amelyből leghamarabb 1951. augusztus 8-án kérhette feltételes szabadlábra bocsátását. Ítéletét azzal érdemes összevetni, hogy Berkes János nem zsidó keretlegény ugyanezen században való kegyetlenkedéséért két év fegyházatot kapott a pécsi népbíróságtól.²⁶⁹ Fischer olyan értelemben még szerencsés is volt, hogy az országos sajtó rosszul írta a nevét: a kommunista *Szabadság* egy bizonyos Fischer Imre Andor pécsi elítéléséről írt.²⁷⁰ A helyi sajtó azonban nem felejtette el a nevét: „Ötévi kényszermunkára ítélték egy bonyhádi munkaszolgálatost, mert kegyetlenkedett sorstársaival” – írta a *Dunántúli Népszava*. „Fischer Sándor [...] a szadista természetű vádlott elnyerte méltó büntetését.”²⁷¹ Más muszos perek is ismertek, Jelinek Emil például a győri népügyészség szerint 1944 decembere és 1945 márciusa között zsidó nőket kínzott

---

269 *Dunántúli Népszava*, 1946. augusztus 10. 2.

270 *Szabadság*, 1946. február 24. 6.

271 *Dunántúli Népszava*, 1946. február 21. 3.

és erőszakolt meg nyilasok oldalán a városban, ám a szegényesen fennmaradt levéltári anyagból több nem derült ki, így nem tudjuk, hogy a súlyos vádak igazak voltak-e.²⁷² Sajtóhírek szerint 1948-ban két évet kapott, ám súlyos betegségére való tekintettel ezt nem kellett letöltenie.²⁷³

A „társait kízó muszos besúgó” toposza később előkerült a Rajk-perben is, az egyébként szintúgy baranyai (pécsi) születésű és zsidó származású Szalai András, a MKP központi káderosztályának volt helyettes vezetőjét vádolták azzal, hogy „[...] ezer pengőért munkaszolgálatos társait szolgáltatta ki [...]”.²⁷⁴ A kémkedés a Horthy-rendszer rendőrségének – vagy a Gestapónak – gyakori vád volt a kommunista leszámolások során. Ezzel vádolták az ötvenes évek elején Kádár Jánost, Kállai Gyulát, a csehszlovák Rudolf Slánský és társai perének egyes vádlottjait,²⁷⁵ de a Gestapo a Rajk-perben is előkerült.²⁷⁶ S ahogyan a volt munkaszolgálatosok vagy a nyilasok által kényszerített zsidók, úgy a Rajk-per zsidó származású vádlottjai sem számíthattak együttérzésre. A korabeli hitközségi sajtó például a per vádlottjairól írta – ide értve a zsidó származásúakat is –, hogy ők voltak az „elvetemült spiclik”, akik „heringek módjára zsúfolták be az Auschwitzba és Dachaubba induló vagonokba apáinkat, anyáinkat, testvéreinket, barátainkat”.²⁷⁷

---

272 MNL GYMSM GYL. XXV.2. 1093/1946. Vádirat Hoffer Károly és társai ügyében, 1946. szeptember 2. O. n. Jelinek eredeti ügyszáma: 631/1947. Az ügy többi része sajnos a Győri Törvényszék Irattárában sem volt fellelhető.

273 *Világ*, 1948. április 17. 4.

274 *Vas Népe*, 1949. szeptember 29. 4. A Rajk-per leiratait megsemmisítették, ám a napisajtó folyamatosan közölt részleteket a vallomásokból.

275 Sipos–T. Varga 1990, 82. (Kádár); Baráth 1999, 49. (Kállai); *Népszava*, 1952. november 27. 5. (Slánský).

276 Utalt rá a Rajk-per vádirata, amelyet MTI-közlemény formájában a teljes napisajtó közölt. Lásd pl. *Népszava*, 1949. szeptember 11. 1–3.

277 *Új Élet*, 1949. szeptember 22. 4. Lásd korábban Justust és Szőnyit név szerint említve: *Új Élet*, 1949. szeptember 15. 1–2

A szóhasználat a perbe fogott vagy elítélt zsidó származású személyek kapcsán néha nemcsak hasonlított az antiszemita nyelvezetre, hanem egyenesen szó szerint egyezett vele. A korabeli lapok kedvelt szófordulata volt a kápókra vagy a társaikkal rosszul bánó muszosokra a „zsidó hóhér”.²⁷⁸ Ez a kifejezés Tormay Cécile *Bujdosó könyvében*, de a korai negyvenes évek antiszemita sajtójában is felbukkan.²⁷⁹ Mindez kötetünk egyik központi dilemmájára is rámutat: mihez kezdünk a zsidózó, gyakran antiszemita nyelvezettel élő, ám zsidó származású kommunistákkal? Nem lehet őket egyszerűen antiszemitának nevezni, hiszen maguk is zsidók, gyakran holokauszt túlélők, ráadásul egyúttal deklaráltan baloldaliak, antifasiszták voltak. Bár az egyes baloldaliak részéről kimutatható antiszemitizmus régóta létező jelenség, nem lehet kizárni annak lehetőségét, hogy itt egy belső zsidó konfliktus progresszív felhanggal történő kitergetéséről volt szó a többségi társadalom előtt. A zsidó származás ugyanis sok esetben nemhogy nem eredményezte az ilyen kínos kérdésekben való tapintatot, hanem sokszor az egyetemes, progresszív célokhoz történő új asszimiláció részeként inkább a zsidó szempontok markáns háttérbe tolását jelentette.²⁸⁰ Nem tűnik végső soron meglepőnek, hogy a kápóügyekkel – vagy a kollaborációval vádolt zsidók ügyeivel – foglalkozó kommunista párti, zsidó származású ügyészek, népbírák, detektívek vagy újságírók nem feltétlenül mutattak több megértést, mint a nem zsidók. Ezért ebben a kötetben utalunk a számonkérés résztvevőinek zsidó származására vagy

---

278 Erdély, 1945. július 17. 3.

279 Tormayt idézi: *Magyar Nép* (Kolozsvár), 1943. november 6. 707.

280 Ehhez valamilyen szinten kötődik, hogy a Péterfi Andre néven Erdélyben született Smuel Ben Cur izraeli konzul 1951-ben arról jelentett, hogy a magyar kormányban főleg a zsidó származású politikusok állnak szemben a cionista célok segítségével (pl. kivándorlás). „Míg a nem zsidó kormánytagok [...] megértéssel viseltek kéréseink iránt [...] addig a zsidók a kormányban a probléma létét is tagadják, és közlik velünk, hogy követeléseink mesterségesek, a cionista propaganda termékei.” CZA C2/16546-6.

az előző rendszerben kompromittált mivoltukra, hiszen ezek az eljárást befolyásoló tényezők lehettek, illetve mert fontos tisztázni, hogy egy szereplő antiszemita nézetek vagy belső zsidó konfliktusban való érdekesség miatt volt esetleg részrehajló.

*

Mózes Ferenc zsidó származású fiatalember volt, akit a vádirat szerint, amelyet 1946. március 1-jén nyújtott be a népügyészség, a népbíráskodásról szóló törvény 13. §-ának 2. és 3. pontjával, azaz katonai jellegű alakulatnak személyekkel szemben elkövetett erőszakhoz nyújtott segítséggel és a nyilasoknak a hatalom megtartásához nyújtott segítséggel vádoltak.²⁸¹ A nyomozás során arra jutottak, hogy Mózes és társa, Grünberger György Budapesten segítséget nyújtottak – hol németeknek, hol nyilasoknak – zsidó rabok őrzésében. „Elfeled[kezett] arról, hogy maga is zsidó és szocialista” – korholták Mózeset a nyomozati zárójelentésben, amelyben kiemelték, hogy korábban a kommunista ellenállással volt kapcsolata. Utóbbit tekintve a legfontosabb vallomás Béres Pálé volt, aki meggyőződéssel állította, hogy Mózes zsidó foglyok megverésében és kifosztásában is részes volt, továbbá „kitűnően öltözködött” és drága helyeken szórakozott – nyilván a fogvatartottaktól rabolt pénzen. Béres szerint Mózes utasításra sem lépett ki a nyilasoktól, viszont Grünberger legalább zsákmányolt egy kézigránátot és egy puskát az ellenállás számára. „Még rejtőzés céljából sem lett volna szükséges belépniük a nyilaskeresztes pártba” – vonta le a következtetést Béres. Vallomásának könnyebben adna hitelt az ember, ha nem tudnánk: két évvel később Béres már a kommunista Szikra Nyomdánál dolgozott, 1948-1950 között vezető volt az MDP pártiskolájában, 1950-ben az ÁVH kötelékébe

---

281 BFL XXV.1.a. 1946.1088. Mózes-per. 39.

került mint iskolai szakelőadó, 1951-től pedig a X/3. (Operatív Technikai) Osztály vezetője volt.²⁸²

Mózes a PRO-n tett vallomásában elismerte, hogy részt vett zsidó rabok megverésében, azonban ezt már a népbírószági tárgyalása során tagadta.²⁸³ A tárgyaláson olyan tanúk is előkerültek, akik az ellenállás tagjai voltak, és akik szerint Mózes is adott át fegyvereket az ellenállásnak, amelyeket álnyilasként zsákmányolt. Maga Mózes szerint „előre bejelentettem a belépési szándékomat, amihez hozzá is járultak”²⁸⁴ Mint arra a két zsidó származású fiatal esetét először feldolgozó történész, Végső István rámutatott fontos tanulmányában, nem tűnik elhanyagolhatónak a tény, hogy Mózes és Grünberger egy nyilas nőnél, Gellértfi Zsuzsannánál lakott a kérdéses időszakban, aki láthatóan „befolyása alá vonta” a fiatal fiúkat.²⁸⁵ Az üldözötti lét, az ellenállásban való kezdeti részvétel és a fiatal kor – mind a két fiú 17 éves volt az ostrom idején –, párosulva egy felnőtt nő befolyásával, világos, noha különös történetet tár az olvasó elé. A két fiú az ellenállás biztatásával állt nyilasnak; közben „összemelegedtek” egy nővel – talán életük első nőjével –, akinek a lakására költöztek; a biztonságot kihasználva többé-kevésbé feledésbe merült az eredeti cél, noha Gellértfi vallotta, hogy látta Mózeset, amint fegyvereket adott át ismeretleneknek.²⁸⁶ A vallomás megváltoztatásából világosnak tűnik, hogy Mózesnek és társának érdemi szerepe nem lehetett a holokausztban, valószínűleg ismét a PRO egy nyomozója fantáziájának túltengésével állunk szemben.

---

282 Uo. 3, 6 és https://www.abtl.hu/ords/archontologia/f?p=108:5::NO::P5_PRS_ID:904419 (letöltve: 2021.március 19.), valamint Cserényi-Zsitnyányi 2009.

283 BFL XXV.1.a. 1946.1088. 23, 28.

284 Uo. 28–30.

285 Végső 2020.

286 BFL XXV.1.a. 1946.1088. 15.

Ennek tükrében érdemes látni a Bartha András által vezetett tanács elsőfokú ítéletét, amelyben 5 év kényszermunkára ítélték. Eszerint bár igaz, hogy a párt beleegyezésével állt nyilasnak és szerzett fegyvereket, de „minden kényszerítő szükség nélkül, önként lépett be a nyilaskezes pártba, vagyoni helyzetének javítása végett és kalandvágyból”, és „részt vett saját hitsorsosainak üldözésében”.²⁸⁷ A büntetési tételt a NOT Sarlós-tanácsa 1 év 6 hónap börtönre változtatta másodfokon, ám itt sem azért mérsékeltek az ítéletet, mert zsidó származású volt – szerintük továbbra is „saját hitsorsosainak üldözőihez csatlakozott” –, hanem mert fiatal, apja meghalt a holokausztban, és így anyjának egyetlen támasza volt.²⁸⁸ Társát, Grünbergert egy elkülönített perben a népbíróság Rácz Endre-tanácsa első fokon 1 év börtönre ítélte, majd a NOT Aradi István-tanácsa másodfokon felmentette.²⁸⁹ A lapok pedig siettek megírni a hírt. „Zsidó létére [...] dunai kíséző lett Mózes Ferenc” – hirdette egy újság, pedig még a PRO-n sem vádolták meg őt konkrétan azzal, hogy a Dunához kísért volna kivégzésre zsidókat.²⁹⁰

Hasonló ügy egyébként Debrecenben is zajlott, 1945. június 13-án a zsidó származású Kovács Mátyás 23 éves, református jogászhallgatót 3 év börtönre ítélték, mert a vészkorszak idején állítólag azzal zsarolta egy Knöfler vagy Löfner Zoltán nevű sorstársát, hogy feladja őt a rendőrségen. Az ügy részleteiben nem ismert, csak az ítélet maradt meg, de a helyi sajtó azért megírta, hogy a „gettó zsarolója”, „a zsidó vádlott” három évet kapott.²⁹¹ Ma már csak alapos nyomozómunkával lehet megtudni, kik voltak zsidó származásúak az eljárásokban. A kérdés nem mellékes: a fent említett Frisch- és Lédermann-esetek mellett 1956

---

287 Uo. 41–43.

288 Uo. 44–45.

289 BFL XXV.1.a 1946.1044. Grünberger-per. 25, 28.

290 Wiener Library, sajtókivágás-gyűjtemény, dátum és jelzet nélkül.

291 *Tiszántúli Népszava*, 1945. június 8. 4.; 1945. június 14. 3.

nyarán az ÁVH letartóztatott volt főnöke, a szintűgy zsidó származású Péter Gábor beadványt írt az MDP-nek, amelyben a Rajk-perről is beszélt. Ebben így írt: „A védők életrajzát előzőleg beküldtem. Rákosi Mátyás az életrajzok alapján választotta ki a megfelelőket. Az egyes vádlottakra meghatározta, kinek ki legyen a védője. Hozzátette: »A Rajk védője valami csúnya zsidó legyen!«”²⁹² Semmi nyoma ugyan annak, hogy Rajk védője, Kaszó Elek valóban zsidó származású lett volna, az intenció – amennyiben hiszünk Péter beadványának – jelen lehetett a koncepciós perek szervezőiben. Egyedül Szőnyi Tibor védőjéről, Csánádi Györgyről ismert, hogy munkaszolgálatos volt.

Dacára tehát annak, hogy a kérdésnek volt súlya – gondoljunk csak Lédermann vagy Frisch említett eseteire –, ha a hitközségi *Új Élet* 1977-ben nem készít interjút Sámuel Jenő népfőügyész-helyettessel, talán sosem tudjuk meg, hogy ő maga a kistarcsai deportálásból szökött meg.²⁹³ A szegedi Herczföld-perben a kirendelt védő egyenesen Pap Róbert, a szegedi neológ hitközség elnöke, öt hónappal korábban még a szegedi zsidó tanács elnöke volt. Magát Papot ráadásul a szegedi izraelita hitközség igazolóbizottsága 1946 tavaszán nem igazolta, és esete átkeült a népügyészségre, ahol végül nem indítottak vele szemben vizsgálatot.²⁹⁴ A Herczföldet felsőfokon felmentő NOT-bíró, Bojta Ernő Béla maga is holokauszt túlélő volt. Mindez láthatóan foglalkoztatta kollégáit. Mikor Bojtát a NOT élére nevezték ki, Rákosi korábbi ügyvédje, a szintűgy zsidó származású Domokos József²⁹⁵ így tiltakozott: „Bojtát magánélete sem teszi alkalmassá arra, hogy [...] elnök legyen. [...] Heyles dolog-e egy nem kifogásolt keresztény [Major Ákos] helyébe egy

---

292 Lányi 1994, 36.

293 *Új Élet*, 1977. január 1. 3.

294 Veszprémy 2021, 106–107.

295 *Family Search*, békéscsabai izraelita hitközség születési akv. 39/1890 (letöltve: 2022. július 7.).

kifogásolt zsidót helyezni?”²⁹⁶ Pap Róbert hagyatékában például részletes kimutatások találhatóak a szegedi népbíróság tagjairól, mégsem jelezték sehol, hogy ki zsidó származású és ki nem az. A Szegfi-ügyben szereplő Szegőhöz nem írták oda, hogy zsidó származású, kihallgatási jegyzőkönyvében egy vonal szerepel csak a vallás helyén. Szegfit és Mózeset is ugyanaz a holokauszt túlélő NOT-bíró, Sarlós Márton ítélte el. Deutsch perében Biró Sándor népügyész, a Mózes-perben pedig Fürst Lajos népügyész szintű holokauszt túlélő volt.²⁹⁷ A pécsi Fischer-per főtárgyalásán a népügyész, Hilfreich István és a kirendelt védő, Gárdos István is zsidó származású volt.²⁹⁸ Persze olyanok is akadtak, akik – mint azt Gyöngyösi Nándor inkriminált cikkében emlegette – a múlt rendszerből mentették át magukat. Tutsek népbíró korábban a hídal-mási királyi járásbíró ságon volt, és a Szegfi-ügyben előkerülő Fogast is, mint már utaltunk rá, az előző rendszer romjai közül halászták ki. Utóbbi ügyben viszont zsidó származású volt Szegő Vilmos – ráadásul még a 1919-es Tanácsköztársaság országos lakásügyi biztosa is²⁹⁹ –, mégis előkerült neve a Matisfalvyt magával ragadó botrányban.

---

296 Pető 2018, 77.

297 *Budapesti Közlöny*, 1944. május 31. 4.; 1944. július 27. 3.

298 *Dunántúl*, 1944. május 11. 2.

299 Nánási 2012, 24. 84. lj.

„Az ellenem folyó akció egy klikknek a támadása”

A Fremd-per anatómiája

A népbírószági eljárásokban részt vevő zsidó származású személyek problematikáját, illetve a rendvédelmi szervek és a számonkérés néhány – témánk szempontjából fontos – intézményes kérdését bemutatva ismét felvehetjük a Fremd-per fonalát. Az ügyet ott hagytuk el, hogy 1945. október 23-án kora délután Fremdet bekísérték a VIII. kerületi kapitányságra, hogy ott vallomást tegyen kápótevékenysége kapcsán. Mint már bevezetőnkben utaltunk rá, az ügy számos furcsaságot tartalmazott. Hogy a Keleti pályaudvarról történt bekísérésnek mi lett a végeredménye, nem tudjuk. A per iratai között nem szerepel semmilyen jegyzőkönyv, amit ekkor felvettek volna Fremddel, de Funk Frigyes sem kerül többé elő a történetben – nem idézték be sem a nyomozási, sem a bizonyítási szakaszban. Fremd, mint látni fogjuk, több vallomást is tett a PRO-n. Ebből az első egy október 31-i, de hogy a bekísérés és a vallomás közötti egy héten mi történt, nem világos. Ezt követően Fremdet elengedték, ügyében a következő irat a jövő év februárjából való.

Annyi bizonyosnak tűnik, hogy a Fremd ügyében először eljáró, Dénes családnevű nyomozó megértőbb volt az egykori kápóval szemben. Összefoglaló jelentése szerint Fremd „éppen úgy, mint mindenki, aki a lágérban valami pozícióval bírt, kényes helyzetben volt. Ha a rábízott feladatot, az ő esetében a rend fenntartását lelkiismeretesen elvégezte,

akkor a deportáltakkal került összeütközésbe, ha nem, úgy a németek büntették volna meg.” A nyomozó arra jutott, hogy valóban történhetek verések a táborban, de a rabok „éhségük lecsillapítására már semmitől sem riadtak vissza”, így erre szükség lehetett. „Ha ezek a dolgok a németek tudomására jutottak volna, úgy nem verést, szidást, hanem a legsúlyosabb büntetést vonták volna maguk után.” Megállapította, hogy „[...] az ő helyében talán más sem tudott volna másképpen cselekedni”. Jelentésében végül, ellentétben más, hasonló összefoglaló jelentésekkel, nem javasolta az ügy átadását a népügyészségnek.³⁰⁰

Alig négy hónappal később azonban, február 10-én Siklósi György nyomozó hadnagy, aki maga is túlélte a kauferingi tábor, állítása szerint felismerte az utcán Fremdet, és letartóztatta őt. Mielőtt rátérünk két vallomásra a PRO-n, szükséges az ügy megértéséhez Fremd népügyészségen tett 1946. március 14-i vallomásának bemutatása. Ott közölte, hogy a vele szembeni feljelentés „bosszú következménye”. Budapesten véletlenül találkozott Siklósi nyomozóval, aki arról faggatta, mit tud Steinberger Dezsőről, aki szerinte ellopta az ő stopperóráját. „Az esetről nem tudtam. Erre Siklósi kijelentette, hogy majd tudni fogok róla. Idézést adott nekem, hogy másnap jelenjek meg a gazdasági rendőrségen. Ez megtörtént. Benn tartottak 2 napig, ottan alá akartak velem íratni egy j[egyző]k[önyve]t, hogy mit tudok Steinbergerről. A j[egyző]k[önyve]t nem voltam hajlandó aláírni, mert nem felelt meg a valóságnak. Ekkor egy másik jegyzőkönyvet vetek fel, és azt aláírtam. Azóta folyik ellenem a hajsza.”³⁰¹ Később is tisztázta, hogy „az ellenem folyó akció egy klikknek a támadása [...]”³⁰²

A megjegyzés a becsületből alá nem írt jegyzőkönyvről egyébként ebben a formában nem teljesen igaz, mivel február 11-én vallott

---

300 BFL XXV.1.a.1682.1946. Fremd-per. 6–7.

301 Uo. 51.

302 Uo. 107.

a PRO-n Steinberger ellen, aki szerinte „brutális” viselkedést tanúsított társaival szemben – igaz, az óra ellopása nem szerepelt a vallomásban.³⁰³ Lehet, hogy a nyomozók ezzel nem voltak elégedettek, mert február 18-án már önmagára tett terhelő vallomást. Ezt a feltételezést erősítheti a tény, hogy Siklósi még február 11-én hivatalból feljelentette Fremdet és Steinbergert is, bár az nem derül ki, hogy a feljelentés és a vallomás között eltelt egy hétben mit csináltak Fremddel.³⁰⁴

A PRO-n saját szerepéről tett 1945. októberi és 1946. február végi vallomását³⁰⁵ összehasonlítva annyi bizonyosnak tűnik, hogy Fremdet a szlovákiai Homonnáról deportálták 1942 áprilisában. 1944-ig Auschwitzban volt, onnan Sachsenhausenba vitték, végül pedig Kauferingben kötött ki. Ott állítása szerint 5-6 hétig a konyhán dolgozott, majd barakkparancsnok lett, végül pedig rendőrfőnök. Egyik PRO-s vallomásában sem tagadta, hogy sok embert – főleg rendetlenkedőket, munkakerülőket – megvert. Lényegi különbség azonban, hogy míg első vallomása szerint „nem felel meg a valóságnak, hogy kegyetlenül ütöttem-vertem volna az embereket”, addig később már azt vallotta, hogy „kíméletlenül megvertem a rendbontókat”.

A továbbiakban a két vallomás lényegileg nem tér el, voltaképpen a második az első kissé megváltoztatott másolásának tűnik. Első vallomása szerint „nem felel meg a valóságnak, hogy én a nőkkel erőszakoskodtam volna. Nem kellett velük erőszakoskodni, úgy is meg lehetett kapni őket.” Noha az olvasó ezen a ponton már kétségkívül kellően tapasztalt a PRO-n felvett vallomások kapcsán ahhoz, hogy teljes hitelt adjon a fenti soroknak, mint látni fogjuk, Fremd később is erőszakos és

---

303 Uo. 46.

304 Uo. 8. Érdekes, hogy Siklósi fontosnak tartotta odaírni eredeti családnévét (Schück) is aláírásában.

305 Uo. Az 1945. októberi vallomáshoz lásd 42–44., az 1946. február végihez pedig 48–50. oldalak.

lenező gondolatokat fogalmazott meg női rabtársai kapcsán. A korrupció és a gitározás szétzavarása (lásd alább) során történt verések vádját tagadta.³⁰⁶ Mindenesetre talán nem fogunk meglepődni azon, hogy népbírószági tárgyalásán tisztázta: a rendőrségi vallomását „kényszer alatt tettem” – igaz, azt nem mondta, melyik vallomását (valószínűleg az 1946. februárját).³⁰⁷ S bár Fremd a népügyészségen tagadta, hogy embereket vert volna meg – szerinte a szabályszegéseket „magunk között intéztük el, de nem vertünk meg senkit”³⁰⁸ –, hét hónappal később a népbírószágon már ismét úgy emlékezett, hogy: „Őt rendőrrel kellett tízezer, félig állati nivóra süllyedt ember között a fegyelmet fenntartani. Ez bizony néha csak veréssel sikerült.”³⁰⁹ Bizonyos dolgokat tehát nyilván a PRO-n adtak a szájába, de voltak olyanok – nőikkel szembeni erőszak, néhány ember megverése –, amelyeket maga is elismert.

A nyomozati szakaszban sorra érkeztek a Fremd ellen valló tanúk. Mezei Klára szerint a nőt „állandóan kurváknak szólított[a]”, és „mindig azzal dicsekedett, hogy ő azt kapja meg, akit ő akar. Valóban így is volt, mert egészen fiatal kisleányok éhség következtében egy egész kevés élelemért odaadták magukat, és ő ezt ki is használta [...]”³¹⁰ Strasser Tibor arról beszélt, hogy ütései következtében több rab kórházba került.³¹¹ Bassa Éva szerint egy nőt megerőszakolt a ruhaszárító szobában.³¹² Özv. Kampler Tiborné Róth Ilona szerint 1945 áprilisában egy holland rab szerzett egy gitárt, és kint játszott vele az udvaron. Fremd ezért megtámadta őket azzal, hogy „mi van itt, kupleráj, pesti

---

306 Uo. 42–43.

307 Uo. 53.

308 Uo. 51.

309 Uo. 53.

310 Uo. 13.

311 Uo. 15.

312 Uo. 17.

kurvák?” és összeverte a hollandot és a nézőket is.³¹³ Szerencsés Károly azt róta fel Fremdnek, hogy bár engedélye volt a táborparancsnoktól arra, hogy lányával a kerítésen keresztül beszélgethessen, Fremd elzavarta onnan azzal, hogy „ne pofázzak”.³¹⁴

Az ügyben vallomást tett a Fremdet másodszor letartóztató Siklósi nyomozó is. (Ez ugyan nem volt expliciten tilos, de mégis érdemes felhívni a figyelmet a nyomozati eljárás szerepköreinek keveredésére.) Szerinte Fremd őt többször úgy megverte, hogy „megütött testrészemet mozdítani nem tudtam”. Siklósi idézte még tőle azt a mondatot is, hogy: „Ti rohadt magyar zsidók itt fogtok dögölni, és büszke vagyok arra, hogy szlovák vagyok, és nem piszkos magyar.” Siklósi szerint Fremd kitépte a halottak aranyfogait, és erőszakoskodott a nőekkel.³¹⁵ Később valamiért még egyszer vallott a nyomozati szakaszban, és ekkor már arra is emlékezni vél, hogy „ha valaki a hordókat az élelem kiürítése után ki merte mártogatni, akkor ő [Fremd] dühében az embert felemelte lábánál fogva, és fejét a hordóba bedugva, mint egy fakanállal kitérőlte a hordót”.³¹⁶ Hogy mindez miképp történt, vagy hogyan lehet valaki olyan erős, hogy felnőtt emberekkel „kitöröljön” egy hordót, arra Siklósi nem tért ki. A nyomozati szakaszban mellette is elhangzottak vallomások, Weisz Tiborné Román Éva például úgy emlékezett, hogy „én csak a legjobbkat mondhatom róla, bátran kijelenthetem, hogy az életemet mentette meg, és közvetlen, személyes tapasztalatból mondhatom, hogy másokkal szemben is nemcsak kifogástalan, de odaadó, lelkiismeretes magatartást tanúsított”.³¹⁷

---

313 Uo. 19.

314 Uo. 23.

315 Uo. 36–37.

316 Uo. 41.

317 Uo. 40.

Az ügyben a vádiratot a szintúgy holokauszt túlélő Szekeres Károly népügyész nyújtotta be 1946. április 25-én. Eszerint Fremdet népelelmes és háborús bűncselekményekkel vádolta, nevezetesen: hivatali hatalmával visszaélt, amikor embereket vert meg és nőket erőszakolt meg, illetve fasiszta hatalmi eszközökkel vagyron elleni bűncselekményeket követett el, mikor deportáltak aranyfogait kihúzta, értéktárgyait elvette. A vádiratban helyet szorítottak annak a mondatnak is, amely állítólag Fremd szájából hangzott el: „szlovák vagyok, és nem piszkos magyar”.³¹⁸

1946. októberi tárgyalásán egyébként Siklósi nem jelent meg. Mellette tanúskodott viszont Weisz Tiborné Román Éva, aki fenntartotta vallomását, miszerint Fremd őt nem bántotta. Mezei Klára nem húzta az időt vallomásának megisméltésével: „Minden úgy történt, ahogy azt a vádirat a vádlott terhére rója.” A vádiratot persze a többi tanú nyomozati szakaszban tett vallomásai hitelesnek tűnő részeiből fésülte össze Szekeres népügyész, így Mezei a dolgok természetéből fakadóan nem ismerhette minden, a vádiratban említett részlet igazságtartalmát. Ő például nem vallotta, hogy Fremd szlováknak nevezte magát; ez Siklósi vallomásában került elő. Ennek ellenére Mezei e mellett az állítás mellett is kiállt, hiszen az szerepelt a vádiratban. Mindenesetre annyit még hozzátett, hogy „egyszer a vádlott maga dicsekedett, hogy 220 nő közül 120-at már megkapott”, illetve megjegyezte, hogy a Fremd mellett tanúskodó Weiszné maga is a konyhán dolgozott, és így privilegizált rab volt.³¹⁹ Mint már említettük, Fremd a tárgyalásán visszavonta a PRO-n tett vallomását, ezenkívül új érveket nem fogalmazott meg.

Érdekes szóváltás alakult ki viszont a tárgyaláson, amikor Fremd megpróbálta elérni, hogy Strasser Tibort ne érdektelen tanúként vegyék számba, hanem sértettként, mivel – mint beismerte – egyszer

---

318 Uo. 62.

319 Uo. 54.

megpofozta őt. Strasser erre azt felelte, hogy „azokat a pofonokat akkor meg is érdemeltem, azért nem haragszom a vádlottra” – azaz védekezése közben elismerte, hogy a táborban mégiscsak létezett olyan magaviselet, amely pofont érdemelt egy jupótól.³²⁰ A tanúk egy része azt is bizonygatta, hogy Fremd elhízott a sok lopott cukortól és zsírtól.³²¹

Fremdet a népbíróság Molnár László-tanácsa 1946. október 12-én első fokon bűnösnek találta emberek törvénytelen megkínzásának vádpontjában, ezért háborús bűnösként 3 év kényszermunkára ítélte.³²² Az indoklás szerint „a rendfenntartás ürügye alatt” vert embereket, „sokszor úgy ütötte a fejüket, hogy csak úgy kongott”. Hogy a „kongásnak” mi a jogi definíciója, arra sajnos az ítélet nem tért ki, illetve rögtön tisztázta is, hogy ezzel „súlyosabb sérülést azonban senkinek sem okozott”. A népbíróság kacifántos érveléssel támasztotta alá a „megkínzás” vádpontját: „A kínzást, tekintettel a deportáltak leromlott testi állapotára, a népbíróság az ütlegetések alapján megállapíthatónak találta. Ami erős testalkatú emberrel szemben talán nem volt kínzásnak tekinthető, az egy ún. »muzulmánossal« szemben annak minősíthető.” A táborszeng muzulmánnak nevezte azokat a rabokat, akik az éhségtől összeroskadtak, és így az imádkozó muszlimokra hasonlítottak – bár az, hogy haladókát vert volna meg Fremd, sehol sem került elő a perben. A bíróság súlyosbító körülménynek tekintette, hogy tetteit deportált társaival szemben követte el, de nem tekintette súlyosbító körülménynek zsidó származását. Visszas, szintúgy a súlyosbító körülmények közé került, hogy „a nőket a legdrasztikusabb szavakkal illette, s kényszerhelyzetüket kihasználva egy kevés ennivalóért magáévá tette”. Ez nem „súlyosbító körülmény” volt, hanem az érvényes Btk. 232. §-a szerint erőszakos nemi közöset, amelyért akár tíz év fegyház is járhatott volna, s bár

---

320 Uo. 55–56.

321 Uo.

322 Uo. 64–65.

ennek kapcsán a népbíróóságok hivatalosan nem ítéelkezhettek, a nemi erőszakra más, ismert esetekben a fasiszta uralmi eszközökkel való visszaélés kategóriáját alkalmazták, egyébiránt pedig a nemi erőszakkal szembeni tehetetlenség nyilván a népbíróóságok árnyoldala volt.³²³ S noha ezzel kapcsolatban Fremd többszöri beismerő vallomást tett – nem csak a PRO-n –, a nemi erőszakot a „megkínzás” alá sorolták, és nem jelent meg külön vádpontként.

Még különösebbek voltak viszont az elfogadott enyhítő körülmények: itt említették, hogy harcolt Francisco Franco spanyol diktátor ellen, illetve hogy „ő maga is 5 évig volt deportálva”. Egyrészt kérdéses, hogy miért érdekes, ha egy deportált Franco ellen harcolt, másrészt nem tűnik különösebben megdöbbentő ténynek, hogy Fremd deportált volt, tudniillik ahhoz, hogy valaki kápó legyen, előbb el kellett hurcolni otthonából. De további meglepetéseket is tartogatott az ítélet, amely szerint „a táborban lévő, állati sorban élő, minden emberi vonásukból kivetkőzött több ezer deportálttal szemben ötödmagával a rendet és a fegyelmet szép szóval, kéréleléssel aligha lehetett volna fenntartani, kénytelen volt tehát erősebb eszközökhöz folyamodni”.³²⁴ Tehát a bíróság itt lényegében elismerte, hogy Fremdnek muszáj volt vernie a rabokat, sőt, mi több: az ítélet a terhelt kötelességeként fogta fel a rend fenntartását. Hogy ezek után mégis miért ítéelték el emberek megveréséért, teljességgel érthetetlen: ha muszáj volt rendet tartania, és ezt csak veréssel tehetta meg, mi kivetnivalót látott a bíróság a tetteiben? A népellenes bűncselekmény vádja alól Fremdet felmentették, mivel az „nem nyert bizonyítást”.

Mint említettük, a két ítélet között beadvánnyal fordult a népügyész-séghez. A szöveg datálatlan, de tudjuk, hogy 1946 májusában iktatták.

---

323 1878. évi V. tc. 232. § és 81/1945. M. E. sz. rendelet, 20. §.

324 Uo. 64–65.

Fremd beadványában kiemelte, hogy a kommunista oldalon harcolt a spanyol polgárháborúban, illetve hogy szülei, felesége és két gyermeke a holokauszt áldozata lett. Azt is fájalta, hogy tanút véleménye szerint nem hívták be a tárgyalásra. Szerinte továbbá az ételért tolongó rabok valójában őt és jupó társait verték meg a táborban. Összességében azonban a szöveg inkább rossz fényt vet rá. Mint említettük, a PRO-n tett vallomásaiban nem tagadta a nemi erőszakot; a népügyészségen és a népbíróságon viszont igen. Elsőfokú ítélete után írt beadványában az álláspontja visszafejlődött, és soraiban nem kevés nőgyűlölet mutatkozott meg: „[N]agyon kérem kihallgatni komoly embereket [...] nem pedig olyanokat, akiknek egyike jelenleg igazolványos kéjnök, és erkölcsének megsértése miatt tesz panaszt, és mások – nők –, akiknek erkölcstelenségétől akkor hangos volt a tábor. Ugyanezek a nők – érthető módon –, amikor minden falat étel az életet jelentette, női voltukat is felhasználták, hogy így a férfiaktól azok élelmiszeradagjuk egy részét megszerezzék.” Fremd szavaiból világos, hogy úgy gondolta: egy prostituáltat nem lehet megerőszakolni, továbbá szexet adni ételért cserébe erkölcstelen dolog, de ételt adni szexért már nem az. Ezt már csak tetézte a megjegyzéssel, miszerint „Minden ember szava annyit ér, amennyit az ember maga. Kérem ezeket a vádlókat így szemügyre venni, és látható lesz még ténycáfolás nélkül is [sic!], hogy szavaik csak hazugság lehetnek.” A beadványban nem tagadta, hogy maga is ilyen viszonyban tartott ki egy éhező nőt: „Én is támogattam például így étellel az egyik vádlót, és amikor ott összevesztem vele, és kijelenttem, hogy tovább nem adom neki a részem, akkor bosszút esküdött, most váltja be.”³²⁵ Egyébként kevés dolog mutatja jobban Fremd teljes érzéketlenségét a nők sorsa iránt, mint hogy ő kérte a népügyészségtől Bassa Éva kihallgatását; ugyanez a nő viszont azt vallotta, hogy Fremd

---

325 Uo. 86–87.

egy azonosítatlan női rabtársukat hajának levágásával megfenyegette, majd megerőszakolta.³²⁶ Fremd nyilván úgy gondolta, hogy Bassa semmi rosszat nem tud mondani rá, vagyis: ő semmi rosszat nem követett el.

Másodfokon a NOT Noszko Imre-tanácsa ítélezett felette 1949. január 24-én. Az elsőbíróság ítéletét megsemmisítették, mivel szerintük a cselekményt tévesen minősítették megkínzásnak. Az ítélet tisztázta, hogy önmagában még nem volt bűn káponak lenni, „bűnössé válik azonban a német katonai alakulatnak zsidó megbízottja, ha – amint az jelen esetben is történt – a csontig lesoványodott deportáltakat üti-veri, mégpedig akkor is, ha ezáltal súlyosabb sérülést senkinek nem okozott”. Ennek értelmében bűnösnek mondta ki a tanács a népbíráskodásról szóló törvény 13. § 2. pontjában, miszerint katonai jellegű alakulatnak személy vagy vagyontárgy elleni erőszakos cselekményhez segítséget nyújtott. Ezért 1 év börtönre ítélte Fremdet, amelyből 6 hónapot kitöltöttnek tekintett.³²⁷ Utóbbi egyáltalán nem volt megengedő döntés: 1946 februárjától 1947 áprilisáig, 14 hónapon át volt fogdában, ennek viszont csak kevesebb mint felét számította be a NOT.

---

326 Uo. 17, 87.

327 Uo. 80.

„Minden hazatért deportált feljelentést tesz”

Az első kápóperek

Fremd ügye nem volt egyedi, de még csak nem is az első – még ha az egyik legeggyértelműbben korrumpált eljárásnak is számított a korai kápóperek közül. A hazai pereket felesleges lenne földrajzilag felosztani, hiszen eltekintve az 1948-ban kezdődött kápópersorozattól, egymást váltogatták a fővárosi és vidéki perek. A hazatérő deportáltak rendszeresen feljelentettek különböző kápókat, ezek azonban nem mindig zárultak vádemeléssel. „Őrizetbe vett a rendőrség egy zsidó fasisztát” – újságolta például a *Néplap*, az MKP kelet-magyarországi kerületének napilapja. A cikk szerint Lebovits Áron „Ju-Póként” nőket vert a laxenburgi táborban. Az ilyen bűnök „természetesen semmi esetre sem részesülhetnek enyhébb elbírálásban, mint akármelyik nyilas[é] [...]” – biztosította olvasóit a lap.³²⁸ Lebovits esete történetesen rossz példa volt: a benedekfalvi születésű debreceni kocsmárost 1945. május 11-én letartóztatták, de egy héttel később már el is engedték, mivel a vallomások alapján komoly bűncselekményt nem lehetett a terhére róni, és így a nyomozástól nem vártak eredményt.³²⁹

---

328 *Néplap*, 1945. május 12. 4.

329 MNL HBML XXV.5.b.1.d. 1945/107. Lebovits ügye. 21–22, 26–28.

Mások azonban nem voltak ilyen szerencsések. Jakobovits Róbertet nem sokkal Lebovits előtt, 1945. április 24-én hallgatta ki a debreceni rendőrség (a jegyzőkönyv fejlécén még a „m. kir. rendőrség” felirat szerepelt, amelyből a „kir.” szót ki sem húzták). Adatai szerint 44 éves, kisméretű születésű szikvízkészítő volt, aki a magyar mellett héberül is tudott.³³⁰ Állítása szerint először Strasshofba deportálták, onnan Himbergbe, majd végül Laxenburgba szállították. Ezek mind Bécs környéki munkatáborok voltak, ahol elsősorban a város megerősítésén dolgoztak.³³¹ Laxenburgban négy rabot választottak ki a németek „vezetőnek”, de nincs nyoma annak, hogy a többiek ellen eljárás indult volna. Érdekes módon a már említett Lebovitsot nem nevezte meg. A vádat, hogy deportáltakat vert volna meg, tagadta.³³²

A nyomozók számos debreceni túlélőt meghallgattak. Grünblatt Márton tanú azt vallotta, hogy mikor az „egyik német parancsnoktól” Jakobovits is „parancsot kapott, hogy menjen sáncot ásni, [...] kivonta magát a munka alól”.³³³ Ez érdekes vád volt, hiszen az ember azt hinné, jó pontként könyvelik el, ha valaki nem segített sáncot ásni a szovjet csapatok ellen. Földes Antal szerint Jakobovits „hölgyekkel és 12 éven felüli gyerekekkel bánt [olvashatatlan] a tettelegességig menő elragadtatással”.³³⁴ Friedmann Piroska tanú már nevet is tudott mondani: mikor Hirsch Adolfné elkésett a munkából, Jakobovits „Hirschnét összeverte, összerugdosta [...]”.³³⁵ Weissbrün Antal a legkevésbé sem tagadta, hogy „sorstársai [...] meg is ígérték, hogy megverik, ill. majd alkalomadtán

---

330 MNL HBML XXV.1. 1945/42. Jakobovits-per. 3, 39.

331 Laxenburghoz lásd: Frojimovics–Kovács 2015, 711.; http://www.zukunftsfonds-austria.at/download/book_reconciliationfund_ForcedLaborInAustria.pdf, 9 (letöltve: 2022. július 7.).

332 MNL HBML XXV.1. 1945/42. 3.

333 Uo. 6.

334 Uo. 10.

335 Uo. 15.

leszámolnak vele³³⁶ Ezeknek megfelelően a vádirat szerint Jakobovits jupóként és munkavezetőként az 1440/1945. M. E. sz. rendelet alapján részt vett emberek törvénytelen megkínzásában (ez még a népbíráskodásról szóló rendelet törvényszintre emelkedése előtt volt). A vádirat külön idézte, hogy Grünblatt tanú szerint nem ástott árkot, és hogy Friedmann szerint megverte Hirschnét. A vádirat szerint beismerte, hogy bántotta Erdős István fiataalt (Jakobovits ezt rendőrségi vallomásában tudtával történt esetnek nevezte, később beismerte a pofont).³³⁷

Jakobovitsot május 17-én fogdába vitték, majd másnap elengedték. Június 2-án azonban az igazságügy-minisztérium közvetlen utasítására azonnali hatállyal előzetes letartóztatásba helyezték.³³⁸ Az utasítást Balogh Győző tanácsos írta alá, akinek a népbíróvási rendelet létrehozásában komoly szerepe volt.³³⁹ Június 21-én előzetes letartóztatását újabb hónappal meghosszabbították.³⁴⁰ Jakobovits még a tárgyalás előtt egy sor tanút megnevezett, akiket a védelmében szeretett volna megidézteni.³⁴¹ A tárgyalási jegyzőkönyv sajnos nem sorolta fel a jelen lévő tanúkat, vagy hogy kik nem jelentek meg az idézés ellenére, és a védelem egy tanúja, Vizsolyi Zoltán bizonyosan küldött levelet arról, hogy nem tud elmenni a tárgyalásra. Azonban nyoma sincs annak, hogy a tucatnyi tanúból a többi idézést kapott volna. Vizsolyi, a Nemzetközi Vöröskereszt helyi Joint-bizottságának tagja szerint ők már korábban ellenőrizték Jakobovitsot. Bár az általuk kihallgatott tanúk szerint szigorú jupó volt, ám a tábor tiszta volt vezetése alatt, és „a többi környező lágerekben volt tetű és járvány, de ebben a lágერben ezek nem fordultak elő”.³⁴²

---

336 Uo. 13.

337 Uo. 29, a beismeréshez: 41.

338 Uo. 23.

339 Zinner 1985, 140.

340 MNL HBML XXV.1. 1945/42. 24.

341 Uo. O. n.

342 Uo. 34.

Az ügy kapcsán nem teljesen lényegtelen információ, hogy Jakobovitsnak nem volt pénze megbízott ügyvédre, és így kirendelt ügyvéd védte volna. Ennek személye azonban még két nappal a tárgyalás előtt sem volt ismert számára, mert az eredetileg kirendelt ügyvédet, a holokauszt túlélő Nyíri Lászlót az övével egyező időpontra máshova is kirendelték. Helyettesét, a szintűgy holokauszt túlélő Aczél Jenőt pedig még nem jegyezte be a kamara. Végül a tárgyalás előtti napon tájékoztatták Jakobovitsot, hogy védője Balassa Zsigmond debreceni ügyvéd lesz. A tárgyalása másnap reggel fél tízkor volt.³⁴³

A főtárgyalásra 1945. június 22-én a Déri Múzeum előadótermében került sor. A népbíróságot Tomola Béla vezette, aki 1944-ben még a debreceni királyi törvényszék bírója volt.³⁴⁴ Az egyik népbíró, Weinberger Miksa valószínűleg azonos volt a debreceni zsidó tanács egykori tagjával, egyben az ortodox hitközség háború utáni elöljárójával. Jakobovits a tárgyalásán azt vallotta, hogy azért volt szigorú, mert megígérték a németek: ha rend és tisztaság lesz, nem viszik őket tovább Auschwitzba. Állítása szerint ezért „én mint apa kezeltem a zsidókat”, „szigorú voltam [...] de durván senkivel nem bántam”. Az Erdős fiú megpofozásáról ekkor már úgy számolt be, hogy azt ő maga csinálta, de csak azért, mert Erdős az utasítása ellenére sem takarította ki a latrinát. Szerinte Hirschnét nem verte meg, hanem a karjánál fogva behúzta a sorba. Állítása szerint mindent azért tett, hogy óvja a közösséget a haláltáborba való deportálástól, de mivel a feladata nem érezte magát alkalmasnak, volt, hogy kérte a leváltását.³⁴⁵

---

343 Uo. 36–37. Nyírihez lásd: *Budapesti Közlöny*, 1944. május 11. 3. Aczélhoz: *Néplap*, 1947. április 9. 3. Aczél korábban is ügyvéd volt, így nem teljesen világos, miért csúszott újbóli bejegyzése, de talán köze lehetett ahhoz, hogy irodája bombatalálatban megsemmisült. Balassa nem volt zsidó származású, a német megszállás alatt debreceni zsidó ügyvédek irodagondnokául jelölték ki.

344 *Magyarország tisztí cím- és névtára*, 51. köt. (1944), 62.

345 MNL HBML XXV.1. 1945/42. 40.

A tanúk nagy része meglehetősen másképp vallott, mint a rendőrségen. Földes Antal itt már nem a kegyetlen Jakobovitsról beszélt, hanem így fogalmazott: „Bántalmazásról csak hallottam, de arról nem tudok. Rendet és fegyelmet tartott, de erre szükség is volt, mert a táborlakók nagy része lazált, fegyelmezetlenek voltak, piszkos volt a WC, rászorultak az emberek az erélyes figyelmeztetésre.”³⁴⁶ Weissbrün Antal a tárgyaláson úgy vélte, a „vádlott nem bántott senkit”. Ekkor elé tárták rendőrségi vallomását, amely szerint úgy hallotta, Jakobovits tetteleg bántalmazott deportáltakat. Erre úgy reagált, hogy „a rendőrség előtt tett vallomásomat nem tartom fenn, azt visszavonom, üres lapot íratott velem alá a polgári rendőr [...]”³⁴⁷ Grünblatt Márton is azt vallotta, hogy üres lapot íratnak vele alá a rendőrségen.³⁴⁸ Friedmann Piroska egyenesen azt mondta, hogy vallomását egy boltban vették fel, és el sem olvasta aláírás előtt. „Lehet, hogy olyat is mondtam akkori felindultságomban, ami nem igaz [...]” Ekkor már úgy vallott, hogy Hirschné megverését nem látta, csak hallott róla.³⁴⁹ Egyedül a tanúskodás idején 17 éves Erdős István volt az, aki fenntartotta terhelő vallomását, miszerint Jakobovits megpofozta őt, mert végéctakarítás helyett „franciaórán” volt.³⁵⁰

Noha azt hihetnénk, hogy a történet teljesen világos – manipulált vallomásokra derült fény, és egyetlen tinédzser tartotta fenn a vallomását, miszerint kapott két pofont Jakobovitstól –, a debreceni nép-bíróság másképp látta. Az ítélet szerint Jakobovits Laxenburgban „hivatalát szigorúan gyakorolta”, és Erdős Istvánt munkamegtagadásért „kétszer pofon ütötte”. Ezt Jakobovits részbeni beismerő vallomására és Erdős tanúskodására alapozta. Hogy a vádlott ezenfelül rugdosott

---

346 Uo. 42.

347 Uo. 43.

348 Uo. 44.

349 Uo. 45.

350 Uo. 46.

volna másokat, azt a népbíróság nem látta bizonyítottnak. Az ítéletben szerepelt a mondat, hogy „egyik tanú sem tett vallomást, hogy a vádlott valakit megkínzott volna a táborban”. Ezért a bíróság arra jutott, hogy valójában Jakobovits a Btk. 473. §-ába ütköző hivatali hatalommal való visszaélés vétségében bűnös, nem pedig a népbírósági rendeletben fogalmazott megkínzás vétségében, mivel kápoként viszont „hatósági funkciót végzett”. Az ítélet szerint súlyosbító körülmény volt, hogy „cselekményét nehéz helyzetben volt hitsorsosaival szemben követte el”. Enyhítő körülménynek számított viszont, hogy megbízatását nem önként vállalta el, abból felmentését kérte. Az ítélet hathavi börtönre ítélte Jakobovitsot, melyből tíz napot vett kitöltöttnek, utóbbi egyébként többé-kevésbé pontos is volt.³⁵¹ Az ügyben a terhelt és a népjegyész is fellebbezett.³⁵²

Az ítéletre Jakobovits beadványban reflektált, amelyben kifejtette, hogy nem számít közhivatalnoknak, így az idézett Btk.-paragrafus nem is lehet érvényes rá. Mint érvelt, ha azok a törvények, amelyek szerint őt deportálták, érvénytelenek, akkor „[...]” hogy lehettem volna én közhivatalnok, amikor megbízatásomat kényszerítő körülmények hatása alatt, ellenséges személy rendelkezése alapján voltam kénytelen teljesíteni [?]”. Az érvelés nem volt teljességgel pontatlan, azonban mint látni fogjuk, a NOT ennél komolyabb hézagot is talált az elsőbíróság ítéletén. Beadványában megismételte érvét, hogy igenis a közösség érdekében tartotta fenn a rendet. „Merem állítani, hogy tárgyilagos kritikával nem marasztaló ítéletet, hanem dicséretet érdemelnék magatartásomét.”³⁵³

Boglutz László NOT-tanácsvezető 1946. július 29-én felmentette Jakobovitsot minden vád alól. Mint érvelt, az elsőbíróság által idézett, hivatali hatalommal való visszaélés büntette „nem is tartozik a népbíróság

---

351 Uo. 52–53.

352 Uo. 58, 70.

353 Uo. 60.

hatáskörébe”. Ebben a NOT-nak történetesen igaza volt, hiszen a népbíráskodásról szóló 81/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a világosan leírta, hogy a Btk. mely fejezeteiben meghatározott bűncselekmények tartoznak még a népbíróság hatáskörébe, az itt citált paragrafus pedig nem szerepelt a felsorolásban. Jakobovits elítélésében tehát az elsőbíróság egyértelmű jogsértést követett el. S mivel Erdős nem akart segíteni a közösség egészségének megóvásában, ezért a NOT véleménye szerint a két pofon indokolt volt, és nem számított bűncselekménynek.³⁵⁴ Érdekes módon a periratok között szerepel egy áthúzott, aláírások nélküli irat, ami egy NOT-ítélet vázlatának tűnik, s amely helybenhagyni tervezte az elsőbíróság ítéletét.³⁵⁵ Jakobovits ügyét a debreceni kommunista *Néplap* végig figyelemmel kísérte, beszámolva az elsőfokú ítéletről, és egészen kivételesen a felmentésről is – igaz, hozzátéve, hogy az „a régi jó NOT-recept szerint” történt.³⁵⁶

Jakobovits nem az egyetlen elítélt debreceni kápo volt. Ismert még Goldberger Mórné Kahán Róza ügye, akit 1945. július 11-én ítéltek három hónap fogházra ugyancsak a debreceni népbíróság Tomola-tanácsa sikasztás vádjával. Goldbergerné ügyének sajnos csak az ítélete maradt meg a levéltárban: ez utal rá, hogy ő is laxenburgi kápo – szakácsnő – volt, és az ítélet szerint a lekvárból és a margarinból 200 pengő értéket meghaladó mennyiséget lopott el. A volt szakácsnő tagadta a vádakát. Érdekes módon Friedmann Piroska az ő ügyében is felbukkan tanúként, de sajnos nem tudjuk, itt mit mondott, bár az ítélet „különösen” az ő szavaira épített. Az ítélet szerint a vádiratban még szerepelt emberek törvénytelen megkínzása, a „fasiszta rendszernek” való besúgás

---

354 Uo. 77.

355 Uo. 72.

356 *Néplap*, 1945. június 23. 2.; 1947. január 15. 2.

és halált okozó testi sértés, de ezeket a népbíróság nyilván nem látta igazoltnak.³⁵⁷

Az ítélet ellen Goldbergné és a népügyészség is fellebbezett. A NOT Téglás István³⁵⁸ által vezetett tanácsa súlyosbított az ítéleten, 1946. február 7-én bűnösnek találva az 1440/1945. M. E. sz. rendelet 10. § 5. pontjában, vagyis a fasiszta rendszernek való besúgás vádjában. Még az elsőfokú ítéletből derült ki, hogy a „besúgás” abból állt, hogy Friedmann Ignác elvitt két krumplit a konyháról, és Goldbergné erről állítólag szólt a németeknek, bár nem világos, hogy Friedmannra nézve ennek milyen következménye volt. A NOT ezért 2 év börtönre ítélte Goldbergnét.³⁵⁹ A szocdem *Tiszántúli Népszava* Deportáltak szakácsnője a népbíróság előtt címmel adott hírt az ítéletről. A cikk maga objektív volt ugyan, ám a lap a címlapon közölte: „Az igazságszolgáltatás megsemmisítő vasökle szerte az országban naponta lesújt az országveszejtő, bukott rendszer hitvány fenevadjaira. [...] Fogynak a férgék, a demokrácia egészséges termésének veszélyeztetői.”³⁶⁰

*

A debreceni Jakobovits kihallgatása és főtárgyalása között újabb kápot gyanúsítottak meg, ezúttal egy szegedi férfit Budapesten. Várkonyi (sz. Weimann) István ügyének kezdete hasonlít a Fremd-peréhez: 1945. május 23-án Lakatos Béla őrmester jelentette, hogy 19 órakor a Nyugati pályaudvarnál két holokauszt túlélő – Nemes Géza vegyész

---

357 MNL HBML XXV.1. 2. doboz. 47/1945. Goldberger-per. Az ügy többi része sajnos a Debreceni Törvényszék Irattárában sem volt fellelhető.

358 Korábban – 1941 novemberétől – a budapesti ítélőtábla bírója. Lásd: *Nemzeti Újság*, 1941. november 11. 5.

359 MNL HBML XXV.1. 2. doboz. 47/1945.

360 *Tiszántúli Népszava*, 1945. július 12. 3. és 1.

és Neumann Oszkár kereskedő – közölték vele, hogy a szegedi vonaton azonosították „Weingman” Istvánt, aki a vádak szerint Harkán, majd a külföldi deportálásban együttműködött németekkel és nyilasokkal zsidók megölésében. Lakatos bekísérte – itt már – „Weingermann” a kerületi kapitányságra.³⁶¹ Akárcsak Fischer Simon esetében (lásd lentebb), a feljelentések itt is özönlöttek: mint a PRO 1946 januárjában megállapította, Várkonyi ellen „külön-külön minden hazatért deportált feljelentést tesz”.³⁶² Várkonyit például 1945. június 7-én feljelentette Rajna Soma volt muszos ügyvéd is. Állítása szerint „öccse”, Müller Imre muszos „éhen halt” „rejtélyes és érthetetlen körülmények között” a harkai táborban. Ő maga Váradi László muszostól tudja, hogy Várkonyi jupóként korábban megverte Müllert.³⁶³ A feljelentések között szerepelt névtelen levél, de más, névvel és címmel vállalt feljelentések is.³⁶⁴

Érdekes módon Várkonyit a rendőrségi vallomásán először izraelitaként, majd azt átírva római katolikusként tüntették fel. Adatai szerint 1909-ben született Szegeden, de budapesti lakos, magántisztviselő volt, 1931-ben katonaként is szolgált. Egyetemet végzett, doktorált, első házasságát 1931-ben kötötte, de az rossz volt, válással végződött. Munkaszolgálatot teljesített.³⁶⁵ Tömör vallomásában kizárólag a harkai eseményekről beszélt, kiemelve a nyilasoktól és a németektől kapott halálos fenyegetéseket, illetve úgy érvelve, hogy a többi jupóval próbálták óvni társaikat.³⁶⁶ A PRO-n több jelentés is készült 1945. június elején Várkonyi ügyében, ezek közül egyik sem tartotta bűnösnek a volt jupót.³⁶⁷ A jelek szerint az ügy a budapesti népügyészségig jutott. 1945.

---

361 BFL XXV.1.a. 1754/1947. Várkonyi-per. 32.

362 Uo. 49.

363 Uo. 21–22.

364 Uo. 23–26.

365 Uo. 173–174.

366 Uo. 30, 150–152.

367 Uo. 30, 51.

július 21-én a Szegfi-ügyből már ismert Matisfalvy Sándor népügyész megszüntette az eljárást, mert bár „nagyravágó, nagyképű, színészkedő, saját érdekében másokat a háttérbe szorító” embernek nevezte Várkonyit, de nem látott olyan bűncselekményt, amelyért a népbírói törvény alapján meg lehetett volna vádolni.³⁶⁸

Az ügy talán itt véget is ért volna, ha Gartner János túlélő 1945 októberében fel nem jelenti újra Várkonyit, ezúttal azért, mert guns kircheni kápoként „deportáltak tömegét pusztította el”. Érvelése szerint a tábor kamrája tele volt étellel, ezt viszont Várkonyi direkt nem adta ki a foglyoknak.³⁶⁹ Érdekesség, hogy „Gartner Pál nemzetgyűlési képviselő” címet adta meg, aki maga is holokauszt túlélő és kommunista politikus – nyilván a feljelentő rokona – volt. A PRO 1946. január 18-i jelentése szerint Várkonyi „kápó” után a nyomozást lefolytatták.³⁷⁰

Nem teljesen világos, hogy a két dátum között mi történt, de a következő iratok 1947 tavaszáról szerepelnek az aktában. Az ÁVO-n 1947. április 26-án foglalták össze az újabb nyomozás eredményeit. A jelentést Makóczi Jenő készítette, akit 1947-ben Tildy Zoltán köztársasági elnök partizán tevékenységért tüntetett ki,³⁷¹ és Ákos Miklós csoportvezető őrnagy ellenjegyezte, aki maga is holokauszt túlélő volt, korábban részt vett Berend Béla rabbi kínvallatásában, majd 1956 után alijázott.³⁷² A jelentés – bár Várkonyi guns kircheni tevékenységére vonatkozott a feljelentés – lényegében ismét csak Várkonyi harkai tevékenységével foglalkozott. Talán annyi kapcsolódott benne a deportálásokhoz, hogy a jelentés szerint Várkonyi a deportálásra vitték közül „csinos nőket” válogatott a „háremébe”, és „a kiéhezett, elcsigázott nőket mindenre rá

---

368 Uo. 258–261.

369 Uo. 27, 143–144.

370 Uo. 49.

371 *Igaz Szó*, 1947. március 15. 6.

372 BFL XXV.4.f 9741/1964. 4.; Mező 2019.

tudta venni élelemért”. Majd, ha rájuk unt, hagyta, hogy deportálják őket. A jelentés mindössze egyetlen mondatban foglalkozott a koncentrációs tábori eseményekkel, eszerint Várkonyi kint is „úri módon élt”, „továbbra is ütötte-verte az embereket”. A jelentésben viszont szerepel egy igen fontos mondat: „Mint minden jupó, azzal védekeznek, hogy azért volt kegyetlen, hogy megnyerje a németek bizalmát, és azok ne avatkozzanak be a tábor belső ügyeibe, mert az sokkal súlyosabb következményekkel járt volna.”³⁷³ Ezek szerint a jelentést író ávós előtt nem ez volt az első kápóügy, amellyel foglalkozott. Az ügyben Takács Péter Pál rendőr őrnagy is jelentést írt két nappal később, s mint jelezte, korábban ő is nyomozott Várkonyi ügyében. Szerinte Várkonyi „szadista főjupó” volt Harkán.³⁷⁴ Takács feladata egyébként egy évvel korábban a szovjet szervekkel való együttműködés volt operatív ügyekben.³⁷⁵

Várkonyi 1947. április 24-i népügyészégi kihallgatása azonban csatlódást okoz a kápók története iránt érdeklődő olvasónak, ugyanis ott ismét végig a harkai szerepéről faggatták.³⁷⁶ Öt nappal később megint előzetesbe került.³⁷⁷ A vádiratot 1947. május 8-án nyújtotta be Solt Pál népügyész. A vádirat részletezte állítólagos bűneit Harkán, elsősorban a veréseket, az étellopást, illetve a jupók által elkapott muszosok németek általi kivégzését. A vádiratban szerepelt még Várkonyi kápótevékenysége Mauthausenben és Gunkirchenben is. Itt a vádirat szerint „élet és halál felett rendelkez[ett]”. Bár a vádirat felismerte a halálbüntetés terhét a jupók felett, azzal érvelt, hogy tevékenységüket a németek nem tudták mindig ellenőrizni, és így a szigor saját hatáskörükben érvényesült. A vádirat szerint „a nőket, akik siralmas állapotban voltak,

---

373 BFL XXV.1.a. 1754/1947. 53–54.

374 Uo. 36.

375 Bánfi 2003, 75.

376 BFL XXV.1.a. 1754/1947. 155–158.

377 Uo. 9.

személyes szolgálataira rendelte az ezek részére a puszta életet jelentő élelemért. Majd, amikor megunta ezeket, munkára kizavarta őket, és másokkal cserélte fel azokat.³⁷⁸ Érdekes, hogy a vádirat nem tisztázta, hol történt meg a nők kihasználása. A nyomozati szakaszban egy vallomás hangzott el, Salzer Jenőné Kővári Iréntől, amely szerint Gunkskirchenben Várkonyi valamilyen módon kihasználta a női foglyokat, de nem részletezte, mire gondol azon túl, hogy egy barakkban aludt velük.³⁷⁹ Az ÁVO már idézett jelentése szerint viszont Harkán abuzált nőket.³⁸⁰ A szakirodalom alapján egyébként voltak női muszosok Harkán, így egyik eshetőség sem kizárt.³⁸¹ Várkonyi maga egy helyütt arról beszélt, hogy Harkán „ezer nő volt”, akiket a nyilasok molesztáltak, és ezért ő jelentést is tett a németeknek.³⁸²

A lapok mindenesetre nem felejtették el megírni, hogy bíróság elé állítják a kápót, aki „embertelen kegyetlenséggel” dolgozott, „bestialitásban túltett a láger nyilas vezetőinek sadizmusán”. „Több százan tettek ellene terhelő vallomást” – írta a *Világ*,³⁸³ pedig az 1947-es nyomozásban csak tizenegy tanú szerepelt, és ők sem mind tettek teljesen terhelő vallomást. A *Szabadság* egyenesen azt állította, hogy „elfogták a [...] deportált[at], [aki] kínozza a deportáltakat”, és „kihallgatása során bevallotta, hogy önként jelentkezett a németek felhívására [...]”³⁸⁴ Valójában, mint írtuk, Várkonyi azt vallotta, hogy kijelölték a jupósze-repre. Egyedül a Magyar Országos Tudósító (MOT) cikkében szerepelt

---

378 Uo. 4–5.

379 Uo. 135

380 Uo. 53.

381 <https://archivnet.hu/csillagos-haz-menet-puskatus-kincs-aurelne-visszaemlekeze-se> (letöltve: 2022. július 7.).

382 MNL CSML XXV.8. 477/1946. Lovászi Sándor és társai pere. 58.

383 *Világ*, 1947. május 20. 3.

384 *Szabadság*, 1947. május 20. 4.

helyesen, hogy Várkonyi minden vádat tagadott.³⁸⁵ A MOT jelentése július 3-i volt, míg az iménti cikkek május 20-iak. A többi lap a jelen nyomozati anyagból dolgozott.

Várkonyi első tárgyalását 1947. július 25-én tartották. A tanácsot a Grünberger Györgyöt is elítélő Rácz Endre vezette, a vádat a Frisch-ügyből már ismert Gyarmathy István képviselte. Várkonyit két választott ügyvéd védte, Virág Gyula és Pálffy Miklós. Itt nem tudunk ugyan reflektálni a harkai események minden részletére, ám érdemes jelezni, hogy több tanú, így például Gábor Imre jupó is állította, hogy a németek készen álltak a tífuszos barakk felgyújtására, és ezt Várkonyi akadályozta meg.³⁸⁶ Bár Gábor is jupó volt, a hatóságok nem tettek lépéseket ellene, mint például a Frisch- vagy Rubányi-ügyben. Érdekes módon még a Várkonyi-per kezdeti, 1945-ös szakaszában lehetséges gyanúsítottként felmerült helyettesének, Dezső András jupónak a neve is.³⁸⁷ Dezső később tanúként szerepelt a harkai nyilas keretlegények perében – lásd lentebb –,³⁸⁸ ám nincs nyoma annak, hogy bárhol eljárás indult volna ellene.

A perben csupán a vallomások egy része vonatkozott Guns-
kirchenre. Hartmann Zoltán például Várkonyit már eleve Mauthausen-
ben ismerte meg. Szerinte megpofozta őt, mielőtt Gunskirchenbe
indultak, mivel nem állt fel, amikor beszélt hozzá. „A vádlott ellensége-
sebben viselkedett velünk, mint maguk a németek.” Várkonyi tagadta,
hogy az eset megtörtént, de valamiért fontosnak tartotta megjegyezni,
hogy káosz volt a táborban – talán emlékezett rá, hogy néhány pofon

---

385 MOT, 1947. július 3.

386 BFL XXV.1.a. 1754/1947. 204–205.

387 Uo. 30.

388 MNL CSML XXV.8. 477/1946. 51.

azért mégiscsak elcsattant.³⁸⁹ Persze kérdéses, hogy ebben ki látott volna háborús bűncselekményt.

Várkonyi a tárgyalásán nem vonta vissza a rendőrségen tett vallomását. Rosenglück Béla tanú a tárgyaláson viszont azzal kezdte, hogy „a rendőrségi vallomásom nem tartom fenn, mert a kihallgatást végző Csikós [Rudolf] nyomozó elfogult volt a vádlottal szemben, és nem úgy vette fel a vallomásomat, amint azt én előadtam.”³⁹⁰ Rosenglück rendőrségi vallomása sajnos lényegében olvashatatlan,³⁹¹ de a kevésbé elmosódott részek alapján elsősorban Harkára vonatkozik. A vádlott nem tagadta, hogy ő maga jelentkezett barakkvezetőnek Gunskirchenben. Szerinte 1945. április 21-től májusig 4-ig töltötte be ezt a pozíciót. Tagadta, hogy visszaélt volna hatalmával a női rabok felett, „akik körülöttem voltak, azoknak mind rendes beosztásuk és munkahelyük volt”. Elismerte, hogy adott „egy-egy pofont”, „de ezzel nagyon sok embert sikerült elvonnom a németek fenyítő hatalma alól [...]”³⁹² Elsősorban azzal védte magát, hogy „szerintem azért írnak a tanúk mindent az én rovásomra, mert a táborban az én nevem forgott a leggyakrabban, és [más] személyt nem is ismertek, és így minden rosszat tőlem származtatnak”³⁹³ Máshol azt is hozzátette, hogy viselkedésére a táborok túlzott szigora is magyarázat volt: „Milyen esetben kellett fegyelmezni? Mindenki tudja, aki deportált volt, hogy a tábor minden lakója számára minden tilos.”³⁹⁴ Persze fontos kiemelni, hogy védekezésében szerepelt: „mindenki tudja, aki deportált volt”. Dokumentáció hiányában olyan élményekre hivatkozott, amelyekkel csak ő és a tanúk rendelkeztek.

---

389 BFL XXV.1.a. 1754/1947. 169.

390 Uo. 187.

391 Uo. 114–115.

392 Uo. 178–179.

393 Uo. 169–170.

394 Uo. 285.

A perben az új feljelentő, Gartner János is tanúskodott. Állítása szerint Gunskirchenben valamivel felbőszített egy éppen borotválkozó kápót, aki megverte őt. A tettes arca tele volt habbal, és ezért nem is látta, ki volt az, de később megmondták neki, hogy Várkonyi verte meg.³⁹⁵ Mások, például Kiss Lajos gunskircheni blokkparancsnok szerint Várkonyi nem verekedett, viszont egyes jupók, például egy Österreicher nevű igen.³⁹⁶ A perben tanúskodott Rajna Soma is, aki még 1945-ben először jelentette fel Várkonyit. Itt már sokkal zavarosabban adta elő Müller Imre megölését, nem utalt az áldozatra testvéreként, csak rokonaként, és 1947-re azt is elfelejtette, ki mesélt neki az ügyről: „Én közvetve előadni semmit nem tudok, csak Müller Imrére vonatkozóan közvetve, amit tőle, illetve róla hallottam, mert Müller Imre 1945. február 19-én Harkán meghalt. Azt hallottam, de nem tudom a nevét, hogy kitől, hogy Müllert, aki nekem rokonom volt, megbotozták, és emiatt halt meg. A botozást a vádlott hajtatta végre.”³⁹⁷ Akárcsak a Gondos-perben, itt is előkerültek olyanok, akik már Várkonyi háború előtti éveiből levezették kápói mivoltát. Bajor Tibor gyermekkorá óta ismerte a vádlottat, és szerinte már gyermekként is „iparkodott saját akaratát másokra ráerőszakolni”.³⁹⁸

Ezen a ponton érdekes momentum következett: Virág Gyula, Várkonyi egyik védője – maga is holokauszt túlélő³⁹⁹ – többszöri, sajnós a jegyzőkönyvben nem szereplő megjegyzést tett az eljárásra. Miután Virágot többször figyelmeztették, a védő kiabálni kezdett a tanáccsal, mire kizárták a védelemből, és az eset jegyzőkönyvét megküldték az ügyvédi

---

395 Uo. 182.

396 Uo. 193–194.

397 Uo. 226.

398 Uo. 195.

399 *Igazságügyi Közlöny*, 1944. május 31. 227. Előbbi cikkben Virág „ifj.”-ként szerepel, a két személy azonosságát egyértelművé teszi: *Szabad Nép*, 1947. augusztus 30. 8.

kamarának.⁴⁰⁰ Nem teljesen világos ugyan, mi váltotta ki Virág reakcióját, de valószínűnek tűnik, hogy a vád egyik tanúját – egy bizonyos Bolgár Györgyöt – tartotta megbízhatatlannak, és erre hívta fel a figyelmet.

Bolgár György holokauszt túlélő, gyakorló ügyvéd volt, így meglehet, hogy Virág olyan információkkal rendelkezett róla, amelyek kétséggé tették előtte szavahihetőségét. Bolgár előadásai és cikkei alapján meggyőződéses kommunistának tűnik. 1952-ben ő volt a hírhedt Bálint-perben a másodrendű vádlott, Kenyeres Sándor kirendelt védője. A titóista kémkedéssel vádoltak kirakatperéhez természetesen csak megbízható ügyvédekkel rendeltek ki védőnek; a negyedrendű vádlott védője a Rajk-perből ismert Kaszó Elek volt. Később Bolgár karrierje töretlenül ívelt felfelé: 1968-ban megkapta a Munka Érdemrend ezüst, majd később arany fokozatát, és haláláig az Országos Ügyvédi Tanács elnökhelyettese volt.⁴⁰¹ Diszkreditálja-e mindez Bolgárt? Igaza lehet-e Virágnak – csupán gyanítható – kritikájában? Annyi bizonyos, hogy a Magyar Radikális Párthoz tartozó Virág kifakadására a kommunista sajtó is felfigyelt. A *Szabadság* meg is írta „Dr. Virág Gyula ügyvéd, a gazdasági bűnözők százezreket kereső védőjének botránny[át] a népbíróságon”.⁴⁰² A cikk szerint Virággal szemben fegyelmi eljárás indult, ennek eredménye nem ismert. Virágot 1949. november végén függesztette fel a kamara valamilyen fegyelmi vétsége miatt, de nem tűnik valószínűnek, hogy a két ügy azonos lett volna.⁴⁰³

---

400 BFL XXV.1.a. 1754/1947. 198.

401 Uo. 197.; *Magyar Nemzet*, 1951. április 13. 2.; *Esti Budapest*, 1952. november 15. 2.; *Magyar Közlöny*, 1968. július 31. 1. A Bálint-perhez lásd: Jakus 2012, 42–54. Bolgárt 1946 nyarán Baló László vádolta meg azzal, hogy mentővallomást tett a KEOKH (Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság)-perben, de a lap később helyreigazított. Lásd: *Szabadság*, 1946. augusztus 29. 5. és szeptember 5. 4.

402 *Szabadság*, 1947. július 13. 2.

403 *Magyar Közlöny*, 1949. november 29. 2.

A furcsaságok itt olyan értelemben nem értek véget, hogy a szegedi származású Várkonyit július közepén a dél-alföldi városba szállították, hogy tanúskodjon a harkai nyilas keretlegények, Lovászi Sándor és társai perében. Várkonyi a vád tanújaként volt jelen, és részletes terhelő vallomást tett a vádlottakkal szemben.⁴⁰⁴ A szegedi keretlegények perében július 24-én hoztak ítéletet – egy nappal Várkonyi ítélete előtt. Virág jelenete a tárgyaláson a hónap elején történt, így nem valószínű, hogy a Frisch-perhez hasonlóan a vádlottal kötött alku megszegése miatt kiabált volna. Mindenesetre gyanúsán sok dolog egyezik a Várkonyi- és a Frisch-ügyben. Nemcsak a népügyész személye – Gyarmathy István –, de a szituáció is, amelyben egy megvádolt zsidó származású személyt felhasználnak valaki más elítélésére, majd őt magát is elmarasztalják.

Várkonyi ügyében az elsőfokú ítéletet 1947. július 25-én hozta meg a népbíróság Rácztanácsa.⁴⁰⁵ Az ítélet különlegessége volt, hogy lenyegében minden okot felsorolt, amiért fel kellett volna menteni Várkonyit, majd végül mégis elmarasztalta őt. Az ítélet szerint „tényként volt azonban megállapítható az is, hogy a vádlott mint jupóparancsnok rendkívül nehéz körülmények között látta el feladatát [...], de kétségtelenül tartani kellett attól, hogy amennyiben a rendfenntartó és fenytető hatalom kicsúszik a vádlott kezéből, azt a németek és nyilasok ragadják magukhoz, amelynek következtében súlyosabb jellegű fenytetések is bekövetkezhettek volna”. Az ítélet azt is megállapította, hogy a vádlott megmentette a teljes tífuszos barakk lakosságát, akiket a németek be akartak zárni, és fel akartak gyújtani. „Rendkívül jelentős tevékenységet fejtett ki a németek által felgyújtásra ítélt tífuszbetegekkel telt barakk lakóinak megmentése érdekében, amelynek következtében

---

404 MNL CSML XXV.8. 477/1946. 56–61.

405 BFL XXV.1.a. 1754/1947. 9–15.

a barakk lakói valóban meg is menekültek.” Gunskirchenben az ítélet szerint már 17 ezer ember „parancsnoka” volt, ahol „ugyancsak durván bánt alárendeltjeivel”. Hogy ez mit takart, azt nem fejtették ki.

Miképp mondott tehát tevékenysége felett ítéletet a népbíróság? Megállapították, hogy a vádlottnak „rendkívül kényes és felelősségteljes” feladata volt, ráadásul „egy egész világrend esküdött össze [...] [az] üldözöttek ellen azok kipusztítása céljából”. Ennek tisztázását követően az ítélet szerint „saját részére jobb életlehetőségeket” keresni önmagában „sem erkölcsileg, sem jogilag kifogásolható ténykedést nem képez [...]”. „A megítélés mértéke ott kezdődhetik tehát, ahol az egyén oly ténykedést fejt ki, mely a saját érdekei előtérbe helyezésével a közösség céljaival ellentétben áll. Az erkölcsi megítélésen túl pedig a jogi értékelés határa ott kezdődik, ha cselekményei az erkölcs szabta mértéket is túlhaladva, elérik az Nbr. [a népbíráskodásról szóló 1945. évi VII. tc.] 11. par. 5. pontjában vagy 15. par. 2. pontjában meghatározott büntettek tényálladási elemeit.” Az itt idézett két paragrafust már jól ismerjük: ezek az emberek törvénytelen megkínzására és kivégzésére, illetve a nép egyes rétegei ellen hozott törvények előírt mértéken túlhaladó végrehajtására utaltak.

Az ítélet szerint Várkonyi „nem volt emberek törvénytelen kivégzése vagy megkínzása részesének tekinthető, de kétségtelen az is, hogy a vádlott a nép egyes rétegei ellen irányuló rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva, olyan tevékenységet fejtett ki, mely a testi épségét veszélyeztette és sértette”. Bár „nem kétséges”, hogy „alakilag sem a magyar, sem a német jogszabályok szerint közhivatalnok nem volt”, de a lényeg „hogy a valóságban milyen ténykedést fejtett ki”, „az pedig nem kétséges, hogy a vádlott tényleges hatalommal [volt] felruházva [...]”. Ezért az ítélet bűnösnek találta Várkonyit a népbíráskodásról szóló törvény 15. § 2. pontja szerint. Az ítélet súlyosbító körülménynek találta, hogy tetteit sorstársaival szemben követte el. Ezért öt év kényszermunkára ítélte Várkonyit, a *Világosság* pedig cinikusan

megírta, hogy „öt évre ítelték az üldözötteket üldöző üldözöttet”.⁴⁰⁶ A vád és a védelem is fellebbezett az ítélet ellen.

Várkonyi a két ítélet között beadványt írt a népbíróságnak, amely 1947 októberében érkezett be. Ebben érvei nem igazán különböztek más kápok hasonló helyzetben írt soraitól, de egy ponton igen okos érvelést alkalmazott: „Az [elsőfokú ítéletben az] indoklás negyedik része súlyos logikai hibában szenved. Ha bűnösségem megállapítható lenne, nem értékelhető súlyosbító körülményként, hogy sorstársaimmal szemben követtem el, mert az a közhivatali jelleg, amelyet az ítélet nekem tulajdonít, éppen sorstársaimmal szemben való fegyelmezést írt számomra elő. Ezt a fegyelmezést inkriminálja a vád, s így ez mint bűnösségem alapja, egyben mint súlyosbító körülmény nem értékelhető.”⁴⁰⁷

A NOT Várady Sándor által vezetett tanácsa 1947. november 14-én mentette fel Várkonyit. Az irat reflektált a közhivatalnoki státusz kérdésére, amely a Jakobovits- és Gondos-perben is előkerült. Az ítélet szerint az 1940. évi XVIII. tc. szerint a közhivatalnoki hatalmat a magyar államtól kellett kapni, és mivel Várkonyit a német megszállók nevezték ki, ezért túlzott szigora nem számított bűncselekménynek. Az ítélet fellemegette a tolvaj muszosok átadását a németeknek mint a „meggondolatlanúság” példáját, ám az ítélet szerint Várkonyi joggal hihette, hogy „az ügy más elintézését fog nyerni [...]”. Az ítélet tehát vitatta Várkonyi bűnös intencióját, arra jutva, hogy mivel nem akarta megkínózni vagy megölni társait, így nem található bűnösnek a vádpontban.⁴⁰⁸ Talán mondani sem kell, hogy a sajtó figyelmen kívül hagyta a felmentő ítéletet. S akárcsak más kápokat, úgy Várkonyit is kísértette a múlt. 1959-ben már a MÁV alkalmazottja volt, amikor a Közlekedés- és Postaügyi

---

406 *Világosság*, 1947. július 27. 5.

407 BFL XXV.1.a. 1754/1947. 289.

408 Uo. 19–20.

Minisztérium belső vizsgálatot folytatott ellene, és ennek keretében be-
kérte népbíróági perének anyagát.⁴⁰⁹

*

Néhány héttel azelőtt, hogy Matisfalvy népügyész megszüntette az első
eljárást Várkonyival szemben, 1945. július 3-án a nyírbátori PRO-n
idézés nélkül megjelent Holländer Márton helyi asztalosmester, és fel-
jelentést tett Gondos Lajos izraelita iskolai tanító, szintúgy nyírbátori
lakos ellen. Feljelentése szerint Gondos a vészkorszak idején kápó volt
Rehmsdorfban, és ilyen minőségében „agyafúrtsággal kínozza” a többi
rabot. Többek között megverte Holländert és egy Farkas nevű depor-
táltat. Holländer szerint továbbá a németek egy alkalommal majdnem
kivégezték őt – az esetet szerinte Gondos spicliselkedése idézte elő. Sze-
rinte Gondos arra is kényszerítette a deportáltakat, hogy a nadrágjukba
ürítsenek.⁴¹⁰

Gondost egyes pletykák szerint hazatérésének napján „már a vas-
útállomáson megkötözték”, de ez nem tűnik igaznak.⁴¹¹ Holländer fel-
jelentését követően három napra vitték be a rendőrségre, ahol felvették
adatait: 56 éves, fogarasi születésű, nős férfi volt, aki 1945. június 10-én
jött haza a deportálásból. Előtte a simapusztai gyűjtőtáborban a fog-
vatartottak köréből megszervezett rendfenntartó alakulat tagja volt (e
tevékenységére itt helyszíneken nem térhetünk ki). Deportálását köve-
tően különböző koncentrációs táborokban – főleg Buchenwald Rehms-
dorf nevű altáborában – raboskodott, és néhány nappal hazatérte után
letartóztatták. Gondos a PRO-n azt vallotta, hogy „alárendeltjeit több
ízben bántalmazta”, de ezeket „a rend és fegyelem fenntartása miatt

---

409 Uo. 315.

410 MNL SZSZBML XXV.1. 142/1945. Gondos-per. 55–56.

411 *Új Kelet*, 1953. május 11. 2.

kényszerültem” megtenni.⁴¹² Az ügyben más tanúkat is meghallgattak: a már említett Farkas Lajos paposi asztalosmester azt vallotta, hogy aki nem akart beállni a vízzel teli gödrökbe appeal (sorakozó) alatt, azt Gondos lökte be, de Farkast magát még meg is ütötte előtte. Farkas szerint Gondos csak a magyar zsidókkal viselkedett így, a külföldi deportáltakkal nem. Farkas azt az elképzelését is megosztotta, hogy „elpusztult a lágerben sok deportált” „az ő bánásmódja következtében”.⁴¹³ Talán nem érdektelen tény, hogy Farkas a feljelentő Holländer sógora volt.⁴¹⁴ A PRO-n vallott még a nyírbátori Friedmann Márton is. Ő gyermek-kora óta ismerte Gondost, aki tanítója volt az elemi iskolában. „Már itt is kegyetlenséggel bánt a gyermekekkel, és azokat minden komoly ok nélkül ütötte-verte.”⁴¹⁵ A peranyag szerint Friedmann anyját Holländer Nellinek hívták.

Gondos sorait a PRO úgy értelmezte, hogy beismerő vallomást tett arra, hogy „hűséges kiszolgálója volt a németeknek”, ezért átküldték a nyíregyházi népügyészségre.⁴¹⁶ A népügyészségen Gondos úgy vallott, hogy ha adott is pofonokat Rehmsdorfban, akkor azt nevelés céljából tette, és azért, hogy ne a németek üssenek. Holländer megverését tagadta, de nem titkolta, hogy másoknak adott egy-két pofont, főleg akkor, ha nem álltak be a sorba. Védekezésének része volt, hogy sok zsidó fogoly – főleg nem magyarok – igenis renitens volt, és büntetést érdemelt: „megjegyezni kívánom, hogy parancsnokságom alá galád külföldi, nevezetesen lengyel zsidók is tartoztak.” Viszont soha senkit sem árult be a németeknek.⁴¹⁷ A vádiratot 1945. szeptember 3-án készítette el Oláh

---

412 MNL SZSZBML XXV.1. 142/1945. 5, 68. Gondos simapusztai tevékenységét részben feldolgoztam korábbi írásomban: Veszprémy 2020, 68, 74, 76.

413 MNL SZSZBML XXV.1. 142/1945. 66.

414 Uo. 22.

415 Uo. 67.

416 Uo. 57.

417 Uo. 96.

Béla népügyész. Eszerint deportált társait „tettleg bántalmazta, ütötte, verte”, egyebek mellett Holländer Mártont és Farkas Lajost. Ez a vádirat szerint kimerítette a 81/1945. M. E. sz. rendelet 11. § 5. pontját, vagyis az emberek törvénytelen megkínzását.⁴¹⁸

A főtárgyalást, amely a nyíregyházi városházán zajlott, 1946. március 1-jén tartották meg. A tanácsot Veres Lajos vezette, akit érdekes módon 1944 júliusában, a német megszállás alatt neveztek ki járásbíróvá.⁴¹⁹ Ez persze nem akadályozta meg abban, hogy 1948-ban arról nyilatkozzon: „Hivatali munkámban az vezet, hogy itt is megmutassam, hogyan dolgozik egy kommunista [...]”.⁴²⁰ A főbb tanúk – így Holländer és Farkas – megjelentek a tárgyaláson. Itt Gondos egyszerűen arról beszélt, hogy Buchenwaldban volt kápó. Állítása szerint végignézte, hogy egy ételt lopó társát mennyire megkíncozták a németek, és eldöntötte, hogy az ilyen eseteket meg fogja akadályozni. Gondos felidézte, hogy társai sokat loptak egymástól, „egymás csajkájá[ba] [...] végezték el szükségletüket, mert lusták voltak kimenni”. Ezért inkább ő lépett fel barakkparancsnokként, „mint hogy a németeknek jelentsem őket [...]”. Szerinte Holländer azért haragudott meg rá, mert egy ideig adott neki extra ételt, majd ez elmaradozott. Holländer németek általi elviteléhez szerinte semmi köze nem volt.⁴²¹

Farkas és Holländer a tárgyalás közben ellentmondásba keveredett az appel során történt pofozás kapcsán. Holländer szerint azért nem állt be Farkas a tócsába, mert rossz volt a cipője. Mikor ő felszólalt sógora megütése ellen, maga is kapott néhány pofont.⁴²² Farkas viszont már úgy módosította vallomását, hogy azért kapott pofont, mert nem

---

418 Uo. 16.

419 *Igazságügyi Közlöny*, 1944. július 31. 284.

420 *Nyírségi Magyar Nép*, 1948. október 26. 2.

421 MNL SZSZBML XXV.1. 142/1945. 19–20.

422 Uo. 22.

akart az első sorba állni, nehogy lássa őt az SS.⁴²³ A tárgyaláson kiderült továbbá, hogy Kandel Márkus tanú szerint – aki egyébként a legkevesbé sem vallott Gondos mellett, például azt mondta, hogy a deportálás előtt a simapusztai gyűjtőtáborban kegyetlenebbül viselkedett, mint a csendőrök – Holländert valójában azért akarták kivégezni a németek, mert egy SS-tisztet kukkolt, amikor „növéndégei voltak”. A két tanút szembesítették, de mind a ketten megmaradtak vallomásaiknál.⁴²⁴ Holländer egyébként a tárgyaláson már nem volt biztos benne, hogy Gondos feljelentésére akarták őt kivégezni.⁴²⁵

További fontos részlet volt, hogy Kandel vallomása szerint a nyírbátori kapitányságon a detektívek gépbe diktálták a vallomását, és azt olvasatlanul írták vele alá.⁴²⁶ A népügyész kérte, hogy idézzék meg a nyomozást végző Fényes László és Szabó István nyírbátori detektíveket „a nyomozás körülményeinek tisztázása végett”, ám erre nem került sor.⁴²⁷ A következő tárgyalást eredetileg 1946. április 15-re tűzték ki, ez azonban a pészah első napjára esett, így, „tekintettel a zsidó ünnepekre”, május 3-ra halasztották.⁴²⁸ Ezen a tárgyaláson már érdemi részlet nem hangzott el azon túl, hogy Friedmann Márton elmesélte: Gondos tanítóként nemcsak vele, de testvérével is szigorú volt. „A kishúgomat egyszer úgy megpofozta, hogy két hétig nem hallott.”⁴²⁹ A bíróságon a védelem még benyújtotta Szabolcs vármegye közigazgatási bizottságának 1919. november 13-i fegyelmi véghatározatát Gondossal

---

423 Uo. 26.

424 Uo. 21–22., 25.

425 Uo. 23–24.

426 Uo. 21–22.

427 Uo. 28.

428 Uo. 15.

429 Uo. 37.

szemben, amelyben megrótták a Tanácsköztársaság oldalán kifejtett tevékenységéért.⁴³⁰

1946. május 3-i ítéletében a nyíregyházi népbíróság elmarasztalta Gondost. Az ítéletben felrótták neki, hogy maga jelentkezett az SS szolgálatába Rehmsdorfbán, ahol különböző előnyöket élvezett, például az étel elosztása során magának féltetett, de társainak nem adott. Az ítélet explicit kapcsolatot teremtett Gondos és a magyar csendőrség hírhedt módszerei között: „Ezen előnyök megtartása vádlottnak természetesen csak úgy volt lehetséges, ha viselkedésével a német táborparancsnokság bizalmát és megalégedését kiérdemli. Nemcsak folytatta, de még fokozta is azt a magatartását, ami a simapusztai rendőrparancsnoki működése alatt jellemezte őt. A fegyelem és a rend megtartásának nyilván a csendőröktől eltanult embertelen, durva módját, az ütlegetést, a kegyetlenkedést, a megkínzást választotta, s ezzel a maga célját el is érte: mindvégig megtartotta barakkparancsnoki tisztségét.” Az ítélet „megállapíthatónak találta”, hogy Gondos megverte Farkast és Hollándert. Viselkedése „alkalmas volt arra, hogy a deportáltak lelkében tartósan fájdalmas, súlyos nyomokat hagyjon, így kimeríti a megkínzás fogalmát” – itt a Fischer Simonnál később is előkerülő „lelki kínzás” című újítást láthatjuk.

A védelem érvelésével szemben az ítélet szerint Gondos a 81/1945. M. E. sz. rendelet 11. §-a értelmében bűnös volt emberek megkínzásában. Tehát nem állt meg, hogy közhivatalnoki hatalmával visszaélő, népellenes bűnös volt, mivel az 1940. évi XVIII. tc. értelmében „rendőrparancsnokként” nem számított közhivatalnoknak. Itt tehát éppen a debreceni Jakobovits-üggyel ellentétes érvelést látunk egy vidéki népbíróság részéről: míg Jakobovits az ottani népbíróság szerint igenis közhivatalnok volt, és ezért jár neki büntetés, addig Gondos a nyíregyházi

---

430 Uo. 27.

népbíróság szerint nem volt közhivatalnok, és azért járt neki súlyosabb büntetés. A két eset azonban mégsem volt teljesen azonos, hiszen Gondos a simapusztai gyűjtőtáborban is zsidó „rendőr” volt, amely szerepkörre igenis a magyar hatóságok jelölték ki, ráadásul az ő védője pusztán enyhébb ítéletet akart védencének. Ilyen értelemben igazságtalanság volt megfosztani őt a közhivatalnoki pozíció által nyújtott védelemtől, hiszen a rendőrök Magyary Zoltán, a magyar közigazgatás legjobb ismerője szerint igenis közhivatalnokok voltak, ráadásul ez az ítéletkezés minden zsidó „rendőrt” diszkriminált, megfosztva őket az enyhébb „népellenes bűnös” minősítéstől.⁴³¹ Egyébként az 1940. évi XVIII. tc. 3. § szerint „a büntető törvény alkalmazása szempontjából az állam [...] tennivalóinak teljesítésére [...] hivatalánál [...] fogva köteles minden személyt [...] közhivatalnoknak kell tekinteni”. Ez szó szerint nem említi ugyan a rendőröket, de a megfogalmazás kellőképpen általános ahhoz, hogy némi jóindulattal a népbíróság ide számolja a rendfenntartást is. A végül idézett paragrafus esetében viszont sajátos alaki hiba volt – már ha hihetünk az ítélet hiteles másolatának, amely a per iratai között megtalálható –, hogy az ítélet tévesen a 8/1945. M. E. sz. rendeletre hivatkozott, nem pedig a népbíráskodásról szóló 81/1945. M. E. sz. rendeletre.

Ráadásul „a népbíróság nézete szerint azok az ütlegek, amiket a deportáltak a velük egy valláson lévő s velük azonos nemzetiségű vádlottól kaptak, többszörösen fájdalmasabbak, lealázóbbak és kínzóbbak voltak, mintha azokat a csendőröktől vagy SS-legényektől kapták volna”, „éppen ezért” áll a „vádbeli minősítés”. Az ítélet súlyosbító körülményként tekintett arra, ami például Fremd Adolf perében enyhíthő körülmény volt, miszerint a vádlottnak baloldali múltja volt. Szerinte ez ugyanis azt jelentette, hogy „önmagának s sorstársainak árulója lett”.

---

431 Magyary 1942, 259, 376.

A népbíróság ezért két év fegyházra ítélte Gondost, amelyből 7 hónapot tekintett kitöltöttnek az előzetes letartóztatással.⁴³² Utóbbi nem tűnik túl igazságosnak, hiszen Gondos összesen 11 hónapot töltött előzetesben.⁴³³ Az ítélet ellen a népügyész és a védő is fellebbezett.

Gondos a két ítélet között beadványt írt a népbíróságnak. Ebben úgy érvelt, hogy a pofonok, amiket adott, nem számítanak kínzásnak. Továbbá mindent azért tett, hogy elkerülje a németek közbelépését: „Nem egy embernek mentettem meg ott az életét. [...]” Ezenkívül nem tagadta, hogy az is célja volt, „hogy az életemet mentsem. Ez pedig emberi érzés, és ezt mindenki cselekedte.” Pusztán a holokauszt előtti intrikák vádak közé keveredését mutatja, hogy a következő mondatot is fontosnak tartotta leírni: „Szigorú, de igazságos voltam [...] még a békeviszonyok előtt is, meg az iskolában is.” Levelében magát kommunistának minősítette, és tisztázta, hogy „nem voltam [...] a saját fajomnak és sorstársaimnak ellensége”. Végül holokauszt túlélői mivoltával próbált érvelni: „Én is ott szenvedtem, ahol a többi, elvesztettem a feleségemet, elvesztettem a családomat, a hozzátartozóimat és minden vagyonomat. 15 hónapon át poklok kínját szenvedtem többi sorstársaimmal együtt a deportációban. [...] Ha bármilyen bünt is elkövettem volna, amit e helyütt is tagadok, azért eddigi fogsággal és szenvedéssel teljes mértékben megbűnhődtem.”⁴³⁴

A NOT Boglutz László által vezetett tanácsa 1946. október 21-én ítélkezett Gondos felett. Nem vitatta az elsőbírói ítéletben megfogalmazott tényállást, azonban a következtetések terén másra jutott. Szerinte Holländer és Farkas megütése az SS közbelépésének elkerülése végett történt. Mivel a táborban teljes káosz uralkodott, „a vádlottnak nem állt módjában másképp rendet tartani, mint veréssel”. Az ítélet szerint az SS

---

432 MNL SZSZBML XXV.1. 142/1945. 6–7.

433 Uo. 8.

434 Uo. 59–60.

jelenléte a verés során bizonyítja, hogy Gondos nyomás alatt állt, s így nem lehet vele szemben alkalmazni a megkínzásról szóló paragrafust. A NOT némi magyarázkodást is fűzött a felmentésbe: „[...] vádlott az összes tanúk igazolása szerint túl szigorúan járt el a neki alárendeltekkel szemben. [...] Amikor az Országos Tanács felmentette a vádlottat [...] ezzel nem akarta kifejezését adni, mintha a vádlottnak a zsidó társaival szemben tanúsított magaviseletét helyeselni és őt e tekintetben rehabilitálni kívánná – mert a vádlott elítélendően cselekedett. [...] Az OT jelen felmentő ítélete csak azt jelenti, hogy a vádlott cselekvését nem lehet az ellene emelt vádnak jogi minősítése [...] alá vonni [...]”⁴³⁵

A NOT minden vád alól felmentette Gondost.

---

435 Uo. 13.

„Teljhatalmú úr, akit a Gestapo is respektált”

Lageráltesterek a népbíróságon

A koncentrációs táborok szigorú hierarchia alapján működtek, és értelemszerűen a kápóknak is megvolt a saját függelmi viszonyuk, mint azt bevezetőnkben részleteztük. A legtöbb, népbíróság elé citált magyar kápó sosem kényszerszolgált magas pozícióban, ám néhány alkalommal mégis sikerült elcsípní olyanokat, akik a megalázott foglyok között kialakított szolgarendszerben „vezetők” voltak – már amennyire egy szabad akaratától megfosztott deportáltat lehetett így nevezni. Az ilyen esetek kiemelt figyelmet kaptak: egy lap nem is titkolta – sajnos nem világos, melyik per kapcsán –, hogy amikor Lageráltesterek – az újságíró slampos megfogalmazásában „a táboroknak nemcsak német, de zsidó vezetői is voltak [...]” – kerülnek a népbíróságok elé, akkor igazi „nagyvad” van „a hálóban”.⁴³⁶ Talán a legfontosabb ilyen eset Fischer Simoné, a bergen-belseni tábor részlegének⁴³⁷ szegedi illetőségű elöljárójáé volt.

---

436 Wiener Library, magyar témájú újságkivágás-gyűjtemény, jelzet és dátum nélkül.

437 A tanúk nem tudtak kiegyezni abban, melyik táborrész elöljárója volt Fischer. Egyesek az Ungarnlagert, mások a Sonderlagert emlegették. Lásd: MNL CSML XXV.8. 188/1949. Fischer-per. 6, 22. A peranyagban szereplő dátumok alapján – 1944. decembertől 1945. ápriliséig – meglehetősen világosnak tűnik, hogy az Ungarnlagerben a Kaszner-csoportot váltó kb. 4200 zsidó rab elöljárója volt Fischer.

Fischerre ráakadni persze nem volt nehéz, hiszen egyetlen más kápol ellen sem érkezett ennyi feljelentés. Űgye láthatóan egyszerre több szálon indult el. Ákos György, aki Bécsben, a Vöröskeresztnél segítette a hazatérő zsidókat, két esetben kapott panaszt Fischerre. Ezeket jegyzőkönyvbe foglalta, és továbbította a budapesti népügyészségnek, de a szegedi hitköztség igazolóbizottságának is.⁴³⁸ A makói Zafir Miksa azt állította a helyi politikai rendőrségen – ahová idézés nélkül ment el –, hogy szintűgy a Vöröskereszt megbízásából járt Theresienstadtban és Hillersleben DP-táborban⁴³⁹, ahol „cc. 3000 deportált azt a kérdést szőgezte elem, hogy nem találkoztam-e Szegeden egy Fischer Simon nevű egyénnel, aki a német nácikat túlszárnyaló bestialitással kezelte őket mint a bergén-belseni magyar csoport vezetője”. Zafir még azt is megjegyezte, hogy Fischer agyonvert egy Neumann-né nevű deportáltat.⁴⁴⁰ Fischert Zafirón kívül még többen feljelentették.⁴⁴¹

A kizárólag Fischer után érdeklődő háromezer deportált túlzásnak tűnik, de két Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (DEGOB)-jegyzőkönyvben valóban említették Fischert. Az egyik semleges hangnemben rögzíti létét és szerepét,⁴⁴² míg a másik elítélő megjegyzéseket is tett rá – igaz, arra is utalt, hogy Fischernek éppen tárgyalása zajlott Szegeden, így véleményét a sajtóban olvasott vádak is befolyásolhatták.⁴⁴³ Budapestről, Miskolcraól, Szolnokraól, Bajaóráól, Kiskunhalasraól és Győrből is érkeztek levélben információk; a per hatalmas volt, a nyomozati szakasz és a tárgyalások során több mint 50 tanút hallgattak meg. Az 1945 júliusában érkező feljelentés- és információözön talán

---

438 MNL CSML XXV.8. 188/1949. 66–67, 157.

439 Displaced Persons: kitelepítettek tábora a második világháború utáni Európában.

440 Uo. 6.

441 Uo. 219.

442 DEGOB 25.

443 DEGOB 3575.

annak is betudható, hogy a szegedi neológ hitközségi igazolóbizottság hirdetését adott fel a helyi sajtóban, miszerint aki tud terhelő információt Fischerről, az jelentkezzen náluk.⁴⁴⁴ (Érdekesség, hogy más bergen-belseni kápók is hitközségi igazolóbizottság – a debreceni – látókörébe kerültek.)⁴⁴⁵ A jelek szerint legelőször Schwartz Miklósné járult a szegedi hitközség igazolóbizottságának elnöke, az ismert kommunista Gartner Sándor elé 1945. június 24-én. Ezt a vallomást az igazolóbizottság szeptember 12-én adta át a szegedi PRO-nak más vallomásokkal együtt.⁴⁴⁶ Érdekes módon Fischer Adler Dezső szegedi ügyvédet választotta védőjéül, aki korábban bizonyosan a szegedi neológ hitközség tagja volt.⁴⁴⁷ Ilyen értelemben Fischer legelső vádlói és védője ugyanazon hitközségből kerültek ki.

Fischer bajai születésű, de szegedi lakos volt, egy időben a Szegedi Atlétikai Club elnökségi tagja, megélhetését tekintve utazó kereskedő, aki varrógépeket értékesített. Az első zsidótörvény során állását elvesztette, 1940-ben munkaszolgálatot teljesített Abonyban, ahogyan fia, György is.⁴⁴⁸ Népbíróági tárgyalásán úgy foglalta össze szerepét, hogy 1944 júliusában deportálták, először Auschwitzba, majd Bergen-Belsenbe. Ott a németek jelölték ki a tábor vezetőjének, négy hónapig töltötte be ezt a szerepet. Állítása szerint az élelmezéshez ennek ellenére nem volt köze: ő csak ellenőrzött, az ételt a németek osztották ki. Magát beteg, gyomorfekélyes emberként jellemezte. Fischer azt állította, „soha senkit nem bántottam és nem is pofoztam meg”, majd a kápókra

---

444 *Délmagyarország*, 1945. július 19. 4.

445 Erre utal a szolnoki igazolóbizottságnak írt levelében Török László. MNL JNSZML XVII.403. 4. d. 229/1946. Török ügye.

446 MNL CSML XXV.8. 188/1949. 152–154.

447 <https://szegedjewisharchive.org/a-szegedi-izraelita-hitkozseg-szavazokepes-tagjainak-nevsora-a-szerv-szabalyzat-23-es-24-ss-szerint-az-1942-evben/> (letöltve: 2021. március 29.).

448 MNL CSML XXV.8. 188/1949. 161–163.

jellemzően mégiscsak eszébe jutott, hogy „két esetben két deportált társamat pofon vágtam, mert fát loptak”.⁴⁴⁹

Az elsőfokú ítélet leírta a tábor hierarchiáját: Fischert a németek nevezték ki, feladata volt a „rend fenntartása, a németek által kiadott parancsok teljesítésének ellenőrzése”. „Ezeknek ellátásában segédkeztek részben a németek, a vádlott által kijelölt gazdasági hivatal vezetői, a barakkparancsnokok, ezek helyettesei és a tábori őrség”.⁴⁵⁰ A németek persze nem „segédkeztek” Fischernek, ezenfelül szobaparancsnokok és egyéb gazdasági tisztségek is voltak, de legalább a bíróság megkísérelt rendet tenni az öntörvényű táborok kaotikus viszonyai között. Bergen-Belsenben pedig ekkoriban nem volt hiány káoszból. A tábor helyzete '44 decemberétől fokozatosan romlott, az addig is kegyetlen körülmények egyre borzalmasabbak lettek. Jellemző módon azok az SS-ek, akik Auschwitzot és az utolsó időszak Bergen-Belsenét is látták, az utóbbit nevezték szörnyűbbnek. A táborban tocsogni lehetett a szennyvízben, következképp tombolt a tífusz. '45 márciusában egy hónap alatt 18 ezer fogoly hunyt el a 45 500-ból; a krematórium nem bírta a tempót, a magyar túlélők több méter magas hullahegyekről számoltak be. A táborban ekkorra felütötte a fejét a kannibalizmus is.⁴⁵¹ Ilyen körülmények között volt tehát Lagerältester Fischer Simon, Bergen-Belsen egy viszonylag kevésbé borzalmas részén, ahol rothadó sátrak és földkunyhók helyett fabarakkok, néhány latrina, fapiccsek, minimális mennyiségű tüzelő és kályha is létezett.

Fischer volt deportált társai számos vádat megfogalmaztak vele szemben, amelyeknek egy része az erőszakról szólt, főleg az utolsó napok kapcsán, amikor a tábor túlélőit vonaton evakuálták a németek Theresienstadtba. Érdekes módon a vádirat csak a tárgyalt vádak

---

449 Uo. 32.

450 Uo. 110.

451 Vági-Kádár 2017, 111–114.

töredékével foglalkozott. A vádiratot 1945. augusztus 5-én nyújtották be Fischer ellen, majd december közepén kiegészítették.⁴⁵² Eszerint Bergen-Belsenben 1944. december elejétől, majd Theresienstadtban 1945 április–májusában „mint a magyarországi deportált zsidó[k] Lagerältestere deportált társait nemre és korra való tekintet nélkül agy[ba]-főbe verte, és oly súlyosan ütlegelte, hogy többek között egy Neumann-né nevű deportált a verésekbe belehalt”. Fischert mégsem gyilkossággal, hanem emberek törvénytelen megkínzásával vádolták. Érdekesség még, hogy a vádirat teljesen tévesen theresienstadti Lagerältesterként is megnevezte Fischert, noha pozíciót csak Bergen-Belsenben töltött be. (Mint látni fogjuk, az elsőbíróság ítélete a földrajzi és kronológiai talányokat egyszerűen megkerülte.) A vádirat kiegészítése már „Judpolizeiként” utalt Fischerre – ismét tévesen, hiszen Lagerältester volt –, és tisztázta, hogy ilyen minőségében aranyat kért az ételadagokért cserébe.⁴⁵³ Nem szerepelt viszont benne az a tárgyaláson igenis előkerülő vád, miszerint – mint egyesek tudni vélték – Fischer egy lopott aranyon vett luxusautóval hagyta el Theresienstadtot Magyarország felé, illetve hogy a lopott kincseken ingatlant vásárolt Budapesten.⁴⁵⁴ Az alábbiakban először a kevésbé súlyos vádakat tekintjük át – noha ismerve a fenti körülményeket, a „kevésbé súlyos” relatív fogalom.

Első tárgyalását 1945. október 1-én tartották a szegedi népbíróságon, ezt pedig még több további tárgyalás követte az elhúzódozó ügy során. (Itt alapvetően az elsőbírósági tárgyalási jegyzőkönyvből idézzünk, ha a NOT-tárgyalás forrásairól lesz szó, azt a főszövegben is jelezzük.) Visszatérő vád volt Fischerrel szemben az élelmiszeradagok megdézsmálása, eltulajdonítása, illetve az azzal való kereskedés. Kelemen (Klein) Márton túlélő egyenesen kiterjedt élelmiszer-korrupciós

---

452 MNL CSML XXV.8. 188/1949. 106.

453 Uo. 108.

454 Uo. 19, 96.

hálózatot emlegetett, ami 60–100 embert érintett.⁴⁵⁵ Abban ki tudtak egyezni a Fischert vádló tanúk, hogy a terhelt ételt lopott; abban, hogy *mennyiből* és *mennyit*, már kevésbé. Landesberg Györgyné Schiller Ilona szerint a napi fejadag 33 dekagramm kenyér volt, és ebből lopott Fischer, de hogy mennyit, azt „nem tudom”, mert „mérlegünk nem volt”. A mérleg hiánya másokat nem zavart, Bolgár Lajosné Fannik Bella például biztos volt benne, hogy a napi 30 dkg kenyér helyett csak 15 dkg-ot kaptak meg. Bolgár Györgyné Burger Klára valamivel megengedőbb volt, szerinte 25 dkg-ot osztott ki Fischer.⁴⁵⁶ Schwarcz Miklósné szerint a fejadag 27 dkg volt, és Fischer 17-et osztott ki, míg Stern Rudolf szerint 20, és ebből 12–16 dkg-ot kaptak meg. „A többit tartalékolta” – fejtette meg az eltérést a tanú.⁴⁵⁷ Kelemen Márton arról is említést tett, hogy Fischer nőket fogdosott ételért cserébe, viszont közösülésről nem ejtett szót.⁴⁵⁸

További vád volt, hogy eközben maga Fischer olyan értékekhez jutott hozzá – jobb ételek, cigaretta –, amelyekből másoknak nem adott. Schwarcz Miklósné például arról beszélt, hogy a vádlott állandóan aludhatott és ehetett, és ezt „rosszulesett látni”. Felrótta továbbá, hogy Fischer nem adott neki cigarettát, és még azt a nyilván teljesen képtelen elképzelését is megosztotta, hogy a „vádlott jobban élt, mint itthon”.⁴⁵⁹ „A feleségével együtt mind a ketten dohányoztak, a felesége maga többet szívott el, mint amennyi cigarettát az egész barakk együtt kapott” – vallotta egy másik tanú.⁴⁶⁰ Kozma Miklósné Székely Anna szerint a „vádlott állandóan [...] húsokat evett és kekszet rágcsált”.⁴⁶¹ Balogh

---

455 Uo. 63–64.

456 Ezekhez a vádakhoz lásd: uo. 40–42.

457 Uo. 33–35.

458 Uo. 66.

459 Uo. 33.

460 Uo. 69.

461 Uo. 34.

Istvánné Székely Vilma, aki Fischer szakácsnője volt, meggyőződéssel állította, hogy „annyi vaját adott a [krumpli]sütéshez, ami egy ember hatheti adagját tette ki”.⁴⁶² Talán így volt – Bolgár Lajosné Fanik Bella viszont úgy vélte, hogy „[...] a vádlott és szakácsnője [...] olyan kövérek voltak a deportálás alatt is, mint itthon”.⁴⁶³

Utóbbi vád nem volt teljesen életszerűtlen. Nyiszli Miklós is leírta a magyar deportáltak által vitt, romlandó ételekből falatozó kápók látványát Auschwitzban – noha ez egyszeri alkalomról, romlandó ételek elfogyasztásáról szólt.⁴⁶⁴ Viszont Fischer úgy védekezett, hogy az adagokat nem ő határozta meg, hanem a németek, akik a kezdeti mennyiséget fokozatosan csökkentették. Az ételt nem ő osztotta szét, hanem a barakkparancsnokok, s ha visszaélést tapasztalt, a parancsnokot leváltotta. Készségesen megnevezte az ételosztásért felelősöket, s bár ez a felelősség kényelmes szétkenésének is tűnhetne, a személyek valóságosak voltak, mindannyian azonosíthatók a washingtoni Holokauszt Emlékmúzeumnak a bergen-belseni foglyok neveit tartalmazó listáján.⁴⁶⁵ (Éppen ennek kapcsán lehet kitérni arra a vádra, miszerint Fischer „a [személyzetet] úgy választotta meg, hogy szegedi ne legyen köztük, talán azért, mert már előre óvakodott attól, hogy az ő földije ne lássanak bele a munkájába”⁴⁶⁶ – ez így biztosan nem igaz, hiszen legalább az egyik ételosztó szegedi volt.)

---

462 Uo. 68.

463 Uo. 41.

464 Nyiszli 2016, 210.

465 Gergely Lajos (https://www.ushmm.org/online/hsv/person_view.php?PersonId=5100662); Szabó József (https://www.ushmm.org/online/hsv/person_view.php?PersonId=5128862); Nádler Lajos (https://www.ushmm.org/online/hsv/person_view.php?PersonId=5128574); Székely Károly (https://www.ushmm.org/online/hsv/person_view.php?PersonId=5101490) (letöltve: 2022. július 7.).

466 DEGOB 3575.

Fischer azt is kifejtette, hogy csapata kezelte a németek és a deportáltak közti „csereüzletet”, azaz értékeket szedtek be, és cserébe kenyeret adtak. Természetesen nem kell sok fantázia annak belátásához, hogy ez egy szükségszerűen igazságtalan és visszaélésekre nagy lehetőséget teremtő felállás volt. Mindenesetre szerinte olyan ügyesek voltak, hogy „mi még akkor is tudtunk adni a csoportunknak kenyeret, mikor már a mellettünk lévő táborok nem kaptak”. Állítása szerint ő maga egyébként sem vehetett volna a közösből, mert gyomorfekélyesként csak kétszersültet és krumplit ehetett.⁴⁶⁷ Vallomását több orvos is alátámasztotta. Friedmann Emil, aki orvos volt Fischer alatt, arra jutott, hogy Fischer az elhunytak kenyéradagjával kereskedett, hiszen „naponta hatan vagy tízen is elhaltak”. Igaz, ő maga is kapott a cigarettából, illetve a sok tanú által fájalt, tisztségviselőknek járó extra szalonnából.⁴⁶⁸ (Raskó György úgy emlékezett, hogy az extra adag 4-5 dkg szalonnát jelentett.)⁴⁶⁹ Neufeld Lászlóné Abonyi Blanka orvos pedig azt vallotta, hogy ő kezelte Fischert, aki tényleg beteg volt.⁴⁷⁰

Igen ám, de a tanúk egy részének az orvosokkal is bajuk volt. Állításuk szerint ugyanúgy visszaéltek hatalmukkal, mint a többi kápo. A már említett Kelemen Márton szerint a németek napi 100–150 liter tejet adtak a betegeknek és a gyerekeknek, „ezt a tejet azonban nem a betegek kapták, hanem az orvosok családtagjai és az irodai személyzet”. Testvére, Klein Ármin beteg volt, de nem kapta meg a szükséges tejet, és így elhunyt. Bár Fischer megígérte, hogy szerez tejet testvéreinek, ígéretét nem tartotta be, az orvosok pedig „csak ellenszolgáltatásért

---

467 MNL CSML XXV.8. 188/1949. 46.

468 Uo. 86.

469 Uo. 94.

470 Uo. 51.

adtak orvosságot”.⁴⁷¹ Vallomását megerősítették más tanúk is.⁴⁷² Bolgár Györgyné Burger Klára egyenesen eltért a tárgytól, mikor egy Winkler nevű orvost kezdett szidni, aki állítása szerint csak cigarettáért adott beteg kisfiának diétás kosztot.⁴⁷³

A pert nehezítette, hogy a védelem szinte minden tanúja maga is kápoló volt – egyetlen kivétel Baloghné volt, aki Fischer egykori szakácsnőjeként is tanúként szerepelt. Ez olyannyira igaz volt, hogy Schäffer Ernő fontosnak tartotta tisztázni a fellebbviteli tárgyaláson, hogy „a táborban nekem tisztségem nem volt”, mielőtt kifejtette, hogy „a vádlottat nem tartottam rossznak”.⁴⁷⁴ Ezek után nehéz elfogulatlannak tekinteni az olyan véleményeket, mint például Szabados Ferencé, aki a fellebbviteli tárgyaláson tett vallomásában nem tudott volna elképzelni olyan embert, aki jobban vezette volna a tábor „zsidóügyeit”, mint Fischer. Ő maga viszont barakkparancsnok volt, és szalonnát is kapott.⁴⁷⁵ Rácz Andor és Fischer Jenő úgy vallott a NOT előtt, hogy rendes embernek ismerték meg Fischer Simont – igaz, maguk is jupók voltak a táborban.⁴⁷⁶ Baracs Marcell orvos ugyanitt megpróbált mérlegelő értékelést adni Fischerről. Szerinte, ha visszagondol, vajon kárára volt-e a Lagerältester a többi deportáltaknak, akkor arra jut, hogy „igen csekély hátrányt” jelentett tevékenysége, az inkább „etikai szempontból esett kifogás alá”.⁴⁷⁷ Baneth Izsák kunszentmiklósi neológ rabbi a tábor rabbija volt.⁴⁷⁸ Ő is kapott extra ételt ilyen minőségében, de a vállalási vezető talán nem csak privilegizált helyzete okán bizonyult

---

471 Uo. 63–64.

472 Uo. 69.

473 Uo. 42.

474 Uo. 88.

475 Uo. 89–91.

476 Uo. 88.

477 Uo. 97.

478 Személyéhez lásd: *Új Élet*, 1993. március 1. 5.

megértőbbnek Fischerrel szemben a NOT előtt. Szerinte Fischer a németek engedélyével szerzett pászkát pészahra.⁴⁷⁹

A per kuriózuma, hogy a NOT-tárgyalás során még egy jupó-dektívfőnök – hiszen a tábori zsidó „rendőrség” nyomozókkal is rendelkezett –, Kőműves Imre is megjelent a tanúk között. Kőműves izgalmas történetet adott elő: szerinte Fischer részt vett egy titkos ellenállócsoport szervezésében mint parancsnok. „A magyar SS-legénységtől szereztünk pisztolyokat, géppisztolyokat és 120 buzogányt.” Persze kérdéses, hogy a történet nem csak önigazoló mese volt-e. Az orvos Baracs szerint Fischer tárgyalta vele a fegyverkezésről, azaz megerősítette a felkelés ötletét. Igaz, Baracs nem tagadta, hogy maga is jobb ellátást kapott orvosként.⁴⁸⁰ Hihetünk vajon Baracsnak, vagy ő is a privilegizált kevesek közé tartozott, aki „védté a mundér becsületét”? Ennél többet nem tudunk a történetről, de az bizonyos, hogy a Fischerrel szemben erősen kritikus Kelemen Márton csak Baracst és egy másik orvost nevezett meg mint a tábor „tisztességes orvosai”, akik nem ellenszolgáltatásért gyógyítottak.⁴⁸¹ Kőműves jelenléte egyébként kiválóan bizonyítja, amit már a Fremd-per másodfokú ítélete is mutatott: önmagában nem tekintették bűncselekménynek azt, hogy valaki kápo volt.

Szabó Béla barakkparancsnok úgy vélte, hogy a jupók meglehetősen „önkényesen intézked[tek]”, például amikor a bátyját letartóztatták, Fischer kiszabadította, majd Török László megverette.⁴⁸² Itt érdemes kitérni rá, hogy a szolnoki igazolóbizottság tárgyalta Török László jupó ügyét; először megfeddte, majd egy másik bizottság igazoltnak minősítette. Vele szemben az volt a vád, hogy Bergen-Belsenben

---

479 MNL CSML XXV.8. 188/1949. 94.

480 Uo. 97. Baracs értelemszerűen nem azonos az 1933-ban elhunyt neves zsidó származású jogász, képviselő és író Baracs Marcell-lel.

481 Uo. 63–64.

482 Uo. 77–79.

felpofozott két nőt. Török azzal védekezett, hogy a nők megütötték a feleségét, majd amikor számonkérte őket, ismét durva szavakkal illették nejét. A második igazolóbizottság arra jutott, hogy „mint férj és mint ember, nem pedig mint táborparancsnok-helyettes” követte el a verést.⁴⁸³ Ügye még a második bizottság döntése előtt a szolnoki népügyészség elé került, ám sosem emeltek ellene vádat. Rajta kívül még legalább egy ottani káppóval szemben indult eljárás: Révész Emil neve ebben az ügyben is elhangzott, a Fischer alá beosztott gazdasági felügyelőé,⁴⁸⁴ az ő peréről később ejtünk szót.

Ismerve a táborban ekkoriban uralkodó körülményeket, lehetséges-e, hogy a jupók tevékenységére valódi igény mutatkozott? A meglehetősen semleges és szinte semmi lényegesre nem emlékező Luszteiner Dezső arra világosan emlékezett, hogy a rabok „még egymás bögréjét is ellopták”⁴⁸⁵ Schäffer Ernő szerint „éjjeli rablások fordultak elő, a táborlakók egymást fosztogatták [...]”⁴⁸⁶ Varga Géza, aki valószínűleg valamifajta funkciót töltött be a táborban – noha nem világos, mit –, úgy vallott, hogy „[...] aki az élelmezésnek csak a közelébe került, az mind lopott, de ezt tudta mindenki”⁴⁸⁷ Márkus Henrik talán túlzó szavai szerint „a deportáltak nagyon vegyes elemekből állottak”, egy részük „bizony a főváros salakjából került ki”, főleg a budapesti muszosok „loptak, csaltak, erőszakoskodtak”. Szerinte sokan „züllöttségükben még annyi fáradságot sem vettek maguknak, hogy a WC-re menjenek, hanem a tábor közepében végezték szükségüket”⁴⁸⁸ A lényegét talán Baneth rabbi foglalta össze találón: „Emberbe bújtatott állatok voltunk ott

---

483 MNL JNSZML XVII.403. 4. d. 229/1946. Török ügye.

484 MNL CSML XXV.8. 188/1949. 199, 143.

485 Uo. 59.

486 Uo. 88.

487 Uo. 93.

488 Uo. 99.

valamennyien.⁴⁸⁹ Azonban a fentiek – eltekintve Luszteiner szavaitól – mind a NOT-tárgyalás során hangzottak el, s így az elsőbíróság ítéletét nem befolyásolhatták. Természetesen ezek a sorok itt nem a deportáltak minősítésére szolgálnak, hiszen „salaknak” nevezni őket ugyanolyan érzéketlen dolog, mint a kápókat „szörnynek” titulálni. Pusztán arra az objektív tényre világítanak rá, hogy a táborokban igenis történhettek lopások, erőszakoskodások vagy verekedések, amelyek láttán egy jupó úgy is érezhette, valóban kötelessége fellépni.

Egy jupó szerint hozzájuk napi 40 feljelentés érkezett lopásokról: főleg cigarettát loptak, de például a ruha- vagy bakancslopás a megfázások miatt egyenesen halálos veszély volt a meglopott számára. Szerinte viszont az elfogott tetteseket a belső szolidaritás miatt „se megbüntetni, se kiszolgáltatni nem lehetett [...]”. Ennek ellenére a rabok között a „parázs verekedés” „megszokott jelenség” volt.⁴⁹⁰ Történetének akár még hitelt is adhatnánk, ha Fischer maga nem vallotta volna be a tárgyalásán, hogy egy Havas Emil nevű rabot tényleg megpofozott, mert elloptott tőle egy üveg bort.⁴⁹¹ A belső szolidaritás ebben az esetben tehát nem kötötte meg a kezét.

A talány, miszerint tényleg megütött-e bárkit – s ha igen, mennyire és milyen hatással –, a tárgyalás központi kérdése volt. Még a Fischer melletti tanúk sem titkolták, hogy a vádlott néha verekedett. Baneth rabbi a NOT-tárgyaláson úgy emlékezett, egy alkalommal szemtanúja volt annak, hogy egy idősebb rab büntetését Fischer egy pofozással letudta, és így a rab megmenekült a kivégzéstől.⁴⁹² Hogy Baneth honnan tudta, hogy a németek egyébként ki akarták végezni a rabot, nem

---

489 Uo. 93.

490 Uo. 88–89.

491 Uo. 51.

492 Uo. 93.

világos. Friedmann Emil NOT-tárgyaláson tett vallomása szerint Fischer néha ütött – de nem ütött nagyokat.⁴⁹³

Mások nem voltak ilyen megérettők. Hajdu Ferencné Brand Magda szerint „a vádlott a táborban állandóan kutyakorbáccsal járt”, ezzel csattintgatott a rabok felé. Azt is vallotta, hogy Fischer „a táborban igen durva hangot használt”, igaz, azt is tisztázta, mit értett ez alatt: „mindenkit letegezett”.⁴⁹⁴ Bauer Józsefné Rónai Katalin azzal kontrázt, hogy a vádlott „[...] úgy ordított, hogy az SS-ek nem ordítottak annyira”.⁴⁹⁵ Vadász Ferenc szerint viszont „nem emlékszem, hogy nála korbács lett volna. Mindig bottal járt. Ezzel a bottal vert meg egyeseket, de hogy kit miért, nem tudom.” Ő azt tette még hozzá, hogy „a táborban mindenki tegeződött, a vádlottat még a fiatal gyermekek is tegeztek”.⁴⁹⁶ Más, egyébként Fischer ellen valló tanúk sem emlékeztek arra, hogy korbácsa lett volna.⁴⁹⁷ Burger Jenőné Goldner Rózsi szerint „nád-pálcája” volt, nem is botja.⁴⁹⁸

Egyes vallomásokban az ok-okozatiság teljesen megfordult: egy tanú szerint „a táborban az történt, amit a vádlott akart” – mintha a táborban nem a németek lettek volna élet és halál korlátlan urai.⁴⁹⁹ A karcagi Löwinger Sándorné – aki szintúgy csak egy feljelentés erejéig jelent meg az ügyben, s többé nem került elő – egyenesen azt állította, hogy amikor Fischer nem engedte fel gyermekével a Theresienstadtba tartó vonatra, „kétségbeesésemben egy SS-katonához mentem, és tőle kértem védelmet, erre ez a katona saját kezűleg tette be a gyereket ebbe a különkocsiba, s gúnyosan odaszólt Fischernek, hogy szégyellje magát, hogy

---

493 Uo. 87.

494 Uo. 60–61.

495 Uo. 72.

496 Uo. 62.

497 Uo. 63–65, 67.

498 Uo. 70.

499 Uo. 62.

a saját fajtáját nem tudja emberségesen kezelni, és nem tud tekintettel lenni egy beteg gyermekre”.⁵⁰⁰ (Ez a mozzanat még később fontos lesz Révész Emil perében.) Kelemen Márton egyenesen úgy gondolta, hogy „a vádlott csúnyábbul viselkedett velünk, mint a nyilasok, s szerintem a vádlott okozója volt annak, hogy naponta a táborban 4-5 ember halt éhen”.⁵⁰¹ Ez nyilván erős túlzás volt, hiszen Fischert – egy deportáltat – egy az egyben felelőssé tenni a napi halálózásokért a holokauszt tettesi és áldozati szerepeinek groteszk megfordítása lett volna. Azonban valóban előkerültek olyan vádak, amelyek szerint Fischer megvert volna rabokat, vagy akár agyon is vert volna egyeseket. A verések kapcsán főleg négy név került elő az ügyben: a már említett bizonyos Neumann-né, akit állítólag Fischer agyonvert; Messinger Ferencné, akit – néha családjával együtt – állítólag megvert; illetve Stern Rudolf és Havas Emil. Előbbi érdekes esetéről még szót ejtünk, utóbbinak megverését, mint már szó esett róla, Fischer maga vallotta be.

Fischer tagadta, hogy a csoportjában lett volna Neumann vagy Neumann-né nevű egyén. Noha nem tudjuk, mit takar a „csoportja” – talán az Ungarnlagert, de hát ki tudja? –, ám Bergen-Belsenben legalább nyolc Neumann nevű nő volt, négy közülük házas.⁵⁰² Érdekes módon korábbi vallomásában azt állította, hogy Neumann-né légítámadás következtében halt meg.⁵⁰³ Neumann-né később „elfelejtődött”, és egy ponton túl nem került elő, neve egyik ítéletben sem szerepel. Ennek köze lehetett ahhoz, hogy az állítólagos gyilkosságra a fő tanú Zafir Miksa volt, aki nem jelent meg a tárgyaláson, igaz, a vétíve sem érkezett vissza.⁵⁰⁴

---

500 Uo. 7.

501 Uo. 63–65.

502 Az adatokhoz lásd a Gedenkstätte Bergen-Belsen fogollyistáját.

503 Uo. 32.

504 Uo. 6, 39.

Ennél valamivel világosabb Messingerné ügye. Fischer tagadta, hogy megütötte volna Messingernét. Nem emlékezett ugyan pontosan az esetre, de úgy gondolta: megtörténhetett, hogy leparancsolta a megtelt kocsiról a nőt, de csak azért, mert adott mennyiségű élelem járt minden kocsinak.⁵⁰⁵ Stern Rudolf szerint viszont nemcsak Messinger Ferencné, hanem két gyermekét és „nyomorék, öreg anyját” is ledobta a vonatról.⁵⁰⁶ Mint azonban utólag kiderült, ezt Messingerné elbeszéléséből tudta, és az esetet egyáltalán nem is látta, csak a pofonütést.⁵⁰⁷ Bár Messingernét az 1945. október 22-i tárgyalásra szabályszerűen idézték, nem jelent meg.⁵⁰⁸ A férje viszont azt vallotta, a felesége elmondta neki, hogy őt és két gyermeküket „rohadt kurvának” nevezve kidobta a kocsiból, nejét pedig pofon vágta.⁵⁰⁹ Anyósáról nem tett említést. Messinger Ferencné Donáth Margit végül az 1946. június 17-i tárgyaláson jelent meg. Ekkor annyit mondott el, hogy „a berakodásnál nagy zavar és fejtelenség volt”, de a vádlott felszólítására magától szállt le. Szerinte ezt követően Fischer utánament, és bottal akarta megütni, de valakik megakadályozták ebben, így végül csak egy pofont kapott.⁵¹⁰ Az ügyvel kapcsolatban fontos részletnek tűnik az evakuáló vagonok körüli teljes káosz. Vajda Lajos ügyvéd úgy vallott, hogy a Bergen-Belsenből induló vonatba eleve tilos lett volna beszállni engedély nélkül,⁵¹¹ Vágó Tibor szerint pedig a vagonírozásnál „hullákon gázoltunk keresztül, hogy a vagonokba jussunk”⁵¹²

---

505 Uo. 47–48.

506 Uo. 35.

507 Uo. 49.

508 Uo. 39.

509 Uo. 36.

510 Uo. 52–53.

511 Uo. 54.

512 Uo. 74.

Magával Sternnel kapcsolatban egy, a Fremd-perben is láthatott érdekesség volt, hogy Fischer szerint megverte Sternt, Stern szerint viszont nem.⁵¹³ Sternnek éppen felesége, Kormányos Katalin mondott ellent, szerinte „a vádlott férjemet megverte, hogy miért, arra nem vagyok köteles nyilatkozni”.⁵¹⁴ Vajon Stern hazudott, amikor letagadta önnön megverését? Vagy Fischer csak azért mondta, hogy megütötte Sternt, hogy sértettként kevesebbet érjen a vallomása? De akkor Stern felesége miért nem vallott férje verziója mellett? Ezekre a kérdésekre már nem fogunk választ kapni. S mint már említettük, Havas Emil megverését ismét maga Fischer vallotta be. Havas viszont nem volt jelen a tárgyaláson – bár Budapestről semleges levelet írt Fischerről a hatóságoknak, nem idézték be⁵¹⁵ –, így Fischernek semmilyen célja nem lehetett a vallomással: egyszerűen nem tagadta a verés tényét, csak annyit tett hozzá, hogy később Havassal kibékültek.⁵¹⁶

Fischer egyébként társai számára is megfogalmazott néhány védő szót. Szerinte a jupók válogatásánál a többség akaratát vette figyelembe, ami meglehetősen különös történetnek hangzik egy koncentrációs táborban.⁵¹⁷ Fenntartotta, hogy Révész segítségével krumplit vásároltak a tábor felszabadítását követően, és azzal etették a tábort. Ennek ellenére ugyanitt elmondta, hogy „az én parancsnoki jogköröm, ahogy a bergen-belseni táborból kiléptünk, megszűnt”.⁵¹⁸ Egyik legérdekesebb védekezése azonban a következő volt: szerinte „a szomszédos Hevling táborból” – itt valószínűleg Bergen-Belsen Häftlingslagerre gondolt, ahol főleg politikai foglyokat őriztek – „kb. 80 embert mentettem át

---

513 Uo. 49.

514 Uo. 51–52.

515 Uo. 188.

516 Uo. 51.

517 Uo. 47–49.

518 Uo. 47.

az én táboromba, és hoztam el magammal, ezek között volt Rákosi Hajnal is”.⁵¹⁹ Három tanú – Vágó Lajosné Horváth Margit, Vajda Margit és Holczer Éva – is megerősítette, hogy Fischer részt vett Rákosi Mátyás húgának, Rákosi Hajnalnak a bűjtatásában, akit a tábor másik részéről hoztak át. Szerintük a kommunista politikus testvére Fischer feleségétől kapott ruhát, és ételt is adtak neki.⁵²⁰ Az erre valló tanúk közül egyedül Vajdáról ismert, hogy a vádlott „irodájában” dolgozott, a többiek semleges tanúnak tűnnek. Egy hat túlélővel közösen felvett DEGOB-jegyzőkönyv szerint Rákosi Hajnal végül ott is halt meg flektífuszban.⁵²¹ Kérdéses, hogy tényleg lehetséges volt-e rabok átszökötése más táborokból. Kovács György túlélő úgy emlékezett rá, hogy a személyek átsempészése egyik táborrészről a másikba úgy zajlott, hogy a halottakat titokban temették el, majd azoknak a helyére érkeztek a kimentettek, és így nem vették észre a hiányt.⁵²² Ennek a módszernek a leírását megerősítette Karvaly László neológ kántor, aki részt vett a temetéseken.⁵²³

Karvaly kapcsán érdemes utalni egy másik vádra, amelyet Bolgárné Fanik Bella fogalmazott meg: szerinte bátyja, Emánuel „elment a vádlotthoz, és kérte, hogy adjon neki egy kis nyers krumplit, mert nagyon éhes. A vádlott azonban megtagadta a bátyám kérését, pedig módjában lett volna azt teljesíteni.” Ezen a ponton érdekes módon a jegyzőkönyv feljegyezte Bolgárné viselkedését is: „(Felhevülve) Ez az ember (a vádlott felé fordulva) a bátyám gyilkosa! Hiába könyörögtünk neki, nem segített! A bátyám annyira legyengült az éhségtől, hogy az a halálát

---

519 Uo. 47–49.

520 Uo. 73, 75–77, 97. Egyébként Rákosi apját, Rosenfeld József terménykereskedőt is deportálták, Dachauban halt meg.

521 DEGOB, 3133.

522 MNL CSML XXV.8. 188/1949. 94.

523 Uo. 94. Karvaly később a Páva utcai zsinagóga kántora lett, majd 1956-ban kivándorolt. Lásd: Nógrádi 2019, 75.

okozta. (A tanú sírva fakad [...])⁵²⁴ Karvaly azonban a NOT-tárgyalás során azt vallotta, hogy Fanik Emánuel „a tábor uzsorása volt, Bolgár Lászlóné testvére. Tífuszban halt meg, és nem éhhalálban. Biztos tudomásom van erről, mert én temettem el.”⁵²⁵ Fanik Emánuel egyébként a Bergen-belseni Emlékhelyen elérhető adat szerint 1945. április 13-án hunyt el a felszabadítást követően Hillersleben DP-táborban.⁵²⁶

A fenti történet rámutat arra, hogy nem csak Fischer védői lehetek elfogultak. Landesberg Györgyné Schiller Ilona nem is titkolta vallomásában, hogy „amit ebben az ügyben tudok, azt mind másoktól hallottam, tárgyi bizonyítékom nincs a vádlott ellen. [...] Nem tudom megnevezni azokat, akik ezeket mesélték. Az egész tábor ilyesmiket mesélt a vádlottról.” Ez a mondat nyilván a népbíróság figyelmét is felkeltette, mivel következő mondatában már magyarázkodik: „Engem a rendőrség előtt is kihallgattak. Ott is ugyanazt adtam elő, mint amit a bíróság előtt mondtam. A rendőrség előtt is hangsúlyoztam, hogy az elmondottakat csak hallomásból tudom.”⁵²⁷ Ha így is volt, a PRO-n tett vallomásaiba nem került bele, hogy állításait csak hallomásból teszi, azokat tényközlésként írták le.⁵²⁸ Míg a PRO-n arról beszélt, hogy Fischer együttműködött az SS-szel és a Gestapóval (!), addig a népbíróság előtt ilyesmit már nem állított. Nyilván erre is rákérdezett a népbíróság, mivel a következő sor is szerepel vallomásában: „Hogy mivel magyarázom azt, hogy a rendőrségi jegyzőkönyvbe foglalt vallomásom

---

524 MNL CSML XXV.8. 188/1949. 41.

525 Uo. 94.

526 https://www.ushmm.org/online/hsv/person_view.php?PersonId=5126859 (letöltve: 2021. március 29.). A USHMM oldalán kereshetők a Gedenkstätte Bergen-Belsen adatai.

527 MNL CSML XXV.8. 188/1949. 40.

528 Uo. 11.

a maitól eltér? Talán elkeseredettebb voltam akkor, amikor a rendőrség előtt kihallgattak.”⁵²⁹

Első fokon mindenesetre hitelt adtak a vád tanúinak, és a szege-di népbíróság Komlóssy Albert-tanácsa 1946. június 22-én 8 év fegyházra ítélte Fischert, miután bűnösnek találta a népbíráskodásról szóló törvény 11. § 5. pontjában (emberek törvénytelen megkínzása) és 15. § 6. pontjában (fasiszta rendszer hatalmi eszközeivel való visszaélés). A bíróság „tényként” állapította meg, hogy Fischer „a kérdéses helyen és időben [...] Messinger Ferencnét és több ismeretlen társát megpofozta, illetve bottal megverte”. Hogy az „ismeretlenek” megpofozása „kérdéses időben” (nem határozták meg az időpontot!) mit jelent, arra a népbíróság ítélete nem tért ki. A „kérdéses helyről” beszélt, noha azt sem határozta meg, hogy a több verés Bergen-Belsenben vagy Theresienstadtban történt-e. Az ítélet tényként kezelte továbbá, hogy Fischer és „szűkebb környezete” félretette a fejadagok egy részét, azzal kereskedett, és így deportált társaiknak hátrányt okozott. Az ítélet szerint Fischer igenis „borjúhúst stb.” evett, ráadásul „éhező társai [szeme] előtt”. Utóbbi a népbíróság ítélete szerint a „lelki megkínzás” háborús bűnének kategóriáját merítette ki, noha „lelki megkínzást” a népbíráskodásról szóló törvény egyébként nem taglalt. Az ékszerek étellel való megvásárlását pedig a fasiszta rendszer hatalmi eszközeivel való visszaélés népellenes bűncselekményeként azonosították, noha semmilyen bizonyíték nem volt arra, hogy Fischer valaha birtokolt volna a táborban szerzett ékszereket.⁵³⁰ Az ítélet a 8 év fegyházból 7 hónapot és 15 napot tekintett kitöltöttnek. Mint utaltunk rá, az ítélet érdekessége, hogy nem szerepelt benne, Fischer mikor, hol, kit vert meg: eltekintve

---

529 Uo. 40.

530 Uo. 111.

egy konkrét ügytől, azaz Messingernéétől, egyszerűen arra jutott, hogy a vádlott volt *valahol*, ahol *valamikor valakiket valamennyire* megverte.

Az ítélettel szemben a népügyészség és Fischer is fellebbezett. A folyamat során a vádlott előzetes letartóztatásban maradt, amelyet a szegedi Csillag börtönben töltött, ahol egy időben Szálasi Ferenc és Rákosi Mátyás is raboskodott.⁵³¹ A NOT-ítéletet a Szabó Zoltán által vezetett tanács hozta 1947. február 28-án: kilencoldalas, kimunkált és szofisztikált ítéletről van szó. A NOT megállapította, hogy a vádlott valószínűleg tényleg megütötte Messingernét és Sternt is, illetve Havas Emilt is megverte, azonban képes volt megtenni azt a – népbíróságok között ritka – gondolati erőfeszítést, miszerint Budapesten 1947-ben nem lehet megmondani, pontosan miért is tett így Fischer Simon 1944-ben Bergen-Belsenben. Az ítélet ezt követően két oldalon át szűk, bekezdések nélküli sorokban sorolta a rengeteg eltérő véleményt Fischerről, majd levonta a konklúziót: „Mindezekből a [N]OT azt a következtetést vonja le, hogy a Bergen-Belsenbe deportált szerencsétlenek nem voltak teljesen beszámítható idegállapotban.” Bár ez leegyszerűsítőnek hangozhat, a bíróság hosszasan kitért a táborban drasztikusan megváltozott életkörülményekre, s az állásfoglalást megéri hosszabban idézni, ugyanis ez egyike volt azon kevés ítéletnek, amelyek során a bírók tényleg kísérletet tettek arra, hogy a terhelt helyébe képzeljék magukat.⁵³²

A rabok – így az ítélet –, „[a]kik eddig a fehér ember kultúrájának és civilizációjának minden vívmányát élvezték, akik az emberi életlehetőségek, a szabadság és egyenlőség alapelveinek teljes élvezetében éltek eddigi életüket, és akik nem tudtak magyarázatot adni és okát meg tudni, miért kerültek ők eme minden emberi méltóságot megcsúfoló helyzetbe [...], ezek között az emberek között fegyelmet tartani, őket

---

531 Uo. 82, 96.

532 Uo. 114.

naponta barakkjaikból kihajtani appelre, felállítani és számba venni, hozzászoktatni a renchez, szóval katonailag adminisztrálni öregeket és fiatalokat, férfiakat és nőket, akik soha nem ismerték a katonai diszciplínát: normális eszközökkel lehetetlenség volt, ezekre nem lehetett sem meggyőző érvekkel hatni, sem pusztán parancsszavakkal eredményt elérni. Elfogadható volt a vádlottnak és a tanúk nagy részének a magyarázata, hogy csak testi fenytéssel lehetett elérni, hogy a német SS-ek rendteremtése megvalósuljon, és ezen SS-eknek ne legyen alkalmuk közvetlenül beavatkozni a tábor ügyeibe és napról napra tragédiákat előidézni a deportáltak között. [...]”⁵³³

Az ítélet nem látott kivetnivalót abban sem, hogy jobb ellátást kapott, mint társai: Fischer munkája, az SS-szel való tárgyalás „nagy idegfeszültséget” okozott, és ezért „szükséges volt, hogy ő önmagát jól táplálja”, ráadásul csak akkor lehetne bebizonyítani, hogy ezt „társai rovására tette”, ha elérhető lenne „részletes számadás”, „ami természetesen hiányzik”.⁵³⁴ Az ítélet továbbá hazugságnak minősítette a vádat, hogy Fischer ételért házat vett volna Budapesten: ellenőrizték a fővárosi telekkönyvi hatóság adatait, és nem találtak a nevére ingatlant. Arra jutottak, hogy a vád, miszerint autóval jött volna haza, pletyka volt: a tanúk nem tudtak kiegészíteni, hogyan jutott az autóhoz, ráadásul elég vallomás hangzott el arra, hogy vonattal érkezett. A Fischernél végzett házkutatás nem talált sem aranyat, sem pedig ékszert. Az ítélet viszont bizonyos értelemben pálcát tört a vád tanúi felett: szerinte ezeknek meg kellett volna állapítaniuk, hogy ha ők lettek volna Fischer helyében, ők sem cselekedtek volna másképp.⁵³⁵

Az ítélet nem kísérelte meg makulátlan egyénként leírni Fischert: megállapította, hogy néha „túlment a rendcsinálás szükséges határán”,

---

533 Uo. 115–116.

534 Uo. 116–119.

535 Uo. 117–119.

a „nőkkel szemben” „enyhébb hangnemet kellett volna” „használnia”, ám „jogi vagy erkölcsi bünt nem követett el”, ráadásul „a deportált táborban már olyan brutális modor uralkodott, hogy a vádlott már nem is érezhette ennek emberi szempontból méltatlan voltát [...]”.⁵³⁶ Öszszességében az ítélet arra jutott, hogy a vádlott „rabiátus, durva” ember volt, de nem volt „bűnözői hajlama”. „Őt a véletlen erre a helyre sodorta, s ő nem tudott többet, jobbat nyújtani, mint amit tett.” „Normális körülmények között a vádlott magaviselete a legnagyobb kifogás alá esett volna [...]”, de „az adott viszonyok között” „megbélyegezni egy életre [...] nem lehet, mert [...] az adott körülmények között a maga és hitsorsosai javára másként nem is járhatott el”.⁵³⁷ Érdekes módon Rákosi Hajnal bűjtatása sem az elsőbíróság, sem pedig a NOT ítéletében nem került elő. A NOT-tárgyaláson ismét megjelent Kelemen Márton, hogy az ingatlan- és autóvásárlásról beszéljen. Ekkor viszont kiderült, hogy csak hallotta, hogy ezek a vásárlások megtörténtek, és nem tudja biztosan.⁵³⁸ A NOT-tárgyalás során meghallgatták Fischer szegedi szomszédjait és ismerőseit is, akik szerint nejevel együtt vonattal, illetve gyalog, szegényen és rongyosan jöttek haza a deportálásból.⁵³⁹ Az ítélet végül minden vádpontban felmentette Fischert. Felmentésének hírért a szegedi baloldali lapok – amelyek cikkek sorozatában foglalkoztak első tárgyalásának és elítélésének ügyével – nem írták meg, a témában az utolsó cikket a *Szegedi Népszava* közölte, miszerint a NOT-ítélet előtt szabadlára helyezték „a bergen-belseni tábor embertelen jupóját”.⁵⁴⁰

*

---

536 Uo. 116.

537 Uo. 121–122.

538 Uo. 96.

539 Uo. 98–99, 101.

540 *Szegedi Népszava*, 1946. október 2. 4.

Jóformán Fischer perével egy időben zajlott a bajai Révész Emil pere – olyannyira egy időben, hogy az egyik feljelentő, a budapesti Sebők Mihály mind a kettejüket feljelentette, Fischer esetében tisztázva, hogy tudomása szerint már a szegedi népjogvédelem foglya.⁵⁴¹ A budapesti tanúk kihallgatásában a fővárosi ÁVO segítette, Révész ügyén dolgozott a Várkonyi-perből is ismert Ákos Miklós.⁵⁴² Hirsch Márton túlélő tudott arról, hogy Révész felvette a halottak fejadagját is, ám szerinte ebből adott a betegeknek.⁵⁴³ Nobel Alfréd viszont felrótta Révésznek, hogy maga is evett az illegálisan felvett ételből, jó egészsége volt a táborban.⁵⁴⁴ Révészt saját vallomása szerint 1944. április közepén internálták Topolyára, onnan ismét Bajára, majd Strasshofba, végül Bergen-Belsenbe került. Révész azt állította, hogy végig fekvőbeteg volt.⁵⁴⁵ A vádat tagadta, magát nem érezte bűnösnek, és kivételesen nincs jele annak, hogy bántalmazták volna őt a nyomozók.

1946. január 25-én nyújtotta be ügyében a vádiratot Csongor Gyula bajai népjogvédelem, aki 1944 januárjában még Csíkszeredán volt törvénytörési jegyző.⁵⁴⁶ A vádirat lényegében már tartalmazta az ítéletet: „A nyomozással megállapított adatok szerint, nevezetesen a terhelt részbeni beismerése⁵⁴⁷ s a főtárgyalásra megidézett tanúk vallomása alapján a főtárgyaláson beigazolást fog nyerni, hogy a terhelt bergen-belseni ételmezési parancsnoksága idején [...] a németek által kiutalt fejadagokat nem adta ki, hanem briliánsgyűrűkért,

---

541 BFL XXV.1.a. 797/1949. Révész Emil és társa pere. 10.

542 Uo. 13.

543 Uo. 58.

544 Uo. 60.

545 Uo. 69.

546 *Székelly Nép*, 1944. január 9. 8.

547 A megjegyzés érthetetlen, hiszen Révész sem a rendőrségen, sem pedig a népjogvédelem nem vallotta magát még csak részben sem bűnösnek. Lásd: BFL XXV.1.a. 797/1949. 66–67, 72–73.

nyakláncokért és aranyórákért elcserélte.” Félreértés elkerülése végett érdemes tisztázni, hogy ez a kijelentő, utasító nyelvezet teljesen szokatlan volt a korszak vádirataiban. A vádirat arra koncentrált, hogy állítólag Révész nem adott enni a karcagi Löwinger Sándorné Renner Mária kisfiának, aki ezért meghalt. A vád Révésszel szemben fasiszta uralmi rendszer hatalmi eszközeivel saját célra való visszaélés és gondatlanságból elkövetett emberölés volt.⁵⁴⁸ Mint fentebb utaltunk rá, Fischerhez hasonlóan több feljelentés is érkezett Révésszel szemben, ezek közül a legnagyobb súlya Löwingernének volt.⁵⁴⁹ S mint fentebb láthattuk, Fischert is feljelentette, ám annak a tartalma már eleve semlegesítette a Révésszel szembeni vádakát: míg Löwingerné Révést azzal vádolta, hogy felelős gyermekének bergen-belseni haláláért, addig Fischert már azzal, hogy nem engedte fel fiát a tábor elhagyó, Theresienstadtba tartó vonatra. Ergo: a fiának akkor még élnie kellett.

Révész ügyében a főtárgyalást 1946. február 26-án tartották a bajai népbíróságon. A legtöbb tanú mellette tanúskodott, a vád legfontosabb tanúja, Löwinger Sándorné csak másodszori idézésre, április 3-án jelent meg. Révész azt állította, hogy látásból emlékszik Löwingernére, gyermekének igenis adott enni, és szerinte a gyermek nem is Bergen-Belsenben, hanem Theresienstadtban halt meg. A tárgyaláson Löwingerné is elismerte, hogy fia az alapvető ételadagot megkapta Révéstől, sőt, még valamennyi extra adagot – szalámit és margarint – is, ő csak a további porciót hiányolta. Löwingerné ekkor már bevallotta, hogy fia tényleg Theresienstadtban halt meg, s hogy Révészről csak annyit tudott, hogy „hallottam, hogy a táborban beszélnek, miszerint a mi adagunkat elloplják [...]”⁵⁵⁰ Az ügy nem tűnik bonyolultnak, ám mégis elmarasztaló ítélet született. Rendelkezünk a szavazási arányokkal is: a kommunista

---

548 Uo. 111.

549 Feljelentéséért lásd: Uo. 7.

550 Uo. 74, 77, 89–90.

és a szakszervezeti népbírók mindkét vádpontban bűnösnek ítélték, és 15 év kényszermunkát javasoltak büntetésképp, míg a kisgazda, szocdem és parasztpártiak csak a népellenes bűncselekményben (hatalmi eszközzel való visszaélés) látták bűnösnek, és két év börtönt javasoltak. A polgári demokrata népbíró ártatlannak tartotta.⁵⁵¹ Az elsőfokú ítélet 2 év börtönre ítélte Révész, amelyből 2 hónap 28 napot tekintett az előzetessel kitöltöttnek.⁵⁵²

A népbíráskodásról szóló törvény 50. §-ának értelmében, ha a tanácsvezető népbíró úgy vélte, hogy a népbíróság a törvények megsértésével hozta ítéletét, előterjesztéssel fordulhatott a NOT-hoz. A Révész-per tanácsvezetője, Kárpáti Jenő – az előző rendszerben még a szekszárdi királyi törvényszék tanácselnöke⁵⁵³ – így is tett, levele pedig világos érvelést tartalmaz az ítélet tarthatatlanságával kapcsolatban. Mint írta, „a népbíróság a fennálló törvények lényeges intézkedéseinek megsértésével hozta a fenti határozatot. Ugyanis a főtárgyaláson kihallgatott számos tanú [...] oly értelmű vallomást tettek, hogy Révész Emil vádlott egész bergen-belseni működése alatt állandóan a deportáltak érdekeit tartotta szem előtt [...] [a] bűncselekménynek egyik tényállásdéli eleme sem nyert bizonyítást.” A németekkel való, a rabok számára nagyobb porciók kialakítása érdekében történő egyezkedés ugyanis nem azonos a fasiszta uralmi rendszer hatami eszközeivel való visszaéléssel. Kárpáti kiemelte még, hogy Löwingerné sem állította, hogy fia ne kapta volna meg a neki járó alapvető ételmennyiséget, és hogy Révész is elvesztette egyik lányát a deportálásban.⁵⁵⁴ A fentieket belátva a NOT Farkas Béla-tanácsa 1946. június 14-én minden vád alól

---

551 Uo. 108.

552 Uo. 113.

553 Baross-Takács 1942, 349.

554 BFL XXV.1.a. 797/1949. 109–110.

felmentette Révész.⁵⁵⁵ A szegedi népügyészség (ahová a bajai népbíróság megszűnése után az ügyek kerültek) 1949 februárjában még egyszer indítványozta mind Fischer, mind pedig Révész ügyének újratárgyalását. A szegedi népbíróság elrendelte a per újrafelvételi vizsgálatát és a gyanúsítottak letartóztatását. Fischert már nem találták megadott lakcímén, Révész viszont előzetesbe helyezték. Végül 1949. április 6-án a NOT Pálosi-tanácsának végzése tett pontot az ügy végére, amelyben helyt adtak Révész azon panaszának, miszerint az 1946-os NOT-ítélet jogerőre emelkedésétől számított több mint két év múlva már törvénytelen az újrafelvételi kérelem a népügyészség részéről. Révész ezért szabadlábra helyezték, és az ismert iratok szerint ezzel kálváriája végét is ért.⁵⁵⁶ Ügye az országos sajtóban alig kapott figyelmet, ám beszámolt róla egy helyi lap és a Vörös Hadsereg magyarországi lapja, az *Új Szó*.⁵⁵⁷ Révész, nyilván megijedve ügyének újbóli elővetelétől, alijázott és az izraeli Herclijában telepedett le, egy 1970-es újságcikk számolt be halálhíréről.⁵⁵⁸ Fischer Simon ugyanezen évben hunyt el Szegeden, halálhírében nem tettek említést múltjáról, temetését a később neves Domán István rabbi végezte.⁵⁵⁹

*

1945. április 23-án cikk jelent meg a budapesti *A Reggel*ben, amely egy kárpó letartóztatásáról számolt be: Kovács Tibor a felixdorfi tábor vezetője volt, helyetteseként a cikk Landes Jakabot nevezte meg. A lap megkereste Landest, aki szerint Kovács mindent parancsra cselekedett.

---

555 Uo. 118.

556 Uo. 132.

557 *Az Új Szó* (1946. január 10. 4.) idézi a *Bajai Hírlap* cikkét.

558 *Új Kelet*, 1970. július 21. 1.

559 *Új Élet*, 1970. december 15. 6.

Kovácsot is keresték lakásán, ám nem találták ott, az írás szerint négy nappal később letartóztatták (hogyan is ülték négy napot a cikkben, nem világos). A szerző nem próbált megértést tanúsítani Kovács és társai iránt: „irgalmatlan szigorral” „botozták az élőholtakat”, „asszonyokat és gyerekeket”.⁵⁶⁰ A lap főszerkesztője ekkor Lázár Miklós nyíregyházi, zsidó származású újságíró volt, aki a Bethlen-rendszerben még a kormányt támogatta, majd 1948-ban – nyilván megijedve attól, hogy nem csak Kovács Tiborokat érhetnek koncepciós perek – Amerikába távozott.

Felixdorfról keveset lehet olvasni, egy, a náci koncentrációs táborokban szenvedő magyarok történetét összefoglaló monográfia például nem tesz említést róla. A tábort lényegében egy lebombázott malomban alakították ki, a deportáltak feladata elsősorban sáncásás volt a környező részekben. Az *A Reggel* Felixdorfort „haláltáborként” azonosította – a munkatábor halálozási aránya valóban magas volt, de nem kifejezetten *megsemmisítőtábor* volt –, és azt is tisztázta, hogy „Auschwitznál is százszorosan borzalmasabb” hely volt.⁵⁶¹ A PRO szerint 2500 emberből 115 élte túl Felixdorfort.⁵⁶² Ha a jelentés igazat írt, akkor a tábor halálozási rátája 95,4%-os volt, ami túltenne Auschwitz kb. 84%-os halálozási arányán. A szakirodalom nem egységes a felixdorfi deportáltak eredeti számában, 2050-től 2600-ig terjednek a becslések, a források viszont abban kiegyeznek, hogy kevesebb mint száz túlélő volt életben a tábor felszabadításakor. A felixdorfi tábor helyén ma kétezer magyar zsidó áldozatot említő emlékmű áll.⁵⁶³ A tábor parancsnokát, Wilhelm Vrtoch SS-Oberscharführert később Bécsben népbíróság elé állították,

---

560 *A Reggel*, 1945. április 23. 5.

561 Uo.

562 BFL XXV.1.a. 1260/1945. Kovács Tibor és társa pere. 4.

563 H. Elek 1991, 59, 61.

18 év fegyházát kapott, részben azért, mert az ételeshordót megrohanó rabok közé lövetett.⁵⁶⁴

Kovács ügyében a legelső terhelő vallomás Weiler Jenő orvosé volt, amelyet a Katonapolitikai Osztályon⁵⁶⁵ (Katpol) tett 1945. április 24-én. Eszerint Felixdorfban tíz jupó tartozott Kovács alá, akik bántalmazták a rabokat, de „saját kezűleg is ütötte-verte és botozta az embereket”. Később állítólag embereinek egy részét, akik tifuszosok voltak, átküldte Lichtenwörthbe, ahol tovább terjesztették a járványt. Weiler szerint Kovács hullákat is kirabolt. „Megállapíthatom azt, hogy Kovács egy közönséges tömeggyilkos” – zárta vallomását,⁵⁶⁶ amelyet Marschall László főhadnagy és Ákos Sámuel, két zsidó származású katpolos előtt tett. Marschall a jobban ismert kettőjük közül: a spanyol polgárháború veteránja, a Katpol nyomozó főcsoportjának vezetője és ezzel egyidejűleg a *Szabad Nép* újságírója volt, testvérén kívül teljes családját elvesztette a vészkorszakban. 1949-ben Rajk Lászlóval való „kapcsolata” miatt le tartóztatták, 1950 januárjában kivégezték.⁵⁶⁷

Brüller Hermann túlélő azt vallotta a Katpolon, hogy egy alkalommal, mikor késett az étel, a tömeg megrohanta a kondérokát. Ekkor az örök tüzet nyitottak a rabokra, és Kovács emberei ütni kezdték a deportáltakat. Szerinte Kovács „a táborban teljhatalmú úr volt, akit még a Gestapo emberei is respektáltak”, illetve Kovács „teljesen saját hatáskörében tevékenykedett”. Ételét lopott a raboktól, de ékszereket is félretett.

---

564 Uo. 58, 60. A tanulmány kápokkal szembeni ítélező hangnemének tükrében nem tűnik érdektelen adatnak, hogy (H.) Elek Mária maga is a lichtenwörthi tábor túlélője volt. Elek 1975, 201–209.

565 A Katpol történetéhez lásd: Dávid 2015.

566 BFL XXV.1.a. 1260/1945. 10.

567 A muszos túlélő Ákoshoz lásd: *Honvédségi Közlöny a Magyar Honvédség számára*, 1945. november 1. 207. Ákos a Kovács-ügy idején még zászlós rangban előadóként dolgozott a Katpolnál, később hadnagyként helyezték nem tényleges viszonyba. Dávid 2013, 57. Marschallhoz lásd: Bank 2008; Okváth 2000, 62.; Csillag 2019.

Brüller szerint egy alkalommal egy Pálfi nevű jupó nem vert meg eléggé egy Blumenfeld – máshol Bienenfeld vagy Bienenstock – nevű rabot, és ezért Kovács Pálfit verette meg.⁵⁶⁸ A történet kísértetiesen hasonlít egy olyan vallomásra, amely Vrtoch bécsi perében került elő – csak ott nem Kovács, hanem maga Vrtoch fenytett.⁵⁶⁹ Könnyen megtörténhet, hogy itt perek közötti „vándormotívummal” állunk szemben, egy történettel, amely valahogy elterjedt a deportáltak között, és a különböző perek során a különböző vádlottak büntettévé fejlődött. Brüller vallomását egyébként Gáspár Márton alezredes vette fel, aki később a Katpoltól az ÁVH-hoz került, majd 1953-ban feltételezett cionista kapcsolata miatt leszerelték, és 1956-ban alijázott.⁵⁷⁰

A pestszenterzsébeti születésű Gönczi László szerint Kovács „legnagyobb bűne” az volt, hogy nem fertőtlenítette a táborot, és így elszabadult a tifusz.⁵⁷¹ (Mint látni fogjuk, eközben a szegedi csoportos perek mindegyikében, illetve a Kleinné-perben is vádként jelent meg az erőszakos fertőtlenítés.) Rosenberg Izidor tanú szerint Kovácsnak „furkósbotja” volt, és sokan meghaltak munka közben, ahová kivezényelte őket. Szerinte vajat, sajtot és margarint lopott, tőle személyesen pedig két órát, egy arany karikagyűrűt, két ezüst cigarettatárcát, 13 aranyfogat, töltőtollat, zsebkést és pénztárcát vett el. (Arra nem tért ki, hogy mit keresett nála 13 aranyfog, és a hatóságok, amelyek hullarablással gyanúsították Kovácsot, nem érdeklődtek ezen részlet iránt.)⁵⁷²

---

568 BFL XXV.1.a. 1260/1945. 8–9.

569 Uo. 58.

570 Ehhez lásd az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának Facebook-oldalán megosztott adatokat, amelyekhez sajnos hivatkozást nem adtak meg: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=3526819584055033&id=121560831247609 (letöltve: 2022. július 7.).

571 BFL XXV.1.a. 1260/1945. 12.

572 Uo. 14–15.

Kovácsot 1945. április 15-én tartóztatták le, majd a Mária Terézia (a későbbi Kilián) laktanyába vitték, és onnan május 31-én adták át a népügyészségnek. A Katpolon 1945. április 24-én vallott először, ezt később még egy vallomás egészítette ki, amelyeket itt együtt elemzünk.⁵⁷³ 1898-ban született Budapesten, nős volt, gyermekei a feleségével Kanadában éltek. Foglalkozása textiltechnikusként volt megjelölve, négy nyelven beszélt, négy félévet végzett a Műegyetemen. Személyében talán a legiskolázottabb – nem orvos – kápórol van szó. Vallomásában részletesen beszámolt arról, hogy a fővárosi zsidó tanács megbízásából hogyan kereste meg a Gestapót a Bérc utcai Vida-villában, terhelő megjegyzéseket téve a zsidó tanácsra. Ezt itt nem elemezhetjük részletesen, elég annyi, hogy már közvetlenül a felszabadulást követően nyomozás indult a zsidó tanács és egyes cionista aktivisták után, ám a pert végül nem indították meg, kivéve Berend Béla rabbi esetét. Kovács vallomása, amelyet nyilván kicsikartak, ebbe a koncepcióba illeszkedik – még akkor is, ha perének iratai között akadtak olyan Katpol-jelentések, amelyek bizonygatták a két ügy különállását.⁵⁷⁴ Mindenesetre a Katpol a Kovács vallomását összefoglaló jelentésében több teret szentelt a fővárosi zsidó tanácsra tett terhelő vallomásának, mint a felixdorfi eseményeknek.⁵⁷⁵

Témánkhoz szorosabban kapcsolódik, hogy állítása szerint a nyilaspuccsot követően deportálták Harkára, onnan Hegyeshalomra került, majd Lichtenwörthbe, később pedig Felixdorfba. Noha többen vallották, hogy Kovács a jupók vezetője volt Felixdorfban, és csak korábban, Lichtenwörthben volt barakkparancsnok, Landes vallomása szerint a felixdorfi zsidó „rendőrséget” egy Lengyel Miklós nevű egyén vezette, és Kovács a Lagerältester volt, ő maga pedig a helyettese – igaz,

---

573 Uo. 23–25.

574 Uo. 2.

575 Uo.

állítására szerint csak 2-3 napig. Korábban állítólag nem ismerte Kovácsot, a szerepre Lengyel ajánlotta be őt.⁵⁷⁶ Kovács saját állítása szerint maga jelentkezett a táborvezetői pozícióra, ezt a jegyzőkönyv Judenältesternek nevezte, de nyilván a Lagerälteste gondolt. Bevallotta, hogy ilyen minőségében direkt kínoztatta társait, hogy a németeknél jó pontokat gyűjtsön – kérdéses, hogy ezt vajon önszántából vallotta-e így. Tagadta, hogy Felixdorfban a tömegbe lövettet volna – szerinte ezt a németek csinálták –, de azt nem, hogy kirabolt hullákat. Bevallotta, hogy megbotoztatta a Blumenfeld nevű deportáltat. (Vallomásából még egy tisztség megismerhető, amely létezett a táborban: egy bizonyos Braun Sándor „hullás” volt, valószínűleg a sírásókat vagy a halottak kezelőit jelenthette a kifejezés.)⁵⁷⁷ Őt is Gáspár Márton nyomozó hallgatta ki.

A nyomozás során Landes is vallott. Ő az egyetlen ismert, magyar kápoló, aki a történelmi Magyarország határain kívül született. Szülővárosát vallatói nem tudták azonosítani, ezért „Felső Vikovot” írtak oda, és zárójelben hozzátették, hogy „Bukovina”.⁵⁷⁸ Anyanyelveként a jiddist adta meg, de magyarul is tudott. Landes vallásos családból származott. Fakitermelőként dolgozott, korábban fűrészgyára volt Zágonnál, 1942-ben még biztosan Sepsiszentgyörgyön lakott.⁵⁷⁹ Két gyermek apja volt, ekkor már újra megnősült, első feleségét nem sokkal a német megszállás előtt veszítette el. Landest a nyilasok 1944 októberében Budapestről Gödöllő mellé vitték sáncot ásni, majd Hegyeshalomra került; onnan a burgenlandi Zurndorfba (Zurány), végül 1945 januárjában Felixdorfba. Állítólag bevallotta a PRO-n, hogy a hullák kirablása az ő ötlete volt:

---

576 Uo. 19.

577 Uo. 16–18, 25.

578 Igaz, vallatói a kovásznai Zágont sem tudták azonosítani, és ahhoz is kérdőjelet bigygyesztettek.

579 *Központi Értesítő*, 1942. április 30. 771.

„aki túléli [...] annak legalább lesz valamije”.⁵⁸⁰ (Mivel ügyük nem volt katonai jellegű, ezért május közepére már a PRO foglalkozott vele.)⁵⁸¹

Az 1945. június 8-i vádirat szerint Kovács Lagerálttesterként részt vett emberek törvénytelen megkínzásában és kivégzésében (népbíráskodásról szóló törvény 11. § 5. pont), illetve bűnös a Btk. 344. §-a és 370. §-a alapján rablás és sikkasztás büntettségében. Landesszel szemben a vád az volt, hogy a népbíráskodásról szóló törvény 10. § 5. pont értelmében fasiszta hivatalos szerv besúgója volt, illetve a Btk. 370. § szerint orgazdaságot követett el.⁵⁸²

Ezen a ponton vakfolt következik Kovács perében: a főtárgyalás iratai sajnos hiányoznak az aktájából. Az elsőfokú ítéletet a budapesti népbíróság Horváth László-tanácsa hozta 1945. október 24-én. Eszerint Kovács emberek törvénytelen megkínzásában és rablásban is bűnös volt, ezért 10 év kényszermunkára ítélték. Landest viszont felmentették. A Kováccsal szembeni ítéletet a népbíróság jelentős részben Weiler vallomására alapozta, és súlyosbító körülményként értékelte, hogy tetteit sorstársaival szemben követte el. Landes esetében azonban „semmi adat nem merült fel” besúgói szerepére.⁵⁸³

Az elsőfokú ítéletet követően a NOT 1946 szeptemberében bizonyítaskiegészítést rendelt el. 1947 januárjára tűzték ki a főtárgyalást, de közben a tanácsot felfüggesztették, ezért 1948. április 9-ig húzódott. Ekkorra Kovács már három éve volt letartóztatásban ítélet nélkül.⁵⁸⁴ A NOT Jankó Péter-tanácsa aznap mind a két vádlottat felmentette. Landes esetében lényegében fenntartotta az elsőbíróság ítéletét, így az sok kommentárt nem igényel. Kovács esetében az ítélet szerint

---

580 BFL XXV.1.a. 1260/1945. 4, 19–21.

581 Uo. 4.

582 Uo. 29.

583 Uo. 31.

584 Uo. 16–18.

Bienenstock – a peranyagban korábban Blumenfeld – Imre megbotázására nem volt elegendő tanúvallomás, így az „megnyugtató módon [...] bizonyítva nincsen [...]”. Ráadásul Bienenstock „egyéniségét, táborbani magatartását illetően hátrányos következtetés vonható” le, azaz „valószínűtlen, hogy ez az eset megtörtént [...]”. Az ítéletben még azt is hozzátették, hogy „valószínűtlen, hogy egy deportálótáborban a deportáltak figyelmét elkerülte volna egy ilyen eset”. Az étellopásokról úgy vélekedett az ítélet, hogy nem lehet pontosan megállapítani, mennyi étel járt a raboknak, és abból mennyit vettek el, ha elvettek. „Impressziókra” pedig nem lehet tényállást alapozni.⁵⁸⁵

*

Kovács neve még egy megkezdett népbírószági perben előkerült, amelyet a lichtenwörthi tábor „zsidó tanácsával” szemben indítottak. Bár a szöveg végig a „zsidó tanács” kifejezéssel él, ennek a „tanácsnak” nem volt köze az 1944-es deportálások során felállított magyarországi szervezetekhez, sokkal inkább egyfajta Lagerältester-bizottságról volt szó. Az ügy Aczél Oszkár névelésével indult, amelyet 1945. május 14-én kapott meg a budapesti PRO. Aztán később csak ketten álltak népbírószág elé, Baumgarten Edgár és Kuti Vilmos „tanácstagok”, noha az eredeti feljelentés nem rájuk koncentrált. Aczél névelésénél csak meg sem tudta adni Kuti keresztnévét. A feljelentés szerint a tanács tagjai – főleg annak elnöke, Hechs Ignác, mások, így Hermann Sándor, Mudri Sándorné Kaufmann Edit és az akta névadója, Tancos Ernő – fosztogatták és ékszerekre cserélték a közös ételadagokat. A kápóperekben gyakran megesett, hogy a női tanúk vagy feljelentők elsősorban a női kápókra vallottak negatívumokat – valószínűleg egyszerűen azért, mert

---

585 Uo. 35.

a nemekre osztott barakkokban velük érintkeztek többet. Így tett Aczél-né is, szerinte Mudriné a lopott ékszerekkel ékesítette magát, sminkhez és szép ruhákhoz jutott, továbbá úgy meghízott a lopott ételen, hogy „fogyókúrát tartott, és e célból masszírozta magát”. Mudriné szerinte szabadidejében biciklizett, vagy a „holdfénynél andalgott” Hermannnal.⁵⁸⁶ Bár a koncentrációs táborban fogyókúrát tartó kápók torz és már-már nevetséges képe komoly botrányalapanyagot szolgáltatathatott volna a „bűnös zsidókra” ácsingózó olvasótábor számára, a PRO-t főleg a feljelentés azon része izgatta, miszerint Baumgarten és Kuti botokkal verték a zsidó rabokat. Hechsről hamar kiderült, hogy nem is élte túl a holokausztot, a másik három nevezettet pedig gyanúsítottként kihallgatták ugyan, de már nem álltak népbíróság elé.

Baumgarten a PRO-n elismerte a lopásokat és a veréseket, a többi gyanúsítottat tettestárként nevezte meg, sőt: még azt is bevallotta, hogy 15 botot méretett terhes nőkre. Vallomásában jelezte, hogy Hechs a már fent tárgyalt Kovács Tibor távozása után lett a „tanács” vezetője.⁵⁸⁷ Kuti hasonlóan vallott.⁵⁸⁸ A vádiratot 1945. június 9-én nyújtotta be Sámuel Jenő: a vádat a népbíráskodásról szóló 81/1945. sz. rendelet 11. § 5. pontjára (ártatlanok megkínzása) és a Btk. 356. §-ára (sikkasztás) alapozta. A vádirat szerint Baumgarten és Kuti „visszaéltek a sors által részükre biztosított előnyös helyzetükkel [...]”⁵⁸⁹ Csak egy, a táborokat meg nem járó népügyész gondolhatta úgy, hogy egy tetves, fagyos táborban káponak lenni a „sors által [...] biztosított előny” volt (mint a harmadik fejezetben utaltunk rá, Sámuel megszökött a kistarcsai deportálásból).

---

586 BFL XXV.1.a. 1790/1945. Táncos Ernő és társai. [Baumgarten és Kuti pere.] 4–5, 7.

587 Uo. 51, 55.

588 Uo. 61.

589 Uo. 130.

Főtárgyalásukat 1945. június 30-án tartotta a budapesti népbíróság Gátay Imre-tanácsa. Ekkor Baumgarten rögtön visszavonta a PRO előtti vallomását: „Az abban foglaltak nem felelnek meg a valóságnak. A rendőrségen kényszerhelyzetben voltam, és azért tettem olyan értelmű vallomást.” Baumgarten itt már csak két nő megfenyítését vallotta be: szerinte német parancsra cselekedett, egy bodzaággal verte a nőket, és olyan enyhén teljesítette az utasítást, hogy végül mind a kétszer őt verték meg büntetesképp a németek.⁵⁹⁰ Kuti PRO előtti vallomását szintűgy visszavonta, vallomása lényegi pontokon nem tért el Baumgartenétől.⁵⁹¹ Azt, hogy például Baumgartent gyengekezőségéért megbüntették a németek, még a vád tanúi is elismerték. Más tanúk – például Grosz Ernő – is azt vallották, hogy a tömegeket szükséges volt fegyelmezni. Katz Piroska szerint Baumgarten egy alkalommal úgy fordult egy megbüntetendő nőhöz, hogy „engedd, hogy üsselek, mert ha a német hajtsa végre [sic!] a büntetést, az rosszabb lesz!”. Nem derült ki, hogy ez kinek a megverésekor történt, vagy Katz kitől tudta ezt. Egyetlen tanú sem tagadta, hogy verések történtek, ám a legtöbben azokat valamilyen szinten indokoltnak látták.⁵⁹² Az ügyben még néhány tárgyalást tartottak. Érdekesség, hogy az 1945. október 19-ein a szociáldemokrata népbíró szerepében a második fejezetből ismert Frisch Márton bukkan fel (ekkor még szinte kereken egy évvel az ő koncepció pere előtt járunk).⁵⁹³

A népbíróság végül 1948. január 12-én megszüntette a bűnvádi eljárást, a népügyészség pedig egy hónappal később ejtette a vádat. Az eljáró Varga István népügyész indoklása szerint a vádlottak „erkölcseileg nem megengedhető módon viselkedtek ugyan deportált társaikkal szemben, azonban büntetőjogi értékelés szempontjából nem

---

590 Uo. 84–89.

591 Uo. 90.

592 Uo. 105, 110, 121.

593 Uo. 127.

közömbös, hogy a deportáltak nagy része gyakran áthágták az elemi és megtartható egészségügyi szabályokat is (WC-használat, közös kon-
dérba kézzel benyúlás stb.), és így a németek által rendfenntartással
megbízott vádlottak nemcsak a németek velük szemben tettelesen
is megnyilvánuló felelősségre vonása miatt, hanem a deportáltak ér-
dekében is alkalmaztak azonnali megtorlást vagy fenyítést. Ha ennek
mértékét a tárgyilagos módon és az igazság kereteit túllépve alkalmaz-
ták is többször, nem hagyható figyelmen kívül az ő helyzetükből folyó
lelkiállapot sem” – Varga szerint ez a beszámíthatóságot kizáró oknak
minősült.⁵⁹⁴ Az ügyről egy rövid cikkben számolt be a *Szabad Nép* még
1946 júniusában, lényegében kijelentő módon megismételte a PRO-n
tett vallomások valószínűleg hamisított állításait.⁵⁹⁵ Ezenfelül még egy
hosszabb írásban foglalkozott a vádakkal az *Új Szó*, a Vörös Hadsereg
magyarországi lapja, ebben a nyomozás során felmerült összes vádlott
neve szerepelt, szintűgy kijelentő módon emlegetve fel tetteiket.⁵⁹⁶

---

594 Uo. 139–140.

595 *Szabad Nép*, 1946. június 10. 8.

596 *Új Szó*, 1946. október 17. 5.

„Horthy-rendőr” Schötterwerkbén

Egy magyar zsidó kápo romániai népbírósági pere

A magyarországi perek bemutatását némileg megtörve érdemes kitérni egy magyar kápo romániai népbírósági perére, akit Kolozsváron vontak felelősségre kápoi minőségében elkövetett állítólagos bűneiért. Itt nem térhetünk ki az összes romániai, magyar zsidó vonatkozású perre, amelyekből több is volt, s amelyek a zsidó tanácsoktól a munkaszolgálaton át több területet is érintettek. Csupán egy ügyre fogunk koncentrálni: Lax Henrik dörnhauzi és schötterwerki (mind a kettő a Gross Rosenhez tartozó Riese-projekt altábor⁵⁹⁷) kápoéra. Noha állítólag bíróság elé állítottak Romániában még egy kauferingi kápot, egy bizonyos Grünfeld Lulut, de az ügynek nem sikerült nyomára akadni.⁵⁹⁸ (Sajtóhírek szerint magyar zsidókat állítottak népbíróság elé Csehszlovákiában és Jugoszláviában is, ezek viszont nem kapcsolódtak a kápoperekhez.)⁵⁹⁹

Lax Henriket 1945 szeptemberében jelentette fel a máramaros-szigeti román rendőrségen a szigeti Demokrata Zsidó Közösség: mint írták, „megtiszteltetésnek” vették, hogy feljelentetik Lax Chaimot, aki ekkor egy lánytestvérénél élt Bukarestben. „Magától vált hóherrá! Saját

---

597 Kamola et al. 2020, 1802.

598 Lówy 2017, 342.

599 *Kis Újság*, 1946. augusztus 4. 2.; *Magyar Szó* (Újvidék), 1946. július 6. 6.

kezével akasztotta fel a deportáltakat!” – így a feljelentés. A vádakat úgy foglalta össze a román rendőrség – kiegészítve a fentieket a nyomozás során megtudottakkal –, miszerint Lax „a magyar titkosrendőrség be-súgója volt, feladott olyan embereket, akik demokrata gondolkodásuk miatt szenvedtek, a dörnhauzi koncentrációs tábor hivatalos verőembe-reként funkcionált, rosszul bánt az ott raboskodó zsidókkal, továbbá aktív részt vállalt egy zsidó felakasztásában a schötterwerki koncentrá-ciósi táborban. [...] Minden tette túlbuzgó [...] és jellemtelen volt [...] a fasizmust szolgálta.”⁶⁰⁰

Vádakból pedig nem volt hiány. Adler Jenő állítólag a saját szemével látta: Lax felállított egy akasztófát, és megkötötte a kötelet. Azt is látta, hogy az áldozatot Laxhoz vezetik, de magát az akasztást már nem nézte meg. „Viszont vannak más tanúk Szigeten, akik végignézték.”⁶⁰¹ Hill-man Sándor meggyőződéssel állította, hogy Lax személyesen felakasz-tott egy zsidó rabot. Mint állította, szerinte még meg is veregette az ál-doizat vállát, mielőtt kihúzta a lába alól a deszkát. Viszont Hillman arról is beszélt, hogy Lax adott neki mézet, miután valakik ájultra verték.⁶⁰² Kalis Chaim meg éppen azt vallotta, hogy Lax elvette az ételt azoktól, akik „nem álltak egyenesen, mert fáradtak voltak a munkától”⁶⁰³

Kalis – bár egyetlen gyilkosságot sem látott, és egyetlen áldozatot sem tudott megnevezni – úgy vélte, Lax „túlzás nélkül a tábor hóhé-ra volt”. Mint állította, ha visszaértek a napi munka után, és fáradtan „a földre estünk, Lax ismét jött egy marhabőrből készült ostorral, és nevetve megvert minket.”⁶⁰⁴ Katz Károly vallomásában már máshogyan történt a vállveregetés: saját szemével látta, hogy Lax „rátette a zsidó

---

600 SJAN Cluj, Dos. 422/1945. Lax-per. 1. pallium. 3–5. (román nyelven)

601 Uo. 1. pallium. 9.

602 Uo. 1. pallium. 7, 11.

603 Uo. 1. pallium. 7.

604 Uo. 1. pallium. 14.

nyakára a kötelet, és kihúzta a deszkát a lába alól, kifejezve elégedettségét, miközben barátságosan paskolta az áldozat hátát.”⁶⁰⁵ A céltalan szadizmus többször is előkerült a Laxszal szembeni vádakban. Moldován Samu szerint „például, ha ételt kapott a konyháról, akkor mindenkit odahívott azzal, hogy kész az étel. Az éhes emberek körbevették, ekkor elővette gumibotját, és megvert mindenkit, akit látott.”⁶⁰⁶

A túlzott verések hasonlóan megjelentek a vallomásokban. Moldován szerint Lax minden este – ok nélkül – feljelentett valakit a tábor vezetőségénél, akit utána megbotozott. Az utasítás szerint 25-öt kellett volna vernie, de „néha nem 25-öt, hanem 125-öt vert, addig a pontig, míg áldozatai el nem ájultak”. Vallomása a veréseket több gyilkossággal is összekötötte. „Egy esős napon egy munkácsi deportált, akinek nem emlékszem a nevére, elájult munka közben, mert már így is nagyon vékony volt. Lax azt jelentette a parancsnoknak, hogy a deportált csak tettei, hogy beteg, hogy ne dolgozzon, mert kommunista, és alá akarja ásni őket. A parancsnok 25 ütésre ítélte a férfit. Lax végrehajtotta ezt. Általában az elítélt számolta az ütésekét. A szegény munkácsi férfi nem tudott számolni [...] és sokkal több ütéset kapott, mint kellett volna. Egy bizonyos ponton a parancsnok, aki figyelte a verést, észrevette, hogy a férfi már teljesen összetört az ütés alatt, és szólt Laxnak, hogy álljon le, majd fejbe lőtte az áldozatot.” Moldován további, Lax által agyonvert vagy halálosan megsebesített emberekként nevezte meg Ringel Albertet és „Jungert”, két máramarosszigeti férfit.⁶⁰⁷ Hozzátette, hogy 1944 decemberében Lax Schötterwerkbe került, ahol továbbra is „hóhér” volt. „Úgy tudom, hogy ott is felakasztott két deportáltat.”⁶⁰⁸

---

605 Uo. 1. pallium. 10.

606 Uo. 2. pallium. 9.

607 Uo.

608 Uo. 2. pallium. 10.

A tanúkat nem mindig izgatta, hogy látták-e a konkrét gyilkosságot, hallomásból is könnyedén vallottak ilyen esetekről. Goldstein Zoltán nagyváradai orvos, Schötterwerk tábori orvosa egyenesen arra vallott, hogy később *valószínűleg* meghaltak egyes megvert rabok. „[Lax] a deportáltakkal nagyon rosszul bánt, pofozta és fejbe vágta őket egy ütővel. Emlékszem, hogy a marosvásárhelyi Walter Adalbert fejét betörte – valószínűleg meghalt –, és Glück fejét [is]. Személyesen kötöztem be őket.”⁶⁰⁹ És persze itt volt az elmaradhatatlan toposz: Lax rosszabb volt, mint a németek, vagy azt akarta, hogy szeressék a németek. Moldován Samu szerint „[...] az ütései erősebbek és kegyetlenebbek voltak, mint a legrosszabb SS-eké [...]”⁶¹⁰ Hillmann Sándor tanú szerint Lax „azt akarta, hogy szeressék a németek”, ezért erőszakoskodott a táborban.⁶¹¹ Kalis Chaim szerint Lax nevetett, miközben ostorral verte őt és társait. „Örült, mert a németek elégedettek voltak vele” – hangzott a már-már démonizáló leírás.⁶¹²

Az ügyben a deportálások előtti incidensek is előkerültek. Több máramarosszigeti holokauszt túlélő arról vallott, hogy korábban Lax feljelentette őket a magyar rendőrségen. Ilyen értelemben vallott Fisch Ármin, Adler Dezső és Liebermann Mózes. Adler Jenő elmondta, hogy Lax büszkén mutogatta neki jelvényét, amely szerint a magyar titkosrendőrség szolgálatában áll. Ő gyermekkora óta ismerte Laxot, akinek romlottságát – állította 1945-ben – már akkor észrevette: „[...] erkölcsileg és szociálisan is nagyon sérült fiatal volt. A Lax név egy olyan fiút juttat eszembe, aki mindig lopásokba keveredett, és jellemtelen volt.”⁶¹³ A további vallomásokból kiderül, hogy a tanúk a magyar rendőrséggel

---

609 Uo. 2. pallium. 21.

610 Uo. 1. pallium. 12.

611 Uo. 1. pallium. 11.

612 Uo. 1. pallium. 14.

613 Uo. 1. pallium. 7–17.

való kollaborációt megpróbálták osztályharcos keretbe terelni. Volt, aki szerint Lax a „Horthy-rendőrség szolgája volt”. Fisch szerint azzal jelentette fel őt a magyar rendőrségen, hogy „kommunista”. Ő úgy hal-
lotta – bár nem voltak egy helyen a deportálás során –, hogy később
a táborokban is „kommunista zsidókkal” kegyetlenkedett. Adler Dezső
szerint Lax 1941-ben kommunistakapcsolataik miatt feljelentette Katz
Mózeset és Vertenstein Bélát, akit „Galíciába” deportáltak, és ott meg-
öltek. A vallomásokot Liebermann koronázta meg: szerinte a magyar
rendőrség „nem akart részt venni” a „kommunista zsidók” letartóz-
tatásában, azokat Lax erőltette. „[...] feljelentéseivel sok bajt okozott
azoknak, akik [...] a munkásosztály javát keresték”⁶¹⁴ Hogy Lax ugyan
milyen más osztályt képviselt volna szobafestőként, mint a munkásosz-
tályt, a szövegből nem derült ki. Viszont tárgyalásánál azt vallotta, hogy
valójában őt kínozták a magyar rendőrség 1941-1942 fordulóján, majd
nem két hónapon át azzal a váddal, hogy kommunista volt.⁶¹⁵

A Lax-per érdekessége – azon túl, hogy a vádlott volt az egyetlen
ismert magyar kápoló, aki román népbíróság elé állt –, hogy „jó kápolók” is
vallottak. Ez nem volt teljesen egyedi – ilyenek Fischer Simon szegedi
perében is előkerültek –, de mégis figyelemre érdemes. Adler Jenő állí-
totta, hogy Laxnak igenis volt mozgástere. „Nem igaz, hogy ha Lax nem
tette volna meg, akkor más is megtette volna, mert én is kápoló voltam, de
én csak azért dolgoztam többet másoknál, hogy segítsék társaimon.”⁶¹⁶
Katz József tanú esetében valamivel konkrétabb történetet is kapunk
arról, hogyan zajlott egy ilyen ajánlat visszautasítása, bár a részletek ho-
mályosak. Elmondta, hogy eredetileg őt akarták kápolóvá tenni izmos
alkata miatt, de ő nem fogadta ezt el. Lax végül maga vállalta a pozíciót.
Állítása szerint egy német tiszt így fenyegette: „Elővette a revolverét,

---

614 Uo.

615 Uo. 2. pallium. 3–4.

616 Uo. 1. pallium. 9.

és azt mondta, hogy lelő, ha nem teszem meg. Azt feleltem neki, hogy lelőhet [...] de akkor sem verek meg egy másik zsidót. A parancsnok látta, hogy erős jellem vagyok, és néhány ütéssel elengedett. Ezt követően megkérdezte, ki legyen a verőember, és Lax Hermann jelentkezett Szigetről, teljesen önként és kényszer nélkül a szerepre.”⁶¹⁷ (Lax több néven is szerepelt a peranyagban, Hermannként, Chaimként és Henrikként, ő viszont egyértelműen az utóbbit használta aláírásaiban.)

Moldován Samu megerősítette Katz vallomását, annyit változtatva a történeten, hogy valójában *Lax fenyegette és verte meg* Katzot, nem pedig egy német. Illetve azt is hozzátette, hogy Katz két hétig mégiscsak kápoló volt, majd Lax feljelentésére leváltották.⁶¹⁸ Ez Katz egy későbbi vallomásában is előkerült: ott már arról beszélt, hogy Lax feljelentette őt, mert tovább hagyta aludni az embereket.⁶¹⁹ A világos ellentmondás miatt szembesítették a vádlottat a tanúval. Lax úgy vélte, mind a kettőjüket megkérték, hogy verjék a többi zsidó foglyot. Katz német mondott, mire revolverrel fenyegették őt a németek. „Én viszont félttem, hogy lelőnek, és engedtem az erőszaknak, és teljesítettem a német parancsnok verésekre vonatkozó utasításait.” Katz erre úgy reagált, hogy valóban megfenyegették a németek Laxot – ez újdonság volt, hiszen első vallomásában még Lax „önként és kényszer nélkül” „jelentkezett” –, ám nem látta, hogy revolverrel fenyegették-e. Lehet, hogy korábban fenyegették revolverrel, de amikor ő látta, már nem volt elől a revolver. Katz végül azt is hozzátette – vallomásaiban először –, hogy tud róla, Lax néha adott ételt a deportáltaknak.⁶²⁰

A terhelő vallomások hatására az ügyészség az előzetes letartóztatás mellett döntött. Laxot végül 1945. szeptember 15-én tartóztatták

---

617 Uo. 1. pallium. 13.

618 Uo. 2. pallium. 8–9.

619 Uo. 2. pallium. 22–23.

620 Uo. 2. pallium. 24.

le Máramarosszigeten, mikor valamiért hazatért Bukarestből. A rendőrség nyomozati összefoglalójában megemlítette, hogy „a nyomozás során további olyan, fiatal zsidók érkeztek a rendőrséghez, akik valószínűleg szenvedtek Lax tetteitől, és erősen követelték: a rendőrség engedje el Laxot, hogy ők nyilvánosan felakaszthassák”. A jelentés szerint „komoly erőfeszítésekkel” sikerült felosztatni a tömeget.⁶²¹ A vád a román népbírói törvény – az 1945/312. törvény 2. § G. pontja – alapján az volt Laxszal szemben, hogy „börtöntábor [...] öre” volt, és ilyen minőségében egy lengyel deportált halálát okozta.⁶²²

A magyarországi esetekhez hasonlóan – nem különösebben meglepő módon – erős eltérés van Laxnak a máramarosszigeti rendőrségen és a kolozsvári népbíróságon tett vallomása között. Előbbiben jóformán mindent bevallott: 1940 előtt a jobboldali román rendőrség besúgója volt, majd a magyar rendőrségé. Információkat adott át zsidónak minősített személyekről, először 500 lejért, majd 36 pengőért (ezek igen tisztességes összegnek számítottak). „Sok zsidó szenvedett a tetteim következtében, és ezt ma már nagyon sajnálom.” Ezt követően beismerete, hogy kápo volt Dörnhauuban, ahol „tisztégemből fakadóan vertem a deportált zsidókat”. Azt viszont nem ismerte be, hogy elvette volna embereket életét. A schötterwerki kivégzést így írta le: „Egy este Schötterwerk táborban hozzám jött a táborvezető, és megparancsolta, hogy hozzak helyre egy deszkát egy távirópóznán. Este fél tízkor minden deportáltat a tábor udvarára vittek. A német tiszt jött, mindannyian az oszlop körül álltunk, és hoztak egy férfit. Nem tudtuk, mi fog történni, és akkor egy SS-tiszt hozott egy kötelet, és a deszkára kötötte. Ekkor

---

621 Uo. 1. pallium. 8.

622 A törvényhez: <https://www.global-regulation.com/translation/romania/3071956/law-no.-312-of-24-april-1945-to-pursue-and-punish-those-responsible-for-the-count-rys-disaster-or-war-crimes%2529.html> (letöltve: 2021. március 10.). Lásd még: Kovács Szabolcs 2018, 11, 49.

a táborvezető azt kiáltotta, hogy »hozzátok a Lagerältestert«, aki a tábor rangidős embere volt. Ő és Günstberger Nátán, aki a tábor előljárója volt, tették fel a kötelet az elítélt nyakára, nem én.” Végül érthetetlen módon azzal zárta vallomását, hogy „ezért bűnösnek érzem magamat a tetteimért, és annak megfelelően akarok büntetést kapni, hogy újra-kezdhessem életemet”⁶²³

Lax 1945. november 2-i nyilvános tárgyalásán már másképp fogalmazott. Itt rögtön azzal kezdte, hogy nem tartja magát bűnösnek. „Nem igaz, hogy a magyar elhárítás besúgója voltam 1940-ben.” Vallomásában előkerült saját családjának érintettsége a kamenyec-podolszkiji deportálásban. Lax szorongatott helyzetével kötötte össze a magyar rendőrséggel való kapcsolatát. „Észak-Erdély eleste után a magyar hatóságok kiűzték a német zsidókat [sic!], akiknek magyar állampolgárságát nem ismerték el. [...] Ezért 1941-ben öt lánytestvéremet elűzték férjeikkel és gyermekeikkel. Én is ugyanezt az ítéletet kaptam. [...] Találkoztam egy zsidóval, akinek Taub volt a neve, és akinek elpanaszoltam kiutasítatásomat. Azt mondta, hogy van megoldás. Néhány nap múlva a rendőrségre mentem vele, ahol mind a kettőnket fogadott egy Takács nevű detektív, aki azt mondta, hogy rendezi a helyzetünket, ha jelentem neki azokat, akik feketéznek, vagy gazdaságilag szabotálnak. Azt feleltem neki, hogy egyszerű munkás vagyok, és egész nap dolgozom, és nincsenek forrásaim, hogy információkat szerezzek. Azt mondta, majd meglátjuk. Ezután elmentem. Nem sokkal később egy pár cipőt akartam venni, de mivel nem volt pénzem, Taubtól kértem rá [egy összeget]. Miután megvettem a cipőket, 1941 novemberében behívott Takács a rendőrségre, és közölte, hogy tud róla: pénzt kértem Taubtól. Megfenyegetett, hogy ha nem adok információkat neki, akkor feljelent azzal, hogy megzsaroltam Taubot. Azt kértem tőle, hogy

---

623 SJAN Cluj, Dos. 422/1945. 1. pallium. 18.

ne kérjen tőlem olyan információt, amit nem tudok megadni. Ekkor Takács letartóztatott, és 1945 tavaszáig nem is voltam szabad ember, míg a szovjet hadsereg fel nem szabadított engem Németországban.” Személyes adatainál az szerepel, hogy egy évet ült börtönben zsarolásért 1942-ben.⁶²⁴

Mindenesetre ezt a verziót adta elő a bíróságon. Ezzel szemben áll a *Népszava* 1942. januári cikke, amelyből ezt tudjuk meg: „A máramarosszigeti rendőrség is szélhámosságát csinált, elfogta azt a két áldetektívet, akik a máramarosszigeti napi piacokon »razziáztak«, és áldozataikat, akiket árdrágítással vádoltak, a rendőrségre akarták előállítani. Útközben azonban kiegyeztek, és eltekintettek az előállítástól. Ezek a szélhámosok úgy kerültek detektívhirbe, hogy előzetesen néhány följelentést tettek, és így hívták föl magukra a figyelmet. Ily alapon azután magánházkutatásokat is tartott a két áldetektív, Lax Henrik munkanélküli és Taub Mihály ugyancsak állás nélküli fiatalember. Egyik helyen »házkutatás« során pár gumisarkot »zároltak« azzal, hogy azokat nem szabad felhasználni, amíg ők fel nem oldják a zárlatot. A rendőrség a két szélhámos fiatalembert letartóztatta, és átkísérte az ügyészség fogházába.”⁶²⁵

A táborokat tekintve tisztázta, hogy három hónapot töltött Dörnhauban és Schötterwerkben. Ezt követően más táborokba vitték, de mint érvelt, 11 hónapnyi rabságából csak három héten át volt kápó, illetve „valójában Vorarbeiter [*előmunkás*] voltam, ami a kápó alatt van”. Itt már tagadta a veréseket – legalábbis egy-két kivétellel. „Nem igaz, hogy vertem rabtársaimat, és nem igaz, hogy én voltam a tábor verőembere. Nem igaz, hogy önként jelentkeztem a verőemberi pozícióra. Amit Katz József mond, az nem igaz. Elismerem, hogy megpofoztam

---

624 Uo. 2. pallium. 3–4.

625 *Népszava*, 1942. január 14. 6.

valami Friedmant, mikor rajtakaptam, hogy lopja a kenyereket. Megpofoztam a pozsonyi Klein Murit is, mert verekedni kezdtünk, és előbb ő ütött meg, de ezért 25 [botútésre] ítelt engem a tábor parancsnoka. Nem ismerem el, hogy bárki mást megvertem volna.⁶²⁶

Lax újból előadta saját változatát a schötterwerki akasztásról is. Mint elmesélte, szerelő volt az egyik barakkban, mikor a tábor vezetője megparancsolta, hogy „szögezzek egy deszkát az oszlophoz, ami a tábor közepén állt”. A parancsot végrehajtotta, anélkül, hogy tudta volna, mire kell a deszka. Vacsora után az örök minden rabot az oszlop elé tereltek, amelynek tövében már állt két szék, rajtuk egy deszkával. Egy temesvári SS-tiszt, aki románul beszélt, az oszlopon lévő deszkához erősített egy kötelet. „Ekkor az SS-kapitány azt mondta, hogy egy zsidó szökni próbált, de elkapták, és most fel fogják akasztani. Közölte, hogy mindannyiunkkal ez fog történni, ha szökni próbálnánk. Azt mondta, hogy mindannyiunknak végig kell néznie, majd elővette a revolvérét, és megfenyegetett, hogy aki becsukja a szemét, azt lelövi. Ezután négy SS-tiszt odavitt egy körülbelül 35 éves zsidót, ráarkta a székeken lévő deszkára, majd a kapitány szólt [a hóhérnak]. Ő előjött. A kapitány parancsára feltette a kötelet az áldozat nyakára, majd a temesvári SS-tiszttel kihúzták a lába alól a lécet. Néhány perccel később halott volt. [A hóhér] az újvidéki Grüzberger [korábban Günstberger] Nátán volt, akit Budapesten tartóztattak le, mikor Szerbia felé utazott. [...] Így tehát nem vettem részt az akasztásban.”⁶²⁷ Mentő tanúként továbbá a már említett Goldstein Zoltánt nevezte meg. Goldstein azt vallotta, hogy a kivégzést egy bizonyos Dinsberger végezte Jánosfalváról. Ő az áldozatot és a kivégzés napját is tudni vélte azonosítani: szerinte egy Bolstein nevű lengyel zsidót öltek meg 1944. november 3-án.⁶²⁸ Lax

---

626 SJAN Cluj, Dos. 422/1945. 2. pallium. 5.

627 Uo. 2. pallium. 5–7.

628 Uo. 2. pallium. 20.

a kolozsvári népbíróságtól életfogytiglani kényszermunkát kapott.⁶²⁹ A peranyag és a sajtóhírek másodfokú eljárásról nem szóltak. Pere azt is mutatja, hogy a román népbíróságok ismert magyarellenes elfogultsága egy zsidó származású vádlottal szemben is megmutatkozott, így lehetett a kisstilú máramarosszigeti csalóból Horthy Miklós titkos ügynöke a schütterwerki táborban.

---

629 *Erdély*, 1946. május 28. 1.

„Gyűlölettel voltak a mi családunk iránt”

Csoportos kápóperek a szegedi népbíróságon

Bár a *Szabadság* nevű lap említést tett 1947-ben egy szegedi kápóperről, „amelynek több vádlottja mint a zsidó rendőrség tagja követett el a népgyűszség vádirata szerint bűncselekményeket”,⁶³⁰ valójában mindössze két csoportos kápóperről tudunk, amelyeket a szegedi népbíróság előtt tárgyaltak. (Kovács Tibor és Landes Jakab budapesti perében is két vádlott volt, őket viszont a Lagerältesterek kapcsán tárgyaltuk.) Az első ilyen per 1945 nyarán–őszén zajlott, az aktán átfogóan Plohn-pernek nevezték az ügyet.

A négy terhelt mind szegedi lakos volt, de a Bánátból vagy a Bácskából származtak. A vádirat szerint, amelyet 1945. július 24-én adott be Márai Pál népgyűsz, ők négyen Floridsdorfbán (Bécs külvárosa) deportálásuk tartama alatt társaikat kisebb-nagyobb szabálytalanságok miatt állandóan feljelentették a gyár vezetőjénél, aki a bepanaszolt személyeket súlyosan megbűntette; külföldi kényszermunkások ellen szabotázs miatt feljelentést tettek, s ezzel fasiszta törekvések célját szolgáló, hivatalos szerv besűgőjaként működtek, ugyanott és ugyanakkor társaikat kommunistának nevezték, és ezzel „kényszerű szükség nélkül

---

630 *Szabadság*, 1947. július 15. 5.

a demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődtek”. A vádirat tisztázta, hogy nemcsak „sértő szándékkal, lealacsonyításképp használták” a kommunista szót, de „a kommunista szónak ilyen értelemben való használata azonban sértő a kommunizmusra, mert közismertek a kommunizmusnak nemes célkitűzései és azok az erőfeszítések, amelyeket a kommunista párt nálunk is megtett az ország újjáépítése érdekében. Arra tekintettel, hogy a kommunizmus a demokrácia egyik megnyilvánulása, a kommunizmus lekicsinylésére irányuló minden törekvés a demokráciaellenes hírverést szolgálja.” A négy terhellet a népbíráskodásról szóló törvény 15. §-ának 5. pontja (fasiszta hivatalos szerv besúgói) és 17. §-ának 4. pontja (nép- vagy demokráciaellenes hírverés) alapján vádolták népellenes bűncselekményekkel.⁶³¹ A négy vádlott nemcsak a történelmi Magyarország nagy vonalakban azonos régiójából – a Délvidékről – származott, de rokonok is voltak: Gutfreund Károly és Plohn Paula házaspár, közös gyermekük Gutfreund Nelli, Plohn Vilmos pedig Paula bátyja. Mind a négyen beszéltek a magyar mellett németül – talán azért, mert olyan régióból származtak, ahol sok német élt –, illetve néhányan egyéb nyelveken (szerb, román) is.

A szóban forgó bécsi táborról kevés ismerettel rendelkezünk. Természetesen a deportálás minden formája súlyos atrocitás volt a zsidósággal szemben, és a különböző táborok és kényszermunkahelyek között az eltérést csupán a borzalmak különböző mértékével lehet jelezni. Mindenesetre a floridsdorfi festékgyár a jelek szerint a kevésbé borzalmas kényszermunkahelyek közé tartozott: bár a deportáltak szerint éheztek, mocsok és nyomor uralkodott, lehetett főzni, mosdani, melegedni, voltak mellékhelyiségek, az élelmesebbek ki tudtak szökni további ételért, de valaki még a moziba látogatásról is említést tett.

---

631 MNL CSML XXV.8. 400/1945. Plohn-per [Gutfreund Károly és Gutfreund Károlyné, Plohn Vilmos és Baneth Miklósné pere]. Vádirat, 1945. július 24. O. n.

A gyárban 9-kor takarodó, ezt követően csendrendelet és kijárási tilalom volt. A tábor három kapuja közül az egyiket egész nap nyitva tartották, de ott is állandó őrszolgálat volt, éjszakára pedig azt is bezárták. Az élelmiszert jegyrendszer alapján osztották. Turnusokban vállalták a fűtést és a vécé takarítását az emberek, de büntetésként is kellett végezni ilyen szolgálatot. A hálószobákban változóan 16-32 ember aludt együtt, ugyanott főztek is valamifajta gáztűzhelyen. A zsúfoltság miatt gyakori volt a tetvesedés, férgesedés.⁶³²

A négyest a Mannheim, Friedmann és Lévai család több tagja, illetve Mezei Éva közösen jelentette fel a szegedi rendőrségen 1945. május 26-án. A szokásos vádak – társaik kínzása, saját helyzetük javítása – mellett a legdurvább az volt, hogy „többünket koncentrációs táborba akartak vitetni, sőt, egy Siff Anna nevű lányt ellenszemből elvitettek”⁶³³ Mannheim Miksa hódmezővásárhelyi kereskedő szerint a négyes „áskálódott” a deportáltak ellen, és kevesebb vajat osztottak ki a közös ételből. Vallomásában külön kiemelte Gutfreund Nellit.⁶³⁴ A tárgyaláson még egy vádat megfogalmazott: lánya, Edit, illetve Mezei Éva és Lévai Ágnes „kimentek engedély nélkül a városba, a moziba”. Ezzel lebuktak, és a gyár német vezetősége deportálással fenyegette a lányokat. „A külföldi fiúk mondták a lányoknak, és én a saját lányomtól tudom, hogy a négy vádlott volt a feljelentő.”⁶³⁵ Felesége, a csongrádi születésű Mannheim Miksáné – akinek születési neve nem derült ki – vallomásában egyszerűen csak „a Gutfreund családnak” nevezte őket, akik „a legcsúnyább dolgokat követt[ék] el”. Szerinte az ételüket nemcsak lopták, de a felesleget még feketén el is adták. Gutfreund Nelli „majdnem tűrhetlenné tette az otlétünket”, apja „a tábor gyerekeit

---

632 A tábor körülményeihez lásd: uo. 38, 79–81, 88.

633 Uo. 31.

634 Uo. 40.

635 Uo. 83.

ütötte-verte”, Plohn „asszony létemre tetteleg bántalmazott”. Szerinte – s itt ismét megjelenik a „jó németek” képe – „néhány jóakarátú osztrák feljebbvalónk, pl. a gyártitkár kisasszony és más tisztviselők, óva intettek bennünket, hogy ezek előtt az általuk zsidó spionoknak nevezett személyek előtt szabadon nyilatkozzunk”. A német „feljebbvalók” tehát maguk is elborzadtak a „zsidó kémek” tevékenysége láttán, de ők maguk is tehetetlenek voltak velük szemben – így a nyakatekert előadás. Ezt viszont Mannheimné tetőzte még azzal, hogy mikor élelem vásárlására kértek engedélyt, a „jóérzésű osztrák munkavezető [...] mondta, hogy ő minden további nélkül megengedné, de nem teheti, mert Baneth Miklósné megtudja [...]”⁶³⁶ Hogy Mannheimné még mi egyebet kívánt a négyes ellen felhozni, azt nem tudjuk meg, mert vallomásának végén a tinta erősen elkenődött. Ha ez nem lett volna elég, a 22 éves Mannheim Edit a fiatalok hevével közölte vallomásában, hogy a négyek „teljesen hatalmukba kerítették a Lagerführert és a gyárvezetőséget [...]”. Szerinte továbbá a gyerekeket nemcsak Gutfreund Károly, de a felesége is verte.⁶³⁷

Friedmann Jakabné – aki a tanúk közül talán egyedül nem a Trianon utáni Délkelet-Magyarország szülőltje volt, hanem a kárpátaljai Rókamezőről származott – egyenesen úgy vélte, hogy a német gyárvezetés és a deportáltak között hallgatólagos alku született, miszerint ők kiengedik a többi fogvatartottat vásárolni, csak nem szabad elmondani ezt a négyesnek. „A gyárvezetés hallgatólagos beleegyezésével kijárunk a környező üzletekbe vásárolni, amit csak az említett deportált társaink előtt kellett titokban tartani, mert ők minden esetet azonnal jelentettek, és amikor már jelentették, a vezetőség kénytelen volt bennünket megbüntetni.” Itt már tehát együttműködnek deportáltak és

---

636 Uo. 41.

637 Uo. 42.

német őreik, utóbbiak pedig nem is akarják megbüntetni a kiszökőket, csak akkor muszáj így tenniük, ha a négyes megtudja.⁶³⁸ Lánya, a 19 éves Friedmann Ilona már úgy emlékezett, hogy Gutfreund Nelli még Strasshofban feljelentett egy kiskunhalasi deportáltat, akit az ukrán örök utána úgy megverték, hogy hallomása szerint később bele is halt. Szerinte Gutfreund Nelli őt magát is feljelentette, noha ennek okáról vagy következményéről már nem számolt be.⁶³⁹

A feljelentők nemcsak azzal vádolták a négyest, hogy árulkodásuk hatására az örök agyonverték egy kiskunhalasi zsidó rabot Strasshofban, hanem azzal is, hogy Floridsdorfból pedig egy másik zsidó származású személyt deportáltattak. A kérdéses hódmezővásárhelyi nő neve váltakozott a vallomásokban – Siff, Schiff, Schiffer vagy Schmidt Anna –, de mindenki egyetértett vele, hogy a négyes haragosáról volt szó. Lévai Zoltán hódmezővásárhelyi kereskedő vallomása szerint a négyes – így általánosságban – azzal fenyegetőzött, hogy „ha nem teszünk kedvük szerint, majd oda jutunk, ahova Schiff Anna”. Ebből levonta a következtetést, hogy Schiffet „a Gutfreund család vitette a koncentrációs táborba”.⁶⁴⁰ Schiff Anna már nem tudott tanúskodni az ügyben, hiszen eltűnt – valószínűleg elhunyt – a deportálásban. Vallott viszont Politzer Andorné, aki a nővére volt. Ám ő is csak annyit tudott, hogy „egy alkalommal Baneth Miklósné azt a kijelentést tette Friedmann Zsuzsannának, hogy ha rosszul viselkedik, őt is elviteti a németek által, mint ahogy elvitette Schiff Pannit”.⁶⁴¹

További vád volt, hogy a négy vádlott feljelentette a férfiakkal ismerkedő magyar zsidó lányokat. Lévai lánya, az ekkor 21 éves Ágnes állította, hogy egy bizonyos Kelemen Éva udvarlóját, egy görög férfit

---

638 Uo. 44–45.

639 Uo. 46.

640 Uo. 47.

641 Uo. 54.

a négyes egyik tagja – ismét nem világos, kicsoda – feljelentette, mert a család lakhelyén tartózkodott (állítólag a holmijukat őrizte).⁶⁴² Maga Kelemen is vallomást tett a nyomozás során, ám nem említette görög udvarlójának ügyét – igaz, talán szégyellte, hiszen a deportálás idején 14 éves volt.⁶⁴³ Az ekkor 20 éves Mezei Éva pedig azt mondta, hogy őt és két barátnőjét a Lagerführer kapta rajta, hogy külföldi munkások társaságában volt. Szerinte a Lagerführer közölte vele, hogy „az említett zsidók jelentették neki”.⁶⁴⁴ Talán nem teljesen érdektelen részlet, hogy Kelemen és Mezei is hódmezővásárhelyi lakosok voltak. A szegedi Schnitzer Vilma, aki a per idején 16 éves, úgy vallott, hogy Plohn Vilmos talált egy szerb fiút a szobájában. Vallomása szerint Plohn ezért mellkason ütötte őt, ám Reiner Ernőné megakadályozta, hogy ennél jobban megverje.⁶⁴⁵ Reiner Ernőné viszont nem emlékezett vissza erre az esetre. Szerinte Gutfreund Károlyné Plohn Paula volt az, aki megvert egy Engel Éva nevű lányt.⁶⁴⁶ Megint mások más nevre emlékeztek, Kelemen József szerint egy Réti Zsuzsa nevű lányt vert meg Plohn Paula.⁶⁴⁷

Maga Gutfreund Károly szerint 1944. június 12-én érkeztek meg a floridsdorfi táborba, ahol a németek felett álló Lagerführer szobaparancsnokká tette meg őt. Erről állítása szerint igen hamar le akart mondani, de valamiért csak november elsejétől váltotta őt Plohn Vilmos. Később említette, hogy karszalagja volt „Jud. Po.” felirattal, de nem reflektált arra, mikor és miért lett jupó (a per tárgyalása során végig „judpó”). Plohn szerint viszont elődje egy Weisz Leó nevű

---

642 Uo. 49.

643 Uo. 51.

644 Uo. 50.

645 Uo. 56.

646 Uo. 55.

647 Uo. 52.

fogvatartott volt, aki betegsége miatt nem lehetett tovább jupó. Nem úgy tűnik, hogy Gutfreund és Plohn egyeztettek volna vallomásaikat. Plohnnak a per során végig saját ügyvédje volt, míg a többiek egy másik jogászt bíztak meg; a jelek szerint Plohn nem ápolt jó kapcsolatot a négyes többi tagjával. Gutfreundné Plohn Paula és Gutfreund Nelli nem használtak különösebb jelzót szerepkörükre, de a leírt szobatakarítói feladataikból világos, hogy tiszttségük azonos volt a koncentrációs táborok stubováival.⁶⁴⁸

Azt, hogy a németeknek jelentettek volna „rendetlenkedő” rabokat, egyikőjük sem ismerte el; igaz, azt nem tagadták, hogy sok „kihágást” tapasztaltak a többi deportált részéről, és hogy ez különböző okokból nem tetszett nekik. Gutfreund Károly szerint az egyik legnagyobb probléma az volt, hogy a nők este is rendszeresen szórakoztak a külföldi munkásokkal. Lánya hozzátette, hogy „sokan csak az éhségük miatt jártak oda”, egy alkalommal öt lányt is találtak a görög deportáltak szobájában. Plohn Vilmos vallomása azt is világossá tette, mivel fizettek a nők az ételért: szerinte sokszor áthallatszott hozzá az „éjszakai szórakozás”, „de erről nem is akarok beszélni”. Gutfreund Károly úgy foglalta össze, hogy a többi zsidó rabbal „[...] nem lehetett bírni”, de „[...] retorziót soha nem használtam a fegyelmetlenekkel szemben [...]”. A rendetlenkedőkre ugyan rászólt, mert „magam is szeretem a rendet”, illetve „ha nem szólok rájuk, akkor én kapom a büntetést”. Gutfreund Nelli további sérelemként említette a többi deportált részéről, hogy amikor a vádlottakkal együtt észrevette, hogy azok tetvesek voltak, az orvosok fertőtlenítőbe utalták a tanukat. „Ezt sokan szégyellték, s emiatt is reám és apámékra, tehát a mi családunkra haragudtak meg.” Ő mindössze egy megjegyzést tett, amelyben ugyan nem ismerte el bűnösségét, de kifejtette, hogy még ha el is követte volna, az sem

---

648 A szerepkörökhöz lásd: uo. 79–82.

lett volna baj: „Különben is, ha kommunistáztam volna, nem lett volna bűncselekmény, mert ezt a kifejezést szabad használni, ott különben is sokan voltak kommunisták.”⁶⁴⁹

A fentiekhez Gutfreund Nelli hozzátette,⁶⁵⁰ hogy „a tábor hangulata nem volt jó”, „mindenki féltékenykedett a másokra”, „egymást fel is jelentették”. Nem tagadta, hogy a kijárási tilalmat megszegőket Plohn feljelentette, de ennek oka az volt, hogy ha elkapják őket, akkor Plohnt tették volna felelőssé. (Talán nem érdektelen a megjegyzése, hogy Plohnnal egyébként „nem voltam jó viszonyban”, és hogy Plohn maga tagadta a feljelentéseket.⁶⁵¹) Nem emlékezett arra, hogy Schnitzer Vilmát Plohn megverte volna. Schiff Anna szerint azért került más táborba, mert beteg apja mellé kísérőnek rendelték, és nem azért, mert feljelentették. A vádlottak a tárgyalás előtt legalább nyolc új tanút neveztek meg, akiknek idézését kérték; közülük egyvalakit, Kovács Oszkárnt idézték csak be a tárgyalásra, ám ő nem ment el.⁶⁵²

Érdekeség, hogy Gutfreund Nelli levelezését minden bizonnyal figyelték az előzetesben, mert ezekből egy kivonat is található a periratok között, noha a jelek szerint nem használták azt az eljárás során. Ebben említést tesz – igen tömör, kaotikus sorokban – egy bizonyos Delmárol, akinek feladata lenne Rákosi Mátyás közbenjárását megszerezni egy Lóbl doktornén keresztül. „Mindent fizetek neki” – írta, valószínűleg Lóblnére gondolva. Gutfreund arra is megkérte egy ismerősét, hogy érje el: Lévaiék vonják vissza a feljelentést. Gutfreundot erősen terhelte a hosszú előzetes letartóztatás gondolata: „Összeroppanunk, itt

---

649 Uo.

650 Uo. 35.

651 Uo. 37–38. Érdekeség, hogy míg az első-, másod- és negyrendű vádlott védője Basch Béla szegedi jogász – maga is a vészkorszak túlélője – volt, addig Plohnt Lakó József ügyvéd védte. Ez arra enged következtetni, hogy Plohnnal a másik három vádlottnak olyan rossz viszonya lehetett, hogy védekezésüket sem közösen építették fel.

652 Uo. 70.

lehetünk 6 hónapig is.”⁶⁵³ Ettől feleslegesen félt: iménti levelét 1945 júniusában írta, egy hónappal később pedig már szabadlábban védekeztek társaival.

A főtárgyalást 1945. szeptember 25-én tartották a szegedi népbíróságon Csaba Sándor népbíró elnöklete alatt. Bár az ügy egyik központi eleme volt, hogy a vádlottak kommunistának nevezték társaikat a németek előtt, a történetbe a tanúk belezavarodtak a tárgyalás során. Mannheim Miksa azt vallotta, hogy Gutfreund Károly mondta egy bizonyos Obmannak, hogy „ez már kommunizmus”. Nem tudta megerősíteni, hogy Gutfreund társait nevezte kommunistának. A bíró kérdésére még homályosabban fogalmazott: „A feljelentést én írtam alá, de arról nem tudok, hogy kommunistáztak volna.”⁶⁵⁴ Pedig ha megvizsgáljuk az eredeti csoportos feljelentést, akkor látható rajta Mannheim aláírása, és a vád, hogy „azzal fenyegettek, hogy ha nem teljesítjük parancsaikat, mint kommunistákat feljelentenek a Gestapónál, és elintéztetnek.”⁶⁵⁵ De miért írta alá, ha a tárgyaláson már „nem tudott erről”? A feljelentés kapcsán Lévai Ágnes sem tudta megmondani, „miért van úgy felvéve, hogy »állandóan kommunistáztak«, mert csak Gutfreund Károly tette ezt egyszer”.⁶⁵⁶

Hasonlóan belezavarodott vallomásába Mannheim Edit. Mivel nem tudta pontosan megmondani, ki jelentette fel őt a németeknél a moizásért, inkább megkerülte az egész problémát: „Tulajdonképpen az egész család tette a feljelentéseket.” Ez nem volt elég a bírónak, és tisztáznia kellett, mire gondol. Erre konkretizálta: azért gondolta, hogy feljelentették, mert „láttam, hogy ő [Gutfreund Nelli] [...] a [Lager] főhírellel beszélget, utána pedig 2 percre rá már hívatott is a [Lager]

---

653 Uo. 60.

654 Uo. 83.

655 Uo. 31–32.

656 Uo. 90.

führer”. Szerinte a „kommunista” szót főleg Gutfreund Károly használta. Újabb tisztázó kérdésre már úgy módosított, hogy „a Gestapo kifejezést és fenyegetést használták a vádlottak ugyan, de csak említették, és nem fenyegettek vele”. Hogy miképp lehet használni a „fenyegetést” úgy, hogy „nem fenyegettek vele”, nem derült ki.⁶⁵⁷ (A mozizás történetét egyedül Lévai Ágnes vitatta, aki szerint nem moziba ment – bár tulajdon anyja is ezt vallotta –, hanem „akkor csak a mosókonyhában tartottuk Schnitzer Vilma születésnapját”).⁶⁵⁸

Lévai Zoltánné vallomásából az derült ki, hogy „Gutfreund [Károly] mellett nem is lehetett elmenni, hogy az valami gorombaságot ne mondott volna az embernek”.⁶⁵⁹ Ez nyilván nem vet jó fényt Gutfreundra, de ezért talán még nem kellett volna népbíróság elé állnia. Ennél már csak Lévai Ágnes vallomása volt beszédesebb, miszerint a feljelentő nem is Gutfreund Nelli, hanem Gutfreundné Plohn Paula volt. „Ezt nem tudom ugyan, de határozottan így kell, hogy legyen.”⁶⁶⁰ Mezei Éva vallomásából kiderült, hogy az intrikáknál és a kommunizálásnál komolyabb sérelmek is történtek a terheltek és a tanúk között. Mint bevallotta, egy görög fiú – talán az egyik fiatal hódmezővásárhelyi lány szeretője – „leteperte” Gutfreund Nellit, „úgy kellett kiszabadítani az apjának [...] és Plohn Vilmosnak”. Ezt Gutfreund Károly megerősítette: „komplotot [bűnszövetséget] szerveztek, hogy verjék meg a lányomat, és én még ekkor sem tettem feljelentést”.⁶⁶¹

Egyébként a férfiakkal tartott kapcsolatokat Lévai Ágnes egyáltalán nem is tagadta: „Az, hogy a görögök szobájába bementünk, igaz – tiltva volt, de miért fáj ez a vádlottaknak? Irigykedtek és uralkodni akartak!”

---

657 Uo. 85–86.

658 Uo. 89.

659 Uo. 88.

660 Uo. 89.

661 Uo. 91.

– fakadt ki a tárgyaláson a lány. „Mi már nagy lányok voltunk” – tette hozzá.⁶⁶² A vádlottak szembeállítás a németekkel alkalmanként világos ellentmondásokat szült. Mezei Éva szerint „a [Lager]führer leszidott bennünket, és koncentrációs tábort ígért. A [Lager]führer egyébként igazságos volt.”⁶⁶³ De mégis, hogy lehetett volna „igazságos”, ha szexuális kapcsolatért vagy mozizásért potenciálisan a halálba küldött volna valakit? Hozzá viszonyítva pedig hogyan lehettek a vádlottak azok a szörnyetegek, akiknek leírták őket a tárgyalás során?

A Csaba-tanács által hozott ítélet kiválóan bemutatta a kápoépek vallomásainak egyik fő problémáját: a tanúk hallották másoktól, hogy a vádlottak elkövettek bizonyos bűnöket, majd a hallomást saját tapasztalatukként mondták el a népbíróságon. Az ítélet kiemelte, hogy a terheltek besúgói mivoltát a tanúk „közvetett tudomás alapján” bizonygatták, ám vallomásaik „*semmiféle közvetlen tényadatot nem tartalmaznak, sőt, egymással ellentétesek*”, s így „marasztaló ítélet meghozatalának alapjául nem szolgálhatnak”.⁶⁶⁴ Érdekes az ítélet azon megjegyzése, miszerint még ha bizonyították volna is a tanúk, hogy feljelentették őket a terheltek a külföldi férfiak szobájában való tartózkodásért, „arra tekintettel, hogy maga a feljelentés kétségtelenül a nevezettek *erkölcsi érdekét* szolgálta, bűncselekménynek semmiként sem minősíthető”.⁶⁶⁵ Az ítélet továbbá azt is kifejtette, hogy mivel Guttfreund Károly és Plohn Vilmos jupók voltak, „így ezeknek a megbízásuk tartama alatt *kötelességük* is lett volna minden olyan esetet jelenteni, amely a táborrend, fegyelem és tisztaság követelményeivel *ellentétben állott*, márpedig a [...] felsorolt feljelentések *lényegileg* mind ezzel kapcsolatosak”, és a népbírászkodásról szóló rendelet „*nem az ilyen*

---

662 Uo. 89–90.

663 Uo. 90.

664 Uo. 12. Kiemelés az eredetiben.

665 Uo. 15–16. Kiemelés az eredetiben.

adatszolgáltatást kívánta eljárás alá vonni”.⁶⁶⁶ Az ítélet továbbá a kommunista jelző szitokszóként való használatát, „ha el is hangzott”, nem tekintette „hírverésnek”.⁶⁶⁷ Bár a népügyész fellebbezett, a fellebbezést visszavonta, és így az elsőfokú ítélet jogerőre emelkedett. A NOT 1947. december 15-én végzést hozott, amelyben az ügy felülvizsgálatát mellőzte.⁶⁶⁸ A *Népbírósi Közlöny* beszámolt Plohnék felmentéséről, kritizálva a felmentő ítéletet, és tisztázva: „Egyébként *a feljelentések mindig kellő alappal bírnak*.”⁶⁶⁹

*

1945. július 21-én a makói népügyészségen Schwartz Manó⁶⁷⁰ kereskedő feljelentette Miklós Izsót és feleségét, Miklós Izsóné Lichter Máriát. Miklóst és nejét 1944 júliusában a Bécs melletti Strasshofból szállították át a zlabingsi (ma: Slavonice, Csehország) Siemens-gyárba 56 deportált társukkal együtt. Schwartz állítása szerint a házaspár tagjai ott jupók voltak, és visszaéltek hatalmukkal: kemény fizikai munkára kényszerítették a többi rabot, elvették az ételüket, és ennek következtében Gács Hermann, Iritz Fábán, Hauser Leó és Hauser Vilma elhalálozott.

---

666 Uo. 16. Kiemelés az eredetiben.

667 Uo. 16–17.

668 Uo. 106, 117.

669 *Népbírósi Közlöny*, 1946. február 9. 8. Kiemelés az eredetiben. A cikkről datálatlan, jelzet nélküli másolat található a Wiener Library sajtókivágás-gyűjteményében, illetve valamilyen oknál fogva a Kasztner-perre vonatkozó sajtóanyagai között is.

670 Később Szemerére magyarosított, helyi kereskedő, akinek üzletét államosították, 1956-ban szocdemként a forradalom mellett állt. A megtorlást követően a rendőrségen agyonverték. Lásd: Urbancsok 2018, 164. Megjegyzendő, hogy aláírásában következetesen tz-t használ. A helyi rendőrség tevékenységéhez, az antiszemitizmusban való szerepvállalásához lásd még Pelle 2020, 128–133.

Később vallomását Schwartz azzal egészítette ki, hogy mindezt csak hallomásból tudja, de az ő nejét biztosan megverték a fent nevezettek.⁶⁷¹

A szegedi népgyógyászágon valamit nyilván félreértettek, mert arra utasították a rendőrséget, hogy hallgassanak ki tanúkat „a gyanúsítottnak Schwartz Manón elkövetett bántalmazása” kapcsán. Pedig Schwartz vallomásában nem állította, hogy őt bántották volna, ráadásul még csak azt sem állította, hogy ott lett volna Zlabingsban (mint később kiderült, nem is volt ott).⁶⁷² A félreértés odáig vezetett, hogy a vádiratban végül Iritz Fábián neve helyén végig Schwartz Manóé szerepelt, amit aztán valaki tollal korrigált – igaz, nem mindenütt, s így egy mondatban a vádirat továbbra is azzal vádolta Miklósékat, hogy a jelen sem lévő Schwartz számára nem adtak diétás ételt.⁶⁷³ A vádiratban egy másik tévedés is szerepelt, Hauser Leó helyett Hauser Izsó volt benne – erre a tévedésre már Miklós hívta fel a figyelmet a tárgyaláson.⁶⁷⁴

A tanúk nem tudtak kiegészíteni abban, hogy lettek Miklósék jupók. Volt, aki szerint „rábíztuk a jupói teendőket”, mert a férfi tudott németül, mások szerint viszont a németek választották őket. Megint máshol Miklós „magát jupónak kinevezte”.⁶⁷⁵ Abban viszont biztosan ki tudtak egyezni, hogy Miklós és neje gorombán viselkedtek velük, és loptak az ételükből – noha ezeket a vádak nem érdemes részletesen idézni. A legsúlyosabb vád természetesen az volt, hogy a fenti személyek éhen haltak a jupók bánásmódjának következtében.

A fenti vádak még kiegészültek azzal, hogy Miklósék feleltek Hauser Olga és egy bizonyos „Tofflerné” haláláért is. Ezzel az állítólagos áldozatok száma négyről hatra emelkedett. A nyomozás során Grósz Józsefné

---

671 MNL CSML XXV.8. 70/1946. Miklós Izsó és Miklós Izsóné pere. 130–132.

672 Uo. 100, 130.

673 Uo. 19.

674 Uo. 174–175.

675 Uo. 114, 117, 121.

Grünfeld Teréz azt vallotta, hogy Hauser Olga halála is Miklósék, továbbá valamiért az elhunyt Gács Hermann lelkén száradt. „A deportáltak a németektől sem szenvedtek annyit, mint a tábor jupójától” – tette hozzá.⁶⁷⁶ A nyomozás során felvették Toffler Ágnes – a deportálás idején 11 éves – tanuló vallomását is, aki szerint nagynénjének, a 72 éves Tofflernének nem adtak eleget enni, és meghalt. A két tényállítást nem kötötte össze.⁶⁷⁷ A vallomások egy része Gács és Iritz haláláról is szólt. Gács egyes tanúk szerint betegsége miatt nem tudott rendszeren enni, és ezért halt meg.⁶⁷⁸ A nyomozati szakaszban vallott özv. Gács Hermanné Blum Amália. A 61 éves nő foglalkozásaként „csendőrtiszthelyettes özvegye” volt megadva. Állítása szerint férje „részben a betegség, részben pedig a nélkülözések következtében” hunyt el. Szerinte Miklós nem vert meg senkit, és bár „előfordult, hogy Miklós Izsó az egyenlő elosztásra szánt burgonyából néhányat olykor elvett magának és megsütötte”, de „betegkosztot is adott a vezetőség egy-két hétig”, és „nem tudok arról, hogy a gyanúsítottak ebből elvettek volna a maguk részére”. Szerinte Miklós valóban beteg volt, és ezért kapott tejet, ahogyan mások is. Igaz, azt is hozzátette, hogy „a barakkban sokkal súlyosabb betegek voltak, mint Miklós Izsó, de azok nem jutottak tejhez”. Végül beismerte: „Kétségtelen, hogy mi, akik a konyhán voltunk, több ételmisszerűen jutottunk.”⁶⁷⁹

Özv. Iritz Fábiánné szerint idős férje inkontinens volt, ezért folyamatosan mosnia kellett volna rá, amit a két jupó nem engedett. Szerinte Miklós azt mondta neki, hogy „akaszd fel magad, ha beteg vagy!”⁶⁸⁰ Többen vallották, hogy Iritz halálához köze volt annak, hogy Miklós

---

676 Uo. 111–112.

677 Uo. 113.

678 Uo. 108.

679 Uo. 103.

680 Uo. 120–121. Lásd még 187.

egy alkalommal fellökte őt. A feljelentő felesége, Schwartz Manóné Iritz Anna arról beszélt, hogy apjának elesését követően Strausz Piroska „ápolta” Iritzet. Ugyanő azonban azt is mondta, hogy Hauser Leó Theresienstadtban halt meg.⁶⁸¹ Ez ugyan nem cáfolta meg férjének feljelentését, de abban nem szerepelt, hogy Hauser Leó hol halt meg.

A vallomások során egyéb intrikák is előkerültek. Rottenstein Antalné beismerte, hogy a lánya egy vita során pofon ütötte Miklósnét, ám nem beszélt arról, hogy a kápó visszaütött volna.⁶⁸² A Toffler lány azt is állította, hogy amikor ő maga krumplit lopott, Miklós feljelentette, és egy SS-tiszt megverte.⁶⁸³ A deportálás idején 13 éves Kellner Ágnes azt vallotta, hogy Miklósné „nagyon sok esetben összeveszett az édesanyámmal azért, mert én még elég tűrhető, jól néztem [sic!] annak ellenére, hogy a koszt igen rossz volt, illetve kevés volt, emiatt azt kiabálta, hogy verjen meg az Isten”. Szerinte a gyerekek körtét szedtek a gyár udvarán, de ezt Miklósné elvette tőlük, „éppen, hogy az éhségtől meg nem haltak”. Azt is állította, hogy Miklósné megverte az egyik gyereket, aki körtét lopott.⁶⁸⁴ Nem teljesen egyértelmű, hogy a két eset azonos-e – Tofflernél krumpli-, Kellnernél körtelopás történt –, és ezt a tárgyalás során sem sikerült megnyugtatóan tisztázni.

Özv. Kellner Sándorné – akinek leánykori nevét nem jegyezték fel – részleteket is megosztott a két jupóval való konfliktusáról. Állítása szerint Miklósék valamilyen módon megpróbálták elszakítani őt családjától, bár nem világos, hogy ehhez jupóként milyen joguk volt. „[...] azt mondtam Miklósnak, hogy én nem hagyom el a családomat. Ekkor ő elkezdett kiabálni, és szemtelen, piszok disznónak nevezett. [...] Ekkor én mentségért ellenségünkhöz voltam kénytelen menekülni,

---

681 Uo. 128–129.

682 Uo. 124–125.

683 Uo. 113.

684 Uo. 116.

illetve segítségért folyamodni. Bementem a gyár német mérnökéhez, és elmondottam kevés némettudásommal, hogy a jupó mit akar velem cselekedni. A mérnök bejött a szállásunkra, és megkérdezte, hogy mi az igazság az általam elmondottakból. Természetesen a jupó mindent letagadott, és engem hazugnak minősített. A mérnök elrendelte, hogy maradjak a családommal. [...]”⁶⁸⁵

A makói PRO-n sajátos jegyzőkönyvkészítési módokkal éltek, a peranyagban megtalálható „Rác Jenő és neje” (kora 58 év, családi állapota „nős”, „foglalkozása” gyógyszerész) vallomása. A közös vallomás szerint „kezdetben kis kommunával, azaz közösségben megértően intéztük magunk között a dolgainkat”, de később Miklós „a hatalmat mint diktátor ragadta magához”. Ennek oka az volt, hogy „Miklósne heccelte és biztatta a férjét azok ellen, akik neki nem tetszettek. Miklósne pedig, mint gonosz lelkű asszonynak, jóformán senki sem tetszett. [...]” Ezt onnan hallották, hogy az ágyuk Miklósék ágya felett volt. Szerintük a házaspár a konyhában evett, „hogy mi ne tudjuk, mit esznek ők”⁶⁸⁶. Ebben a vallomásban tehát a deportáltaknak semmilyen gondjuk nem volt, már-már idilli volt a helyzetük, míg Miklós magához nem ragadta a „hatalmat”. A kápók bűneire való kizárólagos koncentráció a vallomásokban teljesen feje tetejére tudta állítani a hatalmi helyzetet: nem a német öröknél volt a hatalom, hanem a deportált áldozatnál – a kápónál –, aki persze a valóságban talán élete végéig Makón lett volna cukorkakereskedő, ha rajta múlik. Ennek a torzulásnak kiváló példája még özv. Iritz FABIÁNNÉ vallomása, aki azt állította, hogy a németek le akarták váltani Miklóst, aki viszont „nem mondott le”⁶⁸⁷.

A szegedi PRO megkereste Kármán Oszkárné is, akinek azonban férje ragályos beteg volt, a nyomozó az ajtajukon vörös cédulát talált.

---

685 Uo. 118.

686 Uo. 114.

687 Uo. 123.

Ezért az ablakon keresztül hallgatta ki a túlélő nőt. A jegyzőkönyvet érdemes szó szerint idézni: „Továbbá meg állapítottam hogy Kármán Oszkárné, Miklos és neje rosz cselekedeteiről több mindent tud csak elhalgatja mert Kármáné nyilatkozott hogy Miklos és neje bűnöségét majd a JoIstenmeg bünteti. és himelve hámolva mondogta, hogy ő nem akatudni semiről, voltak ottan bűnösebek is azokat meg hadják futni célozva a feljelentőre [sic!].” Az ablakon át felvett és csapnivaló magyarsággal készült szövegen nem volt rajta a tanú aláírása, de személyes adatai sem. A vallomást Horváth József nyomozó vette fel, és a csoportvezető is ugyanő volt, így végül saját jelentését láttamozta. (A két aláírás teljesen egyértelműen azonos.)⁶⁸⁸

A tárgyalás előtt Miklós, a neje és védőjük, a szintúgy zlabingsi túlélő Hütter Béla több beadványt is írtak az ügyben. Ebben kifejtették, hogy nem volt közük az ételosztáshoz, hogy az elhunytak amúgy is mind korábbról betegek voltak, hogy ők maguk is betegek voltak és lefogytak, illetve, hogy Iritz Fábíán eleve Budapesten halt meg, nem Zlabingsban. Miklós azt is elmondta, hogy bár egyesek szerint Schwartz Piroška látta, hogy ő lökte fel Iritzet, de ezt nem tudhatta, mert Piroškát nem is Zlabingsba deportálták. Azt is felhozták, hogy Schwartz valójában Miklósék korábbi haragosa, a harmincas évek közepétől kezdve pereskedtek.⁶⁸⁹ A per anyagában valóban szerepelt egy kúriai ítélet 1937 tavaszáról, amely szerint Schwartznak száz pengő felülvizsgálati költséget kellett fizetnie Miklósnak.⁶⁹⁰ Még meglepőbb információkat tartalmaztak Schwartz Lászlóné Lichter Anna és Schwartz Manóné vallomásai: ezek szerint Schwartz Lászlónak, Manó testvérének a felesége

---

688 Uo. 105.

689 Uo. 55, 57, 59, 89–91.

690 Uo. 94.

Miklósné testvére volt.⁶⁹¹ Schwartz Manóné el is merengett azon, hogy vajon Miklósék miért „voltak gyűlölettel” „a mi családunk iránt”.⁶⁹² Itt tehát részben egy rokonsági veszekedésről, részben pedig egy korábbi vita „rendezéséről” is szó lehetett. A fenti információk kapcsán is érte el Hütter, hogy Miklóst és nejét kiengedték az előzetes letartóztatásból.⁶⁹³

Miklósék az eljárás során benyújtottak egy 1945. április 17-i igazolást a német cégtől, ahol kényszermunkát végeztek. A fejléces, pecsétes, aláírt német igazolás különös irat volt, hiszen elsősorban azt igazolta, hogy a németek elégedettek voltak Miklóssal: „Miklós Izsó vezetésével a magyar zsidókból álló munkacsoportot, amely 12 férfiből, 33 nőből és 11 gyermekből állt, a munkaügyi iroda Zlabings cégünkhöz rendelte 1944. július 13-tól 1945. április 17-ig. [...] Ez alatt az idő alatt a raktárban, valamint a vállalatnál végzett munka során jól gazdálkodott, és amennyire csak dolgozni tudott, teljes lelkesedéssel, teljes megelégedésre végezte el a neki rendelt összes munkát.”⁶⁹⁴

A vádiratot 1946. január 4-én nyújtotta be a szegedi népügyészség. Eszerint Miklós jupóként és az élelmezési ügyek intézőjeként „saját és felesége részére deportált társai elől nagy mennyiséget elvont, azt saját céljaira fordította, a német hatóság által Schwartz Manó részére engedélyezett diétás étkezést nevezettől elvonta, ugyanígy Iritz Fábiántól is, valamint a gyermekek részére biztosított tejet a saját részére használfel”. Mivel dézsmálták az ételt, „ennek következtében özv. Tofflerné, Hauser Leó, Hauser Vilma és Iritz Fábián meghaltak az éhezéstől”. Ezenfelül Toffler Ágneszt öt szem krumpli lopásáért „megverték”, Iritz Fábiánt egyszer fellökték, és „általában az SS-ek besúgó[i] volt[ak]”.

---

691 Uo. 100, 181. Schwartz László felesége Lichter Anna, Miklósné Lichter Mária testvére, míg Schwartz Manó felesége Iritz Anna volt.

692 Uo. 181.

693 Uo. 62–63.

694 Uo. 93.

Ezzel a vádirat szerint a 81/1945. M. E. sz. rendelet 11. § 5. pontja alapján vétkesek voltak emberek törvénytelen megkínzásában.⁶⁹⁵

Tárgyalásuk 1946. március 8-ra volt kitűzve Makón, de ezt halasztották, mert ott megszűnt a népbíróság. Miklósék azt kérték, hogy tárgyalásukat tegyék át Szegedre, mivel a tanúk többsége szegedi volt.⁶⁹⁶ A főtárgyalást 1946. június 6-án tartották. A már említett kislány, Toffler Ágnes „Miklós bácsira” vallott, aki szerinte feljelentette krumpilopásért. Ezt követően egy német „csendőrtől” kapott pofont. Azt nem tudta biztosra, hogy ki árulta be, de „gondolom, hogy ő jelentett fel”.⁶⁹⁷ Hogy az SS-tiszt itt csendőrré avanszált, betudható annak, hogy egy gyereket nyilván nem érdekelték a beosztások és rangok. Ám érdemes kiemelni, hogy itt már Miklós nem beárulta, hanem csak ő gondolta, hogy Miklós beárulta.

Miklós kevéssé uralkodott magán a tárgyaláson: mikor Schwartz Manóné arról beszélt, hogy Miklósék „gyűlölettel” kezelték a családját – saját rokonaikat! –, Miklós „aljas disznóság!”-nak minősítette ezt, és ezért rendre is utasították.⁶⁹⁸ Özv. Iritz Fábiánné arról vallott, hogy lányát – Schwartz Manónét – Miklós fejbe vágta, ám erről lánya nem beszélt, a népbíróságnak pedig nem jutott eszébe rákérdezni a történetre.⁶⁹⁹ Rác Jenő szerint Miklósné „kvázi mint királynő uralkodott a táborban”.⁷⁰⁰ Semleges tanúnak számít Ábrányi István hódmezővásárhelyi orvos olyan értelemben, hogy máshová deportálták, de meglátogatta a zlabingsi gyárat is. Szerinte nem volt panasz Miklósékre, és általában is „a nácikon múltott minden”, nem a jupókon.⁷⁰¹

---

695 Uo. 19–20.

696 Uo. 68.

697 Uo. 180.

698 Uo. 181–183.

699 Uo. 184.

700 Uo. 187–188.

701 Uo. O. n.

A főtárgyalást augusztus 3-án folytatták. Ekkor özv. Goldstein Zsigmondné Schönwald Margit vallomásából kiderült, hogy özv. Tofflerné és Hauser Leó valójában Theresienstadtban halt meg. Az ételt Zlabingsban bizottság osztotta ki, abból lopni nem lehetett.⁷⁰² Hauser halálával kapcsolatban az egyébként Miklósék ellen valló Grósz Józsefné Grünstein Teréz osztott meg érdekes részletet: szerinte Hauserék nyomorogtak, mindenkinél kevesebb ételük volt, de senki sem adott nekik enni – ideértve a tanút is. „Miért nem adtunk Hauseréknek, ha volt tartalék ételmünk? Azért, mert önző az ember.”⁷⁰³ Spitzer Adolf szerint Hauser egyébként apátiába esett, „elhagyta magát, letetvesedett, szívbaja is volt”, Gács Hermann pedig még azelőtt halt meg, hogy Miklós jupó lett volna.⁷⁰⁴ Az előbbieket Hauser testvére, Hauser Olga is megerősítette. Ő maga neheztelt a jupókra, de mint kiderült, azért, mert Miklósék felhívták a többi rab figyelmét arra, hogy a bátyja tetves.⁷⁰⁵

A szegedi népbíróság Kozma Endre-tanácsa 1946. augusztus 3-án felmentette a két vádlottat minden vád alól.⁷⁰⁶ Az ítélet tényállásként rögzítette, hogy 1944. július 13-án Zlabingsba érkezett 13 nő, 12 férfi és 11 gyermek, és a csoport jupóinak a nácik Miklós Izsót és nejét neveztek ki. Az ítélet szerint azonban ezzel Miklós Izsó nem dolgozott kevesebbet, sőt még le is fogyott. A tanács a vallomásokból kiolvasta, hogy „a deportáltak a bizonytalan jövőjük miatt ingerlékenyek voltak”, és ételopással vádolták meg Miklóst, de az ítélet szerint valószínűleg inkább a német szakácsok vehették el az ételt. A vádban említettek közül az idős Gács Hermann a gyárban hunyt el, de még Miklósék jupói szolgálata előtt, míg Hauser Leó és Iritz Fábán Budapesten haltak meg,

---

702 Uo. 157.

703 Uo. 158.

704 Uo. 157.

705 Uo. 161.

706 Uo. 9–11.

amikor már értelemszerűen nem tartoztak Miklósék hatásköre alá. Hauser Vilma pedig a tárgyalás idején is él Budapesten – szögezték le az ítéletben. Tofflerné halálára az ítéletben nem tértek ki. A számos intrika és pitiáner vád között a tanács arra jutott, hogy a vádbeli cselekményt bizonyítani nem lehet az elhangzott vallomások alapján. „[...] megnyugtató bizonyíték nem merült fel abban a tekintetben, hogy a vádlott tettese vagy részese lett volna emberek törvénytelen megkínzásának”. A népügyészség fellebbezett, majd azt visszavonta, és így az ítélet jogerőre emelkedett.⁷⁰⁷ A *Szegedi Népszava* megírta a felmentés tényét, igaz, egy egysoros, apró cikkben, az ötödik oldal aljára dugva – nyilván arra jutottak, hogy az olvasókat nem szabad összezavarni olyan hírekkel, mint hogy a kápókat nemcsak megvádolni és elítélni, de felmenteni is lehet.⁷⁰⁸

---

707 Uo. 4.

708 *Szegedi Népszava*, 1946. augusztus 4. 5.

„Nem is tudtuk, hogy magyar”

Egy nem zsidó kápó Krakóban

1945. július 16-án legalább három egykori deportált érkezett a budapesti Bethlen Gábor tér 2. sz. alatti, volt Magyar Izraeliták Pártfogó Irodájába, ahol ekkor a Nemzetközi Vöröskereszt, a Joint és a Zsidó Ügynökség által közösen fenntartott Országos Zsidó Segítő Bizottság (OZSSB) irodája működött.⁷⁰⁹ Két tokaji holokauszt túlélő, a húszas éveik elején járó Klein Eszter és Klein Lenke beszédbe elegyedtek egy másik volt deportálttal, aki szintúgy segélyért jelentkezett. Iván György ismerősnek tűnt számukra, de nem tudták megmondani, honnan. Végül maga Iván ismerte be, hogy valószínűleg a krakkói táborból ismerik egymást. A két Klein lány ekkor egy őket korábban kínzó krakkói kápóként azonosították Ivánt, rendőrt hívtak, Ivánt pedig letartóztatták, és kihallgatták a VII. Kerületi Rendőrkapitányságon.⁷¹⁰

Iván perét lényegében a két Klein lány vallomására alapozták. Ők már a PRO-n is azt vallották, hogy 1944 júniusa és augusztusa között a krakkói táborban (ez nyilván a kraków-płaszóvi táborra utalt) Iván kápó volt, korbáccsal verte őket és más rabokat, illetve nehéz (váltakozva 40, 50, 60 kilós) köveket cipeltetett velük.⁷¹¹ Iván maga, aki 1909-ben született Nagyváradon, és nikkelező volt, azt állította a PRO-n tett

---

709 A szakirodalom szerint az OZSSB másfél hónappal később jött létre, de a tanúk egyértelműen állították, hogy ekkor már ilyen néven iroda működött a cím alatt.

710 BFL XXV.1.a. 2372/1945. Iván György pere. 5, 19.

711 Uo. 7–10.

vallomásában, hogy 1941 októberében önként ment ki Németországba dolgozni. Hogy ezek után hogyan keveredett Krakkóba, a szövegből nem derült ki. Iván a PRO-n elismerte, hogy valóban bűnös, tényleg verte a rabokat. Jellemzőnek tűnik, hogy Abonyi József nyomozó összefoglaló jelentését július 16-án – Iván letartóztatásának napján – írta, ebben már szerepelt a vallomása. A vallomását azonban július 17-i, azaz egy nappal későbbi dátummal vette fel.⁷¹² Az összefoglaló jelentés németként utalt Ivánra, ahogyan Klein Lenke is így vallott róla.⁷¹³ Családi adatai alapján Iván nem tűnik német származásúnak, ami a kérdés tárgyalása során is felmerült. Vallásaként római katolikus volt megadva. A vádiratot három héttel később nyújtotta be Ferencz Tibor népügyész, aki egykoron maga is munkaszolgálatos volt.⁷¹⁴ A vádirat teljességgel a PRO-n felvett vallomásokra épült, azaz eszerint is Iván önként ment Németországba, ahol részt vett emberek törvénytelen megkínzásában. Utóbbival kimerítette a népbíraskodásról szóló törvény 11. § 5. pontjában foglaltakat, azaz háborús büntetést követett el.⁷¹⁵

A főtárgyalást 1945. október 27-én tartották, a tanácsvezető népbíró László Dezső volt.⁷¹⁶ Ivánt az előzetesből vezették elő, egyedül a két Klein lány jelent meg tanúként. Ekkor már azt állította, hogy 1931 augusztusában ment ki Bécsbe, majd 1941-ben deportálták, mert kommunistaként Hitler-ellenes kijelentéseket tett. Először Dachaubá vitték, ahol megkínnozták, majd onnan került Krakkóba. A PRO előtti vallomásához képest a dátumok terén való eltérés nem teljesen meglepő, „a vádlott kijelenti, hogy rendőrségi vallomását kényszerrel csikarták

---

712 Uo. 4, 12. Lásd még 55, 58.

713 Uo. 4, 7, 12.

714 *Világ*, 1946. október 24. 6.

715 BFL XXV.1.a. 2372/1945. 39.

716 1942-ben már bizonyosan királyi büntetőtörvényszéki bíró. *Pesti Hírlap*, 1942. április 21. 8.

ki belőle”. Iván szerint Krakkóban mint kápó „jó voltam embereimhez, legfeljebb kézzel fenytettem meg őket. Engem vertek gumibottal, én nem vertem senkit gumibottal.” Nemcsak hogy nem volt kegyetlen, de „állandóan jóságomért büntettek a németek”.⁷¹⁷

A vád tanúi egységesen állították, hogy Iván mind a kettejüket megverte, illetve a kőfejtésen dolgozó nők közé lódított egy csillét, amely több nőt összezúzott, és nevetett a szenvedésükön. Klein Eszter állította, hogy testvérének lányát, Ibolyát „félholtra” verte a terhelt, erről azonban Lenke nem tett említést vallomásában.⁷¹⁸ A tárgyaláson ismét elhangzott Klein Eszter részéről, hogy „a vádlottról nem is tudtuk, hogy magyar, mindig németül beszélt”.⁷¹⁹ Iván tárgyalását elnapolták, mivel további tanúk idézését látták szükségesnek. A következő tárgyalásra 1946. március 13-án került sor, Ivánt ekkor a már ismert Lédermann Miklós kirendelt ügyvéd védte. Az elnapolás dacára összesen egy új tanút, Silbermann Lilit sikerült idézni, illetve még valakit idéztek, de téves néven, és nem is érkezett meg.

A tárgyalás sok újdonságot nem tartogatott, mindössze néhány eddig is felmerült, homályos kérdést tett még zavarosabbá. Klein Eszter itt is elmondta, hogy testvérének lányát Iván megverte, majd azt is hozzátette, hogy Ibolya azóta sem került elő, a verés után valószínűleg munkaképtelenként gázhalálra szelektálták. Klein Lenke, ahogyan az előző tárgyalás során, úgy ekkor sem tett említést lányának haláláról,⁷²⁰ arról nem is szólva, hogy egy húszas éveie elején járó nőnek nem lehetett munkaképes korú gyermeke. Lehetséges persze, hogy volt egy harmadik testvérük, de ezt egyszer sem tisztázták a per során. Silbermann semmi érdemét nem tett hozzá az addigi vallomásokhoz, általánosságban arról

---

717 BFL XXV.1.a. 2372/1945. 16–17, lásd még 35.

718 Uo. 18–20.

719 Uo. 18–19.

720 Uo. 24–26.

beszél, hogy Iván „embereket vert holtra, lengyelt, cigányt, ahogy jött, mindenkit vert [...] akiket ő megvert, azoknak 99%-a már nem is tért többet vissza”.⁷²¹ A tanú itt lényegében többszöri gyilkossággal vádolta a terheltet, de a jegyzőkönyv szerint egyszer sem kérték tőle, hogy nevesítse az áldozatokat, vagy akár próbálja meg leírni a helyszínt, időpontot vagy az eseteket. Ő is, akárcsak Klein Eszter, azt vallotta, hogy Iván „soha magyarul nem beszélt”.⁷²² A tárgyaláson annyi újdonság elhangzott, hogy Iván valamiért beszélt róla, hogy „nem heréltek ki a németek. Nincs tudomásom róla, hogy a politikai foglyokat, a Hitler-elleneseket a német táborokban kasztrálták.” Ugyan a kérdést nem rögzíti a jegyzőkönyv, de nyilván valaki úgy tudta, hogy az ellenállóknak kasztrálás járt, Iván pedig nem volt kiherélve, ezért védekezésre szorult. Azt is bizonygatta, hogy – ellentétben az egyik népbíró állításával, aki emlékezni vélt rá Nagyváradról 1942-ből – őt ekkor már deportálták.⁷²³ A népbíróság László-tanácsa még aznap első fokon életfogytiglani kényszermunkára ítélte Ivánt, elfogadva a vallomásokban elhangzott összes vádat verésekről, csilléről és kövekről. Az ítélet rögzítette, hogy a tanúk egybehangzóan vallották: a vádlott volt a krakkói tábor „réme”, „mindig németül beszélt”. Az ítélet szerint súlyosbító tényező volt, hogy Iván a tárgyaláson végig „cinikus magatartást” tanúsított, bár hogy ez mit takart, a jegyzőkönyvekből sem derült ki.⁷²⁴ Az ítélet ellen a terhelte és a népügyész is fellebbezett.

A NOT Sömjén Pál által vezetett tanácsa 1947. március 19-én tárgyalta Iván ügyét, amely olyan értelemben unikális, hogy a népbírák tanácskozási jegyzőkönyve teljes egészében fennmaradt (ez egyetlen más kápóperről sem mondható el). Az eredeti ítélet helybenhagyása mellett

---

721 Uo. 27–28.

722 Uo. 28.

723 Uo. 24.

724 Uo. 41–42.

egyedül a kommunista Sömjén és a parasztpárti Szabó Mihály szavazott. A halálbüntetés mellett szavazott viszont a polgári demokrata Sacher Róbert, a kisgazda Berend György és a szocdem Hajnal Béla.⁷²⁵ Az ítélet indoklási részében egészen megdöbbentő érvelés olvasható: eszerint – mivel a PRO-n és a főtárgyaláson tett vallomásaiban eltérő dátumokat adott meg deportálásával kapcsolatban, s mivel a neki németül feltett kérdéseket nem értette meg – valójában nem lehetett bécsi Hitler-ellenes ellenálló, hanem közönséges bűnöző volt. Mindez élesen szemben áll a tanúk által egységesen vallott ténnyel, miszerint Ivánról nem is tudták, hogy magyar, és végig németül beszélt: tehát vagy a népbíróság tévedett, amikor erre alapozta ítéletét, vagy pedig a tanúk keverték össze Ivánt valaki mással (utóbbi valószínű).⁷²⁶ A népbíráskodásról szóló törvény 7. § értelmében a NOT még helyben megtárgyalta, hogy kegyelemre méltónak tartja-e Ivánt. A tanácskozásról nemcsak a szavazatok, de az érvelések is fennmaradtak. Sömjén kegyelemre ajánlotta Ivánt, „mert az elítélt maga is fegyenc volt, s ily minőségében kapott »kápó« beosztást, továbbá, mert erkölcsileg teljesen alacsony rendű ember, és cselekményében szembeszökő politikai jelleg nem fedezhető fel”. Sacher viszont úgy vélte, éppen azért nem érdemel kegyelmet, mert maga is rab volt. Vele egyedül Berend értett egyet, Hajnal és Szabó viszont Sömjént támogatta, és így Ivánt kegyelemre javasolták. A tanácskozáson jelen lévő Szegő Vilmos népfőügyész-helyettes (akit a két Szegfi peréből ismerhetünk) egyetértett a javaslattal.⁷²⁷

Iván periratai között megtalálható kegyelmi kérvénye, amelyet Tildy Zoltán köztársasági elnöknek írt. Ebben utalt munkásszármasára, és azt is írta, hogy két gyermeke van (noha adatai között nőtlenként szerepelt). Iván azzal is érvelt, hogy a két Klein lány testvér volt,

---

725 Uo. 31.

726 Uo. 45–46.

727 Uo. 31–33.

Silbermann pedig a barátjunkt – ez talán igaz is volt, noha ilyen alacsony tanúzámnál nehéz összeesküvést feltételezni, hiszen *összesen* három tanú vallott ellene. Mint érvelt, csak gumibottal vert embereket – a tárgyaláson csak a kézzel verést vallotta be! –, és szerinte vádlói „nem v[ették] figyelembe azt, hogy a munkafelügyelő[nek] is parancsoltak, aki, ha nem végezte el a reá kiosztott munkát, őt büntették meg. [...]” Kiemelte, hogy pénz és rokonok nélkül érkezett Budapestre, még ügyvédet sem tudott fogadni magának. Jogosan utalt rá, hogy a tanúk németként azonosították őt, noha nem tudott németül – ez tényleg súlyos ellentmondás volt, arra viszont nem reflektált, hogy némettudás nélkül hogyan lehetett a bécsi kommunista ellenállás tagja.⁷²⁸ Tildy kegyelmet adott Ivánnak, ítéletét életfogytiglani kényszermunkára változtatták. Az Elnöki Tanács ezt 1956. szeptember 24-én 15 év börtönre mérsékelte.⁷²⁹ Iván pere lényegében semmilyen sajtófigyelmet nem kapott, mindössze egy lap írta meg az ötödik oldalon, egy négysoros cikkben a halálos ítéletet, majd egy másik, szintúgy az ötödik oldalon, hogy kegyelmet kapott.⁷³⁰ Perét úgy könyvelhetjük el, mint az egyik legkevésbé átlátható és megismerhető kápóügyet. A tanúk alacsony száma, illetve a vád, valamint a védelem képviselőjének érvelésében és az ítéletben egyaránt jelen lévő súlyos ellentmondások miatt a levéltári anyag semmilyen érdemi következtetés levonására nem ad lehetőséget azon túl, hogy Iván György minden bizonnyal tényleg kápo volt Krakkóban.

---

728 Uo. 56–58.

729 Uo. 47, 71.

730 *Világosság*, 1947. március 21. 5.; *A Reggel*, 1947. július 28. 5.

„Orvosi hivatását megcsúfolta”

Orvosperek a népbíróságon

A kommunista *Szabadság* 1945. október 16-i számában ezzel a címmel jelent meg cikk: „Kilencven embert küldött a gázkamrába a kőszegi internálótábor zsidó orvosa”. A szöveg „példátlan érdekes bűnügyet” ígért, „a vádlott [...] zsidó származású orvos, aki saját maga életének megmentésére sortársainak százait küldte a gázkamrába”. A cikk a szóban forgó orvosra, Rubányi Imrére egyértelműen „deportáltként” utalt.⁷³¹ Bár a szó szoros értelmében nem volt külföldi koncentrációs tábor kápója, mint bevezetőnkben jeleztük, egyes sajátosságok (elhurcolás, egyéb „táborokban” való munkavégzés) miatt perét mégis itt tárgyaljuk. Ráadásul a holokauszt egyik kevésbé ismert, ám egészen egyedi magyarországi helyszínével, a kőszegi gázkamrával kapcsolatos.

Bár közkeletű nézet, hogy a nyilasuralom alatt nem deportáltak, valójában 1944. november végén még a Józsefvárosi pályaudvarról zajlott a munkaszolgálatosok deportálása Hegyeshalom irányába. Frühzeitig Gyulát például november 28-án tették vonatra, onnan Kőszegre vitték. Ő elsősorban Rubányi modorát kifogásolta vallomásában, „amit talán csak zsidó nyilas vagy zsidó keretlegény címmel illethetnek”.⁷³² Izsák Sándor szerint egyenesen antiszemita volt Rubányi, „emlékszem a következő kijelentésére: »Ha nem lenne valami közöm a zsidósághoz, akkor

---

731 *Szabadság*, 1945. október 16. 2. Érdemes megfigyelni, hogy a cikk először kilencven áldozatról, majd embereket „százairól” beszél.

732 BFL XXV.1.a. 2380/1945. Rubányi-per. 14–15.

én magam is igen sok zsidót elintéztem volna.«⁷³³ A legsúlyosabb vád kétségkívül a tömeggyilkosság volt. Neumann Dezső úgy hallotta, hogy Kőszegen valóban volt gázkamra, amit egy olyan barakkban hoztak létre, ahol leragasztották a falakat.⁷³⁴ Bányász László azt is tudni vélte, hogy Rubányi feladata volt kiválasztani, kik menjenek a gázba, és kik dolgozzanak tovább.⁷³⁵ Ezenfelül Weinráb Aladárné Róth Sarolta halomásból tudta, hogy Rubányi visszatartotta az életmentő orvosságokat a muszosok előtt.⁷³⁶ Fischer Róbert szerint lopta a halottak ruháit, pedig azokra szüksége lett volna a többi deportáltnak. „Betegesen félt attól, hogy megtetvesedik”, úgy kezelte őket, „mintha nem is velünk együtt deportált lett volna”. Szerinte Rubányi Liebenauban, majd Authalban is orvos volt, de nem deportáltként, hanem a németek orvosaként.⁷³⁷ Frankl Zoltán orvos azt is tudni vélte, hogy Rubányi később belépett a Volkssturm náci milíciába. Szerinte őt lehetett látni, ahogy nevetgél a kőszegi tábor német parancsnokával, egy bizonyos Bauerrel.⁷³⁸

A belgyógyász Rubányit, akárcsak a legtöbb tanúskodó muszost, novemberben deportálták, egy hét múlva került a kőszegi táborba. Feltehetőleg valamikor 1945 januárjában lett a korábbi tábori főorvos, egy bizonyos Bartha utóda. Saját állítása szerint először a kőszegi sörgyárban volt, aztán sáncásásra vitték, majd ismét a sörgyárba került. Endre Pál orvos szerint Rubányit Bauer választotta ki, oly módon, hogy „maga elé parancsolta az orvosokat, és botjával rábökött Rubányira, jelezvén ezzel, hogy ő lesz a főorvos”. Rubányi szerint tisztségét Bauer utasítására Weiler Sándor főjupótól kapta, legalábbis a karszalagját ő

---

733 Uo. 24.

734 Uo. 12.

735 Uo. 27.

736 Uo. 17–18.

737 Uo. 8–9.

738 Uo. 6–7.

adta át. Érdekesség, hogy több tanú is vallott Weilerre, és bár Rubányi is kérte, hogy idézzék meg tanúként, továbbá a PRO-n is úgy vélték, hogy „bizonyosan tudna még értékes terhelő adatokkal szolgálni” Rubányira, a perben mégsem kapott szerepet.⁷³⁹ Ennek ellenére 1949 őszén gazdasági bűncselekmény vádjával letartóztatták Celldömölkön,⁷⁴⁰ bár annak nincs nyoma, hogy főjupói tevékenysége kapcsán valaha számonkérték volna. Rubányi állítása szerint március 27-én hagyta el a kőszegi táborot, majd hét nap gyaloglást követően a németországi (ma ausztriai) Authalba vitték, ahová több zsidó munkaszolgálatos rabot cipeltek magukkal a Volkssturm tagjai. Ott a zsidó és a nem zsidó rabokat is ellátta. Később Grazba, majd újra Authalba, aztán ismét Grazba került. Május 8-án találkozott először szovjet csapatokkal, s még abban a hónapban Körmenden és Szombathelyen át Budapestre jutott.⁷⁴¹

Saját, PRO-n tett vallomásában azt állította, hogy sikerrel „gyakorolt befolyást” Bauerre, hogy járt a náci tiszt lakásán, és tanácsokat adott neki a betegséget szimuláló muszosok ellen. „Kétségtelenül elítélendő volt a magatartásom [...]” – állt a vallomásban.⁷⁴² Rubányi esete azért is volt különleges, mert egy deklaráltan kikeresztelkedett, római katolikus káporól volt szó.⁷⁴³ Rubányi tagadta, hogy antiszemita lett volna, azzal érvelve, hogy ő maga zsidó származású. Szerinte viszont a vallási különbség igenis fontos volt: „A feljelentések egyik okát abban látom, hogy keresztény vagyok, és a bajtársak nem hitték el, hogy én

---

739 Uo. 14–5, 89, 3.

740 *Vas megye*, 1949. szeptember 21. 5.

741 BFL XXV.1.a. 2380/1945. 34–38.

742 Uo. 39.

743 Már az apja kitért, rövid nekrológja szerint Rubányi A. Béla a farkasréti római katolikus temetőben nyugszik. *Világ*, 1947. június 27. 4. Apja egyébként a Nagy Szent Gergely-rend tagja volt, 1944-ben Serédi Jusztiniánnál jártak el érdekében. Esztergomi Prímási Levéltár, Serédi magánlevéltára, 31. doboz.

is együttérzek velük. [...]”⁷⁴⁴ A PRO-n 1945. augusztus 6-án foglalták össze a nyomozati eredményeket. Eszerint Rubányi származását megtagadva a náci bizalmába férközött, „tanácsokat” adott a beteg zsidó foglyokkal szemben, bottal ütötte a betegeket, és azokat is munkaképesnek nyilvánította, akik nem voltak rá alkalmasak. Ezzel „orvosi hivatását megcsúfolta [...]”. Aki már nem tudott járni, azt a gázkamrába küldte. Akik a gázosítást túléltek, azokat agyonlőtték. Mindezért „közvetett módon felelős”. Később Authalban a Volkssturm orvosául szegődött.⁷⁴⁵

A vádiratot 1945. augusztus 25-én nyújtották be. Eszerint részt vett a betegek halálra történő szelekciójában, és ezzel részese volt emberek törvénytelen kivégzésének. Ezenkívül csatlakozott a „Volkstund” (helyesen: Volkssturm) mozgalomhoz, és ezzel a német hadsereg kötelékébe lépett magyar állampolgárként. Az utóbbi két tettevel a népbírászkodásról szóló törvény 11. § 5. pont és 13. § 4. pontjába ütköző bűntettet követett el. A vádirat indoklásában szerepelt, hogy a vádlott „zsidó szülőktől származik, de még gyermekkorában megkeresztelkedett. Felesége keresztény nő. A zsidókkal szemben bizonyos animozitással [el-lenségeskedéssel – V. L. B.] viselkedik. [...]” Bár orvosként megtehetette volna, hogy életeket ment, „inkább föláldozott emberi életet, inkább félretette orvosi esküjét, és minden emberi érzést megtagadott”. Ezzel a vádlott „megmutatta igazi énjét”.⁷⁴⁶ A vádirat ellenjegyzője Resofszky Sándor néppügyész volt, aki egyébként apróhirdetésekből néhány héttel korábban még nagy erővel kereste Kassáról deportált rokonát, Resofszky Pétert.⁷⁴⁷

A pert 1945. október 16-án tartották Rejtő Jenő tanácselnök vezetésével. A tárgyalás elején Rubányi közölte, hogy „rendőrségi

---

744 BFL XXV.1.a. 2380/1945. 43, 47.

745 Uo. 3.

746 Uo. 68–69.

747 *Világ*, 1945. július 11. 4.

vallomásoamat kényszer hatása alatt tettem, azt teljes egészében visszavonom”. Szerinte „a rend és fegyelem fenntartása feltétlenül szükséges volt egészségügyi szempontból is”. A barakkokban a tetvesedés mértéke „szinte elképzelhetetlen volt”, ezért tartotta pálcával távol az embereket. Igyekezett elmagyarázni nekik, hogy aki egyszer lefeküdt a mocskos, tetves szalmába, az onnan nehezen kelt már fel újra. A járóképtelen betegek maguk alá ürítettek, ezért társaik kérték, hogy a bűz és a fertőzésveszély miatt utalja át az ilyen eseteket a betegbarakkba. A németek ráadásul végig azzal fenyegették, hogy ha járvány lesz, az összes muszost kivégzik. A gázosításról elmondta, hogy Bauer fegyverrel fenyegette meg: ha nem ad listát a súlyos betegekről, agyonlövi. A többi orvossal – kiknek egy része egyébként ellene vallott – összeírták a betegeket. Először azt mondta, tisztában voltak vele, hogy a németek gázzal tervezik meggyilkolni az összeírtakat, majd bírói kérdésre pontosított, hogy nem *tudta*, de hallotta a pletykát. Állítása szerint a gázbarakk falán nagy rések voltak, ezért csak a betegek egy része halt meg. Az ilyeneket valószínűleg agyonlőtték a németek, bár nem volt jelen, de hallotta a lövéseket. Tagadta, hogy jó viszonya lett volna Bauerrel, és szerinte igenis szerzett a németektől orvosságot betegeinek.⁷⁴⁸ Tagadta, hogy belépett volna a Volkssturmba, illetve állítása szerint végig egyenruha nélkül, magyar katonasapkában, vöröskeresztes jelvénnel dolgozott Németországban.⁷⁴⁹

A per során a tanúk lényegében mind visszavonták terhelő vallomásaikat. Frühzeitig és Weinrébné lényegében megtagadták rendőrségi vallomásaikat, most már „semmit sem tudtak” a vádlottról, aki „rendes ember volt”.⁷⁵⁰ Diener Mór volt konyhafőnök szerint Rubányi sok extra ételt adott a betegeknek, és Bauer őt és a vádlottat is megfenyegette,

---

748 BFL XXV.1.a. 2380/1945. 42–45, 47.

749 Uo. 46.

750 Uo. 48–49.

hogy ha magyarul beszélgetnek egymás között, akkor mennek a gázba.⁷⁵¹ Érdekes volt a már említett orvos, Endre Pál vallomása. Ő ekkor már azt állította, hogy Bauer fegyverrel kényszerítette Rubányit a betegek összeírására. Szerinte mégsem verte bottal a betegeket, hanem a táborban mindenki bottal járt, mert gyengék voltak. A népügyész vallomását követően letartóztatta Endrét, mondván, hogy ő is részt vett a vádbeli cselekményben.⁷⁵² Nincsen nyoma annak, hogy Endre ellen eljárás indult volna, de könnyen megtörténhet, hogy hasonló alku lehetett a háttérben, mint a Frisch-perben: nem kizárt, hogy Endrének terhelő vallomást kellett tennie, de nem a megfelelő módon vallhatott, s így megbüntethették. A perben vallott még Frankl Zoltán orvos is, aki a PRO-n még a Volkssturm tagjaként azonosította Rubányit. Ekkor már erről semmit nem mondott, viszont felidézte, hogy kollégájának ujjai fagyási sérülést szenvedtek operálás közben. Orvosként „a maximumist nyújtott. Reggeltől késő estig, hidegben, hóban, fagyban, nélkülözést nem ismerve dolgozott velem együtt.” Kijelentette: „szerettük őt”, bár „a látszat [...] ellene szólt”⁷⁵³

Hogy a fentiekből miképp jutott a Rejtő-tanács arra, hogy az orvos igenis bűnös, érthetetlen. Mindenesetre Rubányit az elsőbíróság hat hónap börtönre ítélte, ezt azonban csak a sajtóból tudjuk, mert különös módon az elsőbírósági ítélet hiányzik a peranyagából. A sajtóhírek szerint felmentették a vád alól, hogy részt vett emberek törvénytelen megkínzásában vagy kivégzésében, viszont elítélték azért, mert német katonai alakulathoz (Volkssturm) csatlakozott.⁷⁵⁴ Annyi bizonyos, hogy a NOT Boglutz László által vezetett tanácsa 1946. október 15-én felmentette. A másodfokú ítélet reflektált az elsőbírósági ítéletre:

---

751 Uo. 60–61.

752 Uo. 54.

753 Uo. 56–57.

754 *Szabad Nép*, 1945. október 18. 4.; *Világ*, 1945. október 18. 4.

„Érthetetlen [...] az ítéletnek a rendelkező része. Ugyanis az elsőbíróság ítéletének felmentő része teljes egészében kimeríti a vádat. [...]” „Ilyen körülmények között az egész elsőbírói ítélet zavaros és érthetetlen.”⁷⁵⁵

Rubányi egyike volt azon kevés, népbíróság előtt perbe fogott zsidó származású személynek, akiknek karrierjét nem törték keresztül a vádak és a sajtóhajsza. 1950-ben az átszervezés előtt álló Országos Társadalombiztosító Intézet orvosa, 1954-ben a XII. kerületi rendelőintézet vezető orvosa volt. Ugyanabban az évben a *Népszava* mosolygós fotója mellett közölte a haza egyszerű orvos polgárának újévi kívánságait: a címlapcikk szerint „nagyon szeretik a beteget”, és egyetlen vágya „a betegellátás megjavítása”, „különösen az influenza ellen”. Ugyanekkor a kerületi Hazafias Népfrent bizottságának vezető tagja volt. Rubányi 1965. május 28-án hunyt el.⁷⁵⁶

*

Hevesi Ernő Weinberger néven született 1885. október 18-án Egerben, később a csongrádi Kisteleken lett körzeti orvos. 1944-ben Kistelekről vitték Szegedre, majd onnan deportálták egy kivételezett szállítmány keretében a Bécs melletti Strasshofba.⁷⁵⁷ Hazatérte után folytatta praxisát, míg 1946. november 15-én az orosházi ÁVO-n Vágó Dezsőné Stern Borbála fel nem jelentette. Állítása szerint 1944 őszén, „mikor kisleányom beteg volt, 40 fokos lázban feküdt Strasshofban, ahol deportálva voltunk, odahívtam dr. Hevesi Ernő deportált orvost, hogy vizsgálja meg a gyermeket. Megállapította, hogy a gyermekem tüdőgyulladásban szenved és székrekedéses volt. A doktor ricinusért elküldetett egy

---

755 BFL XXV.1.a. 2380/1945. 71.

756 *Magyar Nemzet*, 1950. szeptember 28. 6.; *Népszava*, 1954. január 1. 1.; *Magyar Nemzet*, 1954. október 7. 3.; *Orvosi Hetilap*, 1965. szeptember 19. 1814.

757 MNL CSML XXV.8. 99/1947. Hevesi-per. 105–106.

asszonyhoz. [...]” Vágóné állítása szerint a nő azzal jött vissza, hogy a ricinusolaj már Hevesinél volt. Vágóné kérte Hevesit, hogy adja oda az olajat, mire Hevesi azt felelte, hogy csak egy kiló kenyérért cserébe adja oda. Szerinte a gyermek később még rosszabbul lett, és ekkor tulajdon anyja ment Hevesihez, aki elküldte, hogy „menjen a lófaszba!”. Állítása szerint, mikor ő maga beteg volt, Hevesi munkára küldte, bár a Gestapo hagyta volna, hogy pihenjen. Történetének alátámasztására további tanúkat is megadott, például Stern Bernátnét és Stern Ignácét, akik szintűgy orosházi lakosok – valószínűleg Vágóné rokonainak feleségei – voltak.⁷⁵⁸ A megnevezett tanúk megerősítették az elhangzott történetet.⁷⁵⁹ Deutsch Andorné még arról is vallott, hogy Hevesi nem volt hajlandó megvizsgálni idős, beteg anyját.⁷⁶⁰

Lippay László szegedi népegész 1947. április 14-én nyújtotta be vádiratát az „illetékes államvédelmi osztályokkal” való konzultációt követően,⁷⁶¹ elsősorban a Sternek, Deutschné és Vágóné vallomására építette. Hevesivel szemben a népbíráskodásról szóló törvény 15. § 6. pontja alapján emelt vádat, azaz a fasiszta hatalmi rendszer eszközeinek saját célra való felhasználása miatt.⁷⁶² Május 31-én azonban már a nyomozás kiegészítését rendelte el, miszerint „megfelel-e a valóságnak, avagy sem, hogy a terhelt bon [kötelezvény] ellenében lázas betegnek tüntetett fel egyeseket [...]”.⁷⁶³ A kiegészítés során özv. Balázs Ernőné Kardos Jolán valószínűleg kérdésre cáfolta a vádat, miszerint a gyógykezelésért Hevesi jótállási jegyet kért. „A leggondosabban ápol”, a háladját „elhárította magától, és kijelentette, hogy erről szó

---

758 Uo. 102.

759 Uo. 98, 100.

760 Uo. O. n.

761 Uo. 12.

762 Uo. 41.

763 Uo. 47–49.

sem lehet”. Pedig szerinte Hevesit fenyegette a Gestapo, hogy „őt fogja először felakasztani”.⁷⁶⁴

Hevesi a vádakra egy datálatlan beadványban reagált a népügyszé-
ségnek. Ebben leírta a munkába menetel rendjét a táborban. „A mun-
kába menés úgy történt, hogy a lágerben reggel 4-5 óra között kellett
mindenkinek csoportosulni, és egy csoportba kellett a kb. 5-6 km tá-
volságban lévő munkahelyre kivonulni. Azoknak, akiknek valamilyen
súlyos betegségük volt, hogy úgyszólván mozgásképtelen állapotban
voltak, kora reggel kellett jelentkezniük orvosi vizsgálatra nálam, és
a legszigorúbb rendelkezéseket kaptam a tábor vezetőjétől (aki egy
nő volt, Lagerführerin) és a Gestapo kiküldöttjétől, csak azokat men-
tesíthetem a kivonulás kötelezettsége alól, akik mozgásra képtelen ál-
lapotban vannak, hogy kivonulni sem tudnak. Kifejezetten parancsot
kaptam, ha ezt a rendelkezést nem tartom be, családommal együtt bün-
tetőtáborba hurcolnak.” A gond az volt, hogy a lágervezető nő közölte:
a háromszáz rabból a felének mindig dolgoznia kellett, állapotuktól
függetlenül. Hevesinek komoly dilemmát jelentett: hogyan mentesít-
se a betegeket, és teljesítse egyben a minimális kvótát? Állítása szerint
„könnyörgött” a gyógyszerért a németeknek, nemegyszer saját ruháit
adta el orvosságért.⁷⁶⁵

Hevesi felidézte a Vágó lány orvosságának ügyét is. Szerinte sem-
milyen gyógyszere nem volt, de egyes deportáltaktól lehetett kenyérért
kapni ricinusolajat. A ricinus hashajtó hatású, és helyettesíthető keser-
rűsóval is. Ő azonban nem akart a kislányba keserű orvosságot erő-
szakolni, ezért kenyeret kért Vágónétól, hogy azon ricinust vegyen.
Beadványában nem fukarkodott a feljelentőjére tett negatív megjegyzé-
sekkel sem. Állítása szerint Vágó Dezsőné, „valamint közeli rokonsága”,

---

764 Uo. 17.

765 Uo. 71–72.

például Stern Bernátné és Deutsch Arnoldné – aki ezek szerint Vágóné rokona volt – „állandóan betegséget jelentettek, és felmentésüket kérték a kivonulás alól”. Hevesi állítása szerint tudta, hogy ez nem igaz, de így is mentesítette őket. Beadványában kijelentette azt is, hogy Vágóné „a barakkot körülvevő erdőbe jár[t] ki, ahol [...] legtöbb esetben egy ismerős ukrán munkással vagy munkavezetővel találkozott, akivel közelebbi ismeretségben volt”. Hevesi szerint ez illegális volt, és őt fenyegette miatta a lágervezető.⁷⁶⁶ Beadványában megnevezte megbízott védőit is: Lóránt László ügyvédet – akinek a neje a szegedi neológ hitközség tagja volt – és Müller Manót, aki ugyanazon hitközség tagja volt. Seiler Éva tanú megerősítette, hogy Hevesi valóban vett az anyjától, Seiler Sándorné Rosenzweig Margittól ricinust egy kiló kenyérért. Ezt maga Seilerné is vallotta.⁷⁶⁷ Mielőtt azonban a világos történetben megnyugszik az ember, érdemes megjegyezni, hogy ugyanezt vallotta Hevesi Ernőné Seiler Edit is – Hevesi felesége.⁷⁶⁸ A rokoni szál persze nem hitelteleníti teljességgel a történetet, de nem szabad elfelejteni, hogy miképp a vád, úgy a védelem esetében is nagyobb bizonyító erővel bír, ha független tanúk igazolják a történetet.

Nem teljesen világos, hogy ezt követően mi történt, de 1948 júniusában Csongrád város tisztiorvosa megkérdezte a népegészség elnökségtől, hogy Hevesi ellen volt-e népellenes büntett miatt népbírósi eljárás folyamatban, és ha igen, milyen eredménnyel zárult.⁷⁶⁹ A következő irat Nyerges Gábor közegészségügyi főfelügyelőtől érkezett az év augusztusában, ő bekérte a népjóléti minisztériumból rövid határidővel Hevesi népbírósi iratait.⁷⁷⁰ Ezek szerint Milassin László

---

766 Uo. 72–73.

767 Uo. 85–86.

768 Uo. 97.

769 Uo. 57.

770 Uo. 16.

népügyész 1949. február 17-én ejtette a vádat Hevesi ellen. A nyomozati iratok tükrében, elsősorban a Seilerek és özvegy Balázs névallomása alapján arra jutott, hogy az új adatok alkalmasak a vád megdöntésére.⁷⁷¹ A szegedi népbíróság Kozma Endre elnöklete alatt 1949. május 2-án zárt tanácsulást tartott, amely során végzésben döntöttek a bűnvádi eljárás megszüntetéséről.⁷⁷² Mindenesetre úgy tűnik, hogy Hevesinek vagy a karrierjébe kerültek a vádak, vagy feladta a praktizálást. Egy 1952. decemberi *Szabad Nép*-cikk szerint ekkorra már a kisteleki városi könyvtár könyvtárosa volt.⁷⁷³ Egy rövid temetési hír szerint 1961 júliusában hunyt el, a Farkasréti temetőben nyugszik.⁷⁷⁴ Ügyét nem kísértc sajtóhajsza, s feltételezhető, hogy az kivételesen valóban a hatalom beleszólása nélkül zajlott le.

---

771 Uo. 13.

772 Uo. 30.

773 *Szabad Nép*, 1952. december 29. 1.

774 *Népszava*, 1961. július 16. 6.

Előjáték a Rajk-perhez?

Kápóperek 1948-ban

Az eddigi perek egy része szándékosságot sejtet a hatalom részéről a kollaborációval vádolt zsidó származású személyek ügyeinek felduzzasztása, országossá változtatása terén. Más ügyek helyi intrikáknak tűnnek, amelyekről alig számolt be a sajtó. 1948 késő tavaszától kezdve azonban négy olyanra került sor, amelyekkel kapcsolatban egyértelműen felülről irányított, durva és mérgező nyelvezetű sajtókampány indult. A négy perbe fogott kápó – három nő és egy férfi – Klein Mórné Kohn Ilona, Iczkovics Klára, Weisz Vilmos és Weisz Györgyné Waldmann Viola voltak. Pereik szorosan egymás után következtek, voltaképpen az első még véget sem ért, amikor az utolsó megindult. Klein Mórné ügye – a feljelentéstől számolva – 1948 májusától '49 októberéig tartott, Iczkovics Klaráé '48 augusztusától 1950 januárjáig, Weisz Vilmosé '48 szeptemberétől '50 januárjáig, Weisz Györgynéé pedig '48 októberétől '49 márciusáig. A sajtókampány Kleinné és Weisz Vilmos esetében a feljelentéssel egy időben, Iczkovics és Weiszné esetében pedig egy hónap csúszással indult meg. Az ország közéleté így alig öt hónap alatt több tucat vezető cikkben ismerkedhetett meg a haláltáborokban egymást kéjjel kínzó zsidó nők – és egy férfi – rémtörténeteivel, több írásban, mint ahány az addigi összes kápótörténetről született együttvéve. Ügyeiknek olyan mértékű figyelmet szenteltek a médiában, amelyet csak a legkomolyabb háborús bűnösök kaptak.

Miért ekkor került sor ezekre? Akárcsak a munkaszolgálatos Fischer Sándor pécsi perénél, itt is felsejlik a háttérben a „perek pere”

az 1949-es Rajk-per. Az itt felsorolt négyből három még zajlott, mikor a Rajk elleni hajsza már nyilvánosan megindult.⁷⁷⁵ Itt nem állítjuk, hogy a kápóperek közvetlen előzményei lettek volna a Rajk-pernek. A szakirodalom szerint Péter Gábor először 1948 szeptemberében állította össze a Rajk-per első „vázlatát”, amiben a főszerepet még a volt szociáldemokrata Justus Pálnak szánta.⁷⁷⁶ Justus a bori munkaszolgálat túlélője volt, így kézenfekvő lehetett a közvélemény befolyásolása a zsidó származású személyekkel szembeni népbíróági perek terén. Maga a Rajkra fókuszáló bírósági eljárás előkészítése valamikor 1949 májusa után kezdődött, noha Rajk konfliktusa az ávóval korábbra datálható, s a per másodrendű vádlottjáról, a zsidó származású Szőnyi Tiborról már 1946 óta gyűjtötték az adatokat.⁷⁷⁷ Azonban a zsidó származású kommunisták megrágalmazása nem számított új jelenségnek. A *Népbíróági Közlöny*, majd később az *Ítélet* is írt például Gondos Lajos és Fremd Adolf baloldali – 1919-es és spanyol polgárháborús – múltjáról.⁷⁷⁸ Ez a legkevésbé sem volt kínos vagy rejtegetni való dolog: a cikkek bizonyították, hogy nemcsak holokauszt túlélők, de veterán kommunisták is lehettek fasiszták. Az effajta orientáló cikkek célja később az lehetett, hogy az olvasók kevésbé kérdőjelezzék meg, ha „spanyolosokról”, „svájciakról” vagy más, munkásmozgalmi háttérrel rendelkező egyénekről derül ki, hogy végig titóista kémek és horthysta ügynökök voltak.

Mérsékeltlen meglepő, ha a kápóperek végső indítéka terén a sötétben tapogatózunk, hiszen még ennél nagyobb volumenűeknél – például az 1950-es „tábornokok pere” – sem tudjuk pontosan, hogy „cui

---

775 A legelső vonatkozó hír 1949. június 16-án jelent meg a *Népszava* hasábjain, miszerint Rajkot és Szőnyit az MDP Központi Vezetősége trockista kémekként kizárta. Ekkor Kleinné, Iczkovics és Weisz pere még zajlott, Weisznéé azonban közel negyedéve lezárult.

776 Gyarmati 2011, 149–150.; uő. 2008, 160.

777 Hajdu 1992, 19.

778 *Népbíróági Közlöny*, 1946. július 5. 5.; *Ítélet*, 1946. november 14. 6.

prodest?.”⁷⁷⁹ Mégsem tűnik túlzó következtetésnek, hogy amennyiben a sztálini mintát követő rendszereket belső leszámolások, koncepciók perек jellemezték, amelyek szükségszerűen a kommunista vezetés rivalizáló feleit érintették, akkor meg kellett teremteni azt a narratívát, miszerint kommunisták – és akár zsidó származású kommunisták, holokauszt túlélők – is lehettek fasiszták.

A kápópereknek nem is kellett még csak közvetve sem kapcsolódniuk a nagy perekhez – például Rajkéhoz vagy a később, 1952–1953-ban tervezett zsidótanács-perhez –, céljukat már akkor is elérték, ha közvélemény hozzászokott, hogy a lapokban rendszeresen olvashat „fasiszta” kápókról, munkaszolgálatosokról vagy más holokauszt túlélőkről, akikre borzalmasabbnál borzalmasabb dolgokat vallottak egykori szenvedőtársaik. Vagyis az elképzelés, hogy a kommunista politikusok felülről irányították a nagy médiafigyelemben részesült kápóügyek kirobbanását, nem légből kapott, egészen egyértelmű bizonyítékokkal rendelkezünk ugyanis arról, hogy más eljárások kapcsán erre sor került. Gerő Ernő például 1951-ben egy hétköznapi árurejtegető parasztasszony, Molnár Józsefné ügyében írt levelet Rákosinak. „Az esetet alkalmasnak tartom arra, hogy nagyobb zajt csináljunk. [...] Szükséges néhány vaskos esetet a megfelelő megtorlással nyilvánosságra hozni. [...] A legközelebbi hetekben még néhány ilyen esetet kellene kifogni és nyilvánosságra hozni”⁷⁸⁰ – így a „rendezői utasítások”. Láthatóan tehát egy ilyen apró ügy is lehetett a háttérből a legfelső szinten irányított előadás része. A kápópereknek pedig nem is kellett jogerős elmarasztaló ítéleteket hozniuk, a lapok döntő többsége ugyanis csak az elsőfokú ítéleteket írta meg. (Noha jellemzőnek tűnik, hogy Goldbergerné debreceni és Fremd budapesti perén kívül egyedül az 1948-as persorozatban

---

779 Schubert 2007, 59.

780 Kő-Nagy J. 2002, 43.

születtek jogerős elmarasztaló ítéletek kápókkal szemben, Kleinné és Weisz esetében tényleges letöltendő idővel, Weisznél az előzetessel kitöltve. Iczkovics esetében csak az ordító *Justizmord* okán születhetett felmentő ítélet másodfokon.)

Találkozhatunk-e a fenti narratívával a lapokban a kápóperek kapcsán? Megírták-e megbízható káderek és újságírók, hogy a kápóperek lényege: *mindenki* lehet fasiszta? Megvizsgálva az itt említett, 1948-as perek visszhangját, a válasz egyértelműen igen. Voltaképpen már évekkel korábban Háty Gyula író – a Tanácsköztársaság zsidó származású⁷⁸¹ veteránja, később elítélt reformkommunista, ekkor még fontos kultúrkáder – a *Szabad Népb*en világosított fel mindenkit – nem egy kápóügy, hanem egycionista színdarab kapcsán –, miszerint „vannak naiv emberek, akik azt hiszik, hogy – mert a fasizmus a zsidókat gyilkolta – azért minden, ami zsidó: antifasizmus”. A szerző szerint ez „tévedés”, ami teret ad a „zsidó mezbe bújt fasizmus támadás[ának]”.⁷⁸²

Ez azonban még 1945-ben, és nem egy kápóügy kapcsán íródott. Egyfajta számárvezetőt a kápóperek megértéséhez Nemes György – maga is a holokauszt munkaszolgálatos túlélője,⁷⁸³ ekkor a *Szabad Népb* munkatársa, 1963–1975 között az *Élet és Irodalom* főszerkesztője – adott 1948 májusában, még mielőtt ítéletet hozott volna az elsőbíróság Kleinné ügyében. Cikkének beszédes címe volt: *Németellenes fasiszták*. Írásában így fogalmazott: „Meg kell végre mondani, hogy egyformán osztozik a fasisztaság bűnében az ilyen Páasztóy-féle »németellenes« tömeggyilkos az Endre- és Baky-féle fajmagyarokkal, a németektől megcsömörlött Horthyval, a demokrácia ellen szövetkező Nagy Ferencsel és az olyan talpnyaló szukával, mint amilyen Korbácsos Ilona volt.

---

781 Ries Ferenc 1917, 75.

782 *Szabad Népb*, 1945. július 5. 5.

783 Hernádi 2011, 14.; *Új Élet*, 1979. november 1. 5. Munkaszolgálatos emlékeit *A fél múltban* írta meg 1979-ben.

Ne tévesszen meg senkit a fogalmak egyszerűsítése. [...] A múltbéli németellenesség már régen nem elég tartalékalap ahhoz, hogy egy életen át igazi demokrataként lehessen belőle megélni.⁷⁸⁴

Az ítéletet megelőző (!) gondolatmenet teljesen világos: nincs lényegi különbség az 1941-es deportálásért felelős – majd a nyilasok által letartóztatott – Pásztóy Ámon, továbbá az 1944-es deportálásokért felelő Endre László és Bakó László belügyi államtitkárok, illetve Horthy Miklós kormányzó, az 1947-ben külföldi útján lemondásra kényszerített Nagy Ferenc kigazda miniszterelnök és a „szuka” Klein Mórné között. Bárki lehetett „fasiszta”, és aki „fasiszta” volt, az minőségbeli egyezést mutatott az olyan hidegvérű tömeggyilkosokkal, mint Endre és Bakó.

A szókapcsolatok és a nyelvezet már-már az antiszemita cikkekre emlékeztethetnek. Nem tűnik tehát meglepőnek, hogy az emigráns antiszemita irodalomban is egészen hasonló helyet kaptak a kápók – alkalmanként még az itt tárgyalt ügyek is. Marschalkó Lajos, aki a német megszállás alatt a *Függetlenség* főszerkesztője volt, később pedig emigráns nyilaslapon szerzője lett, 1958-ban egész könyvet írt *Világhódítók: az igazi háborús bűnösök* címmel, amelyben a zsidókat okolta a második világháborúért. Ebben néhány bekezdést szentelt két itt bemutatott kápónak: „A kápók elleni vádak sok hihetetlen, rémes cselekedetről számolnak be. [...] Nem mi, elfogult »antiszemiták« írjuk ezt, hanem [...] a budapesti szociáldemokrata *Népszava* 1946. decemberi számának 4. oldalán a következő cikk jelent meg: »Korbácsos Ilonka szörnyű rémtettei.« [...] Klein Mórné később a népbíróság halálra ítélte, és így talán ő volt az *egyetlen háborús bűnös*, aki valóban bűneiért bűnhődött meg. Ugyancsak a budapesti *Világ* egyik 1947-es száma

---

784 *Szabad Nép*, 1948. május 22. 4. Az ítélet Kleinné perében 1948. június 26-án, egy hónappal később született meg.

»Társnőit korbácsolta Auschwitzban« cím alatt hasonló esetről ad hírt. A lap előadja, hogy egyik divatos vacsorázóhelyen elfogták »Tigris Klárát«. [...] Ha majd egyszer az igazság napfényre kerülhet, ki fog derülni, hogy kik voltak a zsidók igazi kínzói, és hogy hova lett az öt és fél millió kísértet zsidó.⁷⁸⁵ Megjegyzendő, hogy az emigráns nyilassajtóban még a hatvanas években is a kápókat vádolták a koncentrációs táborok borzalmaiért: „az összes kápók zsidók voltak”, ők felelősek „számtalan koncentrációs táborlakó haláláért”⁷⁸⁶

Eltekintve attól, hogy Marschalkó mind a két cikkre pontatlanul hivatkozott – a Kleinnéről szóló cikk a *Világosság* 1948. május 30-i számában jelent meg, a kérdéses *Világ*-cikk pedig 1948. szeptember 3-án –, továbbá, hogy állításával ellentétben Kleinnét nem ítélték halálra és nem végezték ki, a szöveg remekül mutatja: a kollaborációval vádolt zsidó származású személyekkel szembeni kommunista és nácibarát/nyilas vádak közötti hasonlóságot. Előbbiek szerint a „zsidó kollaboránsok” is feleltek a második világháború és a holokauszt borzalmaiért, egészen a legnyomorultabb, megkínzott rab-funkcionáriusokig, utóbbiak szerint pedig *főleg* ők, de semmiképpen sem a keresztény magyar kollaboránsok.

*

Klein Mórné Kohn Ilona 1908. május 5-én született Budapesten. A Simor utcai polgáriba járt, a kereskedelmi alkalmazottak bálján ismerkedett még férjével. Komoly csapás volt számára, hogy mivel fia nem járhatott egyetemre a numerus clausus miatt, Belgiumba ment tanulni. Ott érte fiát a német megszállás. Kleinné úgy tudta, fia elhunyt

---

785 <https://mek.oszk.hu/10300/10377/10377.htm>, XI. fejezet (letöltve: 2021. március 30.). Kiemelés az eredetiben.

786 *Hídverők*, 1961/12. 423.; *Cél*, 1965. július 1. 12.

a holokausztban. Mivel a források utalnak egy budapesti fiúra is, valószínű, hogy két gyermeke volt. Kleinné már Magyarország német megszállása előtt is öngyilkosságot kísérelt meg – megpróbálta szíven szúrni magát –, majd 1944-ben is újabb kísérletet tett – ez sem sikerült.⁷⁸⁷ Valószínűnek tűnik, hogy deportálása alatt Bergen-Belsenben az úgynevezett Kleines Frauenlager kápója volt, noha a pontos lágerrészre nincs konkrét utalás a perben, a tanúk egyszerűen csak a koncentrációs táborát nevezték meg helyszíneként. Nincsen jele azonban, hogy Kleinné a már tárgyalt Fischer Simonnal lett volna egy táborrészben. Mikor 1948-ban felismerték Budapesten, állítólag egy bizonyos „Pók üzlet” – talán az Aranypók nőiruha-hálózat része – eladójaként dolgozott.

Ügyében a legelső hírek május 9-én jelentek meg. A szociáldemokrata *Világosság* hozta a legrészletesebb cikket, tele tárgyi tévedésekkel: eszerint Kleinné – kijelentő módban! – „halálra korbácsolt, halálra rügött, elégetett embereket [...]”. A cikk szerint megkínozta Szakasits Antal államtitkár azóta elhunyt nejét is. Ez az állítás azonban nem lehet helytálló, mert bár a nyomozati anyagban szerepel egy bizonyos Szakasits Antalné vallomása (leánykori nevét nem említik), ő 1903. szeptember 14-én, míg az államtitkár neje, Boros Izabella 1898. május 25-én született. A kérdéses vallomás 1948 májusában készült, Boros pedig 1946 októberében elhunyt. A cikk szerint Kleinné „hóhér” volt, aki „összebarátkozott a tábor parancsnoknőjével, *Blokovával* [...]”. Letartóztatása után „mindent bevallott”⁷⁸⁸.

A *Világosság* cikke több szempontból is érdekes. Mint később is utalni fogunk rá, a cikkben több félreértés vagy félrehallás alapján történt elírás volt: a *blokova* egy tisztség, nem pedig személynév volt, továbbá a cikk szerint Kleinné feljelentője „Atroha” községből származott, ez

---

787 BFL XXV.1.a. 2678/1948. 17–18, 22–23. Klein Mórné pere.; *Haladás*, 1948. május 13. 2.; *Világosság*, 1948. május 13. 6.

788 *Világosság*, 1948. május 9. 2. Kiemelés az eredetiben.

valószínűleg a szabolcsi Pátroha akart lenni. Ezenfelül fontos a bizalmas félinformációk tömkelege a cikkben. Az ÁVO összefoglaló jelentését Kleinné ügyében május 7-én készítette el, az anyag két nap múlva már a lapokban volt olvasható. Ennek ismerete nélkül nem lehetett volna tévesen azt írni, hogy Szakasits Antal felesége sértett lett volna az ügyben. Amennyiben pedig a nyomozati iratok elérhetőek voltak a névtelen cikkírónak, úgy az állítás, miszerint Kleinné „mindent bevallott” a halálra verések kapcsán, szándékos és durva hazugság volt. Kleinné ÁVO-n tett vallomásában ugyanis az állt: „ilyen verések következtében senkinek komolyabb baja nem lett.”⁷⁸⁹

Szintúgy említésre méltó a durva „hóhér” jelző, noha ez legalább nem volt dehumanizáló. A kisgazda *Kis Újság* ugyanaznap „női ördögnek”, a kommunista *Szabadság* pedig „rémmek” nevezte.⁷⁹⁰ (A kisgazda sajtó részvétele a hangulatkeltésben nem meglepő, a különböző pártok lapjai versenyezve követelték a szigorúbb számonkérést, nehogy azt a benyomást keltsék: pártjuk megengedő a múlt rendszerrel szemben.)⁷⁹¹ A sajtókampány négy nappal később, május 13-án folytatódott, amikor két interjú is megjelent Kleinnével, noha ezeket a szövegeket csak jobb szó híján érdemes interjúnak nevezni. A beszélgetések az előzetesben készültek (cellatársa a fogdában Dévay Camilla színésznő, Udvaros Béla későbbi felesége volt, akit ekkoriban a nyilásokkal való kollaborációval vádoltak).⁷⁹²

Az egyik interjú a *Világosság* hasábjain került napvilágra, szerzője Zsolt Ágnes. A cikk nem törekedett Kleinné dehumanizálására, inkább ellenszenvesként igyekezett beállítani: külön hangsúlyozta, hogy csinos nő, „jól ápolt körmök[kel]”, „hideg szeme[kkel]”. Zsolt megkérdezte

---

789 BFL XXV.1.a. 2678/1948. 18.

790 *Kis Újság*, 1948. május 9. 7.; *Szabadság*, 1948. május 9. 5.

791 Z. Karvalics 1992, 59–60.

792 *Képes* 7, 1990. június 16. 7.

a riportalanytól, hogy mit szól ahhoz, hogy „proletárnők is vádolják most magát”, azaz a cikkben hangsúlyosan érezhető volt az osztályharcos él. A cikk tolmácsolta Klein védekezését, miszerint nem vert meg senkit, azonban végig cinikus kiszólásokkal kísérte.⁷⁹³ Maga Zsolt Ágnes a holokauszt túlélője volt, aki nemzetközi hírnévre tett szert Auschwitzban meghalt lányának, Heymann Évának könyvvé szerkesztett naplójával. Érdekesség, hogy a (második) férje, a muszos és bergen-belseni holokauszt túlélő⁷⁹⁴ Zsolt Béla a *Haladás* főszerkesztője volt – amely lap a másik riportot közölte.

A *Haladás*ban megjelent szöveg már sokkal kíméletlenebb hangnemet használt. Szerzője a szintúgy zsidó származású⁷⁹⁵ Balázs Sándor volt, aki elsősorban színművészeti cikkekkkel jelentkezett a polgári demokrata lapban. Az interjú először átlagemberként írta le Kleinnét: „Se nem csúnya, se nem szép, se nem okos, se nem buta, igazi se nem. Olyan, amilyenből tizenkettő tesz ki egy tucatot, amilyen ezer meg ezer futkos a világban, s aki észrevétlenül leélte volna a maga kis életét, ha – ha nem jön közbe Hitler és a háború.” Később azonban a cikk átváltott a dehumanizálás nyelvezetére: „Ez volt a vihar [...] mely [...] a jelentéktelen Klein Mórnéból jelentékeny szörnyeteget csinált.” Ez az interjú is közölte Kleinné válaszait, ám végül az egész védekezést igyekezett lebontani: „Állás, kötelesség, életöszön. Ezeket a szavakat használja legsűrűbben.” A cikk végül levonta a következtetést, hogy „szörnyeteg”, akinek „bűnhődnie” kell.⁷⁹⁶ Kleinné mind a két interjúban kifejezte, hogy rossz az emlékezete, és nem emlékszik a tárgyalt szituációkra – mint látni fogjuk, emlékezetkihagyása később fontos lesz.

---

793 *Világosság*, 1948. május 13. 6.

794 Emlékirata halála után jelent meg: Zsolt 1980. Bergen-Belsenbe az ún. Kasztner-vonaton került, ahol kivételezett elbánásban részesült.

795 Trócsányi 1945, 7.

796 *Haladás*, 1948. május 13. 2. Kiemelés az eredetiben.

Klein Mórné esetében érdekesség, hogy a sajtó többször is megírta, hogy leánykori neve Kohn Ilona volt. Ebben a könyvben is ezzel a névvel éltünk, noha Kleinné periratai kérdéseket vetnek fel ezzel kapcsolatban: egy iraton Kleinné apja Keszi (Kohn) Sándorként szerepel.⁷⁹⁷ Sajnos ő maga aláírásain a Klein Mórnét használta, ez szerepel már DP-regisztrációs kártyáján is, így ebből nem ismerjük meg leánykori nevét.⁷⁹⁸ Megtörténhet, hogy Kleinné leánykori neve valójában Keszi Ilona volt, és csak a kommunista sajtó nevezte őt Kohnnak? A különös eljárásnak más példái is akadnak. A már említett Várkonyi Istvánra a sajtó végig „Várkonyi-Weinmannként” utalt (egyébként helytelenül, ugyanis Várkonyi eredeti neve Weimann volt, az extra „n” betű nélkül, ezt azonban csak a *Világ* egyetlen cikke találta el).⁷⁹⁹ A gunskircheni kápolna azonban aláírásában világosan Várkonyiként írt alá, tehát itt a családnev „öncélú visszazsidósításáról” volt szó.⁸⁰⁰ A már szintűgy tárgyalt Gondos-perről beszámoló lapok közül egyik sem felejtette el hangsúlyozni, hogy Gondos eredeti családneve Gottlieb volt. Ő szintűgy következetesen a magyarosított családnevét használta aláírásain. Gondosnak ismert az auschwitz-i fogolykártyája,⁸⁰¹ de még a náciknak sem jutott eszükbe feltüntetni eredeti családnevét. Ezzel szemben a *Felvidéki Népszava* – a szociáldemokraták miskolci lapja – „Gondos-Gottlieb Lajos nyírbátori zsidó tanítóként” utalt rá az elsőfokú ítéletről beszámoló

---

797 BFL XXV.1.a. 2678/1948. 17–18.

798 <https://collections.arolsen-archives.org/en/archive/67691243/> (letöltve: 2022. július 7.).

799 *Világ*, 1947. május 20. 3. A névtévesztés engem is megzavart: korábbi tanulmányomban magam is azt írtam, hogy Várkonyi peranyaga nem található a levéltárban, mivel a sajtót követve én is Weinmannként kutattam utána. Lásd Veszprémy 2020, 76. Érdekesség egyébként, hogy Várkonyinak még a saját védője is elrontotta a nevét egy beadványban. Lásd: BFL XXV.1.a. 1754/1947. 272.

800 BFL XXV.1.a. 1754/1947. 157–158.

801 https://collections.arolsen-archives.org/en/archive/1-1-5-3_01010503-oS/?p=1&-doc_id=5979367 (letöltve: 2022. július 7.).

cikkében.⁸⁰² A lap felelős szerkesztője ekkor a kriptokommunista, egyben koncentrációtábor-túlélő Révész Jenő volt.⁸⁰³ A *Szabad Magyarország* – az MKP észak-magyarországi kerületének lapja – egy nappal később már csak átvette a szocdem példát.⁸⁰⁴ A debreceni Kovács Máttyás is hasonlóan járt: az ő esetében a helyi népbíróság Tomola-tanácsa rögzítette ítéletében, hogy „családi nevét Katzról magyarosította Kovácsra”, bár hogy ennek mi köze volt az ügyéhez, vagy hogy az antiszemitákon kívül kit érdekelt, nem világos.⁸⁰⁵

Kleinné tárgyalásának leírása előtt érdemes végigvenni, milyen eredményeket is szültek a tanúk és a gyanúsított kihallgatásai. Az ÁVO részéről a nyomozást Grád Géza nyomozó főhadnagy végezte. A vádak terén: Szakasits Antalné szerint annyi ételt lopott tőlük Kleinné, hogy „meghízott [...], pirosposzsgás arcú volt”.⁸⁰⁶ Kocsis Andorné Kepes Klára szerint Kleinné a táborban „szép ruhában” járt. „Még ott is festette magát, gyönyörű tiszta ruhákba járt, és olyan kövér volt azáltal, amit tőlünk lopott el.” [sic!] A teát továbbá nem adta nekik oda, mert „meg akart benne fürdeni”.⁸⁰⁷ Pick Richárdné szerint Kleinné a táborban „kereszténynek mondotta magát”.⁸⁰⁸ Czeiczler Gézáné megerősítette, hogy Kleinné „gyűlölte a zsidókat”.⁸⁰⁹

Ennél durvább vádak is megfogalmaztak. Hajdu Béláné – akinek leánykori nevét a politikai rendőrség nem jegyezte fel – szerint mikor forró teát kaptak, Kleinné minden ok nélkül „megfogta a forró teával

---

802 *Felvidéki Népszava*, 1946. július 13. 2.

803 Tóth 1976, 141.; *Hajdú-Bihari Napló*, 1961. február 28. 2.

804 *Szabad Magyarország*, 1946. július 14. 4.

805 MNL HBML XXV.1. 1. doboz. 37/1945. Szabó Károly és Kovács Máttyás pere. A csonka peranyag többi része sajnos a Debreceni Törvényszék Irattárában sem volt feltehető.

806 BFL XXV.1.a. 2678/1948. 6.

807 Uo. 10–11.

808 Uo. 12.

809 Uo. 16.

telt kondért, és [...] ránk öntötte a forró teát, sokan súlyos égési sebeket szenvedtek ezáltal. Kleinnének ez nem volt elég, a súlyos sebekben fetrengőket még korbácsával véresre verte”, sokakat egyenesen „agyon”. Szerinte Kleinné továbbá a betegblokkba küldte a betegeket: „Sírva könyörögtünk neki, ne küldjön bennünket a betegblokkba, erre nevetve jelentette ki, hogy nem kegyelmez senkinek, »minél többen meg fogtok döglenni zsidó kurvák, annál jobb!«. ”⁸¹⁰ Itt érdemes hozzátenni, hogy valóban a betegblokkok voltak a legrosszabb helyek a koncentrációs táborokban, egy túlélő például úgy írta le az egyik bergen-belseni tífuszos barakkot, hogy „ezerszámra másztak a tetűk, a halottak együtt feküdtek az élőkkel, saját piszkukban”⁸¹¹

Munkácsi Lászlóné Engel Anna komplex történetet adott elő Löwi Magda megveréséről és haláláról. Szerinte Kleinné „fél órán keresztül kínozza ezt a szerencsétlent, [...] korbácsával és csizmája sarkával ott ütötte és rúgta, ahol érte, nem volt tekintettel arra, hogy ez a szerencsétlen már úgylis félhalott volt. Az arcát a csizmája sarkával véres cafatokra rúgta, a szemét majdnem kirúgta, és úgy összeverte, hogy soha be nem gyógyuló sebeket ejtett rajta ez a fenevad.” Később – szerinte 1946 októberében – találkozott Löwivel a budakeszi szanatóriumban. Állította: „Ott egy haldoklót találtam. Meg akartam vizsgálni, és azt mondtam, hogy Klein Mórnét, aki téged majdnem agyonvert, *a rendőrség elfogta*. Erre haldokolva is mosolygott, és azt suttogetta, »akkor most már nyugodtan halok meg«. *A szerencsétlen meg is halt.*”⁸¹²

Ennek a történetnek az általam kiemelt részei különösen izgalmasak. Tehát Munkácsiné szerint amikor meglátogatta Löwit a szanatóriumban, akkor *már* elfogták a rendőrök Kleinnét, hiszen beszámolhatott a haldokló Löwinek az elfogás tényéről, aki így megnyugodva

---

810 Uo. 8.

811 Vági-Kádár 2017, 115.

812 BFL XXV.1.a. 2678/1948. 14–15.

kilehelte lelkét. A népbírósi iratok között világosan szerepel, hogy Kleinné 1948. május 5-e (pontosan negyvenedik születésnapja) óta volt rendőrségi őrizetben.⁸¹³ Történetesen pedig Munkácsiné ÁVO-n tett vallomásán is szerepel egy dátum: ez pedig szintűgy 1948. május 5-e! Tehát Munkácsiné az elfogás reggelén meglátogatta Löwit, majd elment a rendőrségre, és vallomást tett, ahol megemlítette Löwi aznapi halálát – miközben az egész látogatást még aznap két évvel korábbra datálta?⁸¹⁴ Talán nem kell részletesebb érvelést bemutatni annak tisztázására, hogy Munkácsiné egész története nyilvánvaló hamisítvány. A tárgyalás során ennél izgalmasabb részletre is fény derült. Kleinné kérdésére Munkácsiné elismerte, hogy 1947-ben már találkoztak egyszer, és egy órán át kávéztak.⁸¹⁵ Erre Kleinné úgy emlékezett, hogy „akkor ő maga hozta fel az én beosztásomat, amikor is tisztáztuk, hogy nem is lehetett másként viselkednem”⁸¹⁶ Ezek szerint tehát Munkácsiné korábban találkozott Kleinnével, mégis körülbelül egy évig valamiért nem jelentette fel. Mi vitte rá vajon, hogy hirtelen mégis így tegyen 1948-ban? Munkácsiné a fentiekén kívül azt is felidézte, hogy egyszer egy „síró kislány” ment a barakkba, hogy anyja haldoklik, és ezért kávéért kért neki. „Klein Mór-né a síró kislányt elfogta, beszorította egy sarokba, és korbácsával ott előttem félholtra verte.”⁸¹⁷

Kleinné a politikai rendőrségen azt vallotta a deportálásáról,⁸¹⁸ hogy 1944. május 2-án tartóztatták le, mert nem viselte a sárga csillogót. A detektívek erőszakkal vallatták, majd először a kecskeméti

---

813 Uo. 33.

814 A budakeszi szanatórium utódja, az Országos Orvosi Rehabilitációs Intézet levélben nem tudta megerősíteni, hogy az adott időszakban volt ilyen nevű betegük. Az OORI levele a szerzőnek, 2021. április 13.

815 BFL XXV.1.a. 2678/1948. 25.

816 Uo. 19/a és 25.

817 Uo. 15.

818 Uo. 17–18.

téglagyárba került, onnan pedig júniusban Auschwitzba, s végül októberben Bergen-Belsenbe, ahol decemberben lett blokovahelyettes. Pozícióját „nagy dolognak” nevezte, „mert több ételmet kaptam”, illetve jobb ruházkodási és tisztálkodási lehetősége volt. Védekezésében „életösztönére” hivatkozott, amely azt diktálta, hogy „szigorúan végezzem a parancsnokságot, mert ha ezt nem teszem, visszakerültem volna a többiekhez, és újrakezdhettem volna a nyomorúságos életet”. Vallomásában nem tagadta, hogy „minőségemben többször megvertem sorstársaimat. Korbács nem volt nálam, de bevallom, hogy egy szíjdarab volt nálam, [amit] az appelnél, ha jól emlékszem, használtam is. Meg kell jegyeznem, hogy a rendet csak igen nagy szigorral lehetett fenntartani. Ha ételt osztottam, a 800 deportált nekiment a kondérnak, és majdnem felborították azt éhségükben. Ilyen körülmények között kellett a rendet fenntartani.” Az üstökkel való leöntés történetét igyekezett cáfolni, noha ő is belezavarodott a számokba: szerinte egy kondér „70 kiló volt üresen, fizikailag sem bírtam volna rájuk önteni”. Ez így biztosan tévedés, átvizsgálva napjaink üstpiacát megállapítható, hogy egy acélüst, amelybe 70 liter folyadék fér, üresen 20–25 kg. Azonban logikusnak tűnik, hogy egy üst 70 kg-nál is nehezebb lehetett, amennyiben tele volt kávéval vagy teával – ezt pedig a kb. 160 cm magas, legyengült Kleinné biztosan nem tudta volna megemelni. A történetet a kávéért kérő kislány megveréséről hazugságnak minősítette, de hozzátette, hogy „lehet, hogy egy-két pofont adtam neki”. Állítása szerint a németek legfeljebb 50 embert engedtek a blokkokban maradni betegség címén, de ő 2–300 embert is bent hagyott. Elismerete, hogy mivel sokan azt hitték, keresztény, ezért, „hogy előnyöket kaphassak, rájuk hagytam, hogy keresztény vagyok”.

A fentiekhez még fontos részleteket tett hozzá a népügyészégi vallomásában.⁸¹⁹ (Az ÁVO-nál elmondottakat fenntartotta; ezek szerint Kleinnét nem verték meg a rendőrségen.) Mint érvelt, „minden munkát vállaltam és elvégeztem Auschwitzban és Bergen-Belsenben is csak azért, hogy élve maradjak, és hazakerüljek a gyermekeimhez”. Kijelentette: a táborban elkapta a tífuszt, és ez emlékezetkiesést okozott nála. „A vádló tanúim közül senkire sem emlékszem vissza. Amióta tífuszom volt, teljesen elvesztettem az emlékezőtehetségemet a nevek-re és arcokra.” Itt szükséges tisztázni, hogy a tífusznak valóban ismert mellékhatása az emlékezetkiesés.⁸²⁰ Nem tűnik elrugaszkodott feltételezésnek, hogy Kleinné nem hazudott, amikor úgy érvelt: vádlóit nem ismeri fel, a tárgyalat esetekre nem emlékszik.

Rabtársait – talán kissé lenézően – „pesti zsidó nőknek” nevezte, noha ő maga budapesti születésű és pesti – Népszínház utcai – lakos volt, míg feljelentőinek többsége szabolcsi kistelepülésekről vagy falvakból származott. A németek alatti pozícióját úgy értékelte, hogy „nekem önálló akaratom nem volt”. Ennek ellenére népügyészégi vallomásában már megengedte a tétova gondolatot, miszerint „a gyanúsítást megértettem, emberileg hibásnak érzem magamat azért, mert nem tudtam annyira felemelkedni, hogy az emberi érdekeket alárendeljem az összesség érdekének”.

A fentiek alapján született vádiratot Nagyfejeő József írta alá, aki még 1944-ben az Országos Földhitelintézet ügyvezető igazgatójaként, újabban pedig népügyészként tevékenykedett. A vádirat szerint Kleinné „csoportosan” küldött embereket a tábor betegszobájára, ahonnan „senki élve ki nem kerül[t]”, továbbá együttműködött a németekkel, „akiknek céljuk volt, hogy az üldözöttek közül minél többen

---

819 Uo. 19–19/a.

820 Park 2017, 83–86.; Kar 2014, 453–455.

elpusztuljanak”. A szöveg továbbá tényként kezelte, hogy Löwi halála Kleinné verésének következtében történt, illetve hogy a korbácsolások miatt „sokan a helyszínen [...] elpusztultak”. Az indoklás szerint nem fogadható el a védekezés, miszerint saját életét óvta kápói tevékenységével, „mert terhelt teljesen önhatalommal rendelkezett a barakk területén. [...] Emberileg egyenesen érthetetlen, hogy egy üldözött személy örömet találjon abban, hogy sorstársai miképpen pusztulnak halomra, éhínség, gyengeség vagy atrocitások folytán, különösen akkor, amikor az atrocitások okozója éppen ő maga.” Érdemes megjegyezni, hogy a vádiratban a németek teljesen eltűnnek: ott sem voltak, és a zsidó foglyokat sem a németek kínozták és ölték meg, hanem „ő maga”, azaz a vádlott. Kleinné tevékenysége a szöveg szerint kimerítette a népbíráskodásról szóló törvény 11. § 5. pontját, vagyis emberek törvénytelen megkínzását és kivégzését.⁸²¹

A per megértéséhez lényeges adalék, hogy a *Világ*ban május 15-én apróhirdetést adtak fel: „Bergen-belseniek! 15-én, szombaton este 8-kor találkozunk a *Claridge kávéházban Korbácsos Ilonka* ügye miatt, fontos, hogy *mindenki ott legyen!*”⁸²² Ehhez tudni kell, hogy a már bemutatott Munkácsi Lászlóné Engel Anna a kávéház tulajdonosának a felesége volt. A hirdetés célja nyilván az volt, hogy aznap este a vád tanúi egyeztethessék vallomásaikat. A gyűlésre ellátogatott Halász Péter író és újságíró, később a Szabad Európa Rádió ismert munkatársa (noha ő maga a munkaszolgálat, nem pedig a deportálás túlélője volt). A *Reggel*be írt riportja felelevenítette a találkozót: leírta a dühös női túlélők vádjait, írói vénájával pedig mindjárt olyan vádak is vizionált – ismét kijelentő módon –, amelyek elő sem kerültek a per tárgyalásakor. Kleinné „[...] lakkosan csillogó csizmájában ott járt-kélt közöttük,

---

821 BFL XXV.1.a. 2678/1948. 33–34.

822 *Világ*, 1948. május 15. 6. Kiemelés az eredetiben.

[...] ha kedve tartotta, [...] kitörte a fogaikat s marékszámra cibálta ki a hajukat” – írta. Cikke végén levonta a konklúziót, hogy „nagyon sok »Korbácsos Ilonka« szabadlábon járkal”, és meg is nevezett egy kapuvári muszost mint állítólagos kollaboránst (a lap később, kivételes módon, a muszosról szóló állítások kapcsán helyesbítést közölt).⁸²³

A tárgyalásra június 26-án került sor, azonban a MOT szerint az ügy iránt olyan nagy volt az érdeklődés, hogy a kiadott jegyek (!) már a hónap elején elkelték.⁸²⁴ Az érdeklődést nyilván növelte, hogy több lap is előre megszellőztette: Kleinnére halálbüntetést is kérhetnek, vagy egyenesen halálbüntetést fog kérni a népügyész.⁸²⁵ Az érdeklődés már május végén olyan hatalmas volt, hogy a *Világosság* címdalán a második kiemelt címet Kleinné ügye kapta, csak Révai József tudta maga mögé utasítani.⁸²⁶ A bírósági tárgyalást követő napon a kommunista *Szabadság* ugyanígy kiemelt címként hozta a pert a címlapon.⁸²⁷ A tárgyalásról fotókat is készítettek: korábban hasonlóra csak az olyan „nagyvadnak” számító háborús bűnösök esetében került sor, mint Szálasi, Imrédy vagy Endre és Bakó államtitkárok. Ez az eljárás Kleinné figyelmét sem kerülte el, és el is panaszkolta, „bánt, hogy valóságos »bombaszennazációja« vagyok az újságoknak. Le is fényképeztek”. Ez azonban nem volt elég a *Népszavának*, amely rajzot közölt a tárgyalásán üldögélő vádlottról.⁸²⁸ A hírlapírók jó tanítványai voltak Vlagyimir Iljics Leninnek, aki már 1911-ben megírta: „Minden propagandista és agitátor művészete abban áll, hogy meg tudja találni a legjobb eszközt

---

823 Az eredeti cikkhez lásd: *A Reggel*, 1948. május 15. 5. A helyesbítés: uo. 1948. május 31. 4.

824 MOT, 1948. június 4. https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mnl_mti_mot_hiranyag_1948/ (letöltve: 2022. július 7.).

825 *Friss Újság*, 1948. május 30. 2.; *Világosság*, 1948. május 30. 6.

826 *Világosság*, 1948. május 30. 1.

827 *Szabadság*, 1948. június 27. 1.

828 *Népszava*, 1948. június 27. 4.

egy adott közönség befolyásolására [...] oly módon, hogy az legyen a legmeggyőzőbb, legkönnyebben emészthető, legfelkavaróbb és leg-erőteljesebben hatásos.⁸²⁹

A tárgyalás napján a MOT szerint „százak és százak” tolongtak a törvényszék második emeleti esküdtszéki terménél. A MOT úgy írta le Kleinnét, mint alacsony, szőke, zöld szemű, középkorú nőt, aki két fegyőr között állva tette meg vallomását, és olyan halkán beszélt, hogy figyelmeztetni kellett: emelje fel a hangját. A *Világosság* saját riporttal jelentkezett, eszerint már kék volt a szeme és vörösszőke a haja, amin „a dauerolás nyomai még látszanak”. Fehér blúzt, sötétkék, fehér pettyes szoknyát, fehér szandált és fehér zoknit viselt, és ülve vallott. Viselkedése e szerint a cikk szerint is megszeppent volt. Mindkét tudósítás kiegészített abban, hogy a hallgatóság Kleinnét szidalmazta.⁸³⁰ Ezek a leírások apró eltéréseik ellenére eddig talán megbízhatók voltak. A továbbiakban azonban súlyos kérdések merülnek fel velük kapcsolatban. A *Világosság* például azt állította, hogy „Korbácsos Ilona időnként feléjük [a jelen lévő családtagjai felé] néz, és *cinikusan mosolyog*”.⁸³¹ De mégis honnan tudta a lap, hogy Kleinné cinikus volt vagy sem? Szintúgy érdemes megjegyezni, hogy a lap – ahogyan a legtöbb újságcikk – épp csak tisztázta, hogy mi Kleinné polgári neve, egyébként végig „Korbácsos Ilonának” vagy „Ilonkának” nevezték. A *Világosság* nem is titkolta elfogultságát, mikor így tudósított: „Pálosi tanácselnök megengedi, hogy a gyáva gyilkos ülve tegye meg vallomását.”⁸³²

A MOT tudósítása azonban már tartalmi kérdéseket is felvet. Az eredeti jegyzőkönyvben például Czeiczél Gézőtől ez a mondat

---

829 *Lenin* 1974, 341.

830 MOT, 1948. június 26.; *Világosság*, 1948. június 27. 3.

831 *Világosság*, 1948. június 27. 3. Kiemelés az eredetiben.

832 Uo.

szerepel: „Vádlottat utálok, mert vert bennünket.”⁸³³ Eközben a tudósításban a következő áll: „Nem, csak utálok, mert többször megvert.”⁸³⁴ A „nem” itt arra vonatkozott, elfogult-e a vádlottal szemben. A két állítás nem ugyanazt jelenti. Egyrészt az első verzióban sértettnek nevezi magát Czeiczelné; másrészt az előbbi mondatnak az értelme inkább az, hogy Kleinné alkalmanként ütlegette a rabokat, de nem feltétlenül Czeiczelnét, míg az utóbbi mondat azt jelenti, Kleinné többször megverte magát Czeiczelnét. A MOT változata sokkal konkrétabb és ilyen értelemben súlyosabb vád is, mégsem fogjuk most már megtudni, melyik állítás hangzott el. A tudósításban továbbá Munkácsiné szerint neki Löwi azt mondta a szanatóriumban, hogy „csak azért szeretnék még élni, hogy megbosszuljam Ilonkát”.⁸³⁵ Azon túl, hogy a mondatnak a történet ismeretében nem sok értelme van, fontos jelezni, hogy ilyesmi sem szerepel a tárgyalási jegyzőkönyvben.⁸³⁶ A tudósítás és a jegyzőkönyv közötti eltérés a népbíróságok történetének megismerhetőségével kapcsolatban vet fel kérdéseket: melyik verzió a valós, és melyik a tévedés – vagy esetleg mind a kettő téved bizonyos mértékben?

Tárgyalása során Kleinné már ártatlannak vallotta magát, és úgy érvelt, hogy azért lett blokovahelyettes, mert „ilyen megbízatást visszautasítani nem lehetett”. Viselkedésére azzal a magyarázattal szolgált, hogy „teljesen elkeseredett emberek között nagyon nehéz a rendet megtartani”. A verésekre egyébként is úgy emlékezett vissza, hogy azok verekedések voltak, amelyekben „én mindig többet kaptam, mint amit adtam”. Valószínűleg nem keltett jó benyomást a vádlott, mikor arról beszélt, hogy az étellopás vádja nem igaz, hiszen nem szorult lopásra, „én több élelmiszert kaptam, mint a többi”. Állítása szerint viszont épp,

---

833 BFL XXV.1.a. 2678/1948. 24.

834 MOT, 1948. június 26.

835 MOT, 1948. június 26.

836 BFL XXV.1.a. 2678/1948. 25.

hogy kevesebb embert engedett munkára a betegek közül, és ezért a németek őt verték meg. Az idézett kondéros esetre úgy reagált, hogy nyilván a nők megrohanták az ételt, neki pedig rendet kellett teremtenie. Összességében szerinte nem ment túl azokon a rendelkezéseken, amelyeket a németek kiadtak. Itt is megjelent védekezése – mint az ÁVO-n tett vallomásában és interjúiban –, hogy egyszerűen nem emlékezett az eseményekre és a személyekre.⁸³⁷

A tárgyaláson elhangzott vallomások minimális eltérést mutattak az ÁVO-n tettekhez képest. Czeiczél Gézáné Herz Mária azt állította, hogy Kleinné a kávéért kérő kisgyermeket nem megverte, hanem feketekávéval öntött az arcába. Hozzátette, hogy „a veréseket a táborban lévő egyik SS-tiszt is megsokallta, mondta azonban, hogy nem mer segíteni, mert akkor zsidóbérencnek nevezik.”⁸³⁸ Munkácsi Lászlóné Engel Anna annyival egészítette ki vallomását, hogy Löwi „arcán sokáig meglátszott a vádlott csizmájának a nyoma.”⁸³⁹ Kocsis Andorné Kepes Klára szerint nemcsak rájuk borította az ételt, de „merőkanállal verte a deportáltak fejét”. Ezekbe állítása szerint rabok bele is haltak.⁸⁴⁰ Fleischer Miklósné Klein Margit szerint őt magát is megverte Kleinné, egy Pollák Lili nevű lányt pedig agyonvert.⁸⁴¹ Pick Richárdné Klein Klára szerint őt magát forró teával öntötte le, aminek nyoma is maradt – bár a jegyzőkönyvek szerint ezt nem ellenőrizték.⁸⁴² Hajdu Béláné Klein Ilona megerősítette az iménti történetet – szerinte „30 liter teával” öntötte le Pickné –, hozzátéve, hogy Kleinné őket „ringyó kurvának, bestiának” nevezte.⁸⁴³ Talán nem tűnik érdektelen információnak, hogy a tárgyalási

---

837 Uo. 22.

838 Uo. 24.

839 Uo. 25.

840 Uo. 27.

841 Uo. 26.

842 Uo. 26.

843 Uo. 27–28.

jegyzőkönyvekből kiderül: a vád által tanúként idézett három Klein lány testvér volt. A védelem tanújaként viszont beidézték Száraz Gyuláné Kohn Lídiát, Kleinné hűgát. Ő arról vallott, hogy amikor beidézték az ÁVO-ra, ott volt Czeiczelné, Munkácsiné és Hajduné is, akik „csodálkoztak azon, hogy a nővérem zsidó, és egymás között mondták, hogy ha ezt tudták volna, akkor nem jelentették volna fel”. Ezt a nevezett tanúk nem voltak hajlandók megerősíteni a tárgyaláson történt szembesítés során.⁸⁴⁴

A népbíróság Pálosi Béla-tanácsa első fokon életfogytiglani kényszermunkára ítélte Kleinnét. Az ítélet szerint „folyton” korbáccsal „ütlegelte” a deportáltakat, továbbá tényként kezelte Löwi agyonverését. Ennek ellenére ártatlanok megkínzásáért, nem pedig gyilkosságért ítélte el Kleinnét a népbíróság. Szó szerint fogadta el a tanúk vallomásait – az ítéletet a „tanúk mindenben egybehangzó és egymást kiegészítő vallomása alapján állapította meg” –, és Kleinnétől várta el, hogy megnevezze, kikkel tett jót. „Vádlott sorstársai között egyetlenegy nem bírt megjelölni, kivel bármi jót is tett volna azalatt, míg blokovalyettes volt.” Az apró részlet, hogy Kleinnének nem adtak lehetőséget a mentő tanúk keresésére, és hogy minden bizonyonnyal emlékezetkiesésben szenvedett, nem tűnt fel a bíróságnak. Az ítélet pusztán a betegszobára küldés és a fertőtlenítés elrendelésének vádjait nem látta igazoltnak a perben, noha egyébként ezekre is a vallomások utaltak – amennyiben azokat a verések kapcsán elfogadták, itt is el kellett volna fogadniuk. Az ítéletben egyértelműen „súlyosbító körülményként” szerepelt a „vádlott zsidó származás[a]”, a halálbüntetéstől pusztán családodos állapota és azon tény miatt tekintettek el, hogy „maga is deportált

---

844 Uo. 28–29.

volt”.⁸⁴⁵ A népügyészség az ítéletben megnyugodott, Kleinné viszont fellebbezett.

A NOT Aradi István-tanácsa 1949. október 25-én felülbírálta az első fokon eljáró bíróság döntését: két év fegyházra mérsékeltek Kleinné büntetését, amelyből 1 évet, 5 hónapot és 10 napot tekintettek kitöltöttnek, azaz mindössze alig valamivel több mint fél évet kellett még ülnie (az előzetesben töltött időből kb. 2 hónapot nem számoltak be). A bírói tanács az ítélet az enyhítést elsősorban arra alapozta, hogy „a vádlott terhére megállapított cselekmények indítékát nem szadista hajlamok kielésében vagy politikai motívumokban látja”. Ezenfelül felsorolta még Kleinné történetének állomásait – kínvallatás a Röck Szilárd utcában, öngyilkossági kísérlet, Auschwitz és Bergen-Belsen borzalmai –, noha ez az elsőbíróság számára is ismert lehetett, így hát nem teljesen világos, mi volt ebben az újdonság. Az ítélet végső soron arra jutott, hogy „vádlott maga is nem tényezője, hanem áldozata volt a magyar népet ért történelmi katasztrófának”, továbbá „a megkínzott nők tömegében uralkodó hisztéria közepette kétségtelenül a beszámíthatatlanság határán volt”. Ez ugyan az ítélet szerint a büntethetőséget nem zárta ki, de a kifejtett alanyi bűnösségi körülmények enyhébb ítéletet követeltek meg.⁸⁴⁶ Az év decemberéből még egy irat jelezte, hogy Kleinné megkezdte büntetésének letöltését a márianosztrai börtönben.⁸⁴⁷

*

A magyar újságolvasónak a Kleinné ügyében lefolytatott elsőfokú tárgyalást követően csak mintegy két hónapig kellett újabb kápotörténet nélkül maradnia. 1948. szeptember 2-án az MTI belföldi hírei között

---

845 Uo. 37–38.

846 Uo. 41–42.

847 Uo. 43.

jelent meg, hogy az ÁVO őrizetbe vette Iczkovics Klárát, egy cseh-szlovák állampolgárságú nőt, akit egy „divatos nyári vendéglőben” ismert fel egy korábbi deportált társa. Az MTI főszerkesztője ekkor Káldor György – a Tanácsköztársaság veteránja, muszos túlélő⁸⁴⁸ –, felelős szerkesztője pedig a Gubi-ügynél már bemutatott Baló László volt.⁸⁴⁹ Iczkovics a cikk szerint Auschwitzban barakkparancsnok volt, és „szüntelenül kegyetlenkedett a barakk lakóival, szíjjal és korbáccsal verte őket, három órával a sorakozó előtt sorba állította és várakoztatta az üldözötteket, aki megmozdult, azt letérdeltette, és kezébe téglát rakott, hogy nehezebb legyen a térdelés”. Az írás háttérét is szolgáltatott az ügyhöz: „Iczkovics Klára egyébként egy szlovákiai nagybirtok dúsgazdag intézőjének jómódban élő leánya volt. 27 éves koráig, 1942-ig, semmit nem dolgozott, a háborús időkben egy német katonai alakulattal ment ki Németországba. Az auschwitzi tábor felszabadulása után Magyarországra jött.”

Érdemes kiemelni, hogy a cikk szerint a lány „kiment” a német katonákkal, nem pedig *deportálták*. Itt már tehát az Auschwitzba került áldozatoktól az áldozati szerepet is elvitatták: nem külső tényezők erőszakos hatására, hanem saját akaratukból mentek ki Auschwitzba, egyébként is gazdag naplopók voltak, csak a táborban kezdtek el dolgozni (nyilván megérdemelték, hogy oda kerültek – sugallja a cikk). A kápoákról tudósító cikkek kreatív nyelvi újításokkal éltek, megfordítva elkövető és áldozat szerepeit, cselekvést és önálló akaratot sugalmazó leírásokat szöve a deportáltak köré, és elhallgatva a valós tetteiket. „[A] nyelv [...] az új szocialista rendszer szolgálja” – írta Jozsif

---

848 Káldor muszos múltjához lásd: *Magyar Életrajzi Lexikon I.*, 840. <https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/k-760F2/kaldor-gyorgy-7613A/> (letöltve: 2022. július 7.).

849 MTI Belföldi Hírek, 1948. szeptember 2. https://library.hungaricana.hu/en/view/KulfbelfHirek_1948_09_1__001-123 (letöltve: 2022. július 7.).

Visszarionovics Sztálin két évvel később, de magyarországi hívei a jelek szerint korábban megérezték az idők szelét.⁸⁵⁰

Egy nappal az MTI cikke után a *Friss Újság* a következő szalagcímmel jelent meg: „Kézre került a babaarcú Tigris Klára, a haláltáborok réme”. A harmadik oldalra lapozva a cikk ismét hangsúlyozta, hogy Klára „babaarcú” volt, ennek ellenére „női fenevadként” viselkedett.⁸⁵¹ A *Világ* már kisebb akciójelenetet is hozzáköltött a történethez: „Egyik divatos vacsorázóhelyen a minap egy fiatal leány hirtelen idegrohamban és sírógörcsök közben kezdte kiáltozni: – Nézzék! Nézzék csak! Ott táncol a parketten az auschwitzi »Tigris Klára«. Amikor a parketten táncoló leány a kiabálást és a sírást meghallotta, hirtelen félrelökte partnerét és a kijárat felé rohant. A vendégek azonban feltartóztatták és rendőrnek adták át.”⁸⁵² Érdekesség, hogy a *Friss Újság* nem kizárólag az MTI riportjából dolgozott, abban ugyanis a „Tigris Klára” név nem szerepel.⁸⁵³ A *Szabadság* még azt is tudni vélte, hogy Iczkovics édesapja a nagymihályi Pollacsek-birtok intézője volt – ez izgalmas információ, már csak azért is, mert az egész peranyagban sehol sem kerül elő, ismét erősítve a benyomást, hogy a lapok összehangolt belső információkkal dolgoztak,⁸⁵⁴ és igyekeztek a folytonosságot is megteremteni a korábbi ügyek és az új eset között. Ha valaki esetleg eddigre elfeledkezett volna Klein Mórnról, mind fővárosi, mind vidéki lapok közöltek olyan cikkeket, amelyekben Iczkovicsra „új »Korbácsos Ilonkaként«” utaltak.⁸⁵⁵

A tanúk a nyomozati szakaszban alapvetően a következőkkel vádolták Iczkovics Klárát: ellopta az ételüket, verte őket, a sorakozókat

---

850 Stalin 1954, 12.

851 *Friss Újság*, 1948. szeptember 3. 1, 3.

852 *Világ*, 1948. szeptember 3. 5. Kiemelés az eredetiben.

853 Az MTI a gúnynevet először és utoljára szeptember 17-i kiadásában írta le, mikor – érdemi új részletek nélkül – beszámolt az Iczkovicsal szembeni vádirat elkészültéről.

854 *Szabadság*, 1948. szeptember 3. 2.

855 Lásd pl. *Világosság*, 1948. szeptember 3. 3.; *Tiszántúli Néplap*, 1948. szeptember 3. 5.

szándékosan megnehezítette korábbi kezdéssel és súlyok cipeltetésével. Az ellene felhozott tanúk nagy része salgótarjáni volt, így a politikai rendőrség helyi részlege készítette a nyomozati összefoglalót. Ez alapján már rögtön megmutatkozott a legelső probléma, amelyet, mint látni fogjuk, egészen az ügy legvégéig nem sikerült megnyugtatóan feloldani: Auschwitzban több Iczkovics nevű káponő is volt – egy Aliz, egy Edit és a vádlott, Klára –, a tanúk pedig nem tudták mindig megmondani, kire gondoltak vallomásaikban. Einspruch Éva tanú például nem ismerte fel magabiztosan Iczkovics Klára fotóját, de a dilemmát feloldotta az-za, hogy „ezek mindegyike kegyetlenkedett a deportáltakkal”. A tanúk egy része „lágervezetőként” – azaz Lagerältesteként –, mások „szobaparancsnokként” – azaz stubovaként – azonosították Klárát. Schimmel Gyuláné Róth Elvira a vallomása elején Kláráról beszélt, majd Alizra módosított: „Utólag helyesbítenem kívánom gyanúsított keresztnevét [...]”. Szerinte Edit volt Aliz testvére. Blitz Hermann-né Strausz Szerén szerint viszont Aliz volt Klára nővére. Menczel Béláné Elefánt Róza úgy gondolta, hogy az Iczkovicsok „testvérek, illetve unokatestvérek” voltak – bármit is jelentsen itt az „illetve”. Berger Aliz tanú végig Iczkovics Alizra vallott, ami láthatóan nem tűnt fel a vallomást felvevő detektívnek. Valaki viszont később aláhúzta a kérdéses paragrafust, és mellé írta, hogy „Aliz!”. Özv. Lánci Aladárné Krámer Valéria végül egyszerűen „a három Iczkovics lányként” utalt rájuk, nyilván megspórolva magának a különbségtétel fáradságait.⁸⁵⁶

Az Iczkovics-ügynek – illetve a róla szóló sajtóriportoknak – még egy egészen különös vonatkozása, hogy a cikkekben szereplő „Tigris Klára” név az egész peranyagban mindössze egy Iczkovics támogatói által írt levélben szerepelt: eszerint „nem felel meg a valóságnak,

---

856 Sorrendben: BFL VII.5.e.1949.18183. Iczkovics-per. 24–25, 36, 40, 42, 44, 38. Itt megjegyzendő, hogy Schimmelné neve minden jegyzőkönyvben Schummelként szerepel, noha ő maga láthatóan az előbbit használta aláírásaiban, lásd: uo. 177.

hogy nevezettet »Tigris Klárának« hívták, ez egy kitalált koholmány”. Ez tehát a tagadása valaminek, amit a datálásból – 1948. szeptember 16. – ítélve nyilván a sajtóban olvastak.⁸⁵⁷ Szerepelt viszont valami más a jegyzőkönyvekben: hogy Iczkovicsot sebhelyes, avagy „skroflis” Klárának gúnyolták.⁸⁵⁸ A „skrofli” egy már ekkor is kevésbé ismert kifejezés volt a skrofulára, azaz görvélykórra, amely a nyaki nyirokcsomók tuberkulotikus gyulladását jelentette, s csúnya nyaki kinövésével is járt. A vallomások több esetben is utaltak a sebre Iczkovics nyakán.

Megtörténhet, hogy valaki a perben többször előkerülő „Skroflis Klára” nevet értette volna „Tigris Klárának”? De hogyan olvashatta félre ennyi újságíró egyszerre ugyanazt a szót? Ilyesfajta tömeges félreértéshez szóban elhangzó tévedésre van szükség. Megtörténhet, hogy esetleg az újságírók vagy szerkesztők nem a nyomozati anyagba tekinthettek bele, hanem valamifajta szóbeli eligazításon vettek részt az ügygel kapcsolatban? Amennyiben így volt, úgy még egy komoly bizonyítékkal rendelkezünk a per kirakatjellegeről, hiszen mégis miért tartott volna a politikai rendőrség ilyesfajta eligazítást a rendszerhű újságíróknak, hacsak nem azért, mert politikai érdek fűződött Iczkovics Klára befeketítéséhez? Nem tűnik érdektelen részletnek, hogy – mint utaltunk rá – Klein Mórné ügyének sajtóleírásában is jelentek meg egyértelmű félrehallások.

A politikai rendőrségen felvett vallomása szerint Iczkovics Klára 1921. szeptember 22-én született a felvidéki Gatályon (ma: Hatalov, Szlovákia).⁸⁵⁹ Semmi sem támasztja alá a híreket, amelyek családjáról a sajtóban megjelentek. Vallomása szerint⁸⁶⁰ 1942. március 23-án deportálták szülőhelyéről Poprádra, majd onnan Auschwitzba. Mint

---

857 Uo. 123.

858 Uo. 105.

859 Uo. 6.

860 Uo. 56–60.

ismert, a legelső, hivatalosan is zsidókat deportáló vonat 1942. március 25-én indult Poprádról Auschwitzba, így elmondható, hogy Iczkovics a legelső szállítmány tagja volt, amely valaha a haláltáborba érkezett.⁸⁶¹ Egyik nővérét fagyott keze miatt küldték gázhalálra, majd másik nővérét is gázkamrába cipelték: ő szeretett volna ekkor utánamenni, „hogyan én is meghaljak”, de a szelektálást végző orvos ezt nem engedte. Vallozásában elmondta, hogy Iczkovics Aliz blokkparancsnok volt, és aztán vette „pártfogásába”, hogy sebes lett a nyaka. „Neki köszönhetem, hogy életben maradtam”. Klárát a blokkban „foglalkoztatta”, és így nem kellett szelektáló orvos elé kerülnie, aki betegsége miatt nyilván halálra ítélte volna. Szerinte „névrokonságunk is hozzájárult ahhoz, hogy szimpatikus voltam neki” – ami akkor az életét menthette meg, a holokauszt után a meghurcoltatás tragikus kiváltó oka lett.

Vallomásaiban utalt a korábban érkezett szlovák nők és a '44-es anyaországi deportáltak konfliktusaira. Mivel neki nem kellett dolgoznia, és többé nem nyírták a haját, „az utóbb jött nők, akik dolgozni jártak és a hajukat is levágták, irigyeltek, sőt gyűlöltek.”⁸⁶² Később a népügyészségen ezt így fejtette ki: „Megfelel a valóságnak, hogy közöttünk, a Szlovákiából deportáltak és a Magyarországról deportáltak között nem volt jó viszony. [...] Mi ekkor már hosszú hajjal voltunk. [...] A magyar nők ezt irigyelték tőlünk, mi pedig irigyeltük tőlük, hogy az alatt a két év alatt, amíg mi a koncentrációs táborban szenvedtünk, addig ők odahaza kényelmes lakásaikban lakhattak. A magyar nők között voltak többen, akik megérkezésük után mindjárt az iránt érdeklődtek, hol lehetne az útközben elhanyagolt hajukat rendbe hozatni, hol lehetne manikűröztetni, s ez a magatartásuk természetesen kiváltotta belőlünk a haragot. Ilyen alkalmakkor vita volt közöttünk. Ilyen

---

861 Átfogóan lásd: Macadam 2019.

862 BFL VII.5.e.1949.18183. 58.

alkalmakkor több ízben verekedés volt a szlovák és magyar deportáltak között, de én egy ízben sem vettem részt ilyenben.”⁸⁶³ Erre egyébként a tanúk is hivatkoztak: Ják Sándorné Hübsch Piroska szerint „bestiák” voltak a szlovák zsidó kápónók.⁸⁶⁴

A fentiekén kívül az ávón azt is „beismerte”, hogy „mindig szlováknak vallottam magamat”. Hogy ez miért volt érdekes, nem világos, de következő sorai már egészen szürreálisan hatnak: „beismerem, hogy valóban el voltam keseredve, és azt nyíltan hangoztattam [...] [de] tagadom, hogy én gonosz és rosszlelkű voltam.”⁸⁶⁵ Miért kellett „beismernie”, hogy elkeseredett volt Auschwitzban? Ki *ne* lett volna elkeseredett Auschwitzban? És miféle vád az egy büntetőeljárásban, hogy „gonosz és rosszlelkű” volt? A vádat, hogy stubova lett volna, tagadta. Szerinte Iczkovics Aliz maga mellé vette, blokkról blokkra vitte, és nem kellett dolgoznia. Mivel nem volt kápó, így karszalagja és előjegoi sem voltak. Appel összehívására „hatásköröm nem volt, és így ilyesmit el sem rendelhettem”. Szerinte, ha más deportáltaknak a krematóriumról beszélt, nem fenyegetett, hanem „jóindulatú figyelmeztetést” adott. Tagadta, hogy lengyel szeretője lett volna, szerinte Aliznak volt lengyel fiúja. Mint elmondta, ha valaha verekedett, az csak azért volt, mert gúnyolták, vagy mert el akarták venni mások az ételét. Utóbbi esetben, ételosztáskor „valóságos közelharcok folytak az ételért [...]”⁸⁶⁶ A népügyészségen érdemi kiegészítést nem tett, viszont tisztázta – ritka eset! –, hogy „a [...] kihallgatást foganatosító rendőri közegek ellen panaszom nincs, nem bántalmaztak. A jegyzőkönyvemben foglalt vallomásomat minden kényszer nélkül tettem meg.”⁸⁶⁷ A népügyészség arra jutott, hogy

---

863 Uo. 61.

864 Uo. 54.

865 Uo. 58.

866 Uo. 58–60.

867 Uo. 61.

megalapozott a gyanú, hogy Iczkovics hazudik, és valójában erőszakos stubova volt.

Az 1948. szeptember 15-én benyújtott vádirat szerint Iczkovics Klára 1944 májusától 1945. január végéig „szobaparancsnok” volt, ilyen minőségében pedig kézzel, szíjjal és bottal megverte Vajda Ernőnét, Pauker Lajosnét és Menczel Bélánét; ezenfelül hideg esőben, „saját kezdeményezéséből” térdepeltette a sorakozó nőket. A lopott ételt Iczkovics Aliz és Edit társaságában „szeretőivel együtt fogyasztotta”. A vádirat része volt, hogy Iczkovics Klára a krematóriummal riogatta deportált társait. A vádirat szerint a fentiek miatt „üldözöttből üldözővé vált”, és a népbírászkodásról szóló törvény 11. § 5. pontja alapján háborús bűnökkel vádolta.⁸⁶⁸ A szöveg Szili Kovács Károly népügyész munkája volt, aki 1944 januárjában még balassagyarmati királyi törvényszéki aljegyző volt.⁸⁶⁹

Iczkovics népbíróvási perének főtárgyalása 1948. november 3-án zajlott, a tanácselnök Hollós Olivér, maga is zsidó származású népbíró volt.⁸⁷⁰ Megjelent tanúként Vajda Ernőné, Menczel Béláné, Berger Aliz, Linder Éva és Blitz Hermann-né. Nem jelentek meg viszont olyan fontos tanúk, mint Pauker Lajosné, Lánci Aladárné, Schimmel Gyuláné, illetve Einspruch Éva. Közülük egyedül Paukerné küldött be indoklást ehhez: mint írta, egyrészt szoptatja gyermekét, és így nehéz az utazás, másrészt „kétséges előtte a személy teljes azonossága, tekintve, hogy az Iczkovics lányok többen voltak [...]”⁸⁷¹ A tárgyalás során Iczkovics Klára alapvetően korábbi védekezését ismételte meg, egyetlen érdekes eltéréssel: Iczkovics Alizra egy helyütt „nővéremként” utalt, ezt azonban

---

868 Uo. 21–22.

869 *Igazságügyi Közlöny*, 1944. január 31. 29.

870 *Budapesti Közlöny*, 1944. május 28. 9.

871 BFL VII.5.e.1949.18183. 189–191.

ő maga később a jegyzőkönyv tévedésének nevezte.⁸⁷² Azt is közölte, hogy nemcsak édestestvéreit, de szüleit is elvesztette a deportálásban, „szemem láttára égették el [őket] a krematóriumban”. A szakirodalomból ismerve a krematóriumok működését, nem tűnik valószínűnek, hogy Iczkovics jelen lett volna a Sonderkommando területén, így valószínűleg itt is a vallomás „színesítéséről” van szó.⁸⁷³

Vajdáné úgy fogalmazott vallomásában, hogy a vádlottban „határozottan felismeri” a „felvigyázót”, aki őt megverte. „Nem tudtam elfelejteni azóta sem az arcát és borzalmas szemeit.” Szerinte Iczkovics Klára ugyan csak stubova volt, és így „nem volt nagy hatásköre, de visszaélt hatalmával”. Vallomásában kiemelte, hogy a stubovák és a blokovák mind „szlovák leányok” voltak, akiktől „sokkal jobban féltünk, mint a németektől”. „[...] Állandóan éreztették velünk rosszindulatukat amiatt, hogy amint ők mondták, mi csak most kerültünk ide, és mi még perzsaszőnyegeken sétáltunk akkor, amikor az övéik már a kéményben voltak.” Szerinte a vádlott megpofozta Berger Alizt. Viszont Vajdáné nem tudta megállni, hogy vallomásában is gúnyolja őt: „Vádlott a reggeli sorakozóban úgy kiabált velünk, hogy többször mondtuk egymás között, hogy még kipattan a nyakán lévő sebhely.” Nyílt ellenszenvét nem is palástolta, mikor úgy folytatta, hogy „az azóta eltelt négy év alatt, amikor a deportációra gondoltam, mindig csak azt szerettem volna még megérni, hogy vádlottnak adjak egy pofont [...] amilyent ő adott nekem”⁸⁷⁴.

Mielőtt továbblépünk, a fentieket érdemes ellátni néhány megjegyzéssel. Nem kerülheti el figyelmünket, hogy Vajdáné először „felvigyázóként” – nagyon homályos, általános megfogalmazás –, majd stubovaként utalt Iczkovicsra. Ebből láthatjuk, hogy maga sem tudta

---

872 Uo. 87.

873 Uo. 65.

874 Uo. 65–66.

pontosan, mi volt a tisztsége. Ezt követően azt állította, hogy Iczkovics ordított velük az appelen: viszont a stubovák ugyanúgy sorban álltak, mint a többi rab. Az appel összehívása a táborvezetés hatásköre, szervezése a lágervezető, a blokkfelelősök és a jupók feladata volt. Ráadásul szerinte az appelen jelen lévő Iczkovics Klára nyakán jól látszott sérülése; valójában, ha ilyen sérüléssel kiment volna az appelre, rövid úton a gázkamrába irányították volna, mint munkára alkalmatlan egyént. Fontos további részlet, hogy Iczkovics reagált Vajdáné vallomására: szerinte „a tanú, amikor engem felismerni vélt, azt kérdezte tőlem, hogy én vagyok-e Iczkovics Aliz, Edit vagy Klári? Így nyilvánvaló, hogy tanú összetéveszt engem a blokovával”. Válaszában Vajdáné tagadta az esetet, szerinte egyből felismerte őt.⁸⁷⁵ A per során egyszer sem sikerült tisztázni, volt-e valóban kápoi feladatköre Iczkovicsnak.

További említésre méltó vallomások voltak a következők: Linder Éva felrótta Iczkovicsnak, hogy „kopaszon” kellett az appelben állniuk. Ez tipikus esete volt annak, amikor Auschwitz náci, német urainak bűnét kenték egy zsidó rabra: elvégre mi köze volt Iczkovics Klárának ahhoz, hogy a rabok haját levágták?⁸⁷⁶ Menczel Béláné felrótta Iczkovicsnak, hogy „jól nézett ki”⁸⁷⁷ Persze kérdéses, hogy mit jelentett a „jól kinézés”, tekintve, hogy Iczkovics nyakán kinövést okozott betegsége. Menczelné sorait vessük össze azzal, hogy egy másik túlélő, Dvorszka Ernőné Martinovics Lia úgy emlékezett: Iczkovics sebe nyílt, tetves sérülés volt, „ha visszagondolok akkori állapotára, a szájalommal vegyes borzadály fog el.”⁸⁷⁸ Berger Alizt szembesítették a nyomozati szakaszban tett vallomásával, amelyben azt állította, hogy Iczkovics Aliz, nem

---

875 Uo. 66.

876 Uo. 66.

877 Uo. 68.

878 Uo. 180. Sebének állapotát egyébként maga Iczkovics is leírta egy kérelmében. Lásd: uo. 87.

pedig Klára pofozta meg. „Most azonban a vádlottban határozottan felismerem Iczkovics Klárát, aki engem pofon vágott”. Ezenkívül azt állította, hogy Klára „gázkamrába juttatott” egy Söt Imréné nevű nőt – hogy ő ki volt, hogy történt, vagy hogy egy stubovának mióta volt hatalma bárkit gázkamrába küldeni, arra nem tért ki, és többet nem is került elő az állítólagos gyilkosság a perben.⁸⁷⁹

Az elsőbírósági ítélet tényként állapította meg, hogy Iczkovicsnak a deportálásban meghaltak a szülei és két testvére. Azt is megállapította, hogy a vádlottnak névrokona volt Iczkovics Aliz, aki blokkparancsnok volt. Az ítélet azt is rögzítette, hogy Iczkovics Klára tisztsége szobaparancsnok volt – meglepő magabiztosság egy olyan kérdésben, amelyet nem sikerült tisztázni. Az ítélet Klára motivációit elsősorban a korábbi szenvedésekben és a felvidéki szlovák zsidó identitásban kereste: „A szlovákok, akik már több mint két éve voltak ott, bizonyos előnyösebb helyzetbe kerültek a Magyarországról deportáltakkal szemben, s ezek iránt addigi szenvedéseikből folyó elkeseredettségük miatt bizonyos ellenszennvel viseltettek.” A „magyarok” „vele szemben fel nem léphettek, nem védekeztek, mert ezáltal a napirendben lévő krematóriumba való elégetésnek tették volna ki magukat.” Az ítélet szerint Klára – akiről az imént állapította meg, hogy szobaparancsnok volt, tehát nem vezethetett appelt – vezényelte a reggeli sorakozókat, kiabált, térdepeltette az embereket, és gázkamrával fenyegette őket. A németek hétkor érkeztek az appelre, de Klára már korábban sorakoztatott – így a szöveg.⁸⁸⁰

A továbbiakban az ítélet különös logikai csavarral arra jutott, hogy a tanúk nem azért koncentráltak Klára tetteire, mert róla szólt a tárgyalás, hanem azért, mert azok különösen borzalmasak voltak – nyilván

---

879 Uo. 68.

880 Uo. 6.

Auschwitz körülményeihez viszonyítva is. Szó szerint: „Vádlott ezen magatartása a visszatért és kihallgatott deportáltakban oly mély nyomokat hagyott, hogy közel 4 év távlatából is a sok megpróbáltatás ellenére egyik legterhesebb emlék a vádlott személye, velük szemben tanúsított magatartása.”⁸⁸¹ Az ítélet tényként kezelte, hogy Klára megverte Vajda Ernőné, Berger Alizt és más nőket. Akárcsak a bergen-belseni Fischer Simon perében, itt is előkerült a „lelki kínzás” teljességgel törvényen kívüli gondolata: „A bíróság megítélése szerint [...] vádlott az amúgy is kétségbeesett helyzetben lévő deportált nőket oly testi, de főleg lelki gyötrelmeknek tette ki [...]”. Így a „vádlott ténykedésével és magatartásával tettese volt külföldön emberek törvénytelen megkínzásának”. A népbíróság ezért két év fegyházra ítélte Iczkovics Klárát, figyelembe véve, hogy fiatal volt, Auschwitzba deportálták, ami „elkeseredést és eldurvulást” okozott nála, illetve hogy családját elvesztette.⁸⁸² A per végén Iczkovics fellebbezett, és engedélyt kért, hogy szabadlábon kereshesse tanúit, akik nagyrészt külföldiek. Kérését a népbíróság végzésben utasította el.⁸⁸³

A pert követően Iczkovics több beadvánnyal is élt, ezeknek bemutatása előtt azonban szükséges még az ítélet egy lényegi részére utalni, amely a kápóperек során többször is előforduló perrendtartási anomáliára utal. Az ítélet szerint „a védő tolmács alkalmazását is indítványozta, a bíróság azonban közvetlen észlelete alapján megállapította, hogy vádlott a magyar nyelvet érti és azon beszélni is tud, miért is a tolmács alkalmazását mellőzte”⁸⁸⁴ Persze a perrendtartásról szóló törvény világosan kimondta, hogy ha a vádlott tolmácsot igényel, akkor tolmácsot kell neki biztosítani, semmit sem ír arról, hogy a népbíróság dolga

---

881 Uo. 6.

882 Uo. 6-7.

883 Uo. 6-7, 69.

884 Uo. 6-7.

elbírálni a terhelt jártasságát a magyar nyelvben.⁸⁸⁵ Ez, illetve a vádlott neve megállapításának nehézsége azonban nem elszigetelt eset volt. A már tárgyalta Fremd-per elsőfokú tárgyalási jegyzőkönyvében végig Freund Adolffként utaltak a vádlottra, egyedül a NOT előtti másodfokú tárgyalás során döbrentek rá – ekkor is aláírása alapján –, hogy ő végig Fremdként használta a nevét. A NOT ítéletében konkrétan szerepel is, hogy „az iratok között nincsen olyan okirat, ami vádlott tényleges nevét megnyugtató módon igazolná”.⁸⁸⁶ Utóbbiból persze az is következik, hogy a rendőrség, a népiügyészség vagy a népbíróság egyszer sem vette a fáradságot, hogy például születési anyakönyvi kivonattal vagy bármilyen egyéb okirattal igazolja Fremd kilétét. Érdekfeszítő, hogy az elsőfokú tárgyalás jegyzőkönyve szerint anyanyelveként a hébert adta meg.⁸⁸⁷ Az, hogy értelmes magyar szövegek szerepelnek vallomásaiban és beadványaiban, semmit sem mond el Fremd nyelvtudásáról – más eset is ismert, ahol a vádlott konkrétan alig beszélt magyarul, mégsem jelezték sehol a fordító vagy tolmács szerepét az iratokban.⁸⁸⁸ Lehetséges lenne, hogy Fremd nem tudott rendesen magyarul – esetleg még azt sem értette meg, hogy végig rossz néven utaltak rá? Vagy csak nem érdekelte? És ha nem értette teljességgel a tárgyalást, miért nem kért tolmácsot? A tévedésnek mindenesetre annyi előnye volt Fremd számára, hogy az ügyéről egyedül beszámoló *Szabad Szó* is „Freund Adolf”, a „kegyetlen capo” elítéléséről írt, nem pedig Fremd Adolfféről.⁸⁸⁹ Akárcsak nála, úgy

---

885 1896. évi. XXXIII. tc. 320. §.

886 BFL XXV.1.a.1682.1946. Fremd-per. 60, 80.

887 Uo. 52.

888 Pécsi Törvényszék Irattára, B.III.1052.1950. Müth Lőrinc pere. Fellebbezés a Legfelsőbb Bírósághoz. O. n. Bár az elsőbírósági ítéletben szereplő adatok szerint „magyarul is tud”, Müth beadványában tisztázza, hogy „a magyar nyelvet nyelvérzék hiányában alig tudtam elsajátítani, tudásom nagy részét itt a börtönben szereztem”. Az egyszerű parasztember hatóságoknak írt levelei szép kézírással, helyesen és választékosan írt levelek, amelyek talán mások számára.

889 *Szabad Szó*, 1946. október 15. 4.

Iczkovicsnál is homályban marad, mennyire értette egyáltalán a róla szóló pert.

Visszatérve Iczkovics kérelmeihez, a NOT ítélete előtt legalább két beadványt adott be, egyet a népbíróságnak, egyet pedig a NOT-nak. Előbbiben fellebbezésének indokait fejtette ki, utóbbiban pedig orvosi vizsgálatát kérvényezte, azonban mind a kettőben szerepeltek más, fontos információk is. Fellebbezési indoklását 1948 decemberében iktatták, s ebben rámutat arra, hogy a táborban több Iczkovics nevű nő is volt. (Ekkor ő már egy negyedikre, egy Elzára is emlékezett, aki egyébként sehol máshol nem került elő a perben.) Szerinte „hogyha tévesen ellenem vallomást is tettek, az annak tudható be, mert elegendő volt az Iczkovics név, hogy a parancsnok miatt ellenszenvet keltsen, azt hívén, hogy Aliznak testvére vagyok”. Egyben utalt arra, hogy nem volt parancsolási joga, „a koncentrációs táborban a németek parancsoltak”, de egyébként is „nem volt nekem semmi rendelkezési jogom”. Felsorolta a táborban elvesztett rokonait: anyját, Moskovics Malvint, három testvérét – Szerént, Icát és Jenőt –, illetve sógornőjét, Annát és az ő öt gyermekét. Szintúgy sérelmezte, hogy a vádirat az ő „szeretőit” emlegette: „Szeretőm nem volt. Talán nem gyanúsítanak meg azzal is, hogy a gyűlölt németekkel szeretkeztem (?!)”⁸⁹⁰ (A lapok persze pont erre utalgattak: a *Friss Újság* megírta az ítéletet, miszerint Iczkovics két év fegyházat kapott, mert „szöges korbáccsal” verte társait, „hogy barátait, a német katonákat szórakoztassa”⁸⁹¹)

Talán még érdekesebb a NOT számára írt, 1949 márciusában iktatott kérelme, amelyben összekötötte a holokausztot a kommunista meghurcolással: „már majdnem 10 esztendeje szenvedek mint sor-süldözőtt.” Mint érvelt, a táborban őt „kiszívósú” lányként többször

---

890 BFL VII.5.e.1949.18183. 104–106.

891 *Friss Újság*, 1948. november 4. 2.

megverte a többi rab, külsejéért pedig „sok szekatúrát” kapott, ami a gyászszal együtt „örjítőleg hatott reám”. Összességében „beteg és szánalomra méltó voltam”. Ennél lényegesebb azonban, hogy bemutatott egy fontos jogi érvelést, illetve több új nyilatkozatot is csatolt. Előbbit tekintve beadványában a következőképp fogalmazott: „Az Nbr. 11. § 5. pontjában meghatározott jogszabállyal a törvényalkotók nem a sor-süldözöttek egymás közötti civódásait kívánták megtorolni, hanem azon bűnöket, akik háborús, vagy népellenes bűncselekményeket követtek el. A népbíráskodás célja a magyar népet ért történelmi katasztrófa tetteseinek felelősségre vonása. A terhemre rótt és vád tárgyává tett egymás közötti civódás nem népellenes, és nem politikai célból történt megkínzás. Történelmi katasztrófához nem vezetett az, hogy mi, sor-süldözöttek a halálőrület határán egymás között összeverekedtünk, mert mindenikünk ideges volt, s különösen én, akit szenvedéseim között ki is gúnyoltak.”⁸⁹²

Ez az érvelés történetesen egészen pontos volt, hiszen a törvényeknek nemcsak a paragrafusaik, hanem a törvényhozó által meghatározott intenciójuk is számít – eleve ezért vannak a törvényekben általános indokló részek. Iczkovics érvelése az ebben a könyvben tárgyalt ellentmondás lényegére tapintott rá: miféle perverz értelmezése volt a második világháború és a holokauszt történetének az, miszerint az éhező, gyászoló, tetves és tifuszos deportáltakat ugyanolyan felelősnek – népellenes és háborús bűnösnek – lehet tartani, mint Szálasi Ferencet, Sztójay Dömét vagy egy muszosokkal kegyetlenkedő keretlegényt?

Beadványához csatolta továbbá különböző felvidéki túlélők közjegyző előtt tett nyilatkozatait, azoknak hiteles fordításával együtt. Ezek ugyan nem voltak perdöntők, mégis akad köztük említésre méltó: a már említett Dvorszka Ernőné volt például az egyetlen túlélő az

---

892 BFL VII.5.e.1949.18183. 82–84.

egész eljárás során, aki vette a fáradságot, és leírta az appelek menetét és a stubovák feladatkörét.⁸⁹³ Később Iczkovics Aliz a népbíróságnak benyújtott fellebbviteli kérelméhez csatolta a *Képes Figyelő* bulvárlapból Királyhegyi Pál buchenwaldi emlékezését, bizonyítandó, hogy ott is órákat álltak a rabok az appel alatt, nem csak Auschwitzban.⁸⁹⁴ Ezek ugyan feleslegesnek tűnhetnek, de nem szabad elfelejteni, hogy ekkor még nem voltak az átlagembernek triviális ismeretei a koncentrációs táborokról, és egyáltalán nem volt egyértelmű, hogy egy népbíró tudja, mi az az appel. Volt olyan vidéki eset, ahol Mauthausent a népügyészségi jegyzőkönyvben „Waldhausenként” írták fel és internálótábornak nevezték,⁸⁹⁵ de egy helyütt Dachau is „Táhhauként” szerepel egy népbírói főtárgyalási jegyzőkönyvben.⁸⁹⁶

A másodfokú ítéletet a NOT Noszko-tanácsa 1949. május 13-án hozta meg: az elsőbírósági ítéletet megsemmisítette, és a korábbi kettő helyett négy év fegyházra ítélte Iczkovics Klárát, amiből 8 hónapot és 10 napot tekintett kitöltöttnek.⁸⁹⁷ Iczkovics védője valóban suta érveléssel támasztotta alá fellebbezését: azzal érvelt, hogy Iczkovics nem magyar állampolgár, és külföldön követte el tetteit, noha a népbíráskodásról szóló 1945. évi VII. törvénycikk mindjárt második paragrafuszában expliciten kimondta, hogy idegen állampolgárok felett is lehet ítélezni, a kínzásról szóló 11. § 5. pontja szerint „akár belföldön, akár külföldön” történt a bűntett.⁸⁹⁸ A védekezés olyan gyenge volt, hogy már-már szándékosságot sejtet (történt ilyen, például a Rajk-perben Rajk kirendelt védője „irgalmas ítéletet” kért Rajk számára felmentése

---

893 Uo. 180-181.

894 Uo. 92. A cikkhez lásd: *Képes Figyelő*, 1947. február 8. 28-29.

895 Pécsi Törvényszék Irattára, B.III.1052.1950. Müth-per. Leitner János vallomása a pécsi népügyészségen. 1945. június 30. O. n.

896 BFL XXV.1.a. 2372/1945. Iván-per. 14.

897 BFL VII.5.e.1949.18183. 8-9.

898 1945. évi VII. tc. 2. § és 11. § 5.

helyett).⁸⁹⁹ Iczkovics azonban maga bízta meg védőjét, Zsurik Jánost, így a szándékosság valószínűsége igen csekély. Jellemzőnek tűnik viszont, hogy míg a *Világosság* csak apró betűkkel, az ötödik oldal alján merete megírni, hogy Iczkovics a NOT elé áll – elvégre hátha felmentik? –, addig a *Világ* már a második oldalon, nagy betűkkel hozta az ítéletet: „Súlyosbították »Tigris Klára« büntetését”.⁹⁰⁰

Iczkovics előtt még egy lehetőség állt: ez a perújrafelvétel kérelmezése volt, amelyhez olyan új tény vagy bizonyítékot kellett felhoznia, amely bizonyította volna ártatlanságát.⁹⁰¹ Újrafelvételi kérelmét 1949. augusztus 31-én adta be, s azt szeptember 29-én zárt tanácskozáson elfogadta a budapesti népbíróság.⁹⁰² Nem adtak viszont helyt Iczkovics azon kérelmének, hogy félbeszakíthassa büntetésének letöltését, mivel „alig egynegyed részét töltötte ki”. (Iczkovics 1948. szeptember 1-je óta, azaz több mint egy éve előzetes letartóztatásban, illetve fegyházban, Márianosztrán volt.) Érdekesség, hogy a budapesti államügyész-ségről Óhidy Lajos államügyész az újrafelvételi kérelem elutasítása mellett érvelt.⁹⁰³

Kérelme kicsit sántított ugyan – elvégre ügyének *kezdeté óta* azt hangoztatta, hogy ő nem azonos azzal a személlyel, akire a tanúk a terhelő vallomásokot teszik, s ilyen értelemben újdonságot nem tartalmazott –, legalább néhány új tanút megnevezett, illetve a vád egy-két korábbi tanúját valamilyen módon átállította a saját oldalára. Schimmel

---

899 *Szabad Nép*, 1949. szeptember 22. 4.

900 *Világosság*, 1949. május 14. 5.; *Világ*, 1949. május 15. 2.

901 A perújrafelvételt az 1896. évi XXXIII. tc. 446. § írta le, itt kizárásos alapon csak annak 3. pontja volt érvényes.

902 BFL VII.5.e.1949.18183. 86–87, 12.

903 Uo. 202. Maga Óhidy egy korábban kevésbé ismert újbudai ügyvéd volt, 1942 óta a budapesti ügyvédi kamara tagja, akit Gyöngyösi Nándor már emlegetett, fenyegető cikke név szerint kritizált. Lásd: *Budapesti Közlöny*, 1942. december 29. 7.; *Szabad Nép*, 1947. július 8. 5. Óhidy Iczkovics pere előtt olyan fontos ügyekben volt népgyűző, mint a Sztójay-per.

Gyuláné például, aki korábban ellene vallott a nyomozati szakaszban,⁹⁰⁴ majd nem jelent meg a tárgyaláson, most úgy vallott levélben, hogy „nem tudok arról, hogy Iczkovics Klára valakivel kegyetlenkedett volna [...]”, illetve, hogy bár néha „indulatos” volt, ennek csak az lehetett az oka, „hogy 3 és fél év alatt állandóan az ételben brómot kaptunk, amittől nem tisztult (menstruáció), és a vér az agyára ment”. Eltekintve a különös biológiai téveszméktől, itt érdemes kitérni a brómtörténetre: ez egy olyan legenda volt, amelyet számos magyar zsidó női túlélő felelgetett, s amelyet a szakirodalom egyértelműen téves információként kezel.⁹⁰⁵ Pauker Lajosné, akinek állítólagos megverése még a vádiratban is szerepelt, pedig ekkor már azt írta Sátoraljaújhelyről, hogy a kérdéses A7-es blokk parancsnoka „határozottan [...] Iczkovics Aliz volt, aki nagyon hasonlított Iczkovics Klárára, aki azonban csak stubova volt.” Bár ugyanő a nyomozás során még azt vallotta, hogy az appel során szíjjal verekedő kápó „a sebhelyes nyakú Iczkovics lány volt”, sebhelye pedig Klárának volt, nem Aliznak, erre az eltérésre nem reflektált – s talán nem is kell nagy fantázia ahhoz, hogy arra jussunk: a kiegészítés lehetett a politikai rendőrség műve is.⁹⁰⁶

Iczkovicsnak végül 1950. január 25-ig kellett várnia igazságának elnyerésére, amikor a már ismert Tutsek Gusztáv minden vád alól felmentette, és szabadlábra helyezte. A budapesti büntetőtörvényszék ítélete szerint Iczkovics meggyőző új bizonyítékokat nyújtott be arra, hogy „az elítélt névcseré áldozata lett, továbbá olyan beosztása volt, ami kizárta a vád tárgyává tett cselekmények elkövetését”. Hogy erről miképp

---

904 Itt futólag megjegyzendő, hogy Schimmelné gyakorlatilag nem Klárára, hanem Alizra vallott, noha ez a nyomozókat és a népügyészséget láthatóan nem érdekelte. Vallo-másának tartalma ellenére a népügyészség rá is hivatkozott a vádiratban, és be is idézték tanúnak a tárgyalásra. Ehhez lásd: BFL VII.5.e.1949.18183. 36, 23, 64.

905 Szász Stessel 2009, 121.

906 BFL VII.5.e.1949.18183. 168, 34–35.

sikerült végül a Tutsek-tanácsot meggyőzni, sajnos nem tudjuk: mivel egyik fél sem élt fellebbezéssel, ezért a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930. évi XXXIV. törvénycikk értelmében sajnos a főtárgyalásról nem született jegyzőkönyv. Mindössze egy rövid megjegyzés utalt arra az ítéletben, hogy a fő vádló, Vajdáné belezavarodott vallomásába. Kuriózumnak számít, hogy a már cáfolt brómtörténetet jogerős ítélet tekintette igazoltnak: „[...] a németek az üldözöttek ételibe brómot tettek, ami az ingerlékenységüket fokozta. Így előfordult veszekedés a táborban, azonban ezek semmi esetre sem tudhatók be és róhatók fel az elítélt terhére.”⁹⁰⁷ Talán mondani sem kell, hogy egyetlen újság sem írta meg Iczkovics felmentésének hírért.

A múlt olyan értelemben tovább kísértette Iczkovics Klárát, hogy 1973. október 23-án levéllel kellett fordulnia a Fővárosi Bírósághoz, mivel Csehszlovákiába szóló útlevelekérelmét azzal utasította el a VII. Kerületi Rendőrkapitányság, hogy „büntető ítélet hatálya alatt áll”. „Büntetlen előítéletű vagyok” – bizonygatta levelében, amelyben a nyilvánvaló tévedés korrigálását kérte.⁹⁰⁸ A fentiekén kívül neve szerepel még egy levéltári gyűjteményben, nevezetesen az úgynevezett álorvosi iratok között, ahol az auschwitz-i embertelen kísérletek áldozatainak kárpótlási ügyei szerepelnek.⁹⁰⁹ Arról, hogy orvosi kísérletek áldozata is volt, nem beszélt népbírói eljárása során – talán szégyellte, vagy úgy érezte, nem tartozik az ügyhöz. Iczkovics Klára 1991-ben hunyt el, a Kozma utcai izraelita temetőbe temették. A lánytól, aki minden bizonnyal egy másik, hasonló nevű személy tetteiért vezekelt, és akit a sajtó tüntetőleg Tigrisnek nevezett, halálában is elragadtatott valódi neve, ugyanis azt a sírkövére tévesen írták fel.

---

907 Uo. 16–18.

908 Uo. 94.

909 United States Holocaust Memorial Museum, RG-39.024M. Reel 13. 907. doboz. 893. ügy. 289–311. fol.

Az Iczkovics-ügy még éppen csak megkezdődött, amikor az MTI újabb készülő káéperről szállított hírt: 1948. szeptember 10-i kiadása szerint a politikai rendőrség Markó utcai kirendeltségébe szállították Weisz Vilmos bőrkereskedőt, akit az utcán ismertek fel korábbi deportált társai. Weiszt az MTI híre szerint 1944-ben Dunaharasztriból „Volksbergbe” deportáltak. Ott „az SS-parancsnok bizalmasa” lett, és „kegyetlenségében túltett az SS-pribékek gaztettein is”.⁹¹⁰ A lapok rövidesen követték az MTI példáját. „A telefonfülkében felismerték és letartóztatták a volksbergi koncentrációs tábor alparancsnokát” – adta hírül a *Világosság*, amely azt is tudni vélte, hogy Weisz „furfósbottal” verte társait, és többezres csoportjából csak 150-en maradtak életben.⁹¹¹ Ezt ugyan csak a harmadik oldalon fejtették ki, de a biztonság kedvéért a második szalagcímen már szerepelt, hogy „elfogták az utcán egy koncentrációs tábor alparancsnokát”.

Weisz nem volt ugyan „alparancsnok” – blokkparancsnok volt –, de a nyomozati összefoglaló jelentésben valóban szerepelt a „furfósbot” szó, illetve a 150 túlélő is⁹¹² – azonban az MTI riportjában nem. Úgy néz ki, a lapok valahogy ismét betekintést nyerhettek a nyomozati anyagba –, s akárcsak Klein Mórné esetében, a nyomozati összefoglalót ezúttal is Grád Géza nyomozó főhadnagy készítette. A legbennfentesebb információkkal a kommunista *Szabadság* rendelkezett: ők azt is tudni vélték, hogy egy nyíregyházi kereskedő vette észre Weiszt, és hogy a volt káép a rendőrségen „megtört és beismerő vallomást tett” a verésekkel kapcsolatban.⁹¹³ Mint látni fogjuk, ez így és ebben a formá-

---

910 MTI Belföldi Hírek, 1948. szeptember 10.

911 *Világosság*, 1948. szeptember 11. 3.

912 BFL VII.5.e.1949.23534. Weisz Vilmos pere. 5.

913 *Szabadság*, 1948. szeptember 11. 2.

ban nem volt igaz. Említésre méltó még a *Friss Újság* kísérlete egy újabb gúnynev elterjesztésére: „Korbácsos Ilonka” és „Tigris Klára” után ők „Furkósbotos Vilmosról” írtak cikket, ám a nevet egyetlen másik lap sem vette át.⁹¹⁴

Weisz Vilmos 1912. március 4-én született Dunaszerdahelyen. A holokausztban elvesztette szüleit, első feleségét, illetve három gyermekét. A per idején üzletvezető volt, viszonylag vagyonos ember: rendelkezett több ingatlannal és egy bérházzal is. A háború után letelepedett, ismét családot alapított, és született két gyermeke: az elsőbíróági ítélet idején kislánya két és fél éves volt, fia – akivel nem találkozhatott – pedig fél-éves.⁹¹⁵ Weiszt 1948-as őrizetbe vétele előtt egyszer már letartóztatták, ugyanis peranyagában szerepel a PRO-n tett 1946. április 24-i vallomása. Ennek során elmondta, hogy 1944. március 19-én, vagyis a német megszállás napján kapták el a Keleti pályaudvaron, először Auschwitz-ba vitték, majd Falkenbergbe, onnan Wolfsbergbe, s végül Ebenseebe. Falkenbergben állítása szerint munkavezető volt, és akit lopáson ért, azt „kíméletlenül megvertem”. Ennek indoklását is adta: „Ugyanis az volt a helyzet, hogy ha a táborban őrséget adó SS-ek egyszerűen azt mondták, hogy valamelyik zsidóra verjek 25-öt, akkor azt meg kellett csinálni, ill. végre kellett hajtani.” 1945 májusában tért haza, és még az év során ismeretlenek elkapták a Kazinczy utcában, elvették a gyűrűjét, majd az Andrássy út 60.-ba vitték. Ott kihallgatták, majd elengedték.⁹¹⁶

Nem teljesen világos, hogy mi történt a következő három évben, de 1948. szeptember 8-án a budapesti ÁVO-n vallomást tett Löwy Vilmos nyíregyházi illetőségű túlélő. Állítása szerint Weisszel Wolfsbergben és Ebenseeben találkozott. Ezek közül az egyik helyen – nem világos, hol – egy meg nem nevezett bajtársát Weisz agyonverte. Mint közölte, a „mai

---

914 *Friss Újság*, 1948. szeptember 11. 2.

915 BFL VII.5.e.1949.23534. 48, 56–57, 116, 135, 150.

916 Uo. 50.

napon” mondták el neki a Kazinczy utcai zsinagógában, hogy Weisz egy közeli bőrkereskedésben dolgozik.⁹¹⁷ Egy másik, Löwytól származó, dátálatlan dokumentum Weiszt ebenseei „blokk elteszte [sic!] helyettesként” azonosította.⁹¹⁸ Weisz tisztségei az eddigi iratok alapján is kellően zavarosnak tűnhetnek, de a további vallomások csak fokozták a kaoszt. Rosenberg Jakab tudni vélte, hogy Weisz Falkenbergben és Wolfsbergben is kápó volt, legalábbis a Wolfsbergből Ebenseebe tartó halálmenet során egy nap alatt agyonvert 3-400 embert. (Az út egyébként 200 km-en át vezetett a Keleti-Alpokon keresztül, manapság is többnapos túra gyalog.) Szerinte Weisz Blockältester volt.⁹¹⁹ Polacsek Adolf szerint viszont Weisz Wolfsbergben „főkápó” volt, „léccel” verte társait.⁹²⁰ Kahán Hermann máramarosszigeti kötőszövőmester szerint Weisz gumislaggal vert embereket Wolfsbergből Ebenseebe menet. Ezenkívül elhízott a sok lopott ételen, és külön helyen is lakott.⁹²¹ Liebermann Miklós szerint Weisz „lágerkápó” volt, bár hogy ez mit jelentett, nem fejtette ki. Szerinte viszont csak Wolfsbergben birtokolta ezt a tisztséget.⁹²² Scharf Mózes szerint Weisz egyszer úgy megvert egy zsidó rabot, hogy azt végül az SS sokallta meg.⁹²³ Goldstein László szerint viszont a német őrök jobban félték Weisztől, mint a feletteseiktől.⁹²⁴

A nyíregyházi Goldberger Mayer vallotta, hogy testvérét, a beteg Bernátot Weisz és más munkafelügyelők verték agyon, mert nem tudott dolgozni. Szerinte továbbá unokatestvérét, Goldberger Mártont is Weisz verte agyon. Szerinte mindkét eset Ebenseeben történt. Az utóbbi

---

917 Uo. 19.

918 Uo. 3.

919 Uo. 13.

920 Uo. 22.

921 Uo. 16.

922 Uo. 30.

923 Uo. 18.

924 Uo. 34.

esetnél nem volt jelen, azt Weisz Imrétől hallotta.⁹²⁵ Weisz Imre szerint Weisz Vilmos „juhászbottal” verte agyon Goldberger Mártont és Bernátot (előbbit látta, utóbbit hallotta). Weisz ezenkívül „német barátnóket tartott”, és az SS dicsérte szadizmusát. Ehhez azonban azt is hozzátette, hogy ő maga „nevezettnek kb. két hónapig voltam csicskása [...]”.⁹²⁶ Nem róhatjuk teljességgel a hatóságok terhére, hogy a későbbi periratokban összevissza cserélgették a helyszíneket. Weinberger Gábor például kísérletet sem tett arra, hogy meghatározza, mikor és hol történtek az általa leírt gyilkosságok: szerinte egy Gönczi nevű kassai fiút Weisz úgy megvert, hogy „eszét vesztette”, majd „meghalt”, illetve egy lengyel fiút a szeme láttára vert agyon.⁹²⁷ Helyszíneként egyaránt beszélt mind a három táborról, ahol Weisz raboskodott.

A legtöbb vallomás Ebenseet nevezte meg Weisz bűnei színhelyéül, így elsősorban erre a táborra fogunk koncentrálni. Az Alpok által körbeölelt táborban borzalmasan rossz volt az ellátás. Egy szatmárnémeti túlélő így emlékezett vissza: „Ott aztán teljesen éhezettek bennünket. Nehéz munkahelyek voltak, 2 kőbánya. [...] minden reggel stószokban voltak a halottak. [...] Emberek szédültek az éhségtől a lágerban, egy szál fű volt, azt azonnal kiszedtük, és megettük. Munkahelyünkön feketeszenet rágtunk kínunkban. De nem volt elég fű, és csak kövek voltak. Megtörtént [...] egy reggel, hogy egyik bajtárs a szomszéd bajtársának, aki meghalt, a halott holttestből egy darabot levágott, és megette. Ilyen nagy volt az éhség.”⁹²⁸

A nyomozás során pozitív vallomások is elhangzottak: Weinberger Tibor szerint a gyerekek sorban álltak Weisz szobája előtt, úgy várták

---

925 Uo. 9.

926 Uo. 11–12.

927 Uo. 32.

928 DEGOB, 40.

tőle az extra ételt.⁹²⁹ Liebermann Vilmos kassai deportált szerint többször adott ételt magyar raboknak.⁹³⁰ Dobos Lajos tanú azt vallotta, hogy nem tud Weisz kegyetlenkedéseiről, de Grád kinyomozta, hogy feleségeik ismerik egymást – nyilván így próbálta diszkreditálni a semleges tanút.⁹³¹ Maga Weisz egyszerűen fenntartotta 1946-os vallomását, annyit téve hozzá, hogy akiket bántott, azok mind tolvajok voltak.⁹³² Grád nyomozó a fenti káoszt úgy foglalta össze, hogy Weisznek Falkenbergben, Wolfsbergben és Ebenseeben „teljhatalma volt”, „a deportált fenevad, hogy pozícióját megtarthassa, a deportáltak százait kínozta halálra”, „gyerekeket”, „öregeket” vert „véres cafatokká [...]”. Grádot kissé elragadta a hév, mikor úgy fogalmazott az összesítő jelentésben, hogy Weisz „megfeledez[ett] anyja gyilkosairól, és azt a kezét, ami hozzátartozói életét kioltotta, megcsókol[ta], és szolgáljukká süllyed[t] csak azért, hogy magának könnyebb életet biztosítson”⁹³³ Weisz esete azt is mutatja, milyen kevésre megy a kutató a koncentrációs táborok megmaradt iratanyagával. Weisz szerepel a mauthauseni emlékhely archívumában mint Ebenseebe deportált fogoly, de semmit sem tudunk meg belőle kápoi tevékenységéről – voltaképpen még annyit sem, hogy kápoi lett volna.⁹³⁴

A vádirat a fentiek tükrében kellően zavaros lett. A vádiratot 1948. október 19-én nyújtotta be Gönczi György népjogász, a népbírászkodásról szóló törvény 11. § 5. pontja alapján vádolta Weisz embereket törvénytelen megkínzásával és kivégzésével. Állítása szerint „1944 nyaratól kezdődően, közelebről meg nem határozható időpontokban

---

929 BFL VII.5.e.1949.23534. 44.

930 Uo. 42.

931 Uo. 7.

932 Uo. 52–54.

933 Uo. 5.

934 Archiv der KZ-Gedenkstätte Mauthausen (Bécs), Y/36. 778. Häftlingszugangsbuch der Politischen Abteilung.

[...] Falkenbergben, Volksbergben [sic!], Ebenseeben” kegyetlenkedett társaival, a Gönczi fiút megölte, és egy lengyel gyermeket is megölt. Az ebenseei menetelésnél társaival végzett „ütlegetése[i] következtében kb. 300-an meghaltak”. Ezt követően még egy lengyel gyermek megölésével vádolta Weiszot, noha egyszer sem tisztázta, hol, mikor, milyen lengyelt ölt meg a kápó, vagy hogy a két eset nem lehet-e azonos. Az indoklásban szerepelt a mondat, hogy Weisz „saját testvéreinek vérével mocskolta be a kezét”⁹³⁵

A legfontosabb vádak tehát a Gönczi fiú és a lengyel gyermek meggyilkolása voltak. A perben még felmerültek más, kevésbé fontos részletek – például a szászlekencei Wertzberger Ezékiel is vallotta, hogy Weisz megverte őt –, ez azonban nem volt olyan súlyú, mint a gyilkosságok, ráadásul maga Wertzberger is arra jutott, hogy megérdemelte.⁹³⁶ Így ezeknek bemutatásától eltekintünk. Érdeemes még megjegyezni, hogy a főtárgyalás megkezdése előtt Weisz számos túlélő közjegyző előtt tett nyilatkozatát beszerezte, amelyek mellette szóltak: jöttek vallomások Kassáról, Nagybányáról, Dunaszerdahelyről, de még New Yorkból is. Ezeket a per során nem használták, több, Weisz által idézésre kért tanút – így Weisz Sándort és Fischer Mózeset – nem hívták be.⁹³⁷

A főtárgyalást 1949. január 18-án tartották, majd több alkalommal félbeszakították. Weisz a nyomozati szakaszban tett állításaihoz néhány fontos részletet fűzött hozzá: szerinte amikor egy bujkáló rabot elkapott az SS Ebenseeben, ráengedték a kutyáikat, mert nem tudott rendet tartani. „[...] a kutyák több helyen kiszakították a húsumat” – állította, noha nincs nyoma annak, hogy ezt ellenőrizték is volna. A kérdéses rabot később utasításra megverte. Állítása szerint továbbá megvert még valakit, aki egy hulla húsát árulta. Weisz azt is kifejtette, hogy az

---

935 BFL VII.5.e.1949.23534. 79–80.

936 Uo. 28, 64

937 Uo. 101, 109, 111, 124 és 119.

SS raktárából gyógyszert lopott rabtársainak. A gyerekek veréséről azt mondta, hogy „a táborban [...] gyerekek nem voltak, ott soha meg nem fordultak”, s így nem is felelhet gyermekek haláláért. (Igaz, ez diszkreditálta az őt támogató vallomást is, miszerint extra ételt adott a gyerekeknek.) Magát összességében „annyiban” vallotta bűnösnek, hogy megvert néhány embert, de sohasem vert senkit halálra.⁹³⁸

A főtárgyalás során előkerült az edelényi Gönczi László, aki hallomás alapján vallotta, hogy Weisz agyonverte a fiát, akinek a keresztnévét viszont nem mondta meg. Azt is vallotta, hogy Weisz agyonvert egy lengyel fiút is, „a betegszobával szomszédos mosdóhelyiségben”. Weisz gyorsan reagált: szerinte a fürdő a betegszobától „cirka 150 méterre volt”.⁹³⁹ A Gönczi-gyilkosságra és a lengyel fiú megölésére más tanúk is vallottak. Wolfner László szerint Weisz két fiút vert agyon, ám nem nevesítette őket.⁹⁴⁰ Weinberger Gábor azonban már tisztázta, hogy Weisz verte agyon a lengyel fiút és Gönczi Györgyöt is (a perben egyedül itt szerepelt keresztnév – érdekes módon ugyanaz, mint a vádiratot benyújtó népbüvészé, noha ez nyilván csak véletlen egybeesés).⁹⁴¹

Az ügy itt kezdett egyre csavarosabbá válni. Weinberger fenti sora-ira Weisz azzal reagált, hogy a tanú már 1945-ös hazatérte óta aranyra zsarolta őt, amit egy ideig fizetett is, majd amikor ezzel felhagyott, feljelentették.⁹⁴² Egy másik tanú, a már említett Dobos Lajos is kellemetlen részleteket osztott meg Wolfner és Weinberger viselkedéséről. Szó szerint: „Vallomásom megtétele előtt előadom, hogy a várószobában két tanú azzal fenyegetett meg, hogy ha mentővallomást merek tenni, akkor az Andrássy út 60.-ba fognak juttatni. A tanúk kint megbeszélték,

---

938 Uo. 56–57.

939 Uo. 58, 69.

940 Uo. 63.

941 Uo. 64.

942 Uo.

hogy csak terhelő vallomást tesznek. De én az igazságtól eltérően nem akartam vallani, tehát erre nem voltam hajlandó.” A két tanúként az imént említettek azonosította. Erre őket is reagáltatták, mire azt állították, hogy valójában Dobos akarta őket mentegető tanúskodásra rávenni. Weinberger azt is állította, hogy kapott egy levelet a tárgyalás előtt, amelyben arra akarták rávenni, hogy valljon Weisz mellett. A tanácselnök elkérte a levelet; Weinberger azt felelte, hogy azt „időközben eldobtam”.⁹⁴³

Érdeemes megfigyelni, egyes vallomások hogyan módosultak a nyomozati szakasz óta. Goldberger Mayer korábban még azt állította, hogy Weisz agyonverte testvérét, Bernátot. A tárgyaláson úgy módosított, hogy Weisz nem is volt kápó, és a többi kápó verte agyon testvérét, de „Weisz is ott volt”. „Mikor a munkából hazajöttünk, az öcsém már meghalt.”⁹⁴⁴ Ezek szerint Goldberger mégsem volt jelen testvéreinek megverésénél, így nem is tudhatta, Weisz részt vett-e a gyilkosságban. Hogy ebben a kontextusban mégis mit jelent az „ott volt” – ő is vert? Láttá? Esetleg csak a közelben tartózkodott? –, nem derült ki. Goldberger a tárgyalás februári folytatására is kapott idézést, ott viszont már nem felelhetett további kérdésekre, mert addigra alijázott.⁹⁴⁵

A lengyel jupókra mások is vallottak. Egyedül a már említett Wolfner László vallotta, hogy „más blokkparancsnokok és kápók nem verekedtek” – az ő szavahihetőségével kapcsolatos kételyekre pedig már utaltunk.⁹⁴⁶ Vele szemben Liebermann Vilmos a többi kápóról – nem Weiszről – úgy fogalmazott, hogy őket „nyugodtan lehet tenyésztett gyilkosoknak nevezni”.⁹⁴⁷ Molnár Imre tanú az újságban olvasta, hogy

---

943 Uo. 62.

944 Uo. 61.

945 Uo. 66.

946 Uo. 63.

947 Uo. 67.

várják a volt rabok jelentkezését. Ő Ebenseeben volt rab, és bár elment tanúskodni, semmi érdemit nem tudott mondani Weiszről. Állítása szerint őt lengyel jupók verték meg.⁹⁴⁸ Ennek kapcsán persze felmerül a kérdés: amennyiben elfogadjuk, hogy Weisz blokkparancsnok-helyettes volt Ebenseeben – megannyi tisztázatlan pozíciója közül legalább erre maga vallott⁹⁴⁹ –, akkor felelősnek tarthatjuk-e a lengyel jupók viselkedéséért? Mivel nem tartoztak alá a jupók, ezért nyilván nem, de érdemes elgondolkodni azon, mi lett volna, ha Weisz a kápók vezetője. Egy átlagos rendvédelmi szervnél az effajta háborús bűnök megítélése világos, hiszen létezik lefektetett jogi keret és hierarchia: ha egy rendőr megver egy zsidó fogvatartottat, akkor felettesének fegyelmi eljárást kell kezdeményeznie. Ha nem teszi, maga is felelős. De mit tehetett volna az éhező, kannibalizmushoz folyamodó tábor közepette egy jupóvezető? Szóljon a németeknek? Ha egyáltalán érdekli őket az eset, nem lesz később pont az a vádpont vele szemben, hogy árulkodott? Lépjen közbe, kezdjen el verekedni? De akkor nem az lesz a vádpont, hogy maga is zsidó rabokat – más jupókat – vert meg? A Weisz-perben felmerült kérdések rámutattak a vezető pozícióban lévő kápók teljesen lehetetlen helyzetére az erőszakkal szembeni fellépés terén.

A tárgyalást itt félbeszakították, s az 1949. február 18-án folytatódott. A perben tanúskodott Szász Elemér felvidéki deportált, aki egy másik ügyben, Horváth György kassai rendőrkapitány népbíróági perében is tanúskodott. Horváth perében arról beszélt, hogy a rendőrkapitány kegyetlenebb volt, mint a német megszállók.⁹⁵⁰ Ezúttal úgy vallott, hogy „két embertől féltünk a [falkenbergi] táborban”, az egyik egy Fries nevű kápó, „a másik pedig Weisz [volt]”.⁹⁵¹ A német öröktől a je-

---

948 Uo. 58.

949 Uo. 56–57.

950 Veszprémy 2019, 147.

951 BFL VII.5.e.1949.23534. 67.

lek szerint nem féltek. Természetesen lehetséges, hogy Szász őszintén vallott a kassai gettóról és a falkenbergi táborról is, hiszen egy tanút nem diszkreditál, hogy két perben is tanúskodott, ráadásul a két vallo-
más nem zárta ki egymást. Viszont Szász vallomásai ékes példái annak, hogyan kerültek a háttérbe a német elkövetők minden olyan perben, ahol nem németek álltak bíróság elé: a kassai gettóban a magyar tisz-
tek, a falkenbergi táborban pedig a zsidó kápok voltak a legrosszabbak, a németeket szinte nem is említették. Ez, mint már máshol rámutat-
tunk, nem feltétlenül objektív megállapítás, hanem sokszor inkább aránytalan ítélet volt: ha a németek voltak az abszolút gonosz, akkor egy magyar rendőr vagy egy zsidó kápo csak hozzájuk viszonyítva lehetett rossz.⁹⁵² Weisznek – és a többi perbe fogott káponak – rosszabbnak *kell*t lennie a németeknél, különben nem lett volna értelme bármivel vádolni. A tárgyalás ismét félbeszakítással zárult.

Bár ebben a könyvben több, a koncepciók perekre jellemző mozza-
nat is előkerült, egyetlen olyan, durván kirívó manipuláció sem került eddig szóba, mint a Weisz-per 1949. április 1-i tárgyalásán történtek. Ekkor két újabb tanú került elő: két lengyel születésű bécsi lakos, Kolo-
man Gertler és Jakov Preiss, akik tolmács útján, németül vallottak. A két tanú kíméletlen szavakkal ítélte el Weiszt. Gertler szerint „száz SS-ka-
tonának nem szárad annyi a lelkén, mint a vádlottnak”, Preiss szerint pedig a „vádlott rosszabb volt, mint az SS, kápo volt, és ütötte az em-
bereket, ami [sic!] csak a kezébe került”⁹⁵³ Őket követően viszont nem egy deportált, hanem Alexander Ödön néppügyész – maga is muszos túlélő⁹⁵⁴ – szólalt fel. Mint elmondta, az előző nap a két tanú még nála járt mint soros néppügyésznél, és Preiss „akkor azt mondotta nekem,

---

952 Veszprémy 2019, 208–210.

953 BFL VII.5.e.1949.23534. 71–72.

954 <http://musz.hdke.hu/#alexander-odon>; <https://www.centropa.org/hu/photo/az-alexander-csalad> (letöltve: 2022. július 7.).

hogy a vádlott tevékenységével kapcsolatban semmit sem tud”.⁹⁵⁵ Gertler elmondta a tárgyaláson, hogy őt és társát egy budapesti kávézóban vette rá a tárgyalás hallgatóságában jelen lévő Fischmann Ármin és Bihari József, hogy tegyen vallomást.⁹⁵⁶

Az idézett epizód megannyi kérdést vet fel. Teljesen hamis volt Gertler és Preiss vallomása vagy csak részben? Dühös túlélőkről vagy beépített tanúkról van szó? Ki volt Fischmann és Bihari? Miért járták a budapesti kávéházakat? Kinek az utasítását teljesítették? Ha jelen voltak a tárgyaláson, miért nem kaptak keresztkérdéseket. Talán az állambiztonság megbízottjai voltak? És ha ez így van, vajon hány másik perben találkozhatunk még beépített tanúkkal, akik szemrebbelés nélkül tettek hamis vallomásokat? És miért adta fel a hamis tanúkat a népbürokraták? Megbízhatunk-e egyáltalán bármennyire a népbírói perek tanúvallomásaiban – nemcsak a nyomozati, de a bizonyítási szinten is? A fentiekre nem tudunk felelni, de a ténynek, hogy egyáltalán megalapozottan fel lehet tenni a kérdéseket, komoly kételyt kell ébresztenie mindenkiben, aki népbírói iratokat tanulmányoz.

A népbíróság László Dezső-tanácsa 1949. május 20-án hozott ítéletet Weisz ügyében. Ebben Weiszt bűnösnek találták emberek megkínzásának és kivégzésének háborús büntetőjében, és 15 év kényszermunkára ítélték. Az ítélet szerint Weisz Lagerältester volt Ebenseeben, noha ő maga csak a blokkparancsnok-helyetteséget vallotta be. Bár az ítélet nem állította, hogy közvetlen ok-okozati összefüggés volt Weisz verései és egyesek elhalálása között, az ítélet szerint ezek „siettethették” a halált. A népbíróság tényként kezelte, hogy Weisz egy lengyelt agyonvert. Megállapította továbbá, hogy Weisz visszaélt hatalmával és brutális volt, ennek indoklásául a Goldberger Bernát-gyilkosságot hozva fel – noha

---

955 BFL VII.5.e.1949.23534. 73.

956 Uo. 72.

azt nem sikerült rábizonyítani, és az ítélet sem látta tisztázottnak, hogy ebben Weisznek milyen szerepe volt. A két bécsi tanú vallomását nem használta a népbíróság. Továbbá megállapította, hogy Weinberger Gábor három éven át zsarolta a vádlottat, de eljárást nem kezdeményeztek ezért Weinbergerrel szemben, csak kizárták a vallomását.⁹⁵⁷ Az ítélettel szemben a védő és a népügyész is fellebbezéssel élt.

Végül a NOT Noszko-tanácsa 1950. január 27-én ítélkezett Weisz felett. Az ítélet tömör volt és jogi érvelésnél maradt: a tanács megállapítása szerint Weisz végszükséghez közel álló helyzetben volt, amelyet az 1878. évi V. tc. (büntetőtörvénykönyv) 80. § határozott meg. Ennek alapján Weisz ítéletét 3 év 6 hónap kényszermunkára mérsékeltek, ám az előzetesben töltött időből semmit sem számítottak be.⁹⁵⁸ 1950. március 30-án Weisz megkezdte büntetésének letöltését a szegedi Csillag börtönben.⁹⁵⁹ Érdekesség, hogy 1948 januárjában egy másik ebenseei kápot, Herman Guttert is elítéltek – őt viszont Ausztriában, ahol 20 év börtönt kapott.⁹⁶⁰

*

1948. szeptember 30-án – éppen húsz nappal azután, hogy az MTI lehozta első riportját Weisz Vilmosról –, a *Fehérvári Napló* vezető hírrel jelentkezett: „Lebukott a fehérvári »Korbácsos Ilonka«”. A cikk szerint Weisz Györgynét 1944. április közepén deportálták Székesfehérvárról, és a „lengyelországi” „Katzuba” került, ahol „meghitt viszonyban

---

957 Uo. 81–86.

958 Uo. 82.

959 Uo. 140.

960 Oberösterreichisches Landesarchiv, Landesgericht Linz, Volksgericht Vr 3310/47. Gutter 1994-ben hunyt el Linzben. <https://www.findagrave.com/memorial/16277337/hermann-gutter> (letöltve: 2022. július 7.).

volt [...] az SS-tisztekkel”. Társaitól elkobozta a krumplit, illetve pofonnal és gumibottal fenyegette őket. A cikk szerint a káponót átadták a népügyészségnek.⁹⁶¹ MTI-hírt nem találni az ügyben, a cikk forrása-ként egyértelműen a budapesti népügyészséget jelölte meg. A *Fehérvári Napló* felelős szerkesztője ekkor Bertalan Imre egykori dévaványai kommunista párttitkár volt.⁹⁶² Az országos lapok október 7-én foglalkoztak az ügygel, ekkor már „Weisz Györgyné N. Violaként” azonosítva a vádlottat. A keresztnév előkerülésével egy időben készen is állt az új gúnynev: „Dorongos Viola bűnei”, „Elfogták Dorongos Violát”, „Rövidesen népbíróság elé kerül a »dorongos Viola«” – így a cikkcímek.⁹⁶³ A vádlott teljes nevét mindössze egyetlen lap próbálta felderíteni – a *Magyar Nemzet* egy ’49. márciusi száma –, itt „Weisz Györgyné Goldmann Violaként” szerepelt.⁹⁶⁴

Weisz Györgyné Waldmann Viola Irén 1910-ben született Budapesten, ő maga háztartásbeli, férje órás volt (nem pedig ékszerész, ahogyan néhány lap írta). 1935 óta élt Székesfehérváron, 1944 júniusában deportálták Auschwitzba. Az év novemberében a kratzaui koncentrációs táborba – Gross-Rosen altábor, ma Chrastava, Csehország – került, ott másfél hónapon át volt kápo.⁹⁶⁵ A székesfehérvári ÁVH-n tett vallomása szerint Lagerältester volt, azaz a tábor legmagasabb beosztású rabja. Tárgyalásán már úgy fogalmazott, hogy „én nem voltam Lagerältester, és abban az épületben a tótumfaktum az Unterscharführer volt, és én azt hiszem, olyan blokovaféle voltam”⁹⁶⁶ A leírásokból világos,

---

961 *Fehérvári Napló*, 1948. szeptember 30. 1.

962 *Népszabadság*, 1972. augusztus 22. 8.

963 *Világ*, 1948. október 7. 5.; *Világosság*, 1948. október 7. 5.; *Fehérvári Napló*, 1948. október 8. 3.

964 *Magyar Nemzet*, 1949. március 15. 6.

965 BFL XXV.1.a. 4423/1948. Weisz Györgyné pere. 4, 19–20, 47, 79.; *Fehérvári Napló*, 1949. március 15. 6.

966 BFL XXV.1.a. 4423/1948. 19–20, 22.

hogy Weiszné egy kétemeletes épületen belül a magyar „szoba” – talán inkább csarnok – felelőse volt, 200–250 ember tartozott alá, ilyen értelemben tényleg nem a stubova, hanem a blokova kifejezés a megfelelő tisztségére. Az ÁVH jelentésébe nyilván a többi tanú vallomása alapján került a Lagerältester szó.⁹⁶⁷

Weiszné 1948. szeptember 25-én került előzetes letartóztatásba. Már említett, az ÁVH-n tett vallomásában magát ártatlannak vallotta, szerinte ha megvert is valakit, azt csak „személyes ellentétből” tette, illetve „[...] én is kényszer alatt cselekedtem, mert a németek több ízben megfenyegettek, hogy amennyiben a deportáltak között rendet fenntartani nem tudok [...] gázkamrába küldenek”⁹⁶⁸ Az ellene érkező vallomások szinte mind elítélők voltak: a legtöbb vallomás a szokásos vádakot fogalmazta meg – verések, étellopás –, az egyetlen konkrétum az akkor 23 éves tatai lány, Spielmann Zsófia megverése volt. A nyomozati szakaszban maga Spielmann is vallott: szerinte Weiszné őt „agyonverte” [sic!] „doronggal, vesszőkkel, kábeldarabokkal és gumibottal”. Állítása szerint összesen több mint harmincszor verte meg őt. „Drasztikus, szadista kegyetlenkedései határtalanok voltak.”⁹⁶⁹ Spielmann ekkor már férjnél volt, és ennek megfelelően is írta alá vallomását: Lusztig Mihály-néként. A vallomáson szerepelt az ÁVH tatai nyomozó hadnagyának aláírása is: ő pedig Lusztig Mihály volt.

Az effajta összeférhetlenségeken az olvasó most már talán szinte meg sem lepődik, ahogyan azon sem, hogy lényegében az összes negatívan valló tanú rokon volt, vagy legalábbis annak tűnik. Spielmann Zsófia anyjának neve Klopfer Teréz, a perben tanúskodott még Klopfer Zoltánné is. Polák Zoltánné tanú leánykori neve Kerpen Katalin volt, a perben tanúskodott még Kerpen Józsefné Deutsch Erzsébet is. Schiller

---

967 Uo. 4, 8–10.

968 Uo. 19–20.

969 Uo. 18.

Józsefné leánykori neve Deutsch Zsuzsanna volt. Kerpenné a Veszprém megyei Jásdon, Schillerné a Veszprém megyei Dudaron, Polákné pedig a szintén Veszprém megyei Csetényen született. A három település egy háromszögben helyezkedik el, a vezetéknevek alapján pedig rokoni szálak feltételezhetők. A többi tanú sem érkezett messziről: Klopferné a győri Pérről származott, Lusztigné a komáromi Tatáról. Egyedül két ellenséges tanú nem tűnt azonosíthatóan rokonnak: a veszprémi Zircről származó Kohn Julianna és a veszprémi Bakonyszentkirályról származó Kellner Erzsébet (utóbbi vallomása fontos volt, mert szerinte Weiszné még egy ismeretlen lengyel rabot is agyonvert).⁹⁷⁰ Kohn és Kellner persze lehetnek a többi tanú ismerősei vagy távoli rokonai is.

A vallomásokat a székesfehérvári ÁVH nyomozó hadnagya, Vértés János foglalta össze.⁹⁷¹ Megállapítása szerint Weiszné Lagerältester, egyben „élet és halál ura volt [...]”, élelmet lopott társaitól és sokakat megvert. Érdekes módon jelentéséből kimaradt a Spielmann-ügy és a névtelen lengyel rab agyonverése.⁹⁷² Weiszné vallomását a népügyészségen fenntartotta.⁹⁷³ Az 1948. november 3-i vádirat az Iczkovics-perben is szereplő Óhidy Lajos népügyész alkotása volt, a népbíráskodásról szóló törvény már jól ismert 11. § 5. pontja alapján emelt vádat, miszerint Weiszné emberek megkínzásának és megölésének háborús bűntettében bűnös. Itt már előkerült Lusztigné megverése és a lengyel rab megölése. Érdekesség, hogy Óhidy magát Lusztig Mihály nyomozót is meg akarta idézni tanúnak a perhez, noha ez lehet elírás is.⁹⁷⁴

---

970 A tanúk adataihoz lásd: uo. 5–6, 8, 10, 14, 16, 18, 24–25.

971 Nem tűnik azonosnak a Megadja Ferenc nyilas tömeggyilkost beszerző Vértessel. Utóbbihoz lásd: Pelle 2015.

972 BFL XXV.1.a. 4423/1948. 4.

973 Uo. 21.

974 Uo. 30–31.

A főtárgyalást 1949. január 4-én tartották, a tanács elnöke a Weisz Vilmos felett is első fokon ítélező László Dezső volt. A népbüvész a Weisz Vilmos-per egyik utolsó tárgyalásán a hamis tanúkat lebuktató Alexander Ödön volt. A tanúk közül lényegében minden fontos vallomást tevő egyén megjelent, kivéve Polák Zoltánnét. Weiszné úgy védekezett, hogy csupán 4-5 hétig volt blokova, majd leváltását kérte, mert nem tudott jól németül. Szerinte senkit sem vert meg eszközzel, hiszen nem is volt eszköze, csak egy léc volt nála, amivel az ágyakat verte, ha csendet akart. Nem tagadta, hogy egyszer adott egy pofont Spielmann-nak, ám szerinte ez inkább verekedés volt, ahol ő is kapott ütéseket, ráadásul felettesei is többször megverték. Több eset nem jutott eszébe, „nevekre nem emlékszem, csak számok voltunk”. Állítása szerint nem lopott ételt senkitől. Vallomásában azt is állította, hogy a rendőrségi jegyzőkönyvben tévesen szerepel, hogy azt mondta volna: a lányok nem akartak dolgozni. Azonban a népbüvészészen nem jelezte, hogy baj lett volna a rendőrségi jegyzőkönyvvel, így kérdéses, hogy hirtelen miért talált benne kifogásolnivalót.⁹⁷⁵

Lusztigné vallomásában váltogatta, hogy Weiszné doronggal vagy gumibottal verte meg, noha ezzel kapcsolatban már az ÁVH-n tett vallomása is zavaros volt. Továbbra is azt állította, hogy Weiszné Lagerältester volt, ám azt is kijelentette, hogy Weiszné a Lagerälteste váltotta le – ez nyilván ellentmondás volt. Szerinte kettejük konfliktusa „nem verekedés volt, hanem ő vert engem”.⁹⁷⁶ Kellner Erzsébet vallomásában kijelentette, hogy egy lengyel nőt megöltek a táborban, de nem tudta megmondani, hogy Weiszné volt-e a tettes.⁹⁷⁷ Több tanú is arra vallott, hogy Weiszné „idegbeteg”, „hisztérika” volt.⁹⁷⁸

---

975 Uo. 22.

976 Uo. 23–24.

977 Uo. 24–25.

978 Uo. 26–27.

Egyes tudósítások szerint a terhelt a tárgyaláson „zavarosan viselkedett”.⁹⁷⁹ Ha ez így is volt, nem került jegyzőkönyvbe. Annyi bizonyos, hogy a védő Weiszné elmeállapotának megvizsgálását kérte, amit a törvényeknek megfelelően két törvényszéki orvos szakértő meg is tett. Balassa László és Kelemen Endre 1949. február 28-i szakvéleménye jó betekintést enged abba, hogy a vádlók szerint remek körülmények között élő kápokra valójában milyen hatást gyakoroltak a táborok. A szakvélemény szerint a terhelt rossz családból származott, anyja 1917-ben öngyilkos lett, apja és nevelőanyja – illetve később -anyjai – nem törődtek vele. A táborban folyamatosan rettegett a tizedeléstől, egy alkalommal Auschwitzban állítólag még el is indították, hogy kivégezzék, majd kikerült a sorból. A szöveg utalt arra, hogy Weiszné az események hatására súlyos cigarettafüggő volt. Hazatérve pszichés problémái nem múltak, a vizsgálat idején is még folyamatosan remegett. „1948-ban egy alkalommal férje a szokottnál későbbben érkezett haza, ekkor hisztériás rosszulletet kapott, minden bevezetés nélkül összeesett, a továbbiakra nem emlékszik, csak arra, hogy orvos volt nála és az injekciót adott. Az auschwitzi eseményekre gyakran gondol, sokszor álmodik azokról. Nappal pedig, ha füstölgő kéményt lát, összerезzen, és férjébe kell kapaszkodni, mert eszébe jut a krematórium füstje.” Végső soron az orvosok „hisztériás személyiségnek” nevezték, és arra jutottak, hogy szabad akaratában korlátozott volt.⁹⁸⁰

A jelentést a László-tanács ítélete figyelembe vette ugyan, ennek ellenére az 1949. március 14-i ítéletben bűnösnek találták Weiszné a népbíráskodásról szóló törvény 13. § 2. pontjában (vagyis „katonai jellegű alakulatnak személy vagy vagyontárgy ellen elkövetett erőszakos cselekményhez segítséget nyújtott”). Hogy miféle katonai alakulatról

---

979 *Fehérvári Napló*, 1949. január 7. 4.

980 BFL XXV.1.a. 4423/1948. 39–45.

volt szó, vagy milyen komoly baja származott Weiszné tevékenységéből a deportáltaknak – a szöveg szerint „senkinek komolyabb baja nem történt”! –, azt az ítélet nem fejtette ki. Azt viszont egyenesen megállapította, hogy Weiszné a vallomások és az orvosi vélemény alapján kényszer alatt cselekedett. Továbbá arra jutott, hogy nem ő verte agyon az ismeretlen lengyel rabot. A bíró ennek ellenére 6 hónap börtönre ítélte Weisznét, amit az előzetes letartóztatással teljesen kitöltöttnek vett.⁹⁸¹ Weiszné, talán arra jutva, hogy az ítélet rosszabb is lehetett volna, nem fellebbezett. Az ítélet tehát elsősorban erkölcsi volt: Weiszné jogerősen háborús bűnös volt, ám ténylegesen nem kellett tovább fogdában vagy börtönben maradnia. A helyi lapok, talán csalódva az ítéletben, kevésbé feltűnő helyen hozták a hírt.⁹⁸²

---

981 Uo. 32.

982 *Fehérvári Kis Újság*, 1949. március 15. 3.

„Tárgyalása izgatásra adhat okot”

Az utolsó kápóper

1948. szeptember 3-án Faragó Sándorné Katz Erzsébet a hajdúszoboszlói gyógyfürdőben tartózkodott, amikor az egyik vendégben felismert egy auschwitzi kápót, aki állítása szerint kínoztta őt a deportálás során.⁹⁸³ A kérdéses hölgyet még aznap feljelentette. Az utolsó ismert magyar kápóper vádlottja a nyomozás kezdetekor még Szabó Lászlónéként szerepelt – és így is írt alá –, majd egy ponton túl „volt Szabó Lászlóné Rosenberg Lászlónéként” utaltak rá, és aláírását is Rosenbergnére változtatta. Tárgyalásán viszont – nyilván hanyagságból – ismét Szabó Lászlónéként szerepelt. Itt Rosenberg Lászlónéként fogunk utalni rá, mivel ez volt az utolsó ismert neve ügye során.

Vidor Anna néven született a zempléni Nagykázméron 1913-ban. 1944 júniusában deportálták Auschwitzba, és szeptemberig volt szobaszolgálatos (stubova).⁹⁸⁴ Ügyével kapcsolatban érdekes, hogy több tanú is emlegette Rosenbergné kegyetlen felettesét, egy Aliz nevű szlovák lányt.⁹⁸⁵ Nem biztos ugyan, de könnyen lehetséges, hogy a kérdéses Aliz az az Iczkovics Aliz volt, akivel a fent már tárgyalt Iczkovics Klárát is összekeverték.

---

983 MNL CSML XXV.8. 12/1950. Szabó Lászlóné [Rosenberg Lászlóné] pere. 6.

984 Uo. 6, 43.

985 Uo. 5, 6.

Harsányi Ignácné Reiner Éva szerint „büdös zsidóknak” nevezte őket, és a lopott ételből „lengyel fiúkkal dorbézolt”. Ha hangosak voltak a deportáltak, bosszúból kiöntötte a kávéjukat. Ezenfelül „több ízben láttam, hogy [Rosenbergné] Anna [és más kápók] belepiszkoltak az evőedényekbe – emberi fekáliát –, és a deportáltakkal vitették ki kiöntetni.”⁹⁸⁶ A már említett Faragóné szerint Rosenbergné megverte őt és társait az appel előtt és alatt is. Ha teát vagy kávékat kértek tőle, előbb lábfürdőt vett az italukban. A kenyeret hozzávágta társaihoz, a lekvárt az arcukra kente. Kápotársaival annyi ételt lopott, hogy egyenesen elhízott. „Fejedelmi étkeket” ettek, ezeket „magasra tartva végighordozták a barakkon”, hogy mindenki lássa, és szenvedjen. Ritkán engedték a rabokat vécére, pedig a németek ezt nem követelték meg. A deportáltak takaróit elvette. Vallomásában arról is beszélt, hogy két másik Vidor lány is kápo volt – ő Máriát és Terézt nevezte meg –, de nincs nyoma annak, hogy ellenük is eljárás indult volna.⁹⁸⁷

A dombóvári Röhmer Ignácné Neuwirth Rozália azt vallotta, hogy egyenesen Rosenbergné döntötte el, ki menjen munkára, és „ki menjen a gázkamrába. Akire bármilyen oknál fogva egy kicsit haragudott, azt Mengele kezére játszotta és annak el kellett pusztulni.”⁹⁸⁸ Ez nagyon komoly vád volt, és talán mondani sem kell, hogy a per során nem fejtették ki. A szintúgy dombóvári Reich Ignácné Neuwirth Mária – nyilván az iménti tanú testvére – ezt azzal egészítette ki, hogy szerinte Rosenbergné el akarta venni tőle 14 éves, állapotos lányát, azzal, hogy majd több ételt ad neki. „[Rosenbergné] tudta azt, hogy nem kap több ételmet, hanem aki másállapotban volt, az egyenesen a krematóriumba lett szállítva.”⁹⁸⁹ Ez ismét durva inszINUÁCIÓ volt: a további étel kínálása alapján

---

986 Uo. 5.

987 Uo. 6–7. Lásd még uo. 9.

988 Uo. 9.

989 Uo. 12.

azt sugallta Reichné, hogy Rosenbergné meg akarta ölni a terhes lányát. Talán nem meglepő, hogy állítását később ilyen formában nem tartotta fenn a tárgyaláson.

Reichné azt is állította, hogy Rosenbergné őt személyesen bottal megverte. Azt is tisztázta, hogy nincsen félreértés, „[...] minden kegyetlenséget ő végzett, a másik két testvére inkább csak élvezte a [Rosenbergné] Anna által elkövetett kínzásokat”.⁹⁹⁰ Reichné mellett Braun Sándorné Forgács Erzsébet is állította, hogy Rosenbergné éjszaka is appeleket rendelt el, ahol anyaszült meztelenül kellett megjelenniük a raboknak.⁹⁹¹ Grünwald Mártonné Bokor Irén szerint a sorakozók alatt „ő még a meglévő kis holmink közt kutatott, és ha valamit talált, az elvette”.⁹⁹² Az nem derült ki, hogy ha ők sorakozón voltak, akkor erről honnan tudtak, vagy ha a sorakozónál Rosenbergné a barakkban maradt, akkor hogyan verte őket appel alatt. A rokon kapcsolatban álló tanúk ebben a perben is felbukkantak – lásd a Neuwirtheek és Katzok esetét –, és talán nem meglepő, hogy egyes tanúk elismerték: már a deportálás előtt is ismerték Rosenbergnét.⁹⁹³ Korábbi sérelmekről nem számoltak be, de nem kizárt, hogy ilyesmi is szerepet játszhatott.

Rosenbergné ÁVH-n tett vallomásában elismerte, hogy az ételtolvajokat megpofozta, de tagadta, hogy ételt lopott – igaz, csak azért, mert a blokkparancsnoktól eleve többet kapott. Hasonlóan tagadta, hogy mások kávéjában mosakodott volna – mivel volt saját mosakodási lehetősége. A lopott pokrócokat viszont valóban összeszedte. Vallomásában azt a különös történetet is megosztotta, hogy egy alkalommal orvosnak tette magát, hogy egészségesnek nyilváníthasson beteg embereket: „[...] mikor szelektáló vizsga volt, én a németek előtt orvosnak

---

990 Uo. 13.

991 Uo. 12, 16.

992 Uo. 11.

993 Uo. 5.

adtam ki magamat, és felszólítottam a lányokat, hogy nyugodtan jöjjenek hozzám vizsgálatra. [...] A mi barakkunknak volt a legjobb dolga, amit az is bizonyít, hogy egyre-másra szöktek át más barakkokból hozzánk.” Szerinte viszont egyszer őt is megverték a németek, mivel nem bánt elég kegyetlenül a deportáltakkal.⁹⁹⁴ Rosenbergnét előzetes letartóztatásba helyezték, ami ellen egészségügyi helyzetére hivatkozva tiltakozott: szerinte epehólyag-, vesegyulladás, ízületi gyulladás és szívbillentyű-elégtelensége volt, mind a „deportálás alatt” alakult ki.⁹⁹⁵

Rendőrségi vallomásán kívül kétszer is vallott az államügyészségen. Itt minden vádat tagadott: szerinte, ha nem itták meg a feketekávé, akkor a maradékot kiöntötték. „Visszavinni veszélyes volt, mert akkor a németektől ezért büntetést kaptunk.” A tálak összepiszkításának vádjára is reagált: „Nem felel meg a valóságnak, hogy én vagy nővéreim az [evőedénybe] végeztük volna el a természeti szükségleteinket, és azt másokkal vitettük volna el.” Tagadta, hogy lengyel férfikkal mulatozott volna. Leszögezte, hogy korbácsa csak a lágerőrségnek volt, és hogy ha ő éjszaka appelt rendelt volna el, „a németektől sortűzet kaptunk volna”. Azt is hozzátette, hogy „az én férjemet és kisfiamat, aki öt hónapos volt, nyomban megérkezés után elvették tőlem, és el is veszítettem őket, családom többi tagjaival”⁹⁹⁶

A vádirat szerint Rosenbergné bottal és korbáccsal verte deportált társait, továbbá direkt kínozta őket az appel során, nem engedte ki őket WC-re, és elvette tőlük az ételt, a kávéba belemosta a lábát, a lekvárt a rabok arcára kente, csajkájukba végezte dolgát. Ez a szegedi államügyészség szerint kimerítette a népbíraskodásról szóló törvény 11. § 5. pontját, vagyis emberek törvénytelen megkínzásának vádpontját.⁹⁹⁷

---

994 Uo. 25–27.

995 Uo. 43–44.

996 Uo. 26–29, 44.

997 Uo. 51.

1949. december 19-én a népfőügyészt arra utasította az igazságügyi minisztérium, hogy indítványozza a NOT előtt: tegyék át a tárgyalást Debrecenbe, mert „bűnügyének lakhelyén tárgyalása hitfelekezet elleni izgatásra és közbiztonság veszélyeztetésére adhat okot”. Ezt a népfőügyész meg is tette, de a NOT elutasító végzést hozott.⁹⁹⁸ Ezt követően nem teljesen egyértelmű ugyan, hogy mi történt, de egy irat szerint 1950 januárjában kitűzték a tárgyalást Nyíregyházára – nyilván ez sem történt meg, mivel a főtárgyalást végül Szegeden tartották meg.⁹⁹⁹ Érdekes, hogy míg a rendszer 1948-ban még teljes gőzzel propagálta a káópereket a sajtóban, addig 1950 elejére már attól félt, hogy felfordulást okozhat egy ilyen per. (Feltételezésünket erősíti, hogy a lapok Weisz Vilmos 1950-es ítéletét sem írták már meg.)

A főtárgyalásra 1950. február 7-én került sor. Reichné itt már azt állította, hogy Rosenbergné szíjjal, és nem bottal verte meg őt. Itt már nem tartotta fenn, hogy éjszaka is appelt rendelt el a vádlott, mert „hatásköre [erre] egy szobalánynak nem is volt”. Míg vallomásában Rosenbergné el akarta venni tőle terhes lányát – valószínűleg azért, hogy a gázkamrába vigye –, most már „a németek parancsára mondhatta a vádlott azt, hogy azok, akik másállapotban vannak, jelentkezzenek [...]”. Itt már tehát nem konkrétan Reichné lányát akarta elvitetni, hanem általában jelentette ki, hogy a terhes nők jelentkezzenek valahol. Míg a rendőrségi vallomásában tisztázta, hogy őt nem más káópók, hanem kizárólag Rosenbergné verte, most már azt állította, hogy „sem engem, sem a családomat a vádlott nem bántalmazta soha, hanem annak Teri nevű testvére bántotta az én asszony lányomat”.¹⁰⁰⁰ Utóbbi szavait érdemes összevetni néhány sorral feljebb elhangzott vallomásával: ha szíjjal verte őt Rosenbergné, akkor hogy lehet, hogy „[...] nem bántalmaz[ott]

---

998 Uo. 80, 51.

999 Uo. 55–56.

1000 Uo. 31–32.

soha [...]”? Az éjjeli appel történetéből szintúgy kihátrált Braunné, aki kijelentette, hogy „bármennyire is gyűlöli a vádlottat, azt már mégsem állítja, hogy éjjel a vádlott parancsára kellett volna kimenni az udvarra, mert bizony ott erős őrség volt”.¹⁰⁰¹ Szavai egészen úgy hangzanak, mintha valaki tollba mondta volna a vallomását, vagy kitöltötte volna helyette, ő pedig szembesülve az irattal, kénytelen volt pontosítani.

Harsányiné a rendőrségen határozottan állította, hogy saját szemével látta, amint Rosenbergné az evőtálakba piszkít, de most már úgy emlékezett, hogy „láttam olyan edényt, amibe bele volt piszkolva, és a vádlott ezt odaadta valakinek, hogy vigye ki, de hogy ki piszkolt abba, azt nem tudom”. Zsidózást a vádlottól mindössze egyszer hallott, „de többet soha”. Végül azt is elismerte, hogy „nekem alapjában véve jó dolgom volt az auschwitzi lágerben, viszonyítva a többiekhez”, mert kenyérvágás volt a feladata, és „kapott” extra kenyeret – nem tették fel ugyan a kérdést, hogy lopta-e az extra adagot, de a válasz egyértelmű.¹⁰⁰²

A tárgyaláson a lekvár szétkenését és a kávéban vagy teában törté- nő lábmosást sem sikerült bizonyítani, viszont volt, aki elismerte, hogy „a kávé és tea [...] abban az állapotunkban sem kellett, ahogy kap- tuk”.¹⁰⁰³ Többen viszont bevallották, hogy – valószínűleg a tífusz mel- lékhatásaként – emlékezetkiesésben szenvednek. Harsányiné vallomá- sában elismerte, hogy „súlyos flekktífuszból kerültem haza”, és nem is emlékezett pontosan a kínzójára.¹⁰⁰⁴ Braunné vallomásában közölte, hogy „[...] erre már pontosan nem emlékszem, mert azóta majdcsak hat esztendő telt el”.¹⁰⁰⁵ Klein Miklósné Weisz Bella még a nyomozati

---

1001 Uo. 50.

1002 Uo. 33–35.

1003 Uo. 35.

1004 Uo. 33.

1005 Uo. 39.

szakaszban ismerte be, hogy „az évek távlatából nem emlékszem vissza [...]”.¹⁰⁰⁶

Az 1950. február 21-i ítéletet ugyanaz a Kozma-tanács hozta Rosenbergné ügyében, amely Miklósékat is felmentette még 1946-ban. Az ítélet tömören annyit rögzített, hogy azért menti fel Rosenbergnét, „mert nincs bizonyítva, hogy a vád tárgyává tett bűncselekményt elkövette volna”.¹⁰⁰⁷ Rosenbergné olyan szempontból még könnyen „úsztatta meg” az eljárást, hogy – Hevesi doktor mellett – övé volt az egyik olyan per, amelynek kapcsán egyelőre még nem került elő uszító sajtócikk.

Az ügy pitiáner volt és meglehetősen szerencsétlen. Tífusból felépült, amnéziás tanúk próbáltak egyensúlyozni a rendőrségen tett vallomásaik és a bíróság előtti igazmondási kötelességük között, feltételes módokba és „nem tudom”-okba menekülve. A megkínzott túlélők nem emlékeztek nevekre és arcokra sem, mégis azt kellett felidézniük, ki mosott lábat a másik kávéjában, vagy ki székelt kinek a tányérjába. Ennél kicsinyesebb és szánalmasabb befejezést nem is nyerhettek volna a magyarországi kápóperek – amelyek maguk is kicsinyes és szánalmas ügyek lettek volna, ha gonosz machinálók nem építették volna be őket a kiépülő, szovjet típusú diktatúra szerkezetébe.

*

Rosenbergné pere volt jelenlegi ismereteink szerint az utolsó kápóper Magyarországon – de nem az utolsó alkalom, hogy valakit kápóként elkövetett bűnökkel vádoltak volna meg. 1960 őszén különös kiadványt vitt a posta több magyarországi lap szerkesztőségébe is: a füzetecske egy idős férfi arcképét mutatta szögesdrótok között, a címe pedig ez

---

1006 Uo. 14.

1007 Uo. 53.

volt: „Egy mai Káin igazi arca.” A kiadvány a tel-avivi Zik nyomdából került ki, franciául és angolul is megjelent. A füzetecske Fábíán Béla ügyvédről és volt nemzetgyűlési képviselőről szól: az állt benne, hogy Fábíán „gonosz kápó”, a „nácik talpnyalója” volt Auschwitzban, és számos deportált haláláért felelt.¹⁰⁰⁸

Fábíán Béla 1889. augusztus 13-án született Feuermann néven a borsodi Tállyán. Ügyvédjelöltként Vázsonyi Vilmos irodájában dolgozott, majd harcolt az első világháborúban, és orosz hadifogságba esett. Itt érte a szovjet forradalom, amely Fábíánt egy életre antikommunistává tette: hazatérve ő írta az egyik első antikommunista könyvet, *Oroszország pusztulása a bolsevik uralom alatt*, és később még számos kiadványt, amelyek a kommunizmus sötét oldalát mutatták be, ezeknek egy része a Rákosi-korszakban indexre is került. Fábíán 1922 és 1939 között nemzetgyűlési képviselő volt liberális (Nemzeti Demokrata Párt, illetve Egyesült Szabadelvű és Demokrata Ellenzék) színekben, ilyen minőségében a Horthy-rendszer kérlelhetetlen kritikusa, de 1924-ben például az „ébredő magyar” Ulain Ferencsel is párbajozott.¹⁰⁰⁹ Később a pesti neológ hitközség első világháborús veteránokat tömörítő Hadviseltek Bizottságának elnöke lett. Ebben a pozíciójában tartóztatták le az ellenállással fenntartott kapcsolatai miatt 1944 áprilisában, és deportálták Kecskeméten keresztül Auschwitzba.

A jelek szerint először Rostás Andor vegyészmérnök 1947-es, cikksorozatban közölt emlékiratában említette meg, hogy Fábíán kápó volt. Rostás számos többé-kevésbé ismert közszereplőt, például vidéki orvost is megnevezett funkcionáriusként, és nem tűnik úgy, hogy Fábíán ellen írta volna cikkét.¹⁰¹⁰ Az első vádakát Vázsonyi Vilmosné Szalkai

---

1008 *The true portrait of Béla Fábíán. The true portrait of a modern Cain.* Tel-Aviv, Zik, 1960. 25. A ritka kiadvány egy példányáért lásd az amszterdami NIOD gyűjteményét.

1009 Az ügyet summázza: *Reggeli Hírlap*, 1929. január 19. 9.

1010 *Világ*, 1947. április 25. 6.

Margit fogalmazta meg, aki egy interjújában támadta Fábiánt kevésbé konkretizált módon. A témát a *Haladás* olyan fontosnak érezte, hogy 1949-ben két cikkben is foglalkoztak vele, februárban és novemberben. Az egyiket Kovács Dénes,¹⁰¹¹ a másikat a szintúgy újságíró Szatmári Jenő jegyezte, mindketten zsidó származásúak.¹⁰¹² Ezek közölték Vá-zsonyiné ismerőseitől hallott vádjait, miszerint Fábián Buchenwaldban (!) volt kápó, „ütötte, verte, rugdosta zsidó testvéreit”, „brutáltságban nem maradt el Korbácsos Ilonka mögött”.¹⁰¹³ Később jellemző módon mind a két újságírónak meggyűlt a baja a rendszerrel: Kovács emigrált, és satirikus kiadványokban gúnyolódott a kommunizmuson, Szatmárit pedig 1950-ben letartóztatták mint külföldi kémeket, börtönben hunyt el két évvel később.¹⁰¹⁴

A *Haladás*ban a főszerkesztő, Zsolt Béla egy héttel Kovács cikke előtt is támadta Fábiánt, ekkor még nem a deportálás alatti tevékenységével, hanem gyakorlatilag a „klerikálfasizmus” zsidó példajaként, Mindszenty József zsidó megfelelőjeként emlegetve őt. Írása a Mindszenty-per első napján, 1949. február 3-án jelent meg.¹⁰¹⁵ A *Világ* kicsivel több mint egy héttel korábbi, január 25-i cikke szerint pedig New Yorkban gyűlést tartottak Mindszenty mellett, ahol Fábián Béla védte meg a letartóztatott bíborost. (Később Fábián könyvet is írt Mindszenty védelmében.) Mindez megerősíti eddigi benyomásunkat, miszerint a zsidó származású személyekkel szembeni kollaboránsvádak az esetek többségében a nagypolitika eseményeibe illeszthetők voltak.

1011 *Új Kelet*, 1958. szeptember 26. 3.

1012 *Magyar Hírlap*, 1932. január 3. 19.

1013 *Haladás*, 1949. február 10. 7.; 1949. november 24. 3.

1014 *Új Kelet*, 1958. szeptember 26. 3.; Szatmári Jenő. In: *Magyar Életrajzi Lexikon* 2. 1982, 715.

1015 *Haladás*, 1949. február 3. 1–2.

Fábián később is kétségkívül szálka volt a rendszer szemében, hiszen zsidó vezetőként aktívan támadta a külföldi sajtóban a Szovjetuniót és a magyar kormányt is. 1950 márciusában például azzal vádolta a kommunista magyar kormányt a *New York Times* hasábjain, hogy „különböző magyar minisztériumokban [...] továbbra is zsidóellenes hozzáállás tapasztalható”.¹⁰¹⁶ 1951 januárjában azon állítása jelent meg nemzetközi lapokban, hogy „rövidesen sor kerülhet a magyar zsidók deportálására szovjet táborokba”.¹⁰¹⁷ Az év novemberében kijelentette, hogy az ország vezetői „megátalkodott antiszemiták”, „ideértve a zsidó [származású] vezetőket is”.¹⁰¹⁸ Talán ezekre is reagálva 1952-ben a volt erdélyi baloldali cionista, Glück Andor által szerkesztett Buenos Aires-i *Hatikva* melegítette fel a kápvádakat. Ezt a lapot Fábián nem tudta elérni, de 1955-ben pert nyert a New York-i *Egyleti Élet* ellen, amely azzal vádolta, hogy kápo volt Buchenwaldban. A perben komoly összeget, 100 ezer dollárt ítélték meg neki kárpótlásként, ám a lap addigra megszűnt, így az összeghez sem jutott hozzá.¹⁰¹⁹ A cikk szerzője Halmi József, a Tanácsköztársaság volt támogatója, baloldali cionista újságíró, egyben a *Hatikva* rendszeres szerzője volt.

1959 májusában Gyáros László – a spanyol polgárháború és a magyarországi szovjet hadműveletek zsidó származású veteránja, ekkor a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának elnöke, lényegében a kormány szóvivője¹⁰²⁰ – külföldi újságírók előtt tartott sajtótájékoztatót, amelyen egy, valószínűleg beépített, kérdező Fábián magyar kormány-nyal szembeni támadásairól érdeklődött. Válaszában Gyáros arról kezdett beszélni, hogy „mindazok, akiket Fábián Béla személye érdekel, jól

---

1016 *Daily News Bulletin*, 1950. március 20.

1017 Uo. 1951. január 12.

1018 WL, sajtókivágás-gyűjtemény, cím és jelzet nélkül.

1019 *Új Kelet*, 1955. szeptember 14. 4.

1020 *Népszava*, 1980. február 1. 5.; Pethő 2018, 15.

tudják [...] Fábíán mint az auschwitzi, birkenauai és többi más zsidó- és cigánytábor »kopója« [sic!] működött, és igen sok ember halálának okozója volt”. Hivatkozási alapja a *Hatikva* 1952-es cikke volt.¹⁰²¹ Nyilatkozatát számos lap lehozta, de a „kápó” szóra egyedül a *Népszabadság* helyesbített.¹⁰²²

Így érkezünk el az 1960-as pamflethez, amelyet megküldtek magyar szerkesztőségeknek. A kiadvány mindössze három tanú vallomását közölte aláírva, faksimilében (noha ez sem számított sokat, hiszen nem bírósági vallomásokról volt szó). Ők Bencze József és Nyirő Aladár orvosok, illetve Farkas Lajos újságíró voltak. Mind a három személy azonosíthatónak tűnik, noha nem is lett volna értelme aláírást íratot közölni kitalált személyektől. Közülük a legismertebb nyilván Bencze, aki orvos és orvostörténész, az MTA Orvostörténeti Bizottságának tagja – és persze 1920-tól a munkásmozgalom aktív tagja, 1945-től párttag – volt.¹⁰²³ Szerinte a táborban szorulása volt, és Fábíán megtagadta tőle a hashajtó gyógyszert (a vád lényegében azonos a Hevesi-ügyben elhangzottakkal).¹⁰²⁴ Nyirő vallomása szerint 1944. július 7-én deportálták Szombathelyről, és három hónapot töltött az auschwitzi cigánytáborban, ahol Fábíán kápó volt.¹⁰²⁵ A történet több ponton sántít, mert kerülhettek ugyan zsidó rabok a cigánytáborba, de a szakirodalom egyezik abban, hogy a tábor augusztus 2-án felszámolták, így három hónapot nem tölthetett ott az orvos. Farkas Lajos egy ismert rabbira, az újpesti Friedmann Dénesre hivatkozott, aki állítása szerint elmondta neki, hogy Fábíán megtagadta gyermekétől a szilárd ételt.

1021 Lásd más vidéki lapok mellett pl. *Vas Népe*, 1959. május 20. 1.

1022 *Népszabadság*, 1959. május 20. 2.

1023 Bencze József. In: *Magyar Életrajzi Lexikon 3. kiegészítő kötet*. 1981, 67.; *Orvosi Hétlap*, 1975. október 5. 2365.

1024 *The true portrait of Béla Fábíán*. I. m. 24.

1025 Uo. 21.

Sajnos ezt a rabbi nem erősíthette meg, mivel ő és gyermeke is elhunyt a holokausztban.¹⁰²⁶ A kiadványban viszont egészen bizonyosan voltak otromba kitalációk is. Egy bizonyos Hirsch Imre szavai szerint – aláírt vallomás nélkül – például Fábíán egy barakkban raboskodott Fuchs Jenő olimpiai bajnokkal, aki ételt kért tőle fiának. Erre reagálva állítólag Fábíán fél órán át verte Fuchst.¹⁰²⁷ A történet súlyosan elítélendő lenne – ha igaz volna, csak hogy Fuchst sohasem deportálták, a holokausztot a budapesti gettóban vészelte át.¹⁰²⁸ A kitaláció persze kényelmes volt, hiszen Fuchs 1955-ben meghalt, s így már nem cáfolhatta a legendát.

A vádak igen homályosak voltak. Fábíánt konkrétan „a barakk blokkfelelőséként” nevezték meg – bármit is jelentsen ez. (Az eddigiek során megtudtuk, hogy voltak barakkfelelősök és blokkfelelősök, ez a pozíció a kettő tévedésből fakadó összevonásának tűnik.) A vádakból az sem volt mindig világos, hogy Fábíán Auschwitzban vagy Buchenwald altáborában volt-e kápó (utóbbit az *Egyleti Élet*, előbbit a többi vád állította). Hogy mit csinált Auschwitzban, sajnos saját emlékirataiból nem derül ki, ugyanis azokat a szerző azon a ponton lezárta, hogy deportálták őt.¹⁰²⁹ Ennek persze lehetett oka, hogy emlékezését 1951-ben zárta, mikor a vádak még nem kaptak nemzetközi visszhangot. Fábíán sajnos kevés forrást hagyott hátra auschwitzi sorsáról, de ide sorolható egy interjúja, illetve azok a levelek, amelyeket közvetlenül a felszabadulás után írt Hatvany Lajosnak. A *Délamerikai Magyarság* 1945 áprilisában beszámolt Fábíán élményeiről. Ők a párizsi Associated Presst idézték, amely szerint Auschwitzban négy hónapot töltött, majd két hónapot

---

1026 Uo. 30.

1027 Uo. 30–31.

1028 Szakály 2017, 5–7.

1029 Columbia University Library, Special Collections. Reminiscences of Bela Fabian, 1951. A szöveg a 447. oldalon véget ér azzal, hogy egy magyar ór megverte Fábíánt a kecskeméti téglagyárban.

Oranienburgban, és onnan került Ohrdrufba (utóbbi Buchenwald altábor). Fábíán itt beszámolt a gyermekek elégetéséről. A cikk szerint a németek tolmácsként alkalmazták, mert jól tudott németül.¹⁰³⁰

Hatvanyinak arról írt¹⁰³¹ 1945. június 1-én, hogy „messziről jövök, Auschwitzból, ahol az embereket égették, és Ohrdrufból, ahol az embereket agyonverték, Ohrdrufból megszöktem. Hosszú kalandok után a német vonalakon keresztül, két hónappal ezelőtt eljutottam az amerikaiakhoz. Azóta itt vagyok Párizsban, megírtam közben Auschwitz és Ohrdruf történetét.” Mint gépelt leveléhez tollal hozzátette, „az egész könyv – cselekmény. Mi történt velem azóta, hogy elvittek – Auschwitz és Ohrdruf története, s végződik azzal, miként szöktem meg [...]”. Levele szerint együtt raboskodott Mohácsi Jenővel – ezt a fent említett Farkas Lajos is megerősítette.¹⁰³² Hatvanyinak elborzadva írt róla, hogy a táborban „csont és bőr” volt, illetve hogy „gyerekek mentek [...] a gázba”. Kérdés, hogy vajon mi történt ezzel a kézirattal: levele szerint egy bizonyos Bíró Vera vitte el egy Gilbert Miller nevű egyénnek.¹⁰³³ További sorsa nem ismert.

A lejárató kampánynak komoly hatása volt. Egy kanadai zsidó lap „magyar exnáci ügynöknek” nevezte, az izraeli lapok pedig megírták, hogy kikeresztelkedett. „A vád, hogy gyilkos lennék, nem dühít fel annyira, mint ez a vád. [...] Zsidónak születtem, és zsidóként halok meg” – nyilatkozta erre Fábíán.¹⁰³⁴ Ennek ellenére tudomásunk szerint a cikkekre és a kiadványra Fábíán egyszer felelt nagyobb terjedelemben, a *Délamerikai Magyarság* hasábjain 1961 őszén.¹⁰³⁵ Ez inkább el-

---

1030 *Délamerikai Magyarság*, 1945. április 14. 2.

1031 MTA Kézirattár, Ms. 5365/223.

1032 *Szivárvány*, 1947. február 1. 9.

1033 MTA Kézirattár, Ms. 5365/224–225.

1034 CZA C2/12395, 7, 10.

1035 *Délamerikai Magyarság*, 1961. szeptember 28. 3.

lentámadásnak nevezhető: a *Hatikvát* szerkesztő Halmit volt horthysta ügynöknek és kommunista kémnek nevezte, megerősítette saját anti-kommunista álláspontját, és felidézte, hogyan nyert pert az *Egyleti Élet* ellen. Érdeemes megjegyezni, hogy cikkében egyetlen helyen sem cáfolta, hogy kápoló lett volna – vagy azért, mert rangon alulinak érezte a vádra való reagálást, vagy pedig azért, mert a vád igaz volt.

Egyelőre nincs konkrét bizonyíték rá, hogy a tel-avivi Zik nyomda kiadványa állambiztonsági megrendelésre született volna, noha szinte teljes bizonyossággal feltételezhető. Már eleve valószínűnek tűnik, hogy az *Egyleti Élet* vagy a *Hatikva* állampárti megrendelésre közölte cikkeit. Halmi kapcsolata a kommunista magyar állammal összetett. Nem sokkal a Fábíán-sztori publikálása után vitriolos cikkben támadta a kommunista vezetőket, „a zsidó Rákosi[t] és a zsidó Weinberger-Vas Zoltán[t]”, Farkas Mihályt, aki korábban „Löwy Herman” volt, és akik most „azt is letagadj[ák], hogy zsidó volt[ak] valaha”, „hálátlan és feledékeny” emberek.¹⁰³⁶ 1947-től kezdve azonban folyamatosan jelentéseket írt a magyar külügynek és a Jeruzsálemben delegált magyar diplomatáknak, többek között Heltai Györgynek, a külügy politikai osztálya vezetőjének. Kapcsolata a külüggyel az ötvenes évek elejéig bizonyítottan szilárd maradt.¹⁰³⁷

A kiadványt 1960 októberében bizonyosan megkapta az *Új Élet* hitközségi hetilap, amely kritikátlanul át is vette annak tartalmát.¹⁰³⁸ A *Hétfői Hírek* bulvárlap szintűgy foglalkozott a kiadvánnyal, a cikk címe „Ez egy becstelen áruló hű portréja” volt.¹⁰³⁹ A *Hétfői Hírek*

1036 *Hatikva*, 1953. január 30. 1.

1037 MNL OL KÜM XIX-J-1-k, 11. doboz, 25/C; 8. doboz 17/b. Köszönöm Olosz Leventének, hogy felhívta a figyelmemet ezekre a forrásokra.

1038 *Új Élet*, 1960. október 15. 2. Nem tudunk róla, hogy magyar kápoló ügyeivel korábban foglalkozott volna a lap. Az *Új Élet* itt tárgyalt perek idejéből származó, átvizsgált számaiban nem említették a könyvünkben szereplő kápolókat és pereiket.

1039 *Hétfői Hírek*, 1960. október 31. 2.

bevonása kétségkívül mutatja az állami akaratot a vád terjesztése mögött, noha kérdéses, hogy a vidéki lapok Gyáros nyilatkozatának közlésén kívül miért nem szálltak be a kampányba.

Fábián ügyét 1962-ben újból elővették az újságok, bár nem teljesen világos, miért. Érdekes módon átfedés volt azon lapok és személyek között, akik két éve, illetve újra foglalkoztak az ügyel. Az *Ország-Világ* hasábjain – amely a Magyar–Szovjet Baráti Társaság hetilapja volt – 1962 februárjában Parragi személyesen írt cikket Fábián ellen, állítása szerint „a napokban kaptunk Tel-Avivból egy ottani kiadásban megjelent, francia nyelvű könyvecskét, amelynek címe magyarul: »Egy mai Káin igazi arcképe«”.¹⁰⁴⁰ De ez persze nem lehetett igaz, hiszen tulajdonlapja nem egész két évvel korábban már egyszer részletesen írt az ügyről. Az *Új Élet* egy hónappal későbbi, „Fábián Béla – Az SS-ek bizalmasa” című cikke pedig azzal kezdődött, hogy a szerkesztőségben most vették kézhez a Fábiánt támadó kiadványt – de ez sem lehetett teljesen igaz, hiszen a lap már két évvel korábban írt arról.¹⁰⁴¹ Érdekeség, hogy a fenti írás alatt Zsadányi Oszkár újságíró filmajánlója foglalt helyet: ő *A kápó* című Gillo Pontecorvo-filmet ajánlotta, amelyben a főszerepet Susan Strasberg játszotta.¹⁰⁴² Persze nem tűnik valószínűnek, hogy csupán egy film miatt ilyen politikai támadásokat közöltek volna a lapok, ráadásul ez is 1960-as volt, tehát az utóbbi cikk valószínűleg csak kreatív, tematikus párosítás volt a hitközségi kiadvány részéről.

Fábián egyszer sem kapott lehetőséget, hogy a hazai sajtóban tisztázza magát. A volt képviselő a Puerto Ricó-i San Juanban hunyt el 1966. december 23-án, New Yorkban van eltemetve. Szerencséjére a Zsidó Távirati Iroda (JTA) által kiadott *Daily News Bulletin*, amely korának legolvasottabb zsidó hírforrása volt, nem tett említést a kápóvádakról.

1040 *Ország-Világ*, 1962. február 21. 7.

1041 *Új Élet*, 1962. március 1. 5.

1042 Uo.

Nekrológjának címe így szólt: „Elhunyt dr. Fábíán Béla, magyar zsidó vezető; küzdött az antiszemitizmus ellen.”¹⁰⁴³

A fenti vádak bemutatása már csak azért is szükséges volt, hogy tisztázzuk: valójában szinte *semmivel* sem tudunk többet biztosan Fábíán állítólagos kápói mivoltáról, mint a többi kápóéról. Esetében valószínűleg arról a felismerésről lehetett szó a kommunista sajtóban, hogy a kápvádak teljesen megfoghatatlan dolgok, hiszen írásos dokumentáció nem maradt fenn az eseményekről, s így az ügyek mennyiségi és hatalmi harccá váltak: a kérdés az volt, hogy kinek volt több lapja, megkent rendőre, újságírója, ügyésze és bírója, illetve ki tudott több tanút előkeríteni, megfizetni vagy beépíteni. A válasz persze az, hogy csakis a kommunisták rendelkeztek ilyen eszközarzenállal a magyar közéletben. Jellemző, hogy a könnyű vádaskodás lehetőségére az antiszemita is lecsaptak: a németországi *Hidverők* emigráns nyilaskiadvány kéjesen emlegette fel, hogy Klár Zoltán, korábban a magyarországi szélsőjobb-
oldal ádáz ellenfele, Mauthausenben orvos volt.¹⁰⁴⁴

*

Utolsó megvizsgálandó kérdésünk a következtetés levonása előtt, hogy vajon aránytalanok voltak-e a kápoikat ért büntetések. Mint az ítéletekről szóló táblázatunkból látszik, a perek többsége jogerős büntetés nélkül zárult, ám így is akadt néhány letöltendő szabadságvesztés. Jó összehasonlítási példát adnak az olyan svábok népbírósi perei, akik náci koncentrációs táborok őreiként szolgáltak. A korabeli sajtó több olyan népi németről is beszámolt, akik az SS tagjaiként állítólag koncentrációs táborok őrei voltak, és ezért népbírósi elé álltak. Sajnos, ahogyan

---

1043 *Daily News Bulletin*, 1966. december 29.

1044 *Hidverők*, 1958/6. 210.

a letartóztatott vagy népbíróság elé állított zsidó származású személyek esetében, úgy itt sem lehet mindig megbízni a sajtóhírekben. A *Szabad Nép* meghirdette ugyan – igaz, apró hírként –, hogy „a buchenwaldi koncentrációs tábor egyik magyar pribékjét [...] letartóztatták”,¹⁰⁴⁵ hiszen a kérdéses Érces József ezt és egy tömeges kivégzésben való részvételét be is vallotta a PRO-n. Azonban 1946. áprilisi tárgyalásán kijelentette, hogy „a buchenwaldi fogolytábor őrzésében nem vettem részt. Ez a vallomásom nem felel meg a valóságnak, mert kényszer alatt tettem.” A népügyészség indítványozta a kihallgatást végző nyomozók megidézését. Erre ugyan nem került sor, de gondolhatunk bármit Érces szavahihetőségéről – azt nem vitatta, hogy önként jelentkezett az SS-be –, tény, hogy egyetlen tanú sem akadt, aki bizonyította volna, hogy Buchenwaldban volt ő, ezt a nyomozati jelentés kizárólag a beismerő vallomására alapozta, a vádirat pedig már nem is tartalmazta.¹⁰⁴⁶ Érces pere SS-tagsága miatt első fokon 1 év 6 hónap börtönnel (10 hónap ki-töltve) zárult, a NOT ezt 1948. október 25-én helybenhagyta.¹⁰⁴⁷

Müth Lőrinc vokányi, 1909-es születésű, német anyanyelvű törpe-birtokost 1947. március 20-án ítélte el a pécsi népbíróság 15 év fegyház-ra, miután bűnösnek találták az 1440/1945. M. E. számú népbíráskodá-si rendelet 12. §-ának 2. pontjában (magyar állampolgárként belépett a Volksbundba) és a 81/1945. M. E. sz. r. 13. § 4. pontjában (magyar állampolgárként belépett az SS-be). Az ítélet ugyan a tényállás része-ként kezelte, hogy Müth ő volt Mauthausenben, ezt pusztán egyetlen – náciellenes sváb – tanú vallomására alapozták, aki egy alkalommal a távból látta egy padon ülni őt. Az ítéletben ennek ellenére szere-pelt, hogy a vádlott „arra [...] vetemedett, hogy Mauthausenben végig élvezze, mikor társai [a tanú] Leitner [János]t agyonverik”. (Leitnert

---

1045 *Szabad Nép*, 1945. június 7. 6.

1046 BFL XXV.1.a. 1662/1945. Érces József pere. 30, 32, 41.

1047 Uo. 43–45.

értelemszerűen nem verték agyon, hiszen akkor nem is tanúskodhattott volna a perben.) Ráadásul sem a vádiratban, sem az ítéletben nem szerepelt, hogy Müth részt vett volna emberek törvénytelen megkínzásában vagy kivégzésében, így meglehetősen öncélúnak tűnik az ítélet azon megállapítása, miszerint „magában véve az a körülmény, hogy vádlott Mauthausenben mint fegyveres német SS-katona jelen volt egy gyilkossági kísérletnél, bizonyítja, hogy vádlott részes az ott történt ártatlan tömegek megölésében, azt elősegítette, azokban tevékenykedett, azokat szolgálta.”¹⁰⁴⁸ Másodfokon 1947. október 22-én a NOT Sacher Róbert-tanácsa 10 év fegyházra mérsékelte az ítéletet, amelyből 8 hónapot kitöltötnnek tekintettek.¹⁰⁴⁹ Müth a per újrafelvételét kérte, bizonygatva, hogy „Mauthausenben életemben soha nem jártam”. Kérelmét a pécsi megyei bíróság és a Legfelsőbb Bíróság is elutasította, mondván, hogy az elítélt nem támadta az alapítélet megállapításait, és új bizonyítékot sem terjesztett elő.¹⁰⁵⁰

Müth peranyagából egyértelműnek tűnik, hogy meggyőződéses náci volt, hiszen a villányi csendőrőrs már 1943 szeptemberében jelentésben rögzítette a magyar állammal szembeni és nácibarát nézeteit. Állítása, miszerint végig Prágában szolgált az SS tagjaként, nem zárja ki, hogy Mauthausenben is volt, a két város pusztán 230 km-re volt egymástól (ez körülbelül megfelel a Budapest-Bécs-távolságnak). Gyengítette ugyan az állítást, hogy azt csakis Müth régi haragosának egyetlen vallomására alapozták, de számunkra nem is az az érdekes, hogyan számoltak le a második világháború után lelkes sváb SS-ekkel. Számunkra

---

1048 Pécsi Törvényszék Irattára, B.III.1052.1950. Müth Lőrinc pere. Ítélet, 1947. március 20. és vádirat, 1946. február 18. O. n. Érdekeség, hogy a tárgyalás során Leitner „Müth Györgyöt” vélte látni Mauthausenben, a névelírást viszont nem korrigálták a jegyzőkönyvben. Lásd: uo. 1947. március 20-i tárgyalási jegyzőkönyv.

1049 Uo. NOT-ítélet, 1947. október 22. O. n.

1050 Uo. Elutasító végzések, 1950. február 16. és 1950. július 8. O. n.

az a fontos, hogy egy olyan SS-t, aki a népbíróság ítélete szerint őr volt Mauthausenben, jogerősen 10 év fegyházra ítélték.

Egyértelműbbnek tűnik a verbászi származású Hermecz Sándor 37 éves molnárszegéd ügye, akit 1946. május 25-én ítélt 3 év börtönre a budapesti népbíróság Tutsek-tanácsa. Az ítélet rögzítette, hogy Hermecz nemcsak belépett az SS-be, hanem 1942-től őr is volt a mauthauseni koncentrációs táborban.¹⁰⁵¹ Ezt ő maga nem is tagadta a PRO előtt, illetve több volt népi német SS-tag is vallotta, hogy látták a táborban Hermeczet.¹⁰⁵² Senki sem mondta azonban, hogy atrocitásokat követett volna el, noha a tábor őrzése nyilván bizonyos fokú részességet feltételez, ráadásul belépni az SS-be eleve háborús bűntett volt. Semmi jele annak, hogy a PRO-n megkínózták volna Hermeczet, a népügyészsen és a népbíróságon is fenntartotta vallomását.¹⁰⁵³ Hermecz és védője pusztán enyhe ítéletet kértek, az elsőfokú ítélet pedig fellebbezés lehetősége nélkül jogerőre emelkedett.

A fentiek alapján tehát azt láthatjuk, hogy egy olyan sváb, akiről úgy vélte a népbíróság, hogy emberek megkínzásában vett részt egy koncentrációs táborban, 10 év fegyházra kapott, aki viszont csak bevallottan őr volt, de nem merült fel atrocitás elkövetése vele kapcsolatban, 3 év börtönt kapott. Eközben egy társaival állítólag kegyetlenkedő egykori munkaszolgálatost (lásd a pécsi Fischer-per jelen kötet „*A magyar nép zsidó bosszújáról sugdos*” című fejezetében) 5 év kényszermunkára ítélték. Ez időtartamban rövidebb volt ugyan, mint Müth ítélete, de a kényszermunka súlyosabb büntetési mód is volt, mint a fegyház. Azonban egy nyilasházi vallatásokban állítólag részt vevő zsidó származású férfit – lásd Frisch-per – már 15 év kényszermunkára ítélték, egy állítólag társait lelövő muszost – lásd a Wirth-ügyet – pedig egyenesen halálra. Igaz

---

1051 BFL XXV.1.a. 1746/1946. Hermecz Sándor pere. 4.

1052 Uo. 18, 11, 13.

1053 Uo. 20, 22.

ugyan, hogy Frisch valószínűleg politikai leszámolás áldozata volt, de ez az ítéletek összehasonlítása szempontjából kevésbé releváns. A kápók terén sem arányosabb a kép, Weisz Vilmos 3 év 6 hónap kényszerszermunkát kapott, Kleinné pedig 2 év fegyház – s mind a kényszerszermunka, mind pedig a fegyház súlyosabb büntetési forma volt, mint a börtön, amelyben csak 3 évet kellett eltöltenie Hermecznek. Az ítéletek mindenképpen súlyos aránytalanságot mutatnak, arról nem is beszélve, hogy a táborok SS-őrei ellen nem indultak olyan sajtóhadjáratok, mint a perbe fogott kápók vagy muszosok ellen. Hiába hinné azt az ember, hogy egy mauthauseni vagy buchenwaldi őr ügye érdekesebb vagy fontosabb volt, mint egy kápóé – elvégre itt *valódi* nácikról volt szó –, az antiszemitizmus és a későbbi belső leszámolások elősegítése a jelek szerint fontosabb szempont volt a hírek válogatásakor.

„Leírni lehetetlen, csak átélni lehetett”

Zárszó

Mielőtt levonnánk kutatásunk konklúzióit, érdemes elmerengeni azon, hogy egyáltalán *mit* olvastunk az iménti fejezetekben. Arról olvastunk, mit tettek egyes kápók a koncentrációs táborokban? Vagy az eljárásokról készült iratokat olvastuk, amelyek népbírák, jegyzőkönyvvezetők, népügyészek és nyomozók – sokszor koncepciók és emberi mulasztások által vezetett – tollán keresztül adták vissza az eseményeket? A válasz nyilván az utóbbi. Egészen minimális volt a megbízható források száma a fentiekben, voltaképpen még a vádlottak vallomásai tekintetében is jogosan vethetjük fel a hitelesség kérdését. A kápók tevékenységét ráadásul jószerivel az összes, a kötetben elemzés alá vont dokumentumból közvetítők révén ismerhettük meg, akik viszont apró – vagy nem is annyira apró – szócsérékben, kihagyásokban és hozzátoldásokban a saját értelmezési keretük alapján adták át az elhangzottakat. Az egyedüli autentikus dokumentumok, amelyekben vádlottak és tanúk valódi szándéka tükröződhet, a népbíróságoknak írt beadványok és független jegyzők által hitelesített vallomások voltak. Ezeket tekinthetjük az egyedüli olyan iratoknak, amelyek nem viselik magukon egy totalitárius diktatúra – az 1945 előtti náci vagy a háború utáni szovjet – nyomait. Talán nem is meglepő, hogy az ilyen hiteles tanúvallomások elsősorban a védelem felkérésére születtek, s hogy a kápók

kérvényeiben a lehetetlen feladatok súlya alatt megtört kicsiny figurák sorait olvashatjuk.

E kötet természetesen azt sem állítja, hogy a meghurcolt, kollaborációval vádolt zsidók egyszerűen a „jó emberek” lettek volna a történetben, a feljelentők és a vád tanúiként szereplő túlélők pedig a „rossz emberek”. A koncepciók perben szabadságvesztésre ítélt Frisch Márton később hosszasan bizonygatta kommunista helyállását az '56-os forradalom alatt, amit a rendőrség ellenőrzött, és igazoltak is talált.¹⁰⁵⁴ A makói Miklós házaspárt bevádoló Schwartz Manó pedig a forradalom melletti kiállása miatt vesztette életét.¹⁰⁵⁵ A kutatónak nyitottnak kell lennie a lehetőségre, hogy egy történelmi figura, aki egy bizonyos történetben mai értékeink szerint pozitív vagy szenvedő szerepben jelent meg, más szempontból elítélendőben, ugyanis az elnyomók oldalán is szerepet vállalhatott.

A probléma sokkal inkább az igazság elválasztásának nehézsége a hazugságtól és a részigazságoktól. Tényleg lopott-e a közös ételből Révész Emil? Részt vett-e bárkinek a megölésében Lax Henrik? Viszatarította-e az orvosságokat Hevesi Ernő? A történész nemcsak ezekre a kérdésekre nem tud cáfolhatatlan válaszokat adni a dokumentumok alapján, hanem néha a történet legalapvetőbb elemei sem tűnnek minden kétséget kizáróan rekonstruálhatónak. Tökéletes példája ennek Weisz Vilmos pere, amelyben Koloman Gertler és Jakov Preiss „lengyel zsidók” részben vagy egészben hamis vallomást tettek. Ott voltak egyáltalán a táborokban, vagy csak a szájukba adták a vallomást? Sőt, létezett-e Gertler és Preiss? Nevüket csak bemondás alapján ismerjük, vallomásukat pedig nem lengyel, hanem német nyelven tették, németül pedig sok magyar zsidó tudott. A dokumentumokban szereplő

1054 BFL XXV.1.a.3.1947, 656b. Frisch-per. 44, 275.

1055 Urbancsok 2018, 164.

vallomásból vagy kevés volt igaz, vagy semennyi; a tanúk talán ott voltak Weisszel a táborban, de lehet, hogy nem; talán azok voltak, akiknek mondták magukat, de az is lehet, hogy beépített tanúk és teljesen más személyek. Nem valószínű, hogy valaha választ fogunk találni ezekre a kérdésekre, a történész pedig csak talányokat és további kérdéseket tárhat az olvasó elé.

A megismerhetőségnek nem csak a rosszindulat és a manipulált iratok szabnak határt. A perekben a tífuszos memóriazavar, a tévedés és a torzítás mellett a vándormotívumok jelenlétét sem lehet kizárni, amelyek tudatosan vagy tudat alatt beépülhettek egyes történetekbe, különösen a szóhasználat terén: lengyel túlélők lengyel kápókról mondták el ugyanazt, sokszor ugyanazokkal a szavakkal, mint a magyar túlélők a magyar kápókról. A zsidó kápók által tanúsított értelmetlen kegyetlenkedés, a „rosszabbak voltak, mint a németek”, a „legrosszabb közülük X. Y. volt” és hasonló toposzok olyan emberek vallomásaiban is megjelentek, akik sohasem éltek Magyarországon, és nem találkoztak a magyar tanúkkal.¹⁰⁵⁶ Mások – nem túl meglepő módon főleg a kápók és védőik – egyszerűen úgy vélték, hogy a háború utáni Magyarországon nem lehet ítéletet hozni a táborokban zajlott eseményekről.

Voltaképpen több perben is előkerült az a vélemény, hogy az adott ügyet a népbíróság nem tudja megítélni időben és helyben távol a koncentrációs táboroktól. Weisz Vilmos védője, Landau Béla beadványában leszögezte, hogy az esetet „mai szemmel elbírálni nem szabad”.¹⁰⁵⁷ Révész Emil kijelentette, hogy „helyzetünket leírni lehetetlen, azt csak átélni lehetett”.¹⁰⁵⁸ A népbíróságok kevéssé tudtak számolni azzal, amit Landau a „közismert lager-psychosisnak” nevezett.¹⁰⁵⁹ Ez, mint utaltunk

---

1056 Lásd pl. Friling 2014, 215.; Porat 2019, 7–8, 34–40, 66, 213.

1057 BFL VII.5.e.1949.23534. Weisz-per. 113.

1058 BFL XXV.1.a. 797/1949. Révész-per. 70.

1059 BFL VII.5.e.1949.23534. Weisz-per. 113.

rá, a – talán tífusz által okozott – rossz memória, a keserűség, a gyász, a bosszúvágy és a pletykák, mendemondák által megzavart emberi képzelőerő egyvelege lehetett. Weisz Vilmos maga úgy utalt erre, hogy „a tanúk, ugyanúgy mint én, deportáltak voltak [...] az egymással való beszélgetés az idők folyamán a tanúk tudatában is saját átélésüknek és tapasztalatnak képeznek ki olyan tényeket, amelyeket csak hallomásból [...] eltorzult alakban hallottak, vagy talán meg sem történtek”.¹⁰⁶⁰ Várkonyi István szerint „az éhség, a millió tetű, a kegyetlen hideg” hatására „a barátból ellenség lett, az akadémikusból analfabéta, a becsület mintaképéből szomszédjának tolvaja. Megszűnt minden erkölcsi parancs, s csak egy parancs volt: túlélni!” „Ebben a végszükségi helyzetben senki sem volt képes kiértékelni cselekedeteinek következményeit”, ilyenkor az embert „egy hangosabb figyelmeztetés érzékenyebben érinti, mint normális életében egy pofon”.¹⁰⁶¹ Bánki Dezső, Kuti Vilmos védője hasonlóan fogalmazott a népbíróságnak írt beadványában: a „megkínzott és agyongyötört emberek teljesen érthetőleg [...] minden bajukért és szenvedésükért azt az embert akarják felelőssé tenni, aki éppen kéznél van, mert az igazi bűnösöket, az ő szenvedéseiknek valódi okozóit sajnos bíróság elé állítani nem tudják”.¹⁰⁶² Bánki itt fontos részletre világít rá, amely könyvünk egész témáját belengi: a kollaborációval vádolt zsidóknak szentelt túlzott figyelem a valós bűnösökről hátrítja a felelősséget. Avagy Baumgarten Edgár népbíróságnak írt szavaival: „Csak célzatosan lehet a dolgot úgy beállítani, hogy a német SS-hóhérok voltak jók a deportáltakhoz, és csak a pesti zsidó rendőrök lettek volna hiénái saját hitsorsosaiknak.”¹⁰⁶³

1060 Uo. 132.

1061 BFL XXV.1.a. 1754/1947. Várkonyi-per. 283–284.

1062 BFL XXV.1.a. 1790/1945. Tancos Ernő és társai [Baumgarten és Kuti pere]. 162.

1063 Uo. 149. Kiemelés az eredetiben.

A kápók sokszor egyszerűen rosszul közvetítették saját szerepüket, a döntéseik mögött álló megfontolásokat. Basch Andorné Sugár Klára érdekes megjegyzést tett a Várkonyi-perben: „Szerintem a vádlott ügyetlen ember volt, mert a tábor lakóival nem közölte, hogy mit tett értük, és így azok nem is tudták és még ma sem tudják, hogy mennyit köszönhetnek a vádlottnak.”¹⁰⁶⁴ Ennek belátása sokszor azonban olyan élettapasztalatot igényelt, mellyel egyes tanúk nem rendelkeztek. Mindez igen élesen kiderült a Várkonyi-perben: mint az egyik eljáró nyomozó megállapította, „Weimann [Várkonyi] magatartása az idősebb volt táborlakók állítása szerint a leghelyesebb volt, míg a fiatalabbak szerint Weimann a magatartásával rontott a többiek ellen. [...] Az idősebbek szerint Weimann-nak köszönhető, hogy erős fegyelemtartásával elkerülhető volt sok minden baj, mert akkor a fegyelmezettség esetleg az életet jelentette.”¹⁰⁶⁵ Maga a vádlott szerint „kétségbeejtő lelki konfliktusaim közepette jóleső elégtételül szolgált az idősebb korosztály megértő bátorítás.”¹⁰⁶⁶ Az események értékelésében az egyes nemzedékek között megmutatkozó különbség mögött olyan egyszerű okok is lehettek, mint – ahogyan azt egy tanú írta Várkonyi melletti nyilatkozatában – hogy „a századunkhoz került 1920–1921 korosztálybeliekkel néhány kivétellel feszült volt a viszony, de ez a köztünk lévő korkülönbségnek volt betudható, mert a 1906–07 és ’08 korosztálybeliek meggondoltabbak és családos emberek voltak, nem voltunk hajlandók meggondolatlanságokat fedezni. A feszült viszony idővel sem enyhült, sőt fokozódott.”¹⁰⁶⁷

A fentieket saját számításaink is alátámasztják. Az itt megvizsgált perekben összesen 252 tanút lehetett részletes adatokkal azonosítani (ezeknek egyötöde a szegedi Fischer-perben szerepelt). A hiányos vagy

---

1064 BFL XXV.1.a. 1754/1947. Várkonyi-per. 188.

1065 Uo. 30.

1066 Uo. 283–284.

1067 Uo. 279.

ellentmondásos adatokkal felvett tanúkat kihagytuk számításunkból. A vallomásokat tekintve 121 volt elítélő, 81 védő és 50 semleges vagy összetett véleményt formáló (a *vád* és a *védelem* tanúi megfogalmazás adott esetben félrevezető lehet, mert a tanúk nem minden esetben az őket megidéző fél elvárásainak megfelelően vallottak). Megvizsgáltuk, hogy a vádlottakat elítélő, illetve őket védő vallomást tevő tanúk hol, mikor születtek, milyen illetőségűek (helyiek vagy nem helyiek) voltak, illetve állásuk alapján milyen körülmények között élhettek, mennyire lehetett stabil egzisztenciájuk. Az ellenséges tanúk átlagéletkora 32 év, 73%-uk helyi illetőségű volt, és 88%-uk nem rendelkezett önálló, legalább középosztálybeli állással. A védő tanúk átlagéletkora eközben 44 év, csupán 52%-uk helyi illetőségű, és 65%-uk vagy önálló kereső volt, vagy legalább középosztálybeli állást töltött be. Bizonyos kategóriákon belül egészen szembeötlő a különbség: alig akadt egyetemista a mentő, nyugdíjas pedig a vádló tanúk között. Nem elhanyagolható, hogy legalább 26 vádló tanú esetében világos vagy feltételezhető az egymás közötti rokoni kapcsolat – ez a tanúk 10%-a –, de ha az ügyben bevallott vagy világos sértettségen túlmenően még az utólag visszavont vagy módosított vallomásokot is vizsgáljuk, akkor ez a szám 98-ra nő – ez pedig már a vallomások 39%-a! Összességében elmondható, hogy a kápókkal szemben általában a helybéli, egymással gyakran rokoni szálakkal összekötött tanúk fogalmaztak meg vádakot, akik fiatalabbak voltak, és rosszabbul kerestek. Velük ellentétben megértőbbek voltak az ország más részeiből érkezett, idősebb, néha tehetősebb tanúk.

Összességében nem lehet vitatkozni Zinner Tibor jogtörténész megállapításával, amely szerint 1952–1953-ban „ártatlan zsidók tucatjait jelentették fel, hurcolták meg, marasztalták el törvénytelenül Magyarországon”, mindössze annyit lehet hozzátenni, hogy a folyamat már

1945-ben elkezdődött, és 1948-ban új lendületet nyert.¹⁰⁶⁸ A kápóperek koncepciójás jellege világosan megmutatkozott több itt tárgyalt esetből (Iczkovics-, Weisz-per), de más hasonló pereket (Fremd Adolfé) és – minden bizonnyal felülről szervezett – sajtókampánnyal kísért ügyeket is bemutattunk (Weisz Györgyné, Klein Mórné pere). A kápóperek vizsgálata is arra enged következtetni, hogy a népbíróságok politikai – alkalmanként zsidó származású személyekkel való – leszámolásra történő felhasználása mind a fővárosban, mind pedig a vidéki Magyarországon már közvetlenül a második világháború után megindult. A megvizsgált népbírószági eljárások kivétel nélkül súlyos kritikával kezelendők, s ennek tükrében nem tűnik a valóságtól elrugaskodottnak a feltételezés, hogy jelentős részük egyszerű kirakatpernek, a kommunista hatalomátvétel gyakorlati eszközének tekinthető. Az eljárásokban – illetve főleg a kísérő sajtóvisszhangban – fel lehetett fedezni az antiszemitizmus nyomait, ám nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy az ügyekben eljáró nyomozók, népügyészek, népbírók, illetve az ezekkel foglalkozó újságírók gyakran maguk is zsidó származásúak voltak. Bár léteztek olyan kápók, akik a jelek szerint önként beismerték a társaikkal szemben nem a körülmények kényszerítő hatására elkövetett atrocitásokat (Fremd, Fischer, Kleinné), ezek sohasem a gyilkosságot vagy a súlyos testi sértést jelentettek, a legkirívóbb bevallott esetek az előnyök ígéretével kikényszerített szexuális aktusok voltak (az előbbi két esetben). A magyarországi kápóperek vizsgálata kevésbé látszik alátámasztani a kápókkal szemben közkeletű negatív ítéleteket és sztereotípiákat, a perbe fogott kápók szerepe az esetek többségében nem tűnik meghatározónak a vád tárgyává tett ügyekben. Ahogy a Miklós Izsóék perében tanúként megidézett Goldstein Zsigmondné Schönwald Margit fogalmazott: „A nyomorúság oka azonban nem a vádlottakban

---

1068 Zinner 2018, 314.

rejlett, hanem a németekben. [...] *A deportáltak bűnbakot kerestek mostoha sorsuknak, és nem helyesen ezt a vádlottakban találták [meg].*¹⁰⁶⁹

1069 MNL CSML XXV.8. 70/1946. Miklós-per. 157. (Az én kiemelésem – V. L. B.)

Táblázatok

A tárgyalt kápók főbb adatai¹⁰⁷⁰

Név	Születés dátum	Születés hely	Foglalkozás	Lakóhely	Nyelvismeret	Családi állapot	Vád ¹⁰⁷¹	Tábori tisztség	Tábor	Ügy időtartama (feljelentésről az utolsó ítéletig) ¹⁰⁷²
Baneth Miklósné Guttfreund Kornélia ¹⁰⁷³	1910	Fönlak	htb.	Szeged	magyar, német, angol	házas	Népbírás- kodásról szóló 1945. évi VII. tc. [Nbr.] 15. § 5., 17. § 4.	stubova	Floridsdorf (Bécs kör- nyékén)	1945. május – 1947. december
Baumgarten Edgár ¹⁰⁷⁴	1901	Buda- pest	magán- tisztviselő	Buda- pest	magyar, angol, német	házas	Nbr. 11. § 5. Btk. 356. §	Lageräl- tester	Lich- tenwörth (Maut- hausen)	1945. június – 1948. február
Fischer Simon ¹⁰⁷⁵	1894	Baja	magán- tisztviselő	Szeged	magyar, német, szerb, orosz	házas	Nbr. 15. § 6.	Lageräl- tester	Bergen- Belsen	1945. július – 1949. április
Fremd Adolf ¹⁰⁷⁶	1909	Ho- monna	kereskedő	Buda- pest	héber, magyar	házas	Nbr. 11. § 5., 15. § 6.	jupó	Kaufering (Dachau altábor)	1945. február – 1949. január

1070 Lax romániai ügye kurzívval szedve.

1071 A perekről szóló táblázattól külön véve, hiszen a vádak személyenként eltérők lehetnek a csoportos perekben is.

1072 A perekről szóló táblázattól külön véve, hiszen nem minden ügyben tartották meg a pert.

1073 Életrajzi adataihoz lásd: MNL CSML XXV.8. 400/1945. Vádirat. O. n.

1074 Életrajzi adataihoz lásd: BFL XXV.1.a. 1790/1945. Táncoş Ernő és társai [Baumgarten és Kuti pere]. 51.

1075 Életrajzi adataihoz lásd: MNL CSML, XXV. 8. 188/1949. 25–27.

1076 Életrajzi adataihoz lásd: BFL XXV.1.a 1682.1946. Fremd-per. 42–43.

Név	Születés dátum	Születés hely	Foglalkozás	Lakhely	Nyelvismeret	Családi állapot	Vád ¹⁰⁷¹	Tábori tiszttség	Tábor	Ügy időtartama (felmentéséig az utolsó ítéletig) ¹⁰⁷²
Goldberger Mórné Kahán Róza ¹⁰⁷⁷	1945-ben 47 éves	Halmi	kereskedő	Debrecen	–	házas	1440/1945. M. E. sz. r. 10. § 5. pont; Btk. 355. §	szakácsnő	Laxenburg (Bécs környékén)	1945. július – 1946. február
Gondos Lajos ¹⁰⁷⁸	1890	Fogaras	tanító	Nyírbátor	magyar, német	házas	81/1945. M. E. sz. r. 11. § 5.	Blokkparancsnok	Rehmsdorf (Buchenwald)	1945. július – 1946. október
Gutfreund Károly ¹⁰⁷⁹	1879	Csernegyháza	kereskedő	Szeged	magyar, német, román	házas	Nbr. 15. § 5., 17. § 4.	szobaparancsnok, jupó	Floridsdorf (Bécs)	1945. május – 1947. december
Gutfreund Károlyné Plohn Paula ¹⁰⁸⁰	1879	Pancsova	htb.	Szeged	magyar, német	házas	Nbr. 15. § 5., 17. § 4.	stubova	Floridsdorf (Bécs)	1945. május – 1947. december
Hevesi Ernő ¹⁰⁸¹	1885	Eger	orvos	Kistelek	magyar	házas	Nbr. 15. § 6.	orvos	Strasshof (Bécs)	1946. november – 1949. május
Iczkovics Klára ¹⁰⁸²	1921	Gatály	htb.	Budapest	szlovák	hadjadon	Nbr. 11. § 5.	stubova (?)	Auschwitz-Birkenau	1948. augusztus – 1950. január
Iván György ¹⁰⁸³ (nem zsidó származású)	1909	Nagyvárad	nikkelező	Nagyvárad	magyar	nőtlen	Nbr. 11. § 5.	munkafelügyelő	Kraków-Plaszów	1945. július – 1947. július

1077 Életrajzi adataihoz lásd: MNL HBML XXV.1.2 doboz. 47/1945. Elsőfokú ítélet. O. n.

1078 Életrajzi adataihoz lásd: MNL SZSZBML XXV.1. 142/1945. Gondos-per. 18–19.

1079 Életrajzi adataihoz lásd: MNL CSML, XXV.8. 400/1945. Vádirat. O. n.

1080 Uo.

1081 Életrajzi adataihoz lásd: MNL CSML, XXV.8. 99/1947. Hevesi-per. 105.

1082 Életrajzi adataihoz lásd: BFL VII.5.e.1949.18183. Iczkovics-per. 6.

1083 Életrajzi adataihoz lásd: BFL XXV.1.a. 2372/1945. Iván György pere. 12–13.

Név	Születés dátum	Születés hely	Foglalkozás	Lakóhely	Nyelvismeret	Családi állapot	Vád ¹⁰⁹¹	Tábori tiszttség	Tábor	Ügy időtartama (feljelentésőtől az utolsó ítéletig) ¹⁰⁹²
Jakovovits Róbert ¹⁰⁸⁴	1901	Kis- várd	szikviz- készítő	Debre- cen	magyar, héber	házas	Nbr. 11. §	jupó	Laxenburg	1945. május – 1946. május
Klein Mórné Kohn Ilona ¹⁰⁸⁵	1908	Buda- pest	keres- kedelmi alkalma- zott	Buda- pest	magyar	elvált	Nbr. 11. § 5.	blokova- helyettes	Bergen- Belsen	1948. május – 1949. október
Kovács Tibor ¹⁰⁸⁶	1898	Buda- pest	textil- technikus	Buda- pest	magyar, német, francia, angol	házas	Nbr. 11. § 5., Btk. 344. §, 355. § 6.	Lageräl- tester	Felixdorf	1945. május – 1948. április
Kuti Vil- mos ¹⁰⁸⁷	1897	Buda- pest	kereskedő	Buda- pest	magyar	házas	Nbr. 11. § 5. Btk. 356. §	Lageräl- tester	Lich- tenwörth (Maut- hausen)	1945. június – 1948. február
Landes Jakab ¹⁰⁸⁸	1894	„Felső Vikov” (Bukov- ina)	fakiter- melő	Buda- pest	jiddis, magyar	házas	Nbr. 11. § 5.	jupó- helyettes	Felixdorf	1947. április – 1948. április
Lax Henrik ¹⁰⁸⁹	1912	Mára- maros- sziget	lakásfestő	Má- ra- ma- ros- sziget	magyar	egy- dülálló	312/1945. 2. § G. pont ¹⁰⁹⁰	jupó	Dörnhau, Schötter- werk (Riese [Gross Rosen]), Hildesheim (Neuen- gamme)	1945. szeptem- ber – 1946. május

1084 Életrajzi adataihoz lásd: MNL HBML XXV.1. 1945/42. Jakovovits-per. 39.

1085 Életrajzi adataihoz lásd: BFL XXV.1.a. 2678/1948. 17–18, 22–23. Klein Mórné pere. 17–18.

1086 Életrajzi adataihoz lásd: BFL XXV.1.a. 1260/1945. Kovács Tibor és társa pere. 16–18.

1087 Életrajzi adataihoz lásd: BFL XXV.1.a. 1790/1945. Táncoş Ernő és társai [Baumgar-
ten és Kuti pere]. 61.

1088 Életrajzi adataihoz lásd: BFL XXV.1.a. 1260/1945. Kovács Tibor és társa pere. 19.

1089 Életrajzi adataihoz lásd: SJAN Cluj, Dos. 422/1945. 1. pallium. 18.

1090 „[...] háborús bűnös [...] a börtöntáborok parancsnoka, ügyvezetője, felügyelője,
őre [...]” <https://www.global-regulation.com/translation/romania/3071956/law-no-312-of-24-april-1945-to-pursue-and-punish-those-responsible-for-the-countrys-disaster-or-war-crimes%2529.html> (letöltve: 2022. július 7.).

Név	Születés dátum	Születés hely	Foglalkozás	Lakóhely	Nyelvismeret	Családi állapot	Vádl ¹⁰⁹¹	Tábori tiszttség	Tábor	Ügy időtartama (feljelentésőtől az utolsó téliértig) ¹⁰⁹²
Miklós Izsó ¹⁰⁹¹	1884	Zenta	kereskedő	Makó	magyar	házas	Nbr. 11. § 5.	jupó	Zlabings (Slavonice)	1945. július – 1947. január
Miklós Izsóné Lichter Mária ¹⁰⁹²	1889	Apátfalva	htb.	Makó	magyar	házas	Nbr. 11. § 5.	jupó	Zlabings (Slavonice)	1945. július – 1947. január
Plohn Vilmos ¹⁰⁹³	1885	Pancsova	kereskedő	Szeged	magyar, német, szerb	házas	Nbr. 15. § 5., 17. § 4.	jupó	Floridsdorf (Bécs)	1945. május – 1947. december
Révész Emil ¹⁰⁹⁴	1897	Budapest	kereskedő	Baja	magyar, német, szlovák	házas	1440/1945. M. E. sz. r. 10. § 6.	gazdasági ellenőr	Bergen-Belsen	1945 – 1949. április
Rosenberg Lászlóné Vidor Anna ¹⁰⁹⁵	1913	Nagykázmér	htb.	Szeged	magyar	házas	Nbr. 11. § 5.	stubova	Auschwitz-Birkenau	1948. szeptember – 1950. február
Rubányi Imre ¹⁰⁹⁶	1906	Budapest	orvos	Budapest	magyar	házas	Nbr. 11. § 5., 13. § 4.	orvos	Kőszeg, Graz, Authal	1945. augusztus – 1946. október
Várkonyi István ¹⁰⁹⁷	1909	Szeged	magán-tisztviselő	Szeged	magyar	házas	Nbr. 11. § 5.	jupó	Harka, Gunskirchen (Mauthausen)	1945. július – 1948. november

1091 Életrajzi adataihoz lásd: MNL CSML XXV.8. 70/1946. Miklós Izsó és Miklós Izsóné pere. 142.

1092 Uo. 25.

1093 Életrajzi adataihoz lásd: MNL CSML XXV.8. 400/1945. Vádirat. O. n.

1094 Életrajzi adataihoz lásd: BFL XXV.1.a 797/1949. Révész Emil és társa pere. 74.

1095 Életrajzi adataihoz lásd: MNL CSML XXV.8. 12/1950. Szabó Lászlóné [Rosenberg Lászlóné] pere. 25–26.

1096 Életrajzi adataihoz lásd: BFL XXV.1.a 2380/1945. Rubányi-per. 36–37.

1097 Életrajzi adataihoz lásd: BFL XXV.1.a. 1754/1947. Várkonyi-per. 4–5.

Név	Születés dátum	Születés hely	Foglalkozás	Lakóhely	Nyelvismeret	Családi állapot	Vádlap ¹⁰⁹¹	Tábori tiszttség	Tábor	Új időtartama (felmentéséig az utolsó ítéletig) ¹⁰⁹²
Weisz Györgyné Waldmann Viola ¹⁰⁹⁸	1910	Budapest	htb.	Székesfehérvár	magyar	házas	Nbr. 11. § 5.	stubova	Kratzau (Gross-Rosen)	1948. október – 1949. március
Weisz Vilmos ¹⁰⁹⁹	1912	Dunaszerdahely	üzletvezető	Budapest	magyar, német	házas	Nbr. 11. § 5.	jupó, blokkparancsnok	Falkenberg, Wolfsberg (Gross-Rosen), Ebensee (Mauthausen)	1948. szeptember – 1950. január

A tárgyalt perek főbb adatai

Per (város)	Elsőfokú tanácsvezető bíró	Elsőfokú ítélet	NOT tanácsvezető bíró	Másodfokú ítélet
Fremd-per (Budapest)	Molnár László	3 év kényszermunka	Noszkó Imre	1 év börtön (fél év letöltve)
Goldberger Mórné (Debrecen)	Tomola Béla	3 hónap fogház	Téglás István	2 év börtön
Gondos-per (Nyíregyháza)	Veres Lajos	2 év fegyház	Boglutz László	felmentés
Fischer Simon (Szeged)	Komlóssy Albert	8 év fegyház	Szabó Zoltán	felmentés
Iczkovics Klára (Budapest)	Hollós Olivér	2 év fegyház	Noszkó Imre	felmentés
Iván György (Budapest)	László Dezső	életfogytiglani kényszermunka	Sömjén Pál	halál (kegyelem)
Jakobovits Róbert (Debrecen)	Tomola Béla	6 hónap börtön	Boglutz László	felmentés

1098 Életrajzi adataihoz lásd: BFL XXV.1.a. 4423/1948. Weisz Györgyné pere. 22.

1099 Életrajzi adataihoz lásd: BFL VII.5.e.1949.23534. Weisz-per. 48.

<i>Per (város)</i>	<i>Elsőfokú tanácsvezető bíró</i>	<i>Elsőfokú ítélet</i>	<i>NOT tanácsvezető bíró</i>	<i>Másodfokú ítélet</i>
Klein Mórné Kohn Iлона (Budapest)	Pálosi Béla	életfogytiglani kényszermunka	Aradi István	2 év fegyház
Kovács Tibor (Budapest)	Horváth László	10 év kényszermunka	Jankó Péter	felmentés
Landes Jakab (Budapest)	Horváth László	felmentés	–	–
Miklós-per (Szeged)	Kozma Endre	felmentés	–	–
Plohn-per (Szeged)	Csaba Sándor	felmentés	–	–
Révész Emil (Baja)	Kárpáti Jenő	2 év börtön	Farkas Béla	felmentés
Rubányi Imre (Budapest)	Rejtő Jenő	6 hónap börtön	Boglutz László	felmentés
Szabó Lászlóné Vidor Anna (Szeged)	Kozma Endre	felmentés	–	–
Várkonyi István (Budapest)	Rácz Endre	5 év kényszermunka	Váradny Sándor	felmentés
Weisz Györgyné Waldmann Viola (Budapest)	László Dezső	6 hónap börtön (előzetesen letöltve)	–	–
Weisz Vilmos (Budapest)	László Dezső	15 év kényszermunka	Noszkó Imre	3 év 6 hónap kényszermunka

Források és irodalom

Levéltári források

Archiv der KZ-Gedenkstätte Mauthausen (Bécs)

Arolsen Archives (<https://arolsen-archives.org/>)

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

VII.5.e Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék iratai. Népbíróságtól átvett peres ügyek iratai.

XXV.1.a. Budapesti Népbíróság iratai. Büntetőperes iratok.

XXV.2.b Budapesti Népművelés iratai. Büntető iratok.

XXV.4.f Fővárosi Bíróság iratai. Titkos ügykezelés alól kivont perek iratai.

Central Zionist Archives (Jeruzsálem)

Columbia University Library, Special Collections (New York)

Debreceni Törvényszék Irattára

Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság, DEGOB (<http://www.degob.hu/>)

Esztergomi Prímási Levéltár

Győri Törvényszék Irattára

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára (MNL CSCSML)

XXV.8. A Szegedi Népbíróság politikai peres iratai

Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára (MNL GYMSML GYL)

XXV.2. A Győri Népbíróság iratai, 1945–1950

Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára (MNL HMBL)

XXV.1. A Debreceni népbíróság iratai, 1945–1950.

XXV.5.b. A Debreceni népművelés iratai, büntetőperek 1945–1949.

Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára (MNL JNSZML)

XVII.403. Szolnok Megyei Nemzeti Bizottság III. Sz. Igazoló Bizottság iratai

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

XIX-J-1-k A Külügyminisztérium 1944 és 1995 közötti iratai. Adminisztratív 1945–1994 iratok sorozatai

Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára (MNL SZSZBML)

XXV.1. A Nyíregyházi Népbíróság iratai

Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (MNL VML)
XXV.3. A Szombathelyi Népbíróság iratai
Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye
Magyar Zsidó Levéltár (<https://library.hungaricana.hu/hu/collection/milev/>)
NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies (Amszterdam)
Oberösterreichisches Landesarchiv (Linz)
Pécsi Törvényszék Irattára
Serviciul Județean al Arhivelor Naționale, Tribunalul Poporului din Cluj (kolozsvári
népbíróság iratai)
Szegedi Zsidó Archívum (SZZSA)
II.5. Iktatott iratok.
II.6.b. Dr. Pap Róbert iratai.
Szeged-Csanádi Egyházkerület Levéltára (SZ-CSEL)
I.1.a. Püspöki Hivatal iratai. Egyházigazgatási iratok.
Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (TtREL, Debrecen)
I.1.e. Püspöki Hivatal iratai. Elnöki iratok.
United States Holocaust Memorial Museum (Washington, D. C.)
Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár (VFL)
I.1. Veszprémi püspöki levéltár. Egyházmegyei Hatóság iratai.
VIII.25. Hagyatékok. Mindszenty József.
Wiener Library (WL, London)
598b. Berend-hagyaték.
Yad Vashem Archives (YVA, Jeruzsálem)
P.31/52. Komoly Ottó hagyatéka. Datálatlan életrajzi feljegyzések Komolyról Abá-
di Ervintől.
O.39/11. Zuck Piroska emlékirata.
Yeshiva University Archives (New York)

Sajtóforrások

A Reggel, 1945. április 23., 1947. július 28., 1948. május 15.

Bajai Hírlap

Budapesti Közlöny, 1942. december 29., 1944. január 6., 1944. május 11., 1944. május
28., 1944. május 31., 1944. július 27.

Cél, 1965. július 1.
Délamerikai Magyarság, 1945. április 14., 1961. szeptember 28.
Délmagyarország, 1945. május 5., 1945. július 19., 1945. szeptember 8.
Dél-Pestmegye, 1946. július 4.
Délpestmegyei Újság, 1949. május 8.
Demokrácia, 1947. január 19.
Deportált Híradó (Szatmárnémeti), 1945. július 29.
Dunántúl, 1944. május 11.
Egyenlőség, 1916. március 19.
Élet és Irodalom, 1988. november 18.
Erdély, 1945. július 17., 1946. február 8., 1946. május 28., 1947. február 7.
Esti Budapest, 1952. november 15.
Fehérvári Kis Újság, 1949. március 15.
Fehérvári Napló, 1948. szeptember 30., 1948. október 8., 1949. január 7., 1949. március 15.
Felvidéki Népszava, 1946. július 13.
Friss Újság, 1948. május 30., 1948. szeptember 3., 1948. szeptember 11., 1948. november 4.
Hajdú-Bihari Napló, 1961. február 28.
Haladás, 1945. október 1., 1948. május 13., 1949. február 3., 1949. február 10., 1949. november 24.
Hatikva, 1953. január 30.
Hétfői Hírek, 1960. október 31.
Hídverők, 1958/6., 1961/12.
Igazságügyi Közlöny, 1944. január 31., 1944. május 31., 1944. július 31.
Igazság, 1946. március 30.
Igaz Szó, 1946. október 12., 1947. március 15., 1963. december 1.
Katolikus Magyarok Vasárnapja, 1985. augusztus 11.
Kecskemét, 1947. január 14.
Kecskeméti Lapok, 1945. január 11., 1946. május 12.
Képes 7, 1990. június 16.
Képes Figyelő, 1947. február 8.
Kis Újság, 1946. május 4., 1946. augusztus 4., 1946. október 27., 1948. május 9.
Kossuth Népe, 1945. november 16., 1946. január 8., 1946. február 24.
Központi Értesítő, 1942. április 30.

Ludas Matyi, 1945. november 25., 1946. május 9., 1946. május 30., 1946. augusztus 11., 1947. március 28.

Magyar Közlöny, 1945/1., 1948. február 4., 1949. november 29., 1968. július 31.

Magyar Nemzet, 1945. október 17., 1945. október 23., 1946. május 2., 1946. október 1., 1949. március 15., 1950. szeptember 28., 1951. április 13., 1951. augusztus 1., 1954. október 7., 2005. augusztus 3.

Magyar Nép, 1943. november 6.

Magyar Sajtó, 1944. május 15.

Magyar Szó (Újvidék), 1946. július 6.

Miskolci Hírlap, 1946. október 2.

MOT, 1947. július 3., 1948. június 4., 1948. június 26.

MTI, 1946. május 16., 1948. szeptember 2., 1948. szeptember 10., 1948. szeptember 17.

Népbírószági Közlöny, 1945. november 24., 1946. január 15., 1946. február 2., 1946. február 9., 1946. május 18., 1946. május 25., 1946. június 20., 1946. július 5.

Néplap, 1945. május 12., 1945. június 23., 1946. május 4., 1947. április 9.

Népszava, 1942. január 14., 1945. május 9., 1945. október 3., 1945. október 4., 1947. január 4., 1948. június 27., 1949. június 16., 1946. július 19., 1949. szeptember 11., 1949. szeptember 25., 1952. november 27., 1954. január 1., 1961. július 16., 1969. december 31., 1980. február 1.

Népszabadság, 1959. május 20., 1972. augusztus 22., 1983. május 4., 2010. január 27.

Nyírségi Magyar Nép, 1948. október 26.

Ország-Világ, 1962. február 21.

Orvosi Hetilap, 1965. szeptember 19., 1975. október 5.

Pesti Hírlap, 1942. április 21.

Politika, 1947. május 24., 1947. május 31.

Reggeli Hírlap, 1929. január 19.

Rendőrségi Közlöny, 1945/3.

Szabad Föld, 1946. november 24.

Szabad Magyarország, 1946. július 14.

Szabad Nép, 1945. március 25., 1945. május 29., 1945. június 7., 1945. július 5., 1945. július 8., 1945. szeptember 4., 1945. szeptember 7., 1945. szeptember 8., 1945. október 18., 1946. június 10., 1946. október 15., 1947. július

8., 1947. augusztus 30., 1948. május 22., 1949. szeptember 22., 1952. december 29.

Szabad Szó (Marosvásárhely) 1946. október 7., 1947. december 15.

Szabadság, 1945. október 12., 1945. október 16., 1946. január 22., 1946. február 24., 1946. április 6., 1946. augusztus 29., 1946. szeptember 5., 1947. április 18., 1947. május 20., 1947. május 25., 1947. július 13., 1947. július 15., 1948. május 9., 1948. június 27., 1948. szeptember 3., 1948. szeptember 11.

Szabad Vasmegye, 1945. július 8., 1946. május 18.

Szegedi Friss Újság, 1947. november 23.

Szegedi Népszava, 1945. szeptember 22., 1946. augusztus 4., 1946. október 2.

Szivárvány, 1947. február 1.

Tiszántúli Néplap, 1948. szeptember 3.

Tiszántúli Népszava, 1945. június 8., 1945. június 14., 1945. július 12.

Új Élet, 1946. december 25., 1949. szeptember 15., 1949. szeptember 22., 1960. október 15., 1962. március 1., 1970. december 15., 1977. január 1., 1979. november 1., 1993. március 1.

Új Kelet (izraeli), 1950. október 6., 1953. május 11., 1954. augusztus 24., 1954. szeptember 5., 1955. szeptember 14., 1957. december 12., 1958. szeptember 26., 1962. március 12., 1963. szeptember 13., 1967. január 3., 1967. január 20., 1970. július 21.

Új Szó, 1946. március 29., 1946. január 9., 1946. január 10., 1946. január 19., 1946. október 17.

Vasmegye, 1949. szeptember 21.

Vas Népe, 1949. szeptember 29., 1959. május 20.

Világ, 1945. július 11., 1945. augusztus 25., 1945. október 18., 1945. november 20., 1945. november 27., 1946. március 29., 1946. október 22., 1946. október 24., 1947. február 26., 1947. április 25., 1947. május 20., 1947. június 27., 1948. április 17., 1948. május 15., 1948. augusztus 28., 1948. szeptember 3., 1948. szeptember 8., 1948. október 7., 1948. november 25., 1949. május 15.

Világosság, 1945. október 21., 1945. október 23., 1945. november 20., 1947. március 21., 1947. július 27., 1948. május 9., 1948. május 13., 1948. május 30., 1948. június 27., 1948. szeptember 3., 1948. szeptember 11., 1948. október 7., 1949. május 14.

Irodalom

- Az 1945. évi november hó 29-re összehívott nemzetgyűlés naplója I–VIII. Budapest, Athenaeum, 1946.
- Balogh Gábor 2016: Ember- és lélekmentés. A Magyar Szent Kereszt Egyesület a veszprémi egyházmegyében. In Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): „Nehéz időkből dönteni kell”. A veszprémi püspökség a második világháború idején. Veszprém, Veszprémi Főegyházmegye. 9–30.
- Bánfi Szilvia 2003: Könyvtári dokumentumok az ÁVH „fogságában”. In Monok István (szerk.): *A könyvtárak és a hatalom. Tanulmányok és dokumentumok.* Budapest, OSZK-Gondolat.
- Bank Barbara: „A párt érdeke mindenek felett”. *ArchívNet*, 2008/6. https://archivnet.hu/politika/a_part_erdeke_mindenek_felett.html (letöltve: 2022. július 7.).
- Baráth Magdolna 1999: Az MDP vezetése és a rehabilitáció (1953–1956). *Múltunk*, 1999/4.
- Baross Endre – Takács József (szerk.) 1942: *Magyarország közhivatalainak cím- és adattára.* Budapest, 4. évf.
- Benedek István Gábor – Vámos György 1990: *Tépd le a sárga csillagot! Interjúk az 1944-es budapesti zsidó ellenállásról.* Budapest, Pallas.
- Bibó István 1948: Zsidókérdés Magyarországon 1944 után. *Válasz*, 1948/10–11.
- Botos János 2018: *Magyar zsidók szovjet légerekben 1939–1956.* Budapest, Minerva Könyvképző.
- Braham, Randolph L. 2015: *A népirtás politikája. A holokauszt Magyarországon I–II.* Budapest, Park.
- Czech, Danuta 1990: *Auschwitz chronicle, 1939–1945.* London, I. B. Taurus.
- Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950–1953). *Betekintő*, 2009/2.
- Csillag Péter: A politika árnyékában: a Népsport-történet gyászos fejezete. *Nemzeti Sport*, 2019. március 18. https://www.nemzetisport.hu/egyeb_egyeni/a-politika-arnyekaban-a-nepsport-tortenet-gyaszos-fejezete-2689809 (letöltve: 2022. július 7.).
- Csonka Laura 2015: A Magyar Kommunista Párt tevékenysége a buchenwaldi koncentrációs táborban. *Levéltári Közlemények* 86.

- Csász László 2014: *Konfliktusok és kölcsönhatások. Zsidók Jász-Nagykun-Szolnok megye történelmében.* Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei 12. Szolnok, MNL JNSZML.
- Dávid Ferenc 2013: A katonai titkosszolgálatok az 1945-ös újjászervezés időszakában. In Bene Krisztián et al. (szerk.): *Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskola Kutatási Füzetek* 20. Pécs, PTE. 37–66.
- Dávid Ferenc 2015: *A magyar katonai titkosszolgálatok megszervezése. A HM Katona Politikai Osztály szervezete, feladata és működése, 1945–1947.* Pécsi Tudományegyetem, PhD-értekezés.
- Demény Pál 1988: *„A párt foglya voltam”.* Demény Pál élete. Szerk. Kiss József. Budapest, Medvetánc.
- Dénes Béla 2002: *Ávós világ Magyarországon. Egy cionista orvos emlékiratai.* Budapest, magánkiadás.
- Elek Mária 1975: Lichtenwörth – és ami odáig történt. In Gáti Ödön (szerk.): *Mementó: Magyarország 1944.* Budapest, Kossuth.
- Engel, David 1999: Who is a Collaborator? The Trials of Michał Weichert. In Kapralski, Sławomir (szerk.): *The Jews in Poland 2.* Kraków, Judaica Foundation Center for Jewish Culture. 339–370.
- Farkas Gyöngyi 2006: Ügynökjelentések, kihallgatási jegyzőkönyvek, kérvények. A társadalomtörténet-írás lehetséges forrásai. *Aetas*, 2006 (21) 4.
- Farkas Vladimir 1990: *Nincs mentség. Az ÁVH alezredese voltam.* Budapest, Interart.
- Ferencz Dóra [1946]: *Kápo voltam.* Arad, Presa Democrată.
- Finder, Gabriel N. – Prusin, Alexander V. 2008: Jewish Collaborators on Trial in Poland, 1944–1956. In Finder, Gabriel N. et al. (szerk.): *Polin: Studies in Polish Jewry* 20. Oxford – Portman (OR), The Littman Library for Jewish Civilization.
- Földesi Margit 2004: A dr. Kádár–Bilkey-féle „összeesküvés”. *Valóság*, 2004/6.
- Frojimovics, Kinga – Kovács, Éva 2015: Jews in a ‘Judenrein’ City: Hungarian Jewish Slave Laborers in Vienna (1944–1945). *Hungarian Historical Review*, 2015/3. 705–736.
- Gyarmati György 2008: „A lefokozott trockista”. Avagy hogyan lett Justus Pál egy tervezett trockista per elsőrendű vádlottjából a titóista Rajk-per nyolcadrendű vádlottja. In Jemnitz János – Székely Gábor (szerk.): *Justus Pál.* Budapest, Magyar Lajos Alapítvány.

- Gyarmati György 2011: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, ÁBTL–Rubicon.
- Gyertyán Ervin 1988: Egy elhallgatott koncepció per. Ami a Rajk-peret megelőzte. *Mozgó Világ*, 1988/3.
- Gyurgyák János 2001: *A zsidókérdés Magyarországon*. Politikai eszmetörténet. Budapest, Osiris.
- H. Elek Mária 1991: Lager Felixdorf, az „Ördögmalom”. *Soproni Szemle*, 1991/1.
- Hajdu Tibor 1992: A Rajk-per háttere és fázisai. *Történelmi Szemle*, 1992/11.
- Hanák Péter 1994: Zsidó munkaszolgálat a Holocaust éveiben. *História*, 1994/4.
- Hernádi Miklós: Csak diszkrétén! Magyar zsidó kommunisták a holokausztról 1944–1974. *Kritika*, 2011/11–12. 14.
- Hollósi Dániel József 2020: Tényfeltáró újságíró. In Czókos Gergely – Kiss Réka – Máthé Áron – Szalai Zoltán (szerk.): *Magyar hősök. Elfeledett életutak a 20. századból*. Budapest, NEB–MCC.
- Holtzer Loránt 2004: Mindszenty vitatott hónapjai Veszprémben. *Beszélő*, 2004/7.
- Höss, Rudolf 2017: *Auschwitz parancsnoka voltam. [Emlékiratok]* Közreadja Martin Broszat, szerk. Gellért Ádám. Budapest, Jaffa [e-könyv].
- Jakus János 2012: Titkos háború a déli államhatár mentén az ’50-es évek elején. *Közép-európai Közlemények*, 2012/1.
- Jockhush, Laura et al. (szerk.) 2015: *Jewish honor courts: revenge, retribution, and reconciliation in Europe and Israel after the Holocaust*. Detroit (MI), Wayne State University Press.
- Kaló József 2008: Szombathelyi Ferenc és a galíciai deportálás. *Magyar Napló*, 20. évf. 8., 2008. augusztus.
- Kamola, Aleksander et al. 2020: Forgotten Nazi Forced Labour Camps: Arbeitslager Riese (Lower Silesia, SE Poland) and the Use of Archival Aerial Photography and Contemporary LiDAR and Ground Truth Data to Identify and Delineate Camp Areas. *Remote Sensing*, 2020/11.
- Kar, Ayan et al. 2014: Acute encephalitis syndrome following scrub typhus infection. *Indian J Crit Care Med*. 2014/7. 453–455.
- Karsai László 1991: Mítoszok, rágalmak és pártpropaganda II. *Kritika*, 1991/1.
- Karsai László 1999: Táborok, haláltáborok. *Beszélő*, 1999/12.
- Karsai László – Molnár Judit 1994: *Az Endre-Baky-Jaross per*. Budapest, Cserépfalvi.
- Kertész Imre (é. n.): *Sorstalanság*. Budapest, Magvető, 8. kiadás.

- Komoróczy Géza 2012: *A zsidók története Magyarországon I–II*. Pozsony, Kalligram.
- Kovács Mónika 2003: Holokauszt oktatás Magyarországon. *Regio*, 2003 (14) 2.
- Kovács Szabolcs: Csoportos perek a kolozsvári népbíróság előtt (1946). *Clio Műhelytanulmányok*, 2018/1.
- Kő András – Nagy J. Lampert 2002: *Levelek Rákosihoz*. Budapest, Maecenas.
- Kőrösy Ferenc 1948: Zsidókérdés Magyarországon 1944 után. Magyar folyóiratszemle. *Huszedik Század*. 1948. december.
- Lányi Gusztáv 1994: Rákosi Mátyás politikai antiszemitizmusa. Pszichohistóriai és történelmi szociálpszichológiai elemzés. *Világosság*, 1994/10.
- Levi, Primo 1989: The Gray Zone. In uő.: *The Drowned and the Saved*. New York, Vintage.
- Lozowick, Yaakov 2021: 70 Years Later, These Holocaust Survivors' Names Are Still Tarnished. *Haaretz*, 2021. május 28. <https://www.haaretz.com/israel-news/.premium-70-years-later-these-holocaust-survivors-names-are-still-tarnished-1.9852146> (letöltve: 2022. július 7.).
- Lówy Dániel 2017: *Sárga csillag Kolozsváron. Kortanúk emlékezései*. Kolozsvár, Koinónia.
- Lustig, Oliver 1984: *Lágerszótár*. Kolozsvár, Dacia.
- Macadam, Heather Dune 2019: 999: *The Extraordinary Young Women of the First Official Jewish Transport to Auschwitz*. New York, Kensington.
- Magyar Életrajzi Lexikon 2*. Szerk. Kenyeres Ágnes. Budapest, Akadémiai, 1982.
- Magyar Életrajzi Lexikon 3. kiegészítő kötet*. Szerk. Kenyeres Ágnes. Budapest, Akadémiai, 1981.
- Magyar Zoltán 1942: *Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában a magyar közigazgatási szervezet működése és jogi rendje*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Magyarország tisztii cím- és névtára*. 1944, 51. évf.
- Magyarországi rendeletek tára*, 1945. Budapest, Szikra, 1946.
- Major Ákos 1988: *Népbíráskodás – forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései*. S. a. r. Zinner Tibor. Budapest, Minerva.
- Márai Sándor 2007: *A teljes napló, 1946*. Budapest, Helikon.
- Máthé Áron 2020: *Vörös karszalag. Ideiglenes karhatalmi osztatok 1944–1945-ben*. Budapest, Jaffa.

- Mayer László (szerk.) 1994: *Források a szombathelyi gettó történetéhez 1944. április 15. – 1944. július 30.* Vas megyei levéltári füzetek 7. Szombathely, Vas Megyei Levéltár.
- Mező Gábor 2019: Jelentsd fel a gonosz kulákat az ÁVH-nál! Egy őrnagy-író gyomorforgató tanmeséje a Pajtásban. *Pesti Srácok*, 2019. április 22. <https://pestisracok.hu/jelentsd-fel-a-gonosz-kulakat-az-avh-nal-egy-or-nagy-iro-gyomorforgato-tanmeseje-a-pajtasban/> (letöltve: 2022. július 7.).
- Mikó Zsuzsanna 2013: A Legfelsőbb Bíróság Népbíróvási Tanácsa működése és ügykezelési gyakorlata (1957–1963). ELTE, történelemből PhD-értekezés.
- Munkácsi Krisztina 1996: Berend Béla főrabbi népbíróvási pere. *Századok*, 1996 (130) 6.
- Nánási László 2012: Aki Rákosit, Kádárt és Szálasit vádolta. Dr. Miskolczi Ágost koronaügyész-helyettes élete, működése és üldöztetése. *Betekintő*, 2012/4.
- Nógrádi Gergely 2019: *Zsidó kántorok Magyarországon a soá utáni évtizedekben.* Stern László és Lóránd Márton élete és munkássága. Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem, PhD-értekezés.
- Nyiszli Miklós 1946: *Dr. Mengele boncoló orvosa voltam az Auschwitz-i krematóriumban.* Nagyvárad, a szerző kiadása.
- Nyiszli Miklós 2016: *Dr. Mengele boncolóorvosa voltam az auschwitzi krematóriumban.* Budapest, Magvető [e-könyv].
- Okváth Imre 2000: „Sziget egy reakciós tenger közepén”. Adalékok a Katpol történetéhez, 1945–1949. In Gyarmati György (szerk.): *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről.* Budapest, Történeti Hivatal.
- Orbán Sándor 1970: *Borsod-Abaúj-Zemplén megye története és legújabb kori adattára I.* Miskolc.
- Orgoványi István 2014: A politikai rendőrség létrehozása és működése a Duna–Tisza közén 1945–1946-ban. *Betekintő*, 2014/4.
- Palasik Mária 2000: A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In Gyarmati György (szerk.): *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről.* Budapest, Történeti Hivatal. 33–56.
- Palasik Mária 2010: *Félelemben zárt múlt. Politikai gyilkosságok Gyömrőn és környékén 1945-ben.* Budapest, Napvilág.

- Park, Jeong Hoon et al. 2017: A Case of Scrub Typhus Related Encephalopathy Presenting as Rapidly Progressive Dementia. *Dement Neurocogn Disord.* 2017/3. 83–86.
- Pelle János 2020: *Vérvád, hisztéria, népítélet. „Zsidókérdés” Magyarországon 1945-ben és 1946-ban.* Budapest, Milton Friedman Egyetem.
- Pelle János 2021: A kószegi munkaszolgálatosok orvosának népbíróági pere. *Neokohn*, 2021. január 5. <https://neokohn.hu/2021/01/05/a-koszegei-munkaszolgálatosok-orvosanak-nepbirsagi-pere/> (letöltve: 2022. július 7.).
- Pelle János: Az ÁVH nyílása és az UDB. *Látószög blog*, 2015. május 12. https://latoszogblog.hu/aktualis/az_avh_nyilasa_es_az_udb/ (letöltve: 2022. július 7.).
- Dr. Perl, Gisella [1948]: *I was a doctor in Auschwitz.* New York, International Universities Press.
- Pethő Tibor 2018: A szent szöveg és a gyilkos orvosok. *Magyar Nemzet*, 2018. február 2.
- Pető Andrea 2006: Népbíróság és vérvád az 1945 utáni Budapesten. *Múltunk*, 2006/1.
- Pető Andrea 2018: A magyar büntetőjog szovjetizálása: egyéni közvetítők és intézmények (1945–1961). *Aetas*, 2018/2.
- Pető Andrea 2019: *Elmondani az elmondhatatlant. A nemi erőszak Magyarországon a II. világháború alatt.* Budapest, Jaffa [e-könyv].
- Porat, Dan 2019: *Bitter Reckoning. Israel Tries Holocaust Survivors as Nazi Collaborators.* Cambridge (MA) – London, Belknap Press of Harvard University Press.
- Ries Ferenc (szerk.) 1917: *A Czeplédi M. Kir. Állami Főgimnázium értesítője az 1916–1917. iskolai tanévről.* Cegléd.
- Rigó Róbert 2011: *Elitváltás Kecskeméten (1938–1948).* Pécs, PTE BTK, PhD-értekezés.
- Rigó Róbert 2017: Halálos ítéletek a kecskeméti népbírózáson. In Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József (szerk.): *Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben.* Budapest, MTA BTK – NEB. 285–322.
- Ságvári Ágnes (szerk.) 1994: *Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez. Iratok a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárból I–II.* Budapest, Magyar Auschwitz Alapítvány – Holocaust Dokumentációs Központ.
- Sander, H. Lee 2016: Primo Levi’s Gray Zone: Implications for Post-Holocaust Ethics. *Holocaust and Genocide Studies*, 2016/2. 276–297.

- Schmidt Mária 1990: *Kollaboráció vagy kooperáció? A Budapesti Zsidó Tanács*. Budapest, Minerva.
- Schubert Katalin 2007: *A tábornokok pere*. Szentendre, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, PhD-értekezés.
- Segev, Tom 1991: *The Seventh Million. The Israelis and the Holocaust*. New York, Henry Holt and Company.
- Sipos Levente – T. Varga György 1990: Jelentés 1956-ból Farkas Mihály bűneiről. *Társadalmi Szemle*, 1990/6.
- Sipos Péter 1999: *Imrédy Béla a vádlottak padján*. Budapest, Osiris–BFL.
- Soviet World Outlook. A Handbook of Communist Statements*. Washington, U. S. Government Printing Office, 1959.
- Stalin, [Joseph] 1954: *Marxism and problems of linguistics*. Moscow, Foreign Languages Publishing House.
- Standeisky Éva 1992: Antiszemita megmozdulások Magyarországon a koalíciós időszakban. *Századok*, 1992/2. 284–308.
- Standeisky Éva 2007: A kommunisták politikai antiszemitizmusa, 1945–1957. *Századvég*, 2007/22.
- Dr. Sulyok Dezső 1954: *A magyar tragédia. I. rész. A trianoni béke és következményei*. Newark (NJ), a szerző kiadása.
- Svéd László 1993: A magyar zsidóság és a hatalom. 1945–1955. *Múltunk*, 1993/2–3.
- Szakály Sándor 2017: Fuchs Jenőről. Legendák továbbéltetése. *BBC History*, 2017. november.
- Szász Stessel, Zahava 2009: *Snow flowers Hungarian Jewish women in an airplane factory, Markkleeberg, Germany*. Madison (NJ), Dickinson University Press.
- Szerencsés Károly 2009: „Az ítélet: halál”. *Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt*. Budapest, Kairosz.
- Szita Szabolcs 2016: *Gyógyíthatatlan sebek. Magyarok az auschwitz-birkenai lágérbirodalomban*. Budapest, HDKE.
- Takács Tibor 2016: *A párttitkár halála. Egy 1956-os gyilkosság története*. Budapest, Jaffa.
- Tóth Pál 1976: A köztisztviselők társadalmi és politikai arculatának jellemző vonásai Miskolcon az 1919–1939. években. In Deák Gábor – Román János (szerk.): *Borsodi történelmi évkönyv* 5. Miskolc.

- Trócsányi Zoltán: A budapesti német könyvharácsolás. *Magyar Könyvszemle*, 1945. (69. évf. I–IV. füzet) 1–21.
- Urbancsok Zsolt 2018: Makói zsidó polgársors. Szemere (Schwarz) Manó élete és tevékenysége. In Csengeriné Szabó Éva (szerk.): *A Makói József Attila Múzeum Évkönyve 2*. Makó, József Attila Múzeum.
- V. I. Lenin. *Collected Works 17*. Ford. Dora Cox, szerk. George Hanna. Moszkva, Progress Publishers, 1974.
- Vági Zoltán – Kádár Gábor 2017: *Táborok könyve. Magyarok a náci koncentrációs táborokban*. Budapest, Könyv és Kávé.
- Varga László 1999: Forradalmi törvényesség... Jogszolgáltatás 1945 után Magyarországon. *Beszélő*, 1999/11. 64–73.
- Varga Tibor László (szerk.) 2018: „Püspök urat is őrizetbe veszem”. *Források a veszprémi egyházmegye második világháborús veszteségeiről II*. Veszprém, Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár.
- Végső István 2020: *Zsidó nyilas suhancok kivételes esete*. Kézirat.
- Veszprémy László Bernát 2017: „Nyilas rabbi” vagy különös hős? Berend Béla rabbi emlékezete. *Szombat Online*, 2017. július 15. <https://www.szombat.org/politika/nyilas-rabbi-vagy-kulonos-hos-berend-bela-emlekezete> (letöltve: 2022. július 7.).
- Veszprémy László Bernát 2019: *Gyilkos irodák. A magyar közigazgatás, a német megszállás és a holokauszt*. Budapest, Jaffa.
- Veszprémy László Bernát 2020: Sorstársaiknak árulói? Az 1944-es magyarországi gettósítás során felállított vidéki zsidó rendőrségek. *Múlt és Jövő*, 2020/1. 67–79.
- Veszprémy László Bernát 2021: Kik vezették a vidéki zsidó tanácsokat? *Múlt és Jövő*, 2021/1. 106–107.
- Vida István 1990: Nagy Ferenc „meghallgatása” az amerikai külügyminisztériumban 1947 júniusában. *Századok*, 1990/5–6.
- Vincze Gábor 2016: „A legnagyobb nyugtalanság tapasztalható...” *Eljárások református egyházi személyek ellen a „népi demokrácia” első éveiben a Békés-Bánáti Egyházmegyében*. Hódmezővásárhely, Emlékpont.
- Völgyesi Zoltán 2015: Málénkij robot és a zsidó bosszú legendája Hajdúnánáson. *Levéltári Közlemények*.
- Wiesel, Elie 1960: *Night*. New York, Bantam.
- Wiesel, Elie 1996: *Minden folyó a tengerbe siet*. Budapest, Esély.

- Yablonka, Hanna – Tlamim, Moshe 2003: The Development of Holocaust Consciousness in Israel: The Nuremberg, Kapos, Kastner, and Eichmann Trials. *Israel Studies*, 2003/3.
- Z. Karvalics László 1992: *Index Magyarországon (1945–1947)*. Budapest, ELTE, kandidátusi disszertáció.
- Zinner Tibor 1985: Adalékok az antifasiszta számonkéréshez és a népi demokrácia védelméhez, különös tekintettel a Budapesti Népbíróságra. *Budapest Főváros Levéltára Közleményei* '84.
- Zinner Tibor 1989: Az 1946-os Demény-ügyről. *Mozgó Világ*, 1989/3.
- Zinner Tibor 2016: „Éjjel-nappal jó hangulatban dolgozunk és igyekszünk igazolni a belénk vetett reményeket”. Szembenézés – a népbíróságokról feketén-fehéren. *MTA Law Working Papers*, 2016/6.
- Zinner Tibor 2018: Cionizmus a vádlottak padján, 1945–1953. In Ujváry Gábor (szerk.): *Veritas évkönyv 2017*. Budapest, Magyar Napló – Veritas. 299–319.
- Zsolt Béla 1980: *Kilenc koffer*. Budapest, Magvető.

Klein Mórné („Korbácsos Ilonka”) a népbíróság előtt, 1948. június 26.
(Bauer Sándor/MTI-FOTO-761702)